

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**HÂFİZ İSMAİL MÜŞFİK EFENDİ'NİN
MÜŞFİK-NÂME ADLI ESERİ
(İNCELEME-METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

LEYLA MELİS ÇETİN

İSTANBUL, 2024

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**HÂFİZ İSMAİL MÜŞFİK EFENDİ'NİN
MÜŞFİK-NÂME ADLI ESERİ
(İNCELEME-METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**LEYLA MELİS ÇETİN
(220101008)**

**Danışman
(Prof. Dr. Nihat Öztoprak)**

İSTANBUL, 2024

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
TEZ ONAY FORMU

04/06/2024

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı tezli yüksek lisans programı öğrencisi, 220101008 numaralı Leyla Melis ÇETİN'in hazırladığı "Hâfız İsmail Müşfik Efendi'nin Müşfik-nâme'si (İnceleme-Metin)" konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 04/06/2024 günü saat 14:00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Çoğunluğu/Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının
.....
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1. (Danışman) <i>Prof. Dr. Nihat Öztoprak</i>	Kabul
2. <i>Prof. Dr. Dursun Ali Tökel</i>	Kabul
3. <i>Doç. Dr. Binyamin Aygün</i>	Kabul
4.	
5.	
6. (İkinci Danışman)*.....	

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Leyla Melis Çetin

TEŞEKKÜR

Bu tezin hazırlanmasında rehberliğinden dolayı tez danışmanım Nihat Öztoprak'a; destek ve yardımlarını gördüğüm başta Doç. Dr. Hasan Kaya olmak üzere Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeği, Prof. Dr. Hacı İbrahim Demirkazık, Prof. Dr. Ozan Yılmaz ve Prof. Dr. Rıfat Kütük'e; eğitim hayatım boyunca her zaman yanımda olan aileme teşekkürlerimi sunarım.

Leyla Melis Çetin

HÂFIZ İSMAİL MÜŞFİK EFENDİ’NİN
MÜŞFİK-NÂME ADLI ESERİ
(İNCELEME-METİN)
Leyla Melis Çetin

ÖZET

Bu çalışmada hicri 1270 (M. 1854) yılında Cerîde-i Havâdis Matbaası’nda taş baskı usulüyle basılan *Müşfiknâme* adlı eser ele alınmıştır. Çalışmanın temel amacı, Hâfız İsmail Müşfik Efendi’nin günümüze ulaşan tek eserini bilim dünyasına kazandırmaktır.

İlk 39 sayfasında mektuplar, 40-67. sayfaları arasında şiirler bulunan, içerisinde Arapça bir mektup ve Arapça bir lugazın da yer aldığı bu eser, Cerîde-i Havâdis’te yazılar yazan şair ve münşi Hâfız İsmail Müşfik Efendi’ye aittir.

Üç bölüm halinde hazırlanan çalışmanın ilk bölümü eserin müellifi ile münşeat geleneğine ayrılmıştır. Bu bölümde Hâfız İsmail Müşfik Efendi’nin hayatı ve edebî kişiliğine yer verilmiş, münşeat geleneğinden özet olarak söz edilmiştir.

İkinci bölümde *Müşfiknâme* şekil ve muhteva unsurları bakımından incelenmiştir. Şekil ve muhteva hususiyetlerinde mektuplar ve şiirler incelenirken muhtevada küçük de olsa bir tahlil çalışması yapılmıştır. Metinde yer alan mektupların muhtevası, türleri; şiirlerin muhtevası, türleri ve nazım şekilleri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde eserin transkripsiyonlu metni verilmiştir. Tezin sonuna matbu nüshanın tıpkıbasımı eklenmiştir.

Anahtar kelimeler: Hâfız İsmail Müşfik, Müşfiknâme, Ceride-i Havadis, inşa, mektup.

**THE WORK OF HAFIZ İSMAİL MÜŞFİK EFENDY NAMED
MÜŞFİK-NAME
(ANALYSIS-TEXT)
Leyla Melis Çetin**

ABSTRACT

The work named *Müşfiknâme* is analyzed in this study. The process of lithography was used in creating this special work, *Müşfiknâme*. The work was prepared in Cerîde-i Havâdis Printing House in Hijri 1270 (1854). The basic purpose of this study is to make this single remaining work by Müşfik Efendy known in the world of literature.

The first 39 pages of the work consist letters, while the pages between 40 and 67 consist poems. There is an Arabic letter and an Arabic dictionary in this work, which was written by Hâfiz İsmail Müşfik Efendy, who wrote articles in Cerîde-i Havâdis.

The study is prepared in three different sections. The first section is about the author and the tradition of münşeat. In this section, the life and literary personality of Hâfiz İsmail Müşfik Efendy is presented. On the other hand, the tradition of münşeat is presented as a summary.

In the second section, *Müşfiknâme* is analyzed in terms of its shape and content. Letters and poems are carefully analyzed in terms of their shape and content while a small-scaled detailed analysis is carried about the composition. Information about the types and contents of letters in the text is presented. Types of poems and verse structures are analyzed and presented to readers. In the last section of the study, transcription text of the work is included. A facsimile of the printed copy is added at the end of the thesis.

Keywords: Hâfiz İsmail Müşfik, Müşfiknâme, Ceride-i Havadis, prose, letter.

ÖNSÖZ

19. yüzyılda toplumda yaşanan birtakım yenilikler şairlerin tutumlarını ve anlayışlarını büyük ölçüde etkilemiştir. Şairlerin tercih etmiş olduğu nazım şekillerinde ve şiir türlerinde değişimler söz konusu olmuştur. Bu dönemde manzum metinlerin yanı sıra mensur metinler de yaygınlık kazanmıştır. Şairler, manzum eserlerinin yanında çok sayıda mensur eserler de kaleme almışlardır. Tezkereler ve münşeatlar rağbet görmüş, bu türlerde çok sayıda eser yazılmıştır. Eserinde manzum metinlerin yanı sıra mensur olarak çeşitli mektuplarına yer veren şairlerden birisi de Hâfız İsmail Müşfik Efendi'dir. Hâfız İsmail Müşfik Efendi, *Müşfiknâme*'deki nesirlerinde büyük nasirler ayarında üslubuyla dikkat çekerken kasidelerinde önemli kaside şairlerinin sağlam söyleyiş örneklerini gördüğümüz önemli bir ediptir. Derbeder sayılabilecek bir hayat yüzünden yazılarına çoğu zaman imza atmayan bu edibin matbu olan *Müşfiknâme* adlı eserinin de kısmen hızlıca toplanan düzyazı ve şiirlerinin bir araya getirilmesi ile oluştuğu kanaatindeyiz.

Bu tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Hâfız İsmail Müşfik'in hayatı ve edebî kişiliği ele alınmış, özet olarak klasik Türk edebiyatında münşeat geleneğine dair kısa bilgiler verilmiştir.

İkinci bölüm, *Müşfiknâme*'nin şekil ve muhteva özellikleri bakımından incelendiği bölümdür. Şekil özelliklerinde mektupların ve şiirlerin şekil özelliklerine dair çıkarımlarda bulunulmuştur. Şiirlerin nazım şekilleri, vezin, kafîye, ahenk unsurları incelendikten sonra eserin muhtevasına geçilmiştir. Mektupların muhtevaları detaylı bir şekilde verildikten sonra şiirlerin de hem konu hem de türlerine dair çıkarımlar yapılmıştır. Bu bölümde ayrıca eser dinî ve tasavvufî unsurlar, şahıslar, sosyal hayat ve söz varlığı bakımından irdelenmiştir.

Üçüncü bölüm *Müşfiknâme*'nin transkripsiyonlu metninin verildiği bölümdür. Metinden önce metnin kurulmasında izlenen yol belirtilmiş ve sonra eserin transkripsiyonlu metni verilmiştir. Metinde okuyucuya kolaylık sağlaması

bakımından mensur ve manzum bölüm numaralandırılmış, matbu nüshanın sayfa numaraları köşeli parantezle belirtilmiştir.

Tezdeki tablolar başta Tablo Listesinde gösterilmiş, tezin sonuna okuyucuya kolaylık sağlaması bakımından matbu nüshasının tıpkıbasımı eklenmiştir. Tez, sonuç ve kaynakça ile tamamlanmıştır.

Bu çalışmayla Cerîde-i Havâdis'te isimsiz yazılar neşreden, 19. yüzyılın nevi şahsına münhasır bir edîbi olan Hâfız İsmail Müşfik Efendi ve onun yegâne eseri bilim dünyasına tanıtılmaya çalışılmıştır.

Tezin hazırlanması vesilesiyle bugüne kadar bana katkı sunan, eğitim hayatımın her aşamasında bende emekleri bulunan kıymetli hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Rehberliğinden dolayı tez danışmanım Prof. Dr. Nihat Öztoprak'a teşekkür ederim.

Mayıs, 2024

Leyla Melis Çetin

İÇİNDEKİLER

ETİK BİLDİRİM	4
TEŞEKKÜR	5
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	xii
TABLO LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1. HÂFIZ İSMAİL MÜŞFİK EFENDİ’NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA MÜNŞEAT GELENEĞİ	4
1.1. HÂFIZ İSMAİL MÜŞFİK EFENDİ’NİN HAYATI	4
1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ	11
1.3. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA MÜNŞEAT GELENEĞİ	19
İKİNCİ BÖLÜM	22
2. MÜŞFİKNÂME’NİN İNCELENMESİ	22
2.1. MEKTUPLARIN ŞEKİL HUSUSİYETLERİ	22
2.2. ŞİİRLERİN ŞEKİL HUSUSİYETLERİ	26
2.2.1. Nazım Şekilleri	28
2.2.1.1. Kasideler.....	28
2.2.1.2. Kıtalar.....	32
2.2.1.3. Nazm	33
2.2.1.4. Beyitler	34
2.2.1.5. Mısralar	34
2.2.1.6. Gazeller.....	34
2.2.2. Vezin Hususiyetleri	36
2.2.2.1. Zihaf.....	39
2.2.2.2. İmale	41
2.2.2.3. Med	42
2.2.2.4. Vasl	44
2.2.2.5. Tahfif	47
2.2.2.6. Kaynaştırma.....	48
2.2.2.7. Sekt	49

2.2.2.8.	Bazı Vezin Aksaklıkları	51
2.2.3.	Kafiye ve Redif	52
2.2.4.	Diğer Ahenk Unsurları	57
2.2.4.1.	İç Kafiye	57
2.2.4.2.	Ahenkle İlgili Sanatlar	58
2.2.4.2.1.	Cinas.....	58
2.2.4.2.2.	Kalb	61
2.2.4.2.3.	Tarsi	61
2.2.4.3.	Ses Tekrarları	63
2.2.4.3.1.	Aliterasyon.....	63
2.2.4.3.2.	Asonans	64
2.2.4.4.	Hece Tekrarları	64
2.2.4.5.	Söz Tekrarları.....	65
2.3.	DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ.....	67
2.3.1.	Dil Özellikleri.....	67
2.3.2.	Mektuplarda Üslup Özellikleri	70
2.3.2.1.	Seciler	71
2.3.2.2.	Belagat Kitaplarına Göre Seciler	72
2.3.2.3.	Seci İle İlgili Edebî Sanatlar	74
2.4.	MUHTEVA HUSUSİYETLERİ.....	76
2.4.1.	Mektupların Muhteva Hususiyetleri	76
2.4.1.1.	Mektupların Türleri.....	76
2.4.1.2.	Mektupların Konuları.....	86
2.4.2.	Şiirlerin Muhteva Hususiyetleri	114
2.4.2.1.	Şiirlerin Konusu ve Tür Bilgisi	114
2.4.2.1.1.	Kasideler	114
2.4.2.1.2.	Tarih Manzumeleri.....	119
2.4.2.1.3.	Muammalar	139
2.4.2.1.4.	Gazeller	140
2.4.2.1.5.	Lugaz.....	145
2.4.2.2.	Dinî ve Tasavvufî Unsurlar	149
2.4.2.2.1.	Allah	149
2.4.2.2.2.	Peygamberler	150
2.4.2.2.3.	Dört Halife	155
2.4.2.2.4.	Kurân-ı Kerîm, Sure, Âyet ve Hadisler	157
2.4.2.2.5.	Melekler	158
2.4.2.2.6.	Tasavvufî Söyleyişler	159
2.4.2.3.	Şahıslar	161
2.4.2.3.1.	Dönem İnsanları.....	161
2.4.2.3.2.	Tarihî ve Efsanevî Şahıslar	171
2.4.2.3.3.	Batı Kaynaklı Şahıslar	175

2.4.2.3.4.	Mesnevi Kahramanları.....	178
2.4.2.4.	Ülke ve Şehirler	181
2.4.2.5.	Bazı Mitolojik Unsurlar	183
2.4.2.6.	Giyim Kuşam	186
2.4.2.7.	Âdet ve Gelenekler	189
2.4.2.8.	Tipler	191
2.4.2.8.1.	Sevgili	191
2.4.2.8.2.	Âşık.....	195
2.4.2.9.	Astroloji.....	197
2.4.2.10.	Hayvanlar	207
2.4.2.11.	Bitkiler	209
2.4.2.12.	Söz Varlığı	213
2.4.2.12.1.	Edebî Sanatlar	213
2.4.2.12.2.	Harf ve Kelime Oyunları.....	244
2.4.2.12.3.	Deyimler.....	245
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM		248
3. MÜŞFİKNÂME’NİN METNİ		248
3.1.	NÜSHA TAVSİFİ	248
3.2.	METNİN KURULMASINDA İZLENEN YOL	251
3.3.	METİN	255
SONUÇ.....		322
KAYNAKÇA		325
MÜŞFİKNÂME’NİN TIPKIBASIMI.....		334

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	A, a, E, e, Ā, ā
ب	B, b
پ	P, p
ت	T, t
ث	Ṭ, ṣ
ج	C, c
چ	Ç, ç
ح	H, h
خ	H, h
د	D, d
ذ	Z, z
ر	R, r
ز	Z, z
ژ	J, j
س	S, s
ش	Ş, ş
ص	Ş, ş
ض	Ž, ž, Đ, đ
ط	Ṭ, ṭ
ظ	Z, z
ع	‘
غ	Ğ, ğ
ف	F, f
ق	Q, q
ك	K, k, G, g, ŋ
ل	L, l
م	M, m
ن	N, n
و	V, v, O, o, Ö, ö, U, u, Ü, ü, Ū, ū
ه	H, h, A, a, E, e
ي	Y, y, Ī, ī, Ī, ī
ء	’

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1 Örnek Mektup Bölümü	25
Tablo 2.2 Nazım Şekilleri Dağılımı.....	26
Tablo 2.3 Nazım Şekillerinin Beyit Sayıları.....	28
Tablo 2.4 Kasidelerin Yazılış Sebebi	29
Tablo 2.5 Birinci Kasidenin Bölümleri	29
Tablo 2.6 İkinci Kasidenin Bölümleri	30
Tablo 2.7 Üçüncü Kasidenin Bölümleri	30
Tablo 2.8 Dördüncü Kasidenin Bölümleri	31
Tablo 2.9 Kıtaların Özellikleri	32
Tablo 2.10 Kıtaların Aruz Kalıbı ve Kafiye Örgüsü.....	33
Tablo 2.11 Gazellerin Harf Dağılımı	35
Tablo 2.12 Gazellerin Bilgileri	36
Tablo 2.13 Aruz Kalıpları Bahir Tablosu	37
Tablo 2.14 Aruz Kalıpları Nazım Şekilleri Tablosu	38
Tablo 2.15 Kafiye Tablosu.....	53
Tablo 2.16 Mektupların Türleri	85
Tablo 2.17 Tarih Manzumeleri Tarih Düşürme Yöntemleri	120

KISALTMALAR

<i>a.g.e.</i>	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale / Adı geçen madde
bk.	Bakınız
C	Cilt
Çev.	Çeviren
<i>DİA</i>	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ET	Erişim Tarihi
M.	Miladi
Mk.	Mektup
ö.	Ölüm tarihi
s.	sayfa
S.	Sayı
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri

GİRİŞ

19. yüzyılda klasik Türk edebiyatı, eski gelenekten izler taşıyan ve tam olarak başkalaşmadan yeniye ait özellikleri benimseyen bir özelliğe sahiptir. Dönem içerisinde gerçekleşen siyasi olaylar ve sonucu olarak değişen toplum, edebiyatın çizgisinde de birtakım değişiklikler meydana getirmiştir. Bu dönemde Enderunlu Vasıf (ö. 1824), Akif Paşa (ö. 1845), Keçecizade İzzet Molla (ö. 1829) gibi birçok şair, devrin yenileşmeye başlayan sistemlerine uyarak çeşitli şiirler kaleme almışlardır. Dönemin siyasi ve toplumsal değişimlerinden, olaylarından etkilenen bu devirde şiir yazan bir başka şair de Hâfız İsmail Müşfik Efendi'dir. 19. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şâirlerinin çoğu kâtiplik yapmış kişilerdir. Hâfız İsmail Müşfik Efendi de 1852-1870 yılları arasında Cerîde-i Havâdis muharrirliğinde bulunmuş, Devletin ileri gelenlerine hitaben şiirler kaleme almış, o dönemde yaşanan Kırım Harbi hususunda yazılar yazmıştır. Cerîde-i Havâdis kurumunda Jön Türkler adlı akıma destek olmuş, bazı yeni fikirlerin yayılmasına katkı sağlamıştır. 19. yüzyıl klasik Türk edebiyatında terkîb-bendler, tercî-bendler, şarkılar ve tarih kıtaları şairler tarafından en çok rağbet edilen nazım şekilleri olmuştur. Hâfız İsmail Müşfik Efendi'nin *Müşfiknâme* adlı eserinde en sık görülen şiirler ise kıta nazım şekliyle yazılmış tarih manzumeleridir. 19. yüzyıl şairlerinin yetişmesinde tarikatlar etkili olmuştur. Dönemde söz konusu olan buhran ve sıkıntıdan dolayı tarikat ve tasavvufa rağbet artmıştır. Devrin diğer şairleri gibi Hâfız İsmail Müşfik Efendi de tarikata bağlanmış ve bu çevreye dâhil olan kişilerden olmuştur. Dönemin bazı şiirleri genel olarak incelendiğinde şairlerin, ruh hallerini yansıtmak, aşk ıztıraplarını paylaşmak, sadakatlerini bildirmek ve durumlarından bahsetmek için şiir yazdıkları görülmektedir. Hâfız İsmail Müşfik Efendi'nin *Müşfiknâme* adlı eserinde de bu konular görülmektedir. Devrin bazı şairleri kendilerini Nefî (ö. 1635), Kânî (ö. 1792) gibi şairlerle kıyaslamış, söz söylemede üstün olduklarını iddia etmişlerdir. Hâfız İsmail Müşfik Efendi de kendisini Nefî ve Fehîm ile kıyas ederek onlardan daha özgün ve yeni sözler söylediğini ifade etmiştir. Hâfız İsmail Müşfik Efendi şiirlerinde diğer dönemlerde yaşamış şairlerden ve kendi döneminin şairlerinden

farklı olarak özgün bir üslup benimsemiştir. Napolyon Bonapart (ö. 1873) için yazmış olduğu bir tarih manzumesinde hem 19. yüzyıl Avrupası'nın ahvalini anlatmış hem de farklı benzetme ve üslupla şiiri kaleme almıştır. Yazmış olduğu şiirin muhtevasına göre üslubunu şekillendirmiş, birçok şiirinde farklı bir üslup ve ifade biçimi sergilemiştir. Şiirlerinin bazısını tasavvufî bazısını mizahi bazısını ise klasik bir âşık üslubu ile yazdığı söylenebilir. Tüm bu bilgilere dayanarak Hâfız İsmail Müşfik'in, şiirlerinde 19. yüzyıl döneminin toplumsal ve bazı sosyal durumlarını yer yer yansıttığı ve eski dönem şairlerinden farklı bir üslup benimsediği söylenebilir.

19. yüzyılda, şiirin yanı sıra üzerinde durulması gereken bir saha da nesir sahasıdır. Bu yüzyılın nesir sahasında, tezkirecilik sahasındaki çalışmaların önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'in (ö. 1859) *Tezkire-i Şuarâ'sı*; Fatîn Dâvûd'un (ö. 1866) *Hâtimetü'l-Eş'âr*'ı; Çaylak lakabıyla anılan Mehmed Tevfik'in (ö. 1893) *Kâfile-i Şuarâ'sı* ve Ali Enver'in (ö. 1920) *Semâ-hâne-i Edeb'i*, bu yüzyılın tezkirecilik sahasındaki bazı çalışmalarıdır.¹ Nesir sahasında münşeâtler de mühim bir yere sahiptir. Sait'in *Mecmau'l-Münşeât*'ı, Çaylak Tevfik'in iki cilt hâlinde basılan *Letaif-i İnşa* adlı eseri, Mahmut Celalettin Paşa'nın (ö. 1899) *Münşeât*'ı, Ebubekir Rıfat'ın oğlu tarafından divanıyla birlikte neşredilen *Münşeât*'ı ve Lâmiî Çelebi'nin (ö. 1532) *Münşeât*'ı bunlardan bazılarıdır. Münşeâtların yanı sıra mektuplar da yaygın bir nitelik kazanmıştır. Bu duruma sebep olarak artan okur-yazar oranı ile bulunan mektup zarfı ve posta pulu gösterilebilir.² Dönem şairleri haberleşme amacının yanı sıra ticaret, din, talep, tebrik, muhabbet ve samimiyetlerini gösterme hususlarında da mektuplar kaleme almışlardır. Söz konusu münşeât ve mektup eserleri arasında Hâfız İsmail Müşfik Efendi'nin manzum-mensur karışık *Müşfiknâme* adlı eserini saymak da mümkündür. Hâfız İsmail Müşfik Efendi eserinde 50 kadar mektuba yer vererek nesir sahasının güzel örneklerinden birisini kaleme almıştır. Cerîde-i Havâdis'te yazmış olduğu bazı yazıları da muhtevî olan bu eser Müşfik Efendi'nin kaleminin kudretini gösterir niteliktedir. Eser hulus,

¹ Merve Mutlu, *19. Yüzyıl Dîvân Şiiri Poetikası (Enderunlu Vâsıf, Keçecizâde İzzet Molla, Müştâk Baba, Leylâ Hanım, Leskofçalı Gâlib, Osman Nevres, Yenişehirli Avnî, Hersekli Ârif Hikmet)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya 2021, s. 63.

² Oğuzhan Şahin, *Mecmu'a-i Münşeât TDK Ktp. A.363/1 (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)*, Ersiyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005, s. 24.

ariza, arz-ı hâl, tezkere, tebrik, birtakım makamlara yazılmış yazılar ve bazı mektuplara yazılmış cevap mektuplarını muhtevîdir. Hâfız İsmail Müşfik Efendi'nin yazdığı mektuplarda özgün tasvir ve benzetmelere yer vermiştir. 19. yüzyıl nesir sahasının orta nesir alanında addedilebilecek olan *Müşfiknâme*'nin özgün noktalara sahip bir eser olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HÂFİZ İSMAİL MÜŞFİK EFENDİ’NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA MÜNŞEAT GELENEĞİ

1.1. HÂFİZ İSMAİL MÜŞFİK EFENDİ’NİN HAYATI

Adı İsmail Müşfik’tir. *Kâmûsü’l-Â’lâm*’a göre 1806’da; *Hâtimetü’l-Eş’âr*, *Sicill-i Osmânî* ve *Son Asır Türk Şairleri*’ne göre ise 1825’te doğmuştur.³

Doğum yeri *Hâtimetü’l-Eş’âr*’da İstanbul olarak gösterilirken *Osmanlı Müellifleri* bu bilgiyi hatalı bulur. *Osmanlı Müellifleri*, aslen Manastırlı olduğunu ve Emirzâde adıyla tanınmış bir aileye mensup olduğunu; *Son Asır Türk Şairleri* ise son dönem divan şairlerinden Hersekli Ârif Hikmet’e (ö. 1903) dayanarak Halepli bir esir tüccarının oğlu olduğunu bildirir.⁴

Son Asır Türk Şairleri’nde Pertev Paşa’nın (ö. 1837) torunu Aziz Bey; Hâfiz Müşfik Efendi’nin uzun boylu, esmer, uzunca çehreli, seyrek ve kara sakallı, kaşları gür, kara gözlü, zayıf ve güzel yüzlü olduğunu, sesinin pek güzel olduğunu; pek küçük yaşta Kurân’ı hıfzettiğini Bayezid Camii’nde mukabele okurken Sultan Abdülmecid’in (1839-1861) onu dinleyerek takdir ettiğini ve saraya aldırıldığını ve padişahın kendi sünnetinde yaptırdığı sırmalı setreyi hediye ettiğini ve bahşiş verdiğini nakletmiştir.⁵

Müşfik Efendi, Pertev Paşa’nın torunu Aziz Bey’den nakledilene göre Gedikpaşa Camii’nin köşesinde Salih Efendi’nin evinde kira mukabilinde ikamet

³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, C. IV, s. 1218; Rıfat Kütük, “Hâfiz İsmâil Müşfik Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hafiz-musfik-hafiz-ismail-musfik>, (ET: 11.01.2024).

⁴ Rıfat Kütük, a.g.m.

⁵ Hidayet Özcan, *İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal Son Asır Türk Şairleri*, C. III, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 1416.

ederdi. İlerleyen zamanda Mütercim Rüşdi Paşa (ö. 1882), Gedikpaşa Kadınlar Hamamı'nın kapısının bitişiğinde Çıkmaz Turşucu Sokağı'nda bir ev satın alarak Müşfik'i oraya naklettirdi. Arif Hikmet'ten nakledilene göre Müşfik'in validesinden başka kimsesi yoktu ve onunla birlikte yaşıyordu. Sıhhati yerinde iken her sabah evinin üst katında yüksek sesle ve Arap dilinin telaffuz ve belagatine münasip bir biçimde Kurân okur, komşular da büyük bir şevk ile dinlerlerdi.⁶

Fatin Tezkiresi'ne göre Müşfik, Kurân'ı 8 yaşında ezberledi. Hersekli Ârif Hikmet'in ifadelerine göre Müşfik'in üstünde hoca hakkı olmadan kendi kendine tahsili marifet eyledi. 1836'da on bir yaşındayken Dîvân-ı Hümâyûn Kalemî'nin şakirdan, bir yıl sonra da mühimme-nüvisan zümresine katıldı.⁷

Birkaç sene zarfında mektûbî-i sadr-ı âli odası kâtipler sınıfına hakkıyla inşa sanatında olan bilgisi gereğince sonradan Cerîdehâne kitâbetinde bulunmuştur.⁸

Hersekli Ârif Hikmet'in rivayetine göre Müşfik, sesinin güzelliğinden dolayı 1842'de Başmabeynci Gürcü Hamdi Paşa'nın (ö. 1882) müezzini oldu. Onun himmetiyle Sadaret Mektubî Kalemî hülefalığına nakledildi. Hamdi Paşa, Kastamonu valiliğine tayininde Müşfik'i beraberinde götürmek istediye de Müşfik annesinin yalnızlığından bahsederek reddini özür ile bildirdi.⁹

Nakloluna göre esircinin oğlu olmasına rağmen resmi dairelerde gerçekleşen hiçbir haksızlığa boyun eğmedi. Fıtratından dolayı esarete tahammül edemeyenlerden olması sebebiyle gazetecilikte kendi fikir özgürlüğünü ilan ettiğinden kendi hakkının Ali Paşa'nın damadına bahşedilmesine karşılık protesto olarak kalemdeki memuriyet görevinden ayrıldı. Vaatlere kulak vermedi. Bu hususta Carter Findley'in Cevdet Paşa'dan (ö. 1895) aktardığı anekdot önemlidir, Findley şunları söyler: “Hafız Müşfik Efendi muhtemelen 1840'ların sonlarında ya da 1850'lerin başlarında mektubî-i sadr-ı âli kalemde görevli idi ve dolayısıyla günün geleneklerine uygun olarak Âmedi kalemine terfi etmeye adaydı. Ali Paşa, söz konusu makama Müşfik'in yerine kendi damadını atadı, bu daha önce de defalarca

⁶ Hidayet Özcan, *a.g.e.*, s. 1416-1417.

⁷ Ömer Çiftçi, *Fatin Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eş'âr)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0>, (ET 02.01.2024), s. 77.

⁸ Ömer Çiftçi, *a.g.e.*, s. 77.

⁹ Hidayet Özcan, *a.g.e.*, s. 1408.

olmuş bir şeydi ve böyle bir durumda kalmış kişiler kendilerini içkiye terk ederler ya da tasavvufa bırakırlar ya da onlara bu kötülüğü yapan kişilere şiir yoluyla karşılık verirlerdi. Müşfik bu yolların hepsini denedi ama yeni bir yola yönelmeyi tercih etti. Resmî hizmetten tamamen ayrılarak 1840'ta kurulan resmî olmayan ilk Osmanlı gazetesi olan Cerîde-i Havâdis'te yazarlık yapmaya başladı. Orada kendisi gibi düşünen şair bürokratlar topluluğunun ilgi odağı haline geldi ve zaman içinde Cevdet'in de belirttiği gibi muhalefet olarak tanımlanacak farklı türden insanların bir araya gelmesine neden oldu.¹⁰

Kırım meselesi esnasında Cerîde-i Havâdis'te yazdığı hamasi makalelerle Reşid Paşa'nın (ö. 1858) övgüsünü kazandı.¹¹

Osmanlı Müellifleri'nde aktarıldığı üzere Müşfik, Cerîde-i Havâdis'te güzel makaleler yazdığı dönemde zekâ ve kabiliyetini duyan Tanzimat Dönemi'nin önemli devlet adamlarından Mustafa Reşid Paşa (ö. 1858) davet etmiştir. 25-26 yaşlarında iken Reşid Paşa'nın iftarına katılmış, sohbet etmiş, fikir teatisinde bulunmuşlar; ertesi gün de Paşa, kendisine, 250 altın ihsanla birlikte kıymetli hediyeler vermiştir.¹²

Cevdet Paşa ise Müşfik ile ilgili şu sözleri dile getirmiştir:

Mektubî odası hülefasından Hâfız Müşfik nâmında gayet zeki bir zat vardı ki şiir ve inşada benzeri yoktu. Hâfız Müşfik Cerîde-i Havâdis serkitabetini ihtiyar ile Çörçil'in ceridehanesine postu serdi. Ol vaktin üdebâsı başına toplandı. Cerîde-i Havâdis'in 1267 tarihli nüshasında deniyor ki Hâfız Müşfik zurefâdan bazı kimselerin kendisini fark etmesi için kaleme aldığı bir lugaz söz konusudur. Arapça bir ibare olan lugaz bir tiyatro imiş:

Tiyatro perdesidir perde-i gaflet bu 'âlemde

Küşâd oldukda insan çok 'acâyip şey görür ol ân¹³

¹⁰ Yunus Emre Özsaray, *1980-2000 Arası Türk Hikâyesi ve Toplumsal Değişim*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2017, s. 33.

¹¹ Hidayet Özcan, *İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal Son Asır Türk Şairleri*, C. III, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 1413.

¹² Hüseyin Algül, "Osmanlılar Döneminde Makedonya'da Yetişen ve Türk Bilim Dünyasına Katkıda Bulunan Alimler", *Diyanet İlmî Dergi*, 1999, C. 35, S. 3, s. 8.

¹³ Hidayet Özcan, *a.g.e.*, s. 1409.

Ceridehâne bir encümen-i üdebâ oldu ve daha doğrusu muahharen Jöntürk namını alan gençlere bir yuva oldu. Pek münşiyâne ve mâhirâne bendler ve ilhamlı fıkralar yazmağa başlamaları ile Cerîde-i Havâdis evvelkinden ziyâde şühret ve itibâr buldu. Sonra Hâfız Müşfik feleğe küstü. Kesreti işret ile cünun gibi bir hâl getirdi. Fakat onun takımı Cerîde-i Havâdis'i idare ederlerdi. Çörçil de Hâfız Müşfik'in hânesine yardımda bulunurdu. Âlî Paşa bilinen usüllere aykırı olarak damadını Amedi odasına memur edip Hâfız Müşfik'i mağdur etti ve arkadaşlarını gücendirdi. Bazı kalem erbabı tarafından Âlî Paşa'ya duyulan buğz ve nefret, Paşa'nın ölümüne dek devam etti. Müşfik, Âlî Paşa'nın sadareti için söylediği tarihte

Zât-ı 'âlîsiyle geldi şadr-ı 'âlü'l-'âle fahr
Bâ'is olmuşdur mekânıñ kadrine kadr-i mekân (11/2)

diyerek onu övmüştür.

Âlî Paşa kendi damadını tercih ile Amedî kalemine tayin edince bu medhin aksini söylemekte kendisini haklı bulmuştur.¹⁴

Cevdet Paşa, hatıratında ise Yeni Osmanlıların Paris'e gitmeden önce Hâfız Müşfik'in yanına uğrayıp sohbetler yaptığını dolayısıyla Müşfik'in bir muhalif olduğunu da ifade eder.¹⁵

Ziya Paşa “Şiir ve İnşa” adlı makalede “Âlî gibi Müşfik gibi birçok geran-kıymet cevher-i fetânet, değerlerine lâyük olan riayeti görmeyerek kimi cünun getirdi (Bu Müşfiktir), kimi işretle telef-i nefis eyledi” demiştir.¹⁶

Namık Kemal (ö. 1888), Müşfik'in 20 yaşındayken, kerhanesi olan bir hamamın sahibine şeyh zannıyla bağlandığını ve dervişlik sebebiyle çıldırdığını, hareketlerinin pek mecnunane olduğunu ifade etmiştir. Müşfik'in çıldırmadan önce son derece ince ve derin düşüncelere sahip bir şair olduğunu böyle bir şairin sade tasavvur ve mütalaalardan fazlasına sahip olacağını ifade etmiştir. Namık Kemal

¹⁴ Hidayet Özcan, *İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal Son Asır Türk Şairleri*, C. III, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 1410.

¹⁵ Hidayet Özcan, *a.g.e.*, s. 1409-1410.

¹⁶ Hidayet Özcan, *a.g.e.*, s. 1411.

ifadelerinin sonunda Müşfik'in elimizdeki eserinde bulunmayan bir beytine yer vermiştir.¹⁷

Hevâ-yı aşk ile âteş ocagıdır gönlüm
Hazer hazer ki şerer-pâre dagıdır gönlüm

Hâtimetü'l-Eş'âr'da zikrolunduğu üzere Halvetiye tarikatına mensup olması sebebiyle inzivaya çekilmiştir.¹⁸ Tarikata dâhil olduktan bir süre sonra cinnet geçirerek muvazenesi kaybettiği ifade edilmiştir.

Tarikata girmesi sebebiyle cinnet hâli vuku bulduktan sonra rivayete göre Müşfik, başına uzunca arakıye, arkasına aba giyerek her akşam namazında Gedikpaşa Camiinin kapısında durur, cemaatin herbirine selam verirdi. Cemaat çıktıktan sonra camiin kapısındaki yemişçi dükkânının önüne giderek yemişlere bakar, istediğinden bir miktar para vermeden alıp yer, gündüzleri de Çorlulu Ali Paşa Medresesinin yakınındaki hocalar kahvesine gidip hocalara pencereden ayrı ayrı temenna edip bir müddet sema ederek evine dönerdi.¹⁹

Hersekli Arif Hikmet Bey, Hâfız Müşfik, Cerîde-i Havâdis muharrirliğinde bulunduğu esnada Halvetiyye tarikatı salıklarından ve şehrin şeyhinden Kuşadalı İbrahim Efendi merhumun hulefasından Zeyrek civarında Çinili hamam sahibi Bosnalı Şeyh Mehmed Tevfik Efendi'ye (ö. 1866) intisap ederek cezbe hâlinin ortaya çıktığını ve bu demde Müşfik'in otuz beş yaşlarında bulunduğunu ifade etmiştir.²⁰

Son Asır Türk Şairleri'nin müellifi İnal ise Müşfik'in deliliğine sebep olanın cezbeye kapılması değil içki içmesi olduğu düşüncesindedir. Çünkü şairin genç yaşlarda işrete düşerek akıl sağlığını yitirmemiş olsaydı milletin en kıymetli edebiyatçıları ve şairleri arasında yer alacağını ifade eder.²¹

¹⁷ Necmettin Halil Onan, *Namık Kemal'in Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risalesi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1950, s. 32.

¹⁸ Ömer Çiftçi, *a.g.e.*, s. 77.

¹⁹ Hidayet Özcan, *İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal Son Asır Türk Şairleri*, C. III, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 1417.

²⁰ Hidayet Özcan, *a.g.e.*, s. 1411.

²¹ Rifat Kütük, *a.g.m.*

Osmanlı Müellifleri, İstanbul’da bir süre meczup vaziyette dolaşarak nihayet Hindistan’a gidip 72 seneden beri ad ve sanının kaybolduğunu, 1294 tarihlerinde Medine-i Münevvere’de inzivaya çekilerek Uhud Dağı’nda vefat ettiğini rivayet olarak nakleder. *Son Asır Türk Şairleri*’nde ise Müşfik’in mestane bir biçimde şuurunu dahi ihlal ederek başında Mevlevî külâhı, kolunun altında *Mesnevî* ile birlikte sokaklarda dolaştığı ondan sonra ise Hindistan’a seyahatle 1856 senesinde izinin kaybolduğu zikrolunmuştur.²²

Eski edebiyatçılardan Faik Reşat Bey (ö. 1914), Müşfik’in ilim tahsil etmek üzere Hindistan’a gittiğini ifade ettiği ve ondan sonra kaybolduğunu zikretmiştir.²³

İnal ise cünun getirmiş bir meczubun ilim tahsili için Hindistan’a gitmesinin pek muhtemel bir durum olmadığını ifade eder. Ayrıca Hattat Sâmi Efendi’nin (ö. 1912) Müşfik’in hiçbir zaman Hindistan’a gitmediğini İstanbul’da sefalet ve mezellet içinde öldüğünü ifade eder. Müşfik’in kaybı üzere Mülkiye Nâzırı Pertev Paşa’nın torunu Aziz Bey yaklaşık 1276/1859 tarihlerinde İstanbul’da emirnâme yazdırarak bütün illerde Müşfik’i arattırmissa da hayat ve mematına dair haber alınamamıştır.²⁴

Hâfız İsmâil Müşfik Efendi’nin tek eseri ismine nispetle anılan *Müşfiknâme*’dir. 1853-54’te Cerîde-i Havâdis Matbaası’nda taş baskı usulüyle tabedilen 67 sayfalık eserin başında ya da sonunda herhangi bir unvanın bulunmayışı müellifine nispetle anılmasına sebep olmuştur. İbnü’l-Emin, bu kitabı Fatîn Efendi’nin *Müşfiknâme* ismiyle andığını, buna mukabil 12 Receb 1270/10 Nisan 1854 tarihli Cerîde-i Havâdis nüshasında eserin *Münşeât-ı Müşfikîyye* adıyla okuyucuya duyurulduğunu haber verir.²⁵

Adı geçen Cerîde-i Havâdis nüshasındaki metin şu şekildedir:

“Şi’r ve inşâda akrâmına fâ’ik, meşâhîr-i ketebeden Hâfız Müşfik Efendi’nin eser-i hâme-i belâgat-şemâmeleri olarak derdest olan ba’zı müsveddâtla bir mikdâr kasâ’id ve gazel ve tevârîh ve lugaz erbâb-ı kaleme yâdigâr olacak tuhfe-i nefîse oldığı ashâb-ı ma’ârifîj tasdîk ve istihsânıyla sâbit bulunduğundan bu def’a cümlesi

²² Rıfat Kütük, a.g.m.

²³ Hidayet Özcan, a.g.e., s. 1411.

²⁴ Rıfat Kütük, a.g.m.

²⁵ Hidayet Özcan, a.g.e., s. 1415.

cem‘ ve tertîb ve nefîs hatt-ı nesih ile tahrîr olunup *Münşe‘ât-ı Müşfikîyye* nâmıyla Cerîdehâne‘niñ litografya destgâhında tab‘ ve temsîl olunmuş ve her bir kıt‘ası onar guruşa satılmakda bulunmuşdur.”²⁶

Fatin Efendi (ö. 1866), Hâfız Müşfik’in Hâfız-ı Şirazî gibi hünerli bir şair olduğunu, şiir ve inşada kudreti olduğunu, Cerîde-i Havâdis‘te kâtiplik yaptığını, kendisinin bazı şiir ve münşeâtını muhtevi *Müşfiknâme* isminde matbu bir eseri olduğunu ifade etmiştir.²⁷ Eser iki bölümden oluşmaktadır. 2-39 sayfaları arasında münşeâtın, 40-67 sayfaları arasında manzumelerin yer alması sebebiyle *Müşfiknâme* ismiyle zikrolunması daha münasip görülebilir.

Müşfik, önce Gedik Paşa Camii’nin köşesindeki Suyolcu Sâlih Efendi’nin evinde, daha sonra Mütercim Rüşdî Paşa’nın satın aldığı Çıkmaz Turşucu Sokağı’ndaki evde, bir rivayete göre hanımı ve kız kardeşiyle; bir başka rivayete göre ise sadece annesiyle ikamet etmiş; muvazenesini yitirdikten sonra da her akşam namazından sonra Gedik Paşa Camii’nin kapısında durarak gelene gidene selam vermeyi âdet hâline getirmiştir. Bu söylentilerin ne derecede doğru olduğu ve İsmâil Müşfik’in mezarının nerede bulunduğu bilinmemektedir.²⁸

²⁶ Cerîde-i Havâdis, 12 Receb 1270, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Demirbaş No: NSS011686, https://katalog.ibb.gov.tr/kutuphane3/sureli/00299_00682_1270H12_76778.pdf, (ET: 18.10.2023).

²⁷ Ömer Çiftçi, *a.g.e.*, s. 77.

²⁸ Rıfat Kütük, *a.g.m.*

1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Hâfız İsmail Müşfik'in edebi kişiliği hakkında hem dönemin kaynaklarından hem de eserinden istifade ederek bilgi edinmek mümkündür.

Hâfız İsmail Müşfik Efendi, ekseriyetle Müşfik mahlasını kullanmakla birlikte bazı şiirlerinde Hâfız mahlasını da kullanmıştır. Klasik Türk edebiyatında ise tespitlerimize göre Müşfik mahlasını kullanan başka şair yoktur. Müşfikî mahlasını kullanan bir şaire tesadüf edilmiştir. Hakkında kaynaklarda bilgi bulunmayan Müşfikî'nin 17. yüzyılda tertip edildiği anlaşılan bir şiir mecmuasında şiiri kayıtlıdır.²⁹

Hâfız İsmail Müşfik Efendi'nin ismine bazı tezkirelerde yer verilmiştir. Şairin oldukça hünerli bir şair olduğu, güzel bir sese sahip olduğu ve münşeât alanında başarılı olduğu ifade edilmiştir. *Hâtimetü'l-Eş'âr*'da Müşfik hususunda şöyle söylenmiştir:

Hâfız-ı Şirâzî-mânend bir şâir-i hünermend olup şiir ve inşâda olan miknet u kudreti eş'âr-ı mevcûdesiyle zamân kitâbetinde kaleme alınup neşr olunmuş olan Cerîde-i Havâdis nüshaları mealinden ma'lûm-ı ashâb-ı maârifdir. Kendisinin bazı eş'âr u neş'etini câmi *Müşfiknâme* isminde bir kıta matbu eseri vardır.³⁰

Cevdet Paşa ise *Maruzat*'ta Müşfik'in edebî kişiliğinden şu sözlerle bahseder:

Mektubî odası hulefasında Hâfız Müşfik nâmında gayet zeki bir zât vardı ki şiir ve inşâda benzeri yoktu.³¹

12 Receb 1270 tarihli Cerîde-i Havâdis'teki ilanda ise Müşfik'ten “Şiir ve İnşâ”da akranından üstün bir şahıs olarak bahsolunmuştur.

Mahmud Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri*'nde yer alan ifadelerine göre Müşfik'in şiirleri pek güzeldir. “*Müşfiknâme*”deki eserleri, istediği alanda şiir söyleme kudretine sahip olduğunu göstermektedir. Müşfik, Arap ve Fars dilinde de kudret sahibidir. Leskofçalı Galib Bey (ö. 1867) merhumun da Hâfız Müşfik'i

²⁹ Yunus Kaplan, “Müşfikî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/musfiki> (ET: 15.01.2024).

³⁰ Ömer Çiftçi, *a.g.e.*, s. 77.

³¹ Hidayet Özcan, *İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal Son Asır Türk Şairleri*, C. III, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 1417.

fazlasıyla takdir ettiği eski Diyarbakır valisi Selanikli Faik Paşa (ö. 1838) tarafından söylenmektedir.³²

Müşfik bir kasidesinde
Bikr-i sühanım fâhişe-i tab'ını kıldı
Nef'i vü Fehim'in daği rüsvâ-yı zamâne (2/31)

diyor. İnal, Müşfik'in bu bakirane iddiasında haklı olup olmadığını söz erlerinin yiğitçe ve derince incelemesine bırakır. Ve şöyle ekler:

Hâfız Müşfik hakkında vaktinde elde ettiğim bilgiler önemli olsa da olmasa da herhalde bir fayda sağlayacağından bilgilere bu sayfalarda yer vermeyi uygun buldum. Zira bugün o değerli şaire yetişen bir kimse kalmadığı gibi şairin hususunda bilgi nakledebilecek kimse de yoktur.³³

Yine İnal'ın aktardığına göre Cerîde-i Havâdis muharrirliğinde bulunmuş olan eski Harem-i Şerif-i Nebevî müdürü olan merhum Zarifi Ahmed Tevfik Bey ise şöyle ifade etmekteydi:

“Hafız Müşfik son zamanlarda Kulekapısı Mevlevihanesinde çileye soyunduğu esnada bir gün arkadaşlarını ziyaret etmek üzere Cerîde-i Havâdis matbaasına geldi. Gazetenin sahibi Çörçil, bir şey yazdırdı. O aralık Münif Efendi gelip Hafız Müşfik'i sikkesiyle ve zenbiliyle gördü. O gittikten sonra Çörçil'e 'böyle pis adamları niçin matbaaya sokup da gazetenin namını berbat edersin.' dedi. Çörçil, Müşfik'in yazdığı sayfayı eline verdi, (Münif Efendi) 'bu yazı galiba Müşfik'indir. Niçin vaktiyle haber vermedin ki elini öpeyim, dedi'".³⁴

Ziya Paşa merhum ise Şiir ve İnşâ adlı makalede “Âlî gibi Müşfik gibi birçok geran-kıymet, cevher-i fetânet, kadirlerine layık olan riyeti görmeyerek kimi cünun getürdü (bu Müşfik'tir.), kimi işretle telef-i nefis eyledi.” demiştir.³⁵

³² Hidayet Özcan, *a.g.e.*, s. 1416.

³³ Hidayet Özcan, *İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal Son Asır Türk Şairleri*, C. III, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 1416.

³⁴ Hidayet Özcan, *a.g.e.*, s. 1417-1418.

³⁵ Hidayet Özcan, *a.g.e.*, s. 1411.

Salnâme-i Hadîka'da yer alan bir makalede “tabiatın asırlarca itâb-ı nefes ederek yetiştirebildiği cevahir-i istidaddan” olarak yâd edilenlerden Hâfız Müşfik yirmi otuz sene daha yaşayıp ve yeme ve içki içme ile aklını ve vücudunu mahvetmeyip de yeteneğini marifet, iyi bir maaş ve güzel sağlıklı ilişkiler kurarak terbiye etmiş olsaydı milletin en kıymetli edipleri ve şairleri arasında yer alacağı kesindi.³⁶

Osmanlı Müellifleri'nde ise şairin pek değerli bir şair olduğuna ve latife ile mizahta usta olduğuna işaret ederek bu duruma şairin “Sevbiyye” ve “Napolyon” hakkında söylediği tarihi şahit gösterir. Ardından şairin,

Berķ uran nüh kûbbe-i imkânda nûr-ı ‘aşkıdır

Dâ’iren-mâdâr bu ‘âlem tenûr-ı ‘aşkıdır (35/1)

matlalı gazelinin arifçe yazılmış bir gazel olduğunu belirtir.³⁷

Yine *Osmanlı Müellifleri*'nde zikrolunduğu üzere Hâfız Müşfik, Kırım meselesi sırasında “Cerîde-i Havâdis”te bulunmuş ve ekseriya güzel makaleler onun kaleminden çıkmıştır. Bu sebeple haberdar olduğu zekâ ve kabiliyet sahiplerini teşvik ve taltif âdeti olan Reşid Paşa, Hâfız Müşfik Efendi merhumu da iftara çağırarak ve iftardan sonra sohbetine kabul buyurarak fikir teatisinde bulunmak ve ertesini günü 250 altın ihsanla birlikte kıymetli bir saat hediye etmek gibi hem kadir ve kıymetine hem de sevinç ve iftihar duymasına sebep olacak mükâfat ve iltifatlarına mazhar etmiştir. Hafız Müşfik'in bu taltif ve hediye üzerine Reşid Paşa'ya yazdığı teşekkürnâme kaleminin gücünün bir örneğidir (10 numaralı mektup). O tarihte ise Müşfik, yirmi beş yirmi altı yaşlarında imiş.³⁸

Şairin telif ettiği tek eseri olarak bilinen *Müşfiknâme*'nin esas kısmını mensur yazılar oluşturmaktadır. *Müşfiknâme*'nin münşeât bölümünde Arz-ı hâl, cevapname, davetname, hulus, ilamname, irsalname, muhabbetname, talepname, tavsiyename, tebrikname, tesliyetname, teşekkürname türlerinden 50 mensur metin; şiir bölümünde de bir mensur lugaz mevcuttur. Dolayısıyla şair, inşâda olan başarısıyla

³⁶ Talat Karataş, *Salnâme-i Hadika ve Salnâme-i Ebüzzîya'nın Transliterasyonu*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2010, s. 94.

³⁷ Ali Fikri Yavuz-İsmail Özen, *Bursalı Mehmed Tahir Osmanlı Müellifleri*, C. II, Meral Yayınevi, İstanbul 1972, s. 153.

³⁸ Ali Fikri Yavuz-İsmail Özen, *a.g.e.*, s. 154.

öne çıkmaktadır. Şairin söz konusu eseri Cerîde-i Havâdis gazetesinde yazmış olduğu yazılardan müteşekkil olsa da bu yazıların bulunduğu Cerîde-i Havâdis gazetesinin sayılarına ulaşamamıştır. İnal da Hâfız Müşfik'in yazdıklarına imza atmaması sebebiyle ulaşılmasının zor olduğunu ifade etmiş, Cerîde-i Havâdis sayılarındaki yazılarına ulaşamamıştır.³⁹

Müşfiknâme'de yer alan manzum bölüm kaside başlığı ile başlamaktadır. İlk şiir bir kasidedir. Şair manzum bölümde 6 farklı nazım şekli ile toplam 35 şiir kaleme almıştır.

Başka şairlerin eserlerinde de sıklıkla görülen tekrara düşme durumu *Müşfiknâme*'de de görülmektedir. Bazı kelime ve ifadelerde, vezin ve kafiyelerde tekrar söz konusudur. Aynı konuyu ele alan şiirler bulunmaktadır.

İlki Muhammed Ali Paşa, ikincisi Reşid Paşa için söylenmiş aşağıdaki beyitlerdeki benzer söyleyişler, şairin yer yer tekrara düştüğüne örnek olarak gösterilebilir:

Lā-mekān süllem-i iclāline ednā pāye
Aṭlas-ı çarḥ ḳad-i ḳadrine köhne dībā (6/10)

Nice āşaf o ḥudāvend-i mufahḥam k'olamaz
Āsumān süllem-i iclāline ednā pāye (8/2)

Müşfik Efendi, eserinde yer alan bazı inşa ve şiirlerinde yer yer üslubunu latife ve mizah gayesiyle farklı biçimlerde kullanmıştır. Sevbiyye şiirinde ve Napolyon için yazmış olduğu bir tarihte söz konusu olan bazı beyitlerinde bu durum gözlemlenmektedir. Mezkûr sevbiyye şiirinde bulunan şu beyit güzel bir örnektir:

Ben de ırnaḳlarımı kesdireyim bayramlık
Halk kesdikçe bütün elbise-i sürḥ ü sefid (7/3)

³⁹ Rıfat Kütük, a.g.m.

Ayrıca şairin, İnal'a göre tezyif gayesiyle yazmış olduğu düşünülen “Mektûb-ı Bî-ma'nâ” başlıklı bir mektubu ve yine “Beyt-i Bî-ma'nâ” başlıklı manasız bir gazeli vardır. Şairin söz konusu olan mektup ve gazelinde kullandığı ifadeler ekseriyetle acayip olarak zikrolunan kelimelerden müteşekkildir ve tezrik tarzında yazılmıştır.⁴⁰

Şairin mezkûr eserinde yer almayan, aynı dönemde yaşamış Mevlevî şair Süleyman Senih (ö. 1900) ile de şöyle müşterek bir matlai da vardır:⁴¹

Hâfız Müşfik Efendi: Hatt-ı siyâhı levh-i beyâz-izârına
Senih: Geldikde togdı kara gün uşşâk-ı zârına

Şairin şiirlerinde kullandığı tasvirlerin orijinal ve başarılı olduğu söylenebilir:

İki şehzâde oldı zîver-i gehvâre-i tekvîn
Biri Sulţân Muhammed Rüşdî vü dîger Şehâbe'd-dîn (1/1)

Thn-ı menfûşa dönüp aķmişe-i tanzîmât
Oldı ehl-i hikemiñ sa'yi hebâ'en menşür (26/4)

Pençe-i fetret ile çâk olarak kisve-i mülk
Kalmadı dâmen-i sâhille girîbân-ı şugûr (26/5)

O denlü yatdı 'âlem h'âb-gâh-ı ünse 'ahdinde
Ėazanferler yatağın eyler oldı âhuvân bâlîn (1/12)

Nigeh-bân oldığı şahrâda bâzü'l-eşheb-i dâdı
Kebüter beççe eyler âşiyânın pençe-i şâhîn (1/13)

⁴⁰ Hidayet Özcan, *a.g.e.*, s. 1416.

⁴¹ Lütfi Alıcı, “Süleyman Senih ve Müşterek Gazelleri”, *İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2003, S. 15, s. 18.

Şair kendi şiirinin şairler tarafından beğenildiğini düşünmektedir. Bu ifadeler fahriye olarak değerlendirilebilir:

Zâtını idemedim lâıyıkı üzre tavşif
Her sözüm gerçi pesendide-i tab‘-ı şu‘arâ (6/18)

Kalemını şiir gelininin yüzünü süsleyen bir gelin süsleyicisi olarak gören Müşfik Efendi, sözlerinin de şairlere şiir kurallarını öğrettiğini ifade etmektedir:

Kalemim mâşıta-i rüy-ı ‘arūs-ı eş‘âr
Sühanım kıā‘ide-âmüz-ı gürüh-ı büleğâ (6/20)

Aşğıdaki beytinde “*Ey Müşfik! Mektepteki çocukların hocanın değneğinden feryat etmeleri gibi şairler de senin kaleminin gücünü görünce acizliklerini anlayıp feryat ettiler.*” diyerek kalemi karşısında diğır şairlerin durumunu anlatmıştır:

Görüp āşār-ı hāmem bildi ‘aczin şā‘irān Müşfik
İder eţfāl-i mekteb çübek-i üstāddan feryād (30/5)

Müşfik şiirlerinde gemicilik ile ilgili olan “filke, keştî, sandal, liman, mersâ, süfün, zevrak, şirâ, badbân, vapur” kelimelerine yer vermiştir:

Keştî-i kevkebe-i cāhına gerdün şandal
Filke-i keffine liman-ı mekārım mersâ (6/11)

Süfün-i maşlahata dāmen-i tedbiri şirā‘
Zevrak-ı devlete endişesidir kıble-nümâ (6/12)

Depredemez filke-i cāh u celālin
Ola dağı bādbān aţlas-ı devrān (14/3)

Şallayup mirvaḥa-i şūrişi erbāb-ı fesād
Küre-i fitne ‘avevlendi mişāl-i vapur (26/2)

Eserde ikinci şiir olarak yer alan “Kasîde der-Sitâyiş-i Hazret-i Ser-‘asker Muhammed Ali Paşa” başlıklı şiir, Nefî’nin (ö. 1635) “zamâne” redifli, “Der Medh-i Merhûm Vezîr-i Azam Hâfız Ahmed Paşa” başlıklı şiirine bir naziredir. Şiirinde Nefî’nin yanında Fehîm’i de ansa da şiirde kastedilen Fehîm’in hangi Fehîm olduğu tespit edilememiştir. Nefî’nin kasidesine cevap veren şair muhtemel ki Fehîm’e de cevap vermiştir. Nitekim şairlerin kendilerinden önce aynı redifte kaside yazan şairleri andıkları bilinir. Fehîm mahlaslı divan sahibi şairlerden Fehîm-i Kadîm (ö. 1627) *Divan*’ında ve Süleyman Fehîm (ö. 1789) *Divançe*’sinde bu redifte bir kaside yer almamaktadır. Sebk-i Hindî üslubu hissedilen bu şiirde şairin, Nefî’nin yanında Fehîm-i Kadîm’in şairliğini kastetmiş olması olasıdır:

Bikr-i sūḥanım fâḥiše-i ṭab‘ını kıldı
Nefî vü Fehîm’iñ daḥi rüsvâ-yı zamâne (2/31)

Müşfik şiirine memduha seslenerek başlamıştır:

Ey dâver-i dâd-âver-i Dârâ-yı zamâne
V’ey âşaf-ı şadr-ı şaf-ı a’lâ-yı zamâne (2/1)

Nefî de şiirine memduha seslenerek başlamıştır:⁴²

Ey sadr-ı cihân safder-i yektâ-yı zamâne
Muhtâc-ı der-i devletin ebnâ-yı zamâne

Müşfik, memduhunun sofrasını överken Nefî ile benzer ifadeler kullanmıştır:

Kâf-ı keremiñ kâffe-i ‘âleme kâfî
Nûn-ı ni‘amiñ sūfre-i yağma-yı zamâne (2/3)

⁴² Metin Akkuş, *Nefî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976.fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0>, (ET 25.11.2023), s. 153.

Nef'î de memduhunun sofrasını şu şekilde övmüştür:⁴³

Reşh-i kalemi mâye-i âsâyiş-i 'âlem

Hân-ı keremi **sofra-i yağmâ-yı zamâne**

Müşfik'in şiirinde kendisinin şairliği hususunda kullandığı ifadeler Nefî'nin kendi şairliği için kullandığı ifadelerle benzerlik gösterir:

Müşfik:

Elkâbıña bu güne seniñ eylesün âğâz

Benden gibi bir şâ'ir-i garrâ-yı zamâne

(2/10)

Nefî:

Hâlâ benim ol sâhir-i üstâd ki yoktur

Bir bencileyin şâir-i garrâ-yı zamâne⁴⁴

Şair Müşfik'in Nefî'ye yazmış olduğu söz konusu nazirede ortak ifadeler söz konusu olsa da bu ifadelerin oldukça az sayıda olduğu ve Müşfik'in kendi şiirini son derece özgün ifadelerle kaleme aldığı söylenebilir. Müşfik'in "zamâne" redifli kasidesi başta olmak üzere tasvir ve hayallerde sebk-i Hindî üslubunu yeni bir bakışla okura sunduğu söylenebilir.

⁴³ Metin Akkuş, *a.g.e.*, s. 154.

⁴⁴ Metin Akkuş, *a.g.e.*, s. 154.

1.3. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA MÜNŞEAT GELENEĞİ

Münşeât, münşi adı verilen divan, kalem gibi resmî görevlerde çalışan kâtiplerin kaleme aldığı sanatlı resmî yazıların yanında şairlerin ve edebiyatçıların yazmış olduğu sanatlı düz yazılara ve bu yazıların derlenerek bir araya getirildiği kitap ve eserlere denmektedir.⁴⁵ Klasik Türk edebiyatında bir terim olarak ise münşeât bir münşinin yazdığı nesirler, muharrerat ve mektuplar anlamına gelmektedir ve birçok örneği söz konusudur.

Münşeâtın Türk edebiyatındaki ilk örneklerini, 16. yüzyılda görülmeye başlayan ve 20. yüzyıla kadar edebî bir gelenek olarak devam eden, içeriğini resmî ve özel yazışma ile mektuplar yanında manzum mektuplar, bunları süsleyen değişik manzumeler, nutuk, makale, arzuhal ve duânâmeleri de içine alan örnekler oluşturmaktadır. Böylece münşeât, özellikle Osmanlı kültüründe şiirleri toplayan divanlar gibi her çeşit nesri bir araya getiren bir telif türü halinde gelişmiştir.⁴⁶

Genel bir yaklaşımla münşeâtları altı başlıkta ele almak mümkündür:

a. Resmî mektup ve yazışma usullerini öğreten ve bunlara ait temsilî örnekleri yahut gerçek yazışma metinlerini ihtiva edenler. Adını risâle/mektup kelimesinden alan ve sadece eksik bir nüshası bilinen (Manisa İl Halk Ktp., Murâdiye, nr. 1856/3, vr. 113^b-121^b) Ahmed-i Dâî'nin *Teressül*'ü gibi ilk Türkçe örnekler de bu gruba örnek verilebilir.⁴⁷

b. Sadece resmî mektupları ve yazışma metinlerini derleyenler. Feridun Bey'in *Münşeâtü's-selâtin*'i örnek verilebilir.⁴⁸

c. Çoğunlukla şair ve edebiyatçıların kaleminden çıkmış olan sanatkârane örnekleri bir araya getiren münşeâtlar. Lâmiî Çelebi'nin (ö. 1532) *Münşeât-ı Mekâtib*'i bu başlığa örnek verilebilir.⁴⁹

d. Bazı edebiyatçıların kendi yazılarına da yer vererek derledikleri resmî-hususî, eski-yeni mektup ve yazışmalarla beğenilen nesirleri içine alan mecmua

⁴⁵ Mustafa İsmet Uzun, "Münşeât", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, C. XXXII, s. 18.

⁴⁶ Mustafa İsmet Uzun, a.g.m., s. 18.

⁴⁷ Mustafa İsmet Uzun, a.g.m., s. 19.

⁴⁸ Mustafa İsmet Uzun, a.g.m., s. 19.

⁴⁹ Mustafa İsmet Uzun, a.g.m., s. 19.

eserleri. Refik ve Tevfik (Çaylak) beylerin *Letâif-i İnşâ* adlı kitabı bu başlığa örnek olarak verilebilir.⁵⁰

e. Tanzimat'tan sonra mekteplerde derslerde okutulan ve inşâ dersleri için hazırlanmış her türlü yazışma usulünü öğreten ders kitapları. Manastırlı Mehmed Rifat'ın *Nüzhetü'l-Münşeât* ve *Zübdetü'l-Münşeât*'ı örnek olarak verilebilir.⁵¹

f. Aynı kişinin divanı ile bir arada bulunan belirli sayıdaki mektuplardan oluşan eserler. Trabzonlu Emin Hilmi Efendi'nin (ö. 1884) *Divan ve Münşeât*'ı bu başlığa örnek verilebilir.⁵²

Söz konusu gruplarla birlikte münşeât kelimesi, Tanzimat'tan sonra yazışma şekillerini öğreten ders kitaplarına da ad olmaya başlamıştır. Hukuk ve askerlik gibi alanlarda yapılacak yazışmaların kural ve örneklerini içine alan kitaplar için de bu isim kullanılmıştır. Muhyiddin Bey'in *Münşeât ve Muâmelât-ı Askeriyye* (Edirne 1308), Türzkâde Hâfız Mehmed Ziyâeddin'in *Münşeât ve Muâmelât-ı Umûmiyye yâhud Mükemmel ve Mufasssal İnşâ-yı Mülkî ve Askerî* ile Hasan Hıfzı'nın *Münşeât-ı Hukûk* ve Abdülahad Nûri'nin *Münşeât-ı Kavânîn* gibi belli bir alana ait yazışma kural ve örneklerini toplayan mecmualardır.⁵³

Münşeâtlar hususunda muhteva çeşitliliğinden bahsetmek mümkündür. Farklı konu ve bilgiyi muhtevi münşeâtlar söz konusudur. Abdülhalim Efendi'nin mecmuasında bazı âlim ve şairler tanıtılmaktayken Âlî'nin münşeâtında mûsikiyle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Tâcîzâde Câfer Çelebi'ye (ö. 1515) atfedilen eserde Sultan Cem (ö. 1495) kıssasına yer verilmekteyken, Nergisî (ö. 1635) bazı cami, saray, çeşme vakfiyelerini aktarmaktadır.⁵⁴

Münşeâtlara genelde derleyeni tarafından farklı adlar konulmuştur. Lakin derleyicisinin ismiyle anılan münşeâtlar da bulunmaktadır. Feridun

⁵⁰ Mustafa İsmet Uzun, a.g.m., s. 19.

⁵¹ Mustafa İsmet Uzun, a.g.m., s. 19-20.

⁵² Mustafa İsmet Uzun, a.g.m., s. 20.

⁵³ Mustafa İsmet Uzun, a.g.m., s. 20.

⁵⁴ Mustafa İsmet Uzun, a.g.m., s. 18.

Bey'in *Münşeâtü's-selâtin*'i *Feridun Bey Münşeati*, Hâfız İsmâil Müşfik Efendi'nin eseri *Münşeât-ı Müşfikîyye (Müşfiknâme)* adıyla anılmaktadır.⁵⁵

⁵⁵ Mustafa İsmet Uzun, a.g.m., s. 18.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MÜŞFİKNÂME’NİN İNCELENMESİ

İsmail Müşfik Efendi’nin *Müşfiknâme*’si mensur mektuplar, kasideler, tarihler ve gazellerden oluşmaktadır. Tarihler kıta ve nazm dışında beyit ve mısra şeklinde de yazılmış, eserin manzum bölümünde Arapça bir lugaza da yer verilmiştir. Eserde de bu sıra ile sıralanmış metinlerin şekil hususiyetleri aşağıda detaylı bir şekilde verilmiştir.

2.1. MEKTUPLARIN ŞEKİL HUSUSİYETLERİ

Müşfiknâme’nin ilk bölümü mensur bölüm olup bu bölümde 50 mektup yer almaktadır.

Münşeât geleneğinde, klasik Türk edebiyatının kaside, mesnevi gibi nazım şekillerinde görüldüğü üzere, mektupların da bölümleri vardır. Mektuplar, elkâb bölümüyle başlar, dua bölümüyle devam eder, ardından mektubun yazılış amacı olan esas konunun işlendiği nakil (iblağ) bölümü gelir, sonra tekrar dua bölümüne yer verilir ve mektup hatime bölümüyle son bulur. Elkâbdan sonra gelen dua bölümü ile hatimeden önce gelen dua bölümünün işlevleri farklıdır. Mektupların standart yapısı bu şekildedir. Ancak bu standardın dışına çıkıldığı da görülmektedir. Üzerinde çalışılmış olan metinde 2-39. sayfalar mektupları kapsamaktadır. Toplam 50 mektup bulunmaktadır. Müşfik Efendi bu mektupların bölümleri hususunda belirli bir düzene uymamıştır. Mektupların yazılış amaçlarına ve muhataplarına göre bazı bölümlerin atlandığı, uzun ya da kısa tutulduğu gözlemlenmektedir. Örneğin tezkerelerde çoğunlukla elkâb bölümünün oldukça kısa tutulduğu ya da atlandığı, dua bölümüne yer verilmediği gözlenmektedir. Çünkü tezkereler bilgi vermek amaçlı yazılan, kısa ve açık metinlerdir. Tezkerelerde teferruattan kaçınılır. Tezkere şeklinde kaleme alınan davet-nâmeler buna örnektir. Bölümlerin niteliği konusunda muhatapların toplumsal hiyerarşideki konuları da son derece belirleyicidir. Bölümler hakkında bilgi verilecek olursa şunlar söylenebilir:

Başlık bölümü: Mektupların muhtevaları hakkında bilgi vermekle birlikte mektupların yazıldığı kişi ve makam hususunda da bilgi veren bölümdür.

Elkâb bölümü: “Elkâb” Arapça “lakab” kelimesinin çoğuludur. Mektupların başında yer alan, mektubun muhatabının lakaplarının ve sıfatlarının sıralandığı bölümdür. Osmanlı diplomatiğinde gerek Osmanlı devlet erkânı gerekse yabancı hükümdar veya devlet adamlarına hitaben yazılan yazılarda kullanılmak üzere tespit edilmiş muayyen elkâblar mevcuttur. Makama uygun elkâbın kullanılması zaruri olduğundan yazışmalarda kullanılacak elkâbın bilinmesi önem arzeder. Bu bölümdeki hitap konuya, mektubun yazılış amacına, muhatabın yakınlık derecesine ve sosyal konumuna göre değişir.⁵⁶

Dua ile konuya giriş bölümü: Muhataba sağlık ve afiyet, mutluluk, başarı, zafer, şifa, uzun ömür vb. iyi dileklerde bulunmak için kaleme alınmaktadır. Dua bölümü, mektuplarda elkâbdan sonra ve hatimededen önce olmak üzere iki farklı yerde yer almaktadır. Her ikisinin de işlevleri farklıdır. Elkâb bölümünden sonra gelen dua bölümü, esas konuya hazırlayıcı nitelikte ve muhatabın sıfatlarıyla ilgilidir. Hatimededen önce gelen dua bölümü ise son söz söylenmeden evvel konuyu bağlayıcı niteliktedir. Dua bölümünde de elkâb bölümünde olduğu gibi muhatabın kişiliğine, yakınlık derecesine ve sosyal konumuna göre kelime tercih edilir. Dua bölümünün uzunluğu muhatabın makamına ve konuya göre değişebilmektedir. Asttan üste yazılan mektupların dua bölümleri üstten asta yazılanlara göre daha uzundur ve mübalağalı bir üsluptadır.⁵⁷

Nakil (iblağ) bölümü: Mektuplarda esas konunun işlendiği bölümdür. Dua bölümünden sonra gelir. Bu bölüm arıza-i...ki, arz-ı hâl-i...ki, marûz-ı...ki, nümûde-i...ki vb. bir sözle başlar.⁵⁸

⁵⁶ Güllü Araç, *Tokatlı Kâni'nin Münşeâtı ve İncelemesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2022, s. 84; İ Çetin Derdiyok, “Osmanlı Devrinde Mektup Yazma Geleneği”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 1999, s. 734; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 101.

⁵⁷ Güllü Araç, *a.g.e.*, s. 87; İ. Çetin Derdiyok, *XV. Yüzyıl Şairlerinden Mesîhi'nin Gül-i Sad-Berg'i*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana 1994, s. 56; 27-28.

⁵⁸ Güllü Araç, *a.g.e.*, s. 89.

Dua bölümü: Konu muhataba arz edildikten sonra muhataba tekrar dua edilir. Konuya giriş bölümünde dua edildiği için hatimeden önce her mektupta tekrar dua yer almayabilir.

Hatime bölümü: Mektubun son bölümüdür. Genellikle birkaç cümledir. Yazarın sözlerini tamamlayıp artık sözü karşı tarafın iradesine bıraktığını bildirdiği kısımdır. Diğer bölümlerde olduğu gibi makama ve konuya göre değişse de belirli kalıplaşmış ifadelerle kurulmuştur. Bazı mektuplarda hatime bölümündeki ifadeler nakil bölümündeki konuya gönderme niteliğindedir.⁵⁹

Bu açıklamalar doğrultusunda bir mektubun bölümlerini şöyle sıralamak mümkündür:

1. Başlık
2. Elkab
3. Dua ile konuya giriş
4. Nakil (iblağ)
5. Dua
6. Hatime

⁵⁹ Güllü Araç, *a.g.e.*, s. 92.

Yukarıda yapılan tasnife göre sadrazama hitaben yazılmış olan on beşinci mektubun bölümleri aşağıda örnek olarak sunulmuştur:

Tablo 2.1 Örnek Mektup Bölümü

Sıra	Bölüm	Metin
1	Başlık	Mesned-i Büleñd-i Şadâret Tebrîkine Dâ'ir
2	Elkâb	Nigeh-bân-ı maķâlîd-i dîn ü devlet ve nesķ-sâz-ı emâzîm-i mehâr-ı mülk ü millet olan cenâb-ı pesend-i elkâb-ı hîdîvâneleriniñ
3	Dua ile konuya giriş	işbu âvân-ı sa'âdet iķtirânda maķâm-ı şadâret-i 'uzmâya sâye-endâz-ı şân u feķâmet buyurulduķları vesâ'it-i menâşîr-i tebâşîr ile ma'lûm-ı 'ubûdiyet-i melzûm-ı çâkerânem olduğı gibi eyâ niķâta-i kilki cemâl-i devlete hâl-i mübârek ola
4	Nakil (İblağ)	saña bu maķâm-ı 'âlü'l-'âl-i du'â-yı ferruķ-fâli derecât-ı zîb-i maķâl ve cevâhir-i peyâm-ı meserret-encâm-ı müjde-resân ile gencine-i sîne-i âmâl-i bendegânem mâl-â-mâl kılınmışdır
5	Dua	hemîşe Rabbimiz te'âlâ ve teķaddes hâzretleri zât-ı feķîmü's-şîfât-ı vekâlet-penâhîlerini ilâ âhîri'l-eyyâm revnaķ-ı şadr-ı dîvân-hâne-i enâm ve sâye-i merâhim-vâye-i veliyyü'n-ni'mânelerini râķat-efken-i mufâriķ-ı hâş u 'âm eylemeleri
6	Hatime	da'vet-i hayriyyet âyâtıyla 'arz-ı hâl-i tebrîk-mâl-i 'âcizânem miskü'l-hitâm olmağın ol bâbda.

2.2. ŞİİRLERİN ŞEKİL HUSUSİYETLERİ

Eserin şiir bölümünde 36 metin yer almaktadır. Bunlardan biri Arapça mensur bir lugazdır (34 numaralı metin). Diğer 35 metin manzumdur. Bu manzum metinlerin sıralanışında düzensizlik söz konusudur. Örneğin şiir bölümü “Kasâyid” başlığı verilerek kaside ile başlamış, iki kasideden sonra “Tevârîh” başlığıyla kıta nazım şeklinde yazılan tarih manzumelerine geçilmiştir. Bu şekilde 3 kıtadan sonra biri ıydiyye, diğeri sevgiye örneği olan iki kasideye yer verilmiş, bu iki kasideden sonra tarih manzumelerine devam edilmiştir. Benzer bir şekilde “Bazı Gazeliyyât” başlığıyla gazellere başlanmış, 5 gazelden sonra mısra ve beyit şeklinde iki muamma, bir Arapça mensur lugaza yer verilmiş, son bölüme iki gazel eklenmiştir. Metin oluşturulurken eserdeki bu sıraya sadık kalınarak şiir bölümündeki metinler 1’den 36’ya kadar numaralandırılmıştır. Eserdeki sıralamaya göre nazım şekilleri şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 2.2 Nazım Şekilleri Dağılımı

Nazım Şekli	Sayısı
Kaside	4
Kıta	17
Nazm	1
Beyit (müfred)	3
Mısra	3
Gazel	7
TOPLAM	35

Müşfik Efendi'nin bu eserde yer almayan ve *Fatin Tezkiresi*'nde kayıtlı bestelenmiş meşhur bir gazeli daha vardır.⁶⁰ Müşfik bu gazelde Hâfız mahlasını kullanmıştır. Zekai Dede (ö. 1897) tarafından bestelenen gazel şöyledir:⁶¹

O nev-nihâl ki serv-i revân olur giderek
Yolında cûy-ı sirişkim revân olur giderek

Öñünde şem'-i hidâyet delîl olursa saña
Serâ'ir-i reh-i vahdet 'ayân olur giderek

Yolunca râh-ı rızâda 'azîmet ehli olan
Şakî de olsa sa'âdet-nişân olur giderek

Mukârin oldı yüzinde hilâl ile hurşîd
O tıflı gör ki ne sâhib-kırân olur giderek

Göñül hikâye-i Mecnûn gibi seniñ hâliñ
Zebân-ı halkda bir dâsitân olur giderek

Şerâ'a dâr-ı şerî'at olanlar elbette
Resîdegân-ı kenâr-ı emân olur giderek

Elinde sayferiyân-ı ma'ârifin **Hâfız**
Bahâ-yı cevher-i nazmım girân olur giderek

Bu gazelin eserde yer almamasının yanında *Müşfiknâme*'de gazellerin başında yer alan "Bazı Gazeliyyât" başlığı da Müşfik'in bu eserde yer almayan başka şiirlerinin olabileceği konusunda önemli bir fikir vermektedir.

⁶⁰ Bestenin notaları ve icrası için bk. http://notaarsivleri.com/NotaMuzik/o_nev-nihal_ki_serv-i_revan_olur_giderek.pdf, <https://www.youtube.com/watch?v=QURyJF4Q9kk> (ET: 02.02.2024).

⁶¹ Ömer Çiftçi, *a.g.e.*, s. 76-77.

2.2.1. Nazım Şekilleri

Eserde kaside, kıta, nazm ve gazel olmak üzere 4 farklı nazım şekliyle yazılmış manzumeler bulunmaktadır. Ayrıca 3 beyit (müfred), 3 de mısra yer almaktadır. Manzum metinlerin beyit sayıları bakımından dağılımı metindeki sıralamaya göre şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 2.3 Nazım Şekillerinin Beyit Sayıları

Nazım Şekli	Beyit Sayısı
4 kaside	101 beyit
17 kıta	113 beyit
1 nazm	20 beyit
3 beyit (müfred)	3 beyit
3 mısra	3 mısra
7 gazel	35 beyit
35 şiir	272 beyit ve 3 mısra

2.2.1.1. Kasideler

Eserde 4 kaside yer almaktadır.

Birinci kaside (1 numaralı şiir), Muhammed Rüşdî ve Şehâbeddin'in viladetleri hususunda “*mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün*” kalıbıyla yazılmış olup 27 beyitten oluşmaktadır.

İkinci kaside (2 numaralı şiir), Serasker Muhammed Ali Paşa (ö. 1868) hususunda “*mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün*” kalıbıyla yazılmış olup 34 beyitten oluşmaktadır.

Üçüncü kaside (6 numaralı şiir), ıydiyye türünde Muhammed Ali Paşa için “*fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*” kalıbıyla yazılmış olup 26 beyitten oluşmaktadır.

Dördüncü kaside (7 numaralı şiir) ise sevbiyye türünde “*fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün*” kalıbıyla 14 beyit olarak yazılmıştır. Bir devlet büyüğüne yazıldığı anlaşılan bu kasidenin kime yazıldığı şiirde belirtilmemiştir.

Eserdeki 4 kaside ile ilgili bazı bilgiler şu şekilde tablo halinde gösterilebilir:

Tablo 2.4 Kasidelerin Yazılış Sebebi

Eserdeki Sırası	Şekil	Beyit Sayısı	Yazılış Sebebi
1	Kaside	27	Şehzade Muhammed Rüşdî ve Şehabeddin’in doğumları
2	Kaside	34	Serasker Muhammed Ali Paşa’ya medhiye
6	Kaside	26	Muhammed Ali Paşa’ya ıydiyye
7	Kaside	14	Elbise istemek için sevbiye türünde yazılmıştır

Kasidelerin bölümlerinde medhiyenin hâkim olduğu görülür.

Birinci kasidenin nesib/teşbib bölümü bulunmayıp şiir doğrudan iki şehzadenin övgüsüyle başlanmıştır. Şair 7. beyitten itibaren Sultan Abdülmecid’i (1839-1861) över. 21-25. beyitler arası tegazzül bölümüdür. Gazelin makta beytinde (25. beyit) şair kendine duaya başlamasını söyler. 26 ve 27. beyitler dua bölümüdür.

Birinci kasidenin bölümleri şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 2.5 Birinci Kasidenin Bölümleri

Şehzâdegândan Sultân Muhammed Rüşdî ve Sultân Şehâbed-dîn’iñ Vilâdetlerine Dâ’ir Söylenmiş Olan Kasîdedir		
Sıra	Bölüm	Beyitler
1	Medhiye	1-20
2	Tegazzül	21-25
3	Dua	26-27

İkinci kaside medhiye türünden bir kasidedir. Nesib/teşbib bölümü bulunmayan kaside Muhammed Ali Paşa'nın övgüsüyle başlar. 23-27. beyitler tegazzül bölümüdür. 28-32. beyitler arası fahriyedir. Şair 32. beyitte duaya başlaması gerektiğini söyler. 33 ve 34. beyitler dua bölümüdür.

İkinci kasidenin bölümleri şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 2.6 İkinci Kasidenin Bölümleri

Kasîde der-Sitâyiş-i Hazret-i Ser-'asker Muhammed Ali Paşa		
Sıra	Bölüm	Beyitler
1	Medhiye	1-22
2	Tegazzül	23-27
3	Fahriye	28-32
4	Dua	33-34

Üçüncü kaside (6 numaralı şiir) Muhammed Ali Paşa'ya yazılmış bir ıydiyyedir. Kasidenin ilk 7 beyti teşbibdir ve kurban bayramı ile ilgili tasvirler yapılmıştır. 8. beyitten 17. beyte kadar Muhammed Ali Paşa övülür. 18-22 beyitler arası fahriye, 23-26. beyitler arası duadır.

Kasidenin bölümleri şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 2.7 Üçüncü Kasidenin Bölümleri

'İydiyye		
Sıra	Bölüm	Beyitler
1	Teşbib	1-7
2	Medhiye	8-17
3	Fahriye	18-22
4	Dua	23-26

Dördüncü kaside (7 numaralı şiir) sevbiye türündedir. Şair kasideye, durumunu anlatmakla başlar ve Harun Reşid (786-809) döneminde yaşanmış bir kıssa anlatır. 9-12. beyitlerde şair bir velinimetin kendisine bir elbise almasını talep eder ve onu över. 13 ve 14. beyitler duadır. Kasidenin bölümleri şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 2.8 Dördüncü Kasidenin Bölümleri

Sevbiye		
Sıra	Bölüm	Beyitler
1	Teşbib	1-8
2	Medhiye	9-12
3	Dua	13-14

Medhiye türünden olan ilk iki kasidede şairin tegazzül bölümüne yer vermesi dikkat çekicidir. Tegazzül, daha çok uzun kasidelerde söz konusudur. Birinci kasidenin 21-25. beyitleri tegazzül bölümüdür:

Bu demde hâtıra kākül didim de bir ğazel geldi
Maħaldir kılsam anı cevher-i mazmūn ile tezyīn (1/20)

diyen şair aşağıdaki matla ile gazele geçer:

Çatup kavş-i dü-ebrūsun idüp kāküllerin pür-çīn
Kemend atmış dil-i ‘uşşāka ol şūh-ı şikār-āyīn (1/21)

İkinci kasidenin 23-27. beyitler tegazzül bölümüdür. Şair tegazzüle geçeceğini şu beyitle haber vermiştir:

Bir zūlf ańıldıkça olur hâtıra vāķi‘
Bir nev-ĝazel inşādına ĩmā-yı zamāne (2/22)

2.2.1.2. Kıtalar

Müşfiknâme'de "Tevârîh" başlığıyla tarih manzumelerine yer verilmiştir. Bunlar genellikle kıta nazım şekliyle yazılan manzumelerdir. Eserde beyit sayısı iki ila on beş arasında değişen 17 kıta bulunmaktadır. Kıta nazım şekliyle yazılan bütün şiirler tarih manzumesidir. Bu tarih manzumeleri miladi 1844 ila 1853 yılları arasında kapsar. Birçoğu 1852 yılına aittir. Şair bu kıtaların dokuzunda mahlas kullanmış, sekizinde kullanmamıştır. Şiirlerde Müşfik mahlasını kullanan şair, eserdeki 20 numaralı şiir olan kıtada Hâfız mahlasını kullanmıştır.

Eserde yer alan 17 kıta ile ilgili bilgiler şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 2.9 Kıtaların Özellikleri

Metindeki Numarası	Şekil	Beyit Sayısı	Yazılış Sebebi	Metindeki Tarih	Mahlas
3	Kıta	7	Muhammed Reşad'ın doğumu	Yok	Yok
4	Kıta	9	Şehzade Abdülmecid ve Abdülaziz'in sünnetleri	1263	Var
5	Kıta	15	Reşid Paşa'nın sadareti	1258	Var
8	Kıta	15	Reşid Paşa'ya sâliyye	Yok	Var
10	Kıta	5	Muhammed Ali Paşa'nın sadareti	1268	Var
11	Kıta	5	Mehmed Emin Âlî Paşa'nın sadareti	1268	Var
12	Kıta	3	Rauf Paşa'nın sadareti	1258	Yok
13	Kıta	2	Mustafa Nâilî Paşa'nın sadareti	1269	Var
14	Kıta	6	Muhammed Ali Paşa'nın kaptan-ı deryalığı	1267	Yok
15	Kıta	2	Muhtar Bey'in maliye nazırlığı	1268	Yok
16	Kıta	3	Yusuf Paşa'nın Selanik valiliği	1268	Yok
17	Kıta	13	Yusuf Paşa'nın Selanik valiliği	1268	Var
18	Kıta	7	Muhammed Paşa'nın Edirne valiliği	Yok	Yok
19	Kıta	4	Vefat tarihi	Yok	Var
20	Kıta	8	Hüsnî Bey'in sakalı	1266	Var (Hâfız)
22	Kıta	5	Ali Rıza Efendi'nin ruus alması	1268	Yok
24	Kıta	4	Ali Baba'nın vefatı	1267	Yok

Kıtalarda bilindiği gibi matla beyti bulunmaz. Bazı kıtalarda mahlas kullanıldığı bilinir. Kıtaların kafiye örgüsü xa xa... şeklindedir.

Kıtaların aruz kalıpları ve kafiye örgüleri şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 2.10 Kıtaların Aruz Kalıbı ve Kafiye Örgüsü

Şiir numarası	Aruz kalıbı	Kafiye örgüsü
3	<i>fe 'ülün fe 'ülün fe 'ülün fe 'ül</i>	xa xa xa...
4	<i>fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün</i>	xa xa xa...
5	<i>fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün</i>	xa xa xa...
8	<i>fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün</i>	xa xa xa...
10	<i>fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün</i>	xa xa xa...
11	<i>fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün</i>	xa xa xa...
12	<i>fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün</i>	xa xa xa
13	<i>fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün</i>	xa xa
14	<i>fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün</i>	xa xa xa...
15	<i>fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün</i>	xa xa
16	<i>mefâ 'ilün fe 'ilâtün mefâ 'ilün fe 'ilün</i>	xa xa xa
17	<i>mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün</i>	xa xa xa...
18	<i>fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün</i>	xa xa xa...
19	<i>fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün</i>	xa xa xa...
20	<i>mef'ülü fâ 'ilâtün mef'ülü fâ 'ilâtün</i>	xa xa xa...
22	<i>fe 'ülün fe 'ülün fe 'ülün fe 'ül</i>	xa xa xa...
24	<i>mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün</i>	xa xa xa...

2.2.1.3. Nazm

Eserde tarih manzumeleri arasında bir nazm (26 numaralı şiir) vardır. aa xa xa... şeklinde kafiyelenen bu şiiri nazm olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Manzume, III. Napolyon Bonapart'ın (ö. 1873) krallık tarihi için yazılmış 20 beyitlik bir nazmdır. Şiirde mahlas kullanılmamıştır.

Bu şiir miladi olarak 1852 tarihli bir tarih manzumesi olarak kaleme alınmış olup aruzun “*fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün*” kalıbıyla yazılmıştır.

2.2.1.4. Beyitler

Eserde yer alan beyitlerin üçü de müfred şeklindedir ve xa şeklinde kafiyeleşmiştir. Bunlardan ikisi tarih manzumesi, biri muammadır.

Birinci beyit (21 numaralı şiir), Râkım Efendi'nin sakal bıraktığına dair, “*mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün*” kalıbıyla yazılmış bir tarih manzumesidir.

İkinci beyit (25 numaralı şiir), Maşuk Baba'nın vefatına dair 1268 tarihli bir tarih manzumesi olup “*fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*” kalıbıyla yazılmıştır. Müfred şeklindeki beyitte şair tam tarih yöntemiyle tarih düşürmüştür.

Üçüncü beyit (33 numaralı şiir) olan beyit, cevabı “Sâdık” olan “*fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*” kalıbıyla yazılmış bir manzumedir.

2.2.1.5. Mısralar

Müşfiknâme'de üç de mısra yer almaktadır. Bunlardan ikisi tarih mısraı, biri muammadır.

Birinci mısra (9 numaralı şiir), Ali Galip Paşa'nın (ö. 1858) vezaret tarihine dair aruzun “*müstef'ilün müstef'ilün*” kalıbıyla yazılmış bir tarihtir.

İkinci mısra (23 numaralı şiir) olan mısra, bir doğum tarihidir. Aruzun “*müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün*” kalıbıyla yazılan mısradaki şair, babasının ağzından Muhammed Ekrem adlı bir çocuğun doğumuna tarih düşürmüştür.

Üçüncü mısra (32 numaralı şiir) olan mısra, “*mef'ûlü fâ'ilâtü mef'ûlü fâ'ilün*” kalıbıyla yazılmış olup cevabı “Tâhir” olan bir muammadır.

2.2.1.6. Gazeller

Eserde 7 gazel bulunmaktadır. 5 gazelden sonra metinde iki muamma ve bir Arapça mensur lugaz yer almaktadır. Ardından iki gazelle eser sonlanmıştır.

Eserde gazellerde düzenli bir sıralama olmadığı gibi harf sırası da yoktur. 7 gazelin kafiye-redif harflerine göre dağılımı şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 2.11 Gazellerin Harf Dağılımı

Şiir Numarası	Nazım Şekli	Kafiye-Redif Harfi	Sayı
31	Gazel	bâ (ب)	1
30	Gazel	dâl (د)	1
35	Gazel	râ (ر)	1
28	Gazel	mîm (م)	1
36	Gazel	nûn (ن)	1
27, 29	Gazel	yâ (ي)	2

İlk gazel (27 numaralı şiir), Türkçe-Arapça olmak üzere bir mülemma gazeldir. Aruzun “*mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ülün*” kalıbıyla yazılmış olup 5 beyitten oluşmaktadır.

İkinci gazel (28 numaralı şiir), aşk konulu olup aruzun “*fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün*” kalıbıyla 7 beyit olarak yazılmıştır.

Üçüncü gazel (29 numaralı şiir), yine aşk konulu olup aruzun “*fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün*” kalıbıyla 5 beyit olarak yazılmıştır.

Dördüncü gazel (30 numaralı şiir), yine aşk konulu olup “*mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün*” kalıbıyla yazılmış olup 5 beyitten oluşmaktadır.

Beşinci gazel (31 numaralı şiir), bir gazel-i nâ-tamâm olup aruzun “*fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün*” kalıbıyla 3 beyit olarak yazılmıştır.

Altıncı gazel (35 numaralı şiir), yine aşk konulu olup aruzun “*fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün*” kalıbıyla 5 beyit olarak yazılmıştır.

Yedinci gazel (36 numaralı şiir), dünya hayatı, masiva konulu olup aruzun “*fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün*” kalıbıyla 5 beyit olarak yazılmıştır.

Eserdeki gazellere ait bazı bilgiler şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 2.12 Gazellerin Bilgileri

Eserdeki Numarası	Nazım Şekli	Beyit Sayısı	Özellik
27	Gazel	5	Mülemma
28	Gazel	7	
29	Gazel	5	
30	Gazel	5	
31	Gazel	3	Nâ-tamâm
35	Gazel	5	
36	Gazel	5	

2.2.2. Vezin Hususiyetleri

Aruz vezni 13. yüzyılda Arap edebiyatında doğmuş, Arap şiirinde kullanılmış ve oradan farklı kültür ve edebiyatlara intikal etmiştir. İlk olarak İran edebiyatını etkilemiş olup 10. yüzyıl itibariyle Türk edebiyatını da etkisi altına almıştır.

Bu şiir ölçüsü, eskiden beri Türklerde kullanılmakta olan hece ölçüsü yanında ayrıca okumuş ve kültürlü bir halk kesiminin sevdiği, beğendiği, Arap ve İran şiirlerinden gelen yeni nazım şekillerinde kullandığı bir nazım ölçüsü olmuştur.⁶²

Türk edebiyatında kullanılan ilk aruz kalıplarında hece sayısına dayanan şiir ölçüsünün etkileri açıkça görülmüştür. İlk devirlerde hece ölçüsüne çok benzeyen kalıplar kullanılmıştır.

Arap dilinin yapı itibariyle Türk dilinden oldukça farklı olması, Türkçede uzun ünlülerin bulunmaması, aruz ölçüsü Türk diline uygulanırken güçlüklerin söz konusu olmasına sebep olmuştur.

Ancak şairler pek çok hata ve zorluklarla Türk şiirini bu ölçüye uygun bir hale getirmeye çalışmışlardır. Türk dil yapısının farklı olması Arapça-Farsça kelimelerin ve Farsça terkiplerin dile girmesine sebep olmuştur. Bu vesile ile şiir

⁶² Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, s. 130.

ölçüye uygun bir hale gelmiştir. 15. yüzyıl itibariyle aruz ölçüsü Türk şiirine yerleşmiş ve başarılı bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır.

16. yüzyılın başında aruzun kullanılmasında hiçbir güçlük kalmamış ve önceki yüzyıllardaki aksaklıklar ortadan kalkmıştır.⁶³

Hâfız İsmail Müşfik Efendi de şiirlerinde klasik Türk edebiyatının diğer şairlerinde olduğu gibi aruz vezni kullanmıştır. O, manzumelerinde 13 farklı aruz kalıbına yer vermiştir. Eserde bütün manzumelerde aruz kalıbı kullanılmış, aruzun en çok remel, hezec, recez bahirleri tercih edilmiştir. Bir manzumede (14 numaralı şiir), münserih bahrinin klasik Türk şiirinde çok kullanılmayan “*müfte‘ilün fâ‘ilün müfte‘ilün fa‘*” kalıbını kullanması dikkat çekicidir. Eserde tercih edilen aruz kalıpları çok kullanılanlardan az kullanılanlara doğru sırasıyla şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 2.13 Aruz Kalıpları Bahir Tablosu

Sıra	Aruz Kalıbı	Bahir	Kullanış Sayısı
1	<i>fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün</i>	Remel	9
2	<i>fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün</i>	Remel	10
3	<i>mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün</i>	Hezec	4
4	<i>fe‘ülün fe‘ülün fe‘ülün fe‘ül</i>	Mütekârib	2
5	<i>mef‘ülü fâ‘ilâtün mef‘ülü fâ‘ilâtün</i>	Muzâri	2
6	<i>mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ülün</i>	Hezec	1
7	<i>mef‘ülü mefâ‘ilü mefâ‘ilü fe‘ülün</i>	Hezec	1
8	<i>mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün</i>	Müctes	1
9	<i>fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün</i>	Remel	1
10	<i>mef‘ülü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün</i>	Muzâri	1
11	<i>müfte‘ilün fâ‘ilün müfte‘ilün fa‘</i>	Münserih	1
12	<i>müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün</i>	Recez	1
13	<i>müstef‘ilün müstef‘ilün</i>	Recez	1

⁶³ Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 141.

Aruz kalıplarının nazım şekillerine dağılımı ve kullanım yüzdesi de şu şekildedir:

Tablo 2.14 Aruz Kalıpları Nazım Şekilleri Tablosu

ARÛZ KALIPLARI	NAZIM ŞEKİLLERİ						TOPLAM	YÜZDE
	KASİDE	KITA	GAZEL	NAZM	BEYİT	MISRA		
<i>fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün</i>	2	4	1	1	2		10	%28,57
<i>fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün</i>		5	4				9	%25,71
<i>mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün</i>	1	2	1				4	%11,42
<i>fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl</i>		2					2	%5,71
<i>mef'ûlü fâ'îlâtün mef'ûlü fâ'îlâtün</i>		1			1		2	%5,71
<i>mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün</i>			1				1	%2,85
<i>mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün</i>	1						1	%2,85
<i>mefâ'îlün fe'îlâtün mefâ'îlün fe'îlün</i>		1					1	%2,85
<i>fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün</i>		1					1	%2,85
<i>mef'ûlü fâ'îlâtü mefâ'îlü fâ'îlün</i>						1	1	%2,85
<i>müfte'îlün fâ'îlün müfte'îlün fa'</i>		1					1	%2,85
<i>müstef'îlün müstef'îlün müstef'îlün müstef'îlün</i>						1	1	%2,85
<i>müstef'îlün müstef'îlün</i>						1	1	%2,85
TOPLAM	4	17	7	1	3	3	35	

Eserde iki mısra da vezin aksaklığı söz konusudur (1/5a, 8/7b). Tek matbu nüsha olan eserdeki bu aksaklıkların şairden mi yoksa dizgi hatasından mı kaynaklandığı belli değildir.

Hâfız Müşfik, manzumelerinde vezin yönünden başarılı görülmektedir. Eserde vezin kusurları çok azdır. Aşağıda bunlarla ilgili örnekler verilmiştir.

2.2.2.1. Zihaf

“Kısma, kısaltma” demektir. Aruzda vezin zorunluluğu ile Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun bir heceyi kısa okumak anlamına gelir.⁶⁴ Şairin uzun “î” ile biten heceler zihaf yapmakta bir mahzur görmediği anlaşılmaktadır. Özellikle uzun î'nin terkibe girdiği durumlarda pek çok şairde olduğu gibi uzun î'nin kısa kabul edilmesi söz konusudur.

Aşağıdaki örneklerde koyu yazılan hecelerde zihaf yapılmıştır:

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

İki şehzâde oldı zîver-i gehvâre-i tekvîn

Biri Sulţân Muḥammed Rüşdî vü dîger Şehâbe'd-dîn (1/1)

fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün

Lîk bir vefk-ı murâd olmadı nûrânî-i vaḳt

Âfitâbıñ viremez tâbını şem'-i fânûs (5/3)

fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün

Keşti-i kevkebe-i câhına gerdün şandal

Filke-i keffine liman-ı mekârim mersâ (6/11)

fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün

Benim arḳamda olan köhne libâsıñ dikişi

Ḥırka-i Ḥızr ile birlikde ya ol cüz'î cedîd (7/8)

fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün

Ḥâmî-i devlet ü dîn ḥâmil-i mihr-i temkîn

Ḳurre-i 'ayn-ı Herâmîs ü Felâḫün-vâye (8/14)

⁶⁴ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 15; Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 155.

fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün

Geçdi bu eyyām-ı feyz-encāmda bā-'avn-i Hāk
'Ālī Paşa'nın yed-i 'ālīsine engüşterin (11/1)

fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün

Bī-bedel tārīḥ inşād itdi Müşfik bendesi
'Ālī Paşa oldu zīb ü zīver-i şadr-ı berīn (11/5)

müfte 'ilün fâ 'ilün müfte 'ilün fa'

Oynadamaz keştī-i şān u vaḳārın
Şarşara olsa mu'īn riḥ-i Süleymān (14/2)

müfte 'ilün fâ 'ilün müfte 'ilün fa'

Cāh-ı ḳapudānīye oldu şeref-baḥş
Ben daḥı tārīḥini eyledim i'lān (14/5)

Medli okunması gereken bir hecenin tek kapalı hece olarak değerlendirilmesi de zihaf olarak kabul edilmektedir. Eserde bu şekilde tek kapalı hece olarak değerlendirilen örnek şu şekildedir:

fe 'ülün fe 'ülün fe 'ülün fe 'ül

Cenāb-ı Hudāvend-i 'Abdü'l-mecīd
Ki ez māder-i **dehr** müselleş-nijād (3/1)

2.2.2.2. İmale

Arapçada **imale** “çekme, uzatma, bir tarafa eğme” anlamına gelir. Aruz terimi olarak uzun/kapalı hece gereken yerlerde aruz ölçüsüne uydurmak üzere açık heceyi biraz uzatarak okumaktır.⁶⁵ Eserde imaleye sıklıkla başvurulduğu görülmektedir. Fikir vermesi bakımından bazı şiirlerden örnek beyitler alınmıştır. Örneklerdeki koyu hecelerde imale yapılmıştır:

mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün

İki şehzâde **oldı** zîver-i gehvâre-i tekvîn

Biri Sulţân Muhammed Rüşdî vü dîger Şehâbe’ d-dîn (1/1)

fe ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilün

Süfün-i maşlahata dâmen-i tedbîri şirâ‘

Zevrak-ı devlete endîşesidir kıble-nümâ (6/12)

fe ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilün

Bir biniş virmiş **anâ** bir gün o şeh müsta‘mel

Ki yazılmış yaķası üzre mücerred tevĥîd (7/5)

müfte ‘ilün fâ ‘ilün müfte ‘ilün fa ‘

Oynadamaz keştî-i şân u vaķârın

Şarşara olsa mu‘în riĥ-i Süleymân (14/2)

mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün

Sebeb bilmem nedir **bu** gülsitân-ı vaķti vaşf için

Dehân-ı ‘andelîb-i ĥâme güyâ-yı naĥam oldı (17/6)

⁶⁵ Cem Dilçin, *a.g.e.*, s. 13; Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 145.

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

Belâ teklîf ider her iki şey'in beynini te'lîf

Tesâvî nisbeti ortada hem olmadı hem oldu (17/11)

fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün

Fırkatınle бүkilür rişte-i kıaddim dâ'im

Hasretinle dökilür kaṭre-i dürr-i 'Aden'im (28/2)

Bu örneklerde de görüldüğü gibi imaleler bilhassa kelimelerin son hecelerinde oluşmaktadır. Esasen Türk şairleri kelime sonlarındaki kısa heceleri uzun karşılığında da kullanmakta beis görmemektedir. Bu durum bunu göstermektedir.

2.2.2.3. Med

Med kelimesi “uzatma” anlamına gelir. İki kapalı hece arasında bir açık hece bulunması gerektiğinde, başında veya içinde uzun ünlü bulunup ünsüzle biten ya da çift ünsüzle biten heceleri imaleden biraz daha uzun okumaktır. Bu, aruzda kusur sayılmadığı gibi şairlerce çoğu kez ahengi artırmak için bilinçli yapılmıştır. Buna imale-i memdûde de denir.⁶⁶ Eserde med uygulamasına sıklıkla başvurulduğu görülmektedir. Aşağıdaki örneklerde koyu yazılan hecelerde med yapılmıştır:

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

O hizmetden meserret ḥande-nāk u şādmān şādī

Ḥasāret-dīde ḥüsrān ḡam elem-nāk u elem ḡam-gīn (1/17)

mef'ülü mefâ 'ilü mefâ 'ilü fe 'ülün

Kāf-ı keremiṅ kāffe-i 'āleme kāfī

Nün-ı ni'amıṅ süfre-i yağma-yı zamāne (2/3)

⁶⁶ Cem Dilçin, *a.g.e.*, s. 14; Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 150.

mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün

Devrinde ne mümkün k'ola bir **cem'** perîşân
Olursa meger zülf-i semen-sây-ı zamâne (2/6)

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Ol kerîm-i **kâm**-rân kim maşraf-ı yek-rüzedir
Râha-i ihsânına sermâye-i deryâ vü kân (4/3)

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Âstîn-i keremi büse-geh-i ehl-i niyâz
Âsitân-ı ni'amı kıble-i aşhâb-ı recâ (6/9)

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Minnet Allâh'a qarîb oldı egerçi meh-i 'îd
Lîk yokdur giyecek şırtıma bir sevb-i cedîd (7/1)

müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fa'

Depredemez filke-i câh u celâlin
Ola dahı **bâdbân** atlas-ı devrân (14/3)

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Berķ uran nüh kûbbe-i imkânda nür-ı 'aşķdır
Dâ'iren-mâdâr bu 'âlem tenür-ı 'aşķdır (35/1)

Verilen örneklerin dışında “**pây** (2/20); **zülf** (2/22); **âvîhte** (2/29); **eflâkde** (2/34); **hibr** (3/3); mısra'dan (3/6); **kâm** (4/1); **câh** (4/2); **mâh** (4/4); **lîk** (5/3), (6/7), (8/10); **şükr** (5/5), (6/1); **zulmden** (5/10); **perdâzlıga** (5/11); **âstîn** (6/9); **çarh** (6/10); **döstân** (7/2), (12/2); **halk** (7/3); **terkîbde** (8/7); **dâldir** (8/8); **sulh** (8/9); **şâh-çe** (8/11); **sâl** (8/15); **sadrda** (10/1); **encâmda** (11/1), (13/1); **târîh** (11/5), (17/12),

(19/4); **rûy** (17/1); **sâz** (17/5); Ya‘**kûb** (17/13); Bârekallâh (18/1); **cûd** (18/2); evrâklı (18/4); **dehrde** (19/2); **pâk** (20/1); **Mısr** (20/6); **şems** (20/7); **sabâh** (20/7); **ref‘** (22/4); ahhâbdan (22/5); **çâr** (24/4); **-gâh** (26/3); **Ferhâd** (28/7), (30/2); **hâk** (29/1); **-dâr** (29/2); **dâğlardan** (29/3); mu‘**tâddan** (30/1); **fûlâddan** (30/3); **îrâddan** (30/4); **üstâddan** (30/5); **dest** (31/3)” ifadelerinde de med yapılmıştır.

Sonu nun harfiyle biten aşağıdaki heceler de medli kabul edilmiştir:

fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

‘Adli ol rütbe ki mer‘â-yı terâfuğda olur

Güsfendân ile gür**gân** derinde hem-pâ (6/13)

fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

Kilk-i efkârıma meftûn devât-ı mazmûn

Ĥibr-i endîşeme mevzû‘ midâd-ı ma‘nâ (6/21)

Şair az da olsa Türkçe kelimelerde de medde başvurmuştur. Aşağıdaki beyitte Türkçe “yad” hecesi medli kabul edilmiştir:

mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün

Gehî ağyâr u geh yâr-ı sitem-mu‘tâddan feryâd

Dil-i dîvânem eyler âşinâ vü **yaddan** feryâd (30/1)

2.2.2.4. Vasl

Sözlük anlamıyla “birleştirme, ulaştırma” demektir. Aruz terimi olarak ünsüz harfle biten bir sözden sonra ünlü harfle başlayan bir söz geldiğinde sondaki ünsüz, ikinci kelimenin ünlüsüne bağlanarak birlikte okunmasıdır. Ulama aruz uygulamasında çok kullanılmış ve üstelik şiirde bir ahenk yaratması bakımından da

gerekli sayılmıştır.⁶⁷ Eserde ulamaya sık sık başvurulduğu görülmektedir. Aşağıdaki örneklerde koyu yazılı hecelerde vasl söz konusudur:

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

Zamānında cihān_ikmāl-i nāmūs u edeb itdi
Ne mümkün kimse başdan çıksun_illā kākül-i müşgīn (1/19)

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

Bu demde hāṭıra kākül didim de bir ğazel geldi
Maḥaldır kılsam_anı cevher-i mazmūn_ile tezyīn (1/20)

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

Görenler kaşını bir vech_ile inkāra yol bulmaz
Şırāṭıñ kıldan_ince hem kılıçdan oldıñın keskin (1/22)

mef'ülü mefâ 'ilü mefâ 'ilü fe 'ülün

Elķābırıa bu gūne seniñ eylesün_āğāz
Bendeñ gibi bir şā'ir-i ğarrā-yı zamāne (2/10)

mef'ülü mefâ 'ilü mefâ 'ilü fe 'ülün

Bir zülf añıldıķça olur hāṭıra vāķi'
Bir nev-ğazel_inşādına ĩmā-yı zamāne (2/22)

fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün

Bir_olur pīş-i nigāh-ı zu'afā beyninde
Bāl-i zenbūr ile kuvvetde cenāh-ı ṭāvūs (5/8)

⁶⁷ Cem Dilçin, *a.g.e.*, s. 12; Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 142.

müfte 'ilün fâ 'ilün müfte 'ilün fa'

Cāh-ı kapudaniye oldı şeref-baḥş

Ben daḥı tārīḥini eyledim_i'lān (14/5)

Verilen örneklerin dışında “lâyıkdır_eger (2/19), efzûn_ide (3/5), kim_olur (6/8), el_açup (6/22), minnet_Allâh'a (7/1), var_imiş (7/4), virmiş_aḥa (7/5), benim_arkamda (7/8), kim_anıḡ (7/10), aḡdırır_ol (8/10), mezâlimden_anıḡ (10/2), dek_ol (10/4), mührüḡ_oldı (13/1), sadrıḡ_oldı (13/2), olup_ol (16/2), mübârek_itsün (20/4), idüp_ezber (20/6), tilâvet_eyler (20/8), müderrislik_aldıḡda (22/5), 'âşık_idi (25/1); olup_ashâb (26/1); olmuş_idi (26/1), fetret_ile (26/5), mesnediḡ_üçünciligi (26/20), meyin_ey (28/3), visâlinden_ölürsem (28/4), gülden_eger (28/4), vâcib_oldı (28/6), hasret_olsun (29/1), zülfüḡ_istişmâm (29/2), gözler_açdım (29/3), dîvânem_eyler (30/1), zâhir_olur (32)” ifadelerinde de vasl yapılmıştır.

Şair vezin gereḡi yer yer vasl-ı 'ayna da başvurmuştur:

fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün

Naḡş için dâmen-i elḡbın_'arûs-ı fikrim

Bu uşûl üzre çeker kâr-kef-i imlâya (8/13)

fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün

Kimse bir kimseye cevri eyleyemez 'ahdinde

Meger_'uşşâḡına tersâ-beçeḡân-ı maḡrûr (26/15)

2.2.2.5. Tahfif

Aruz gereği kelimenin hecelerinde takdim-tehir yapılmasına tahfif adı verilir. Şair, aşağıdaki beyitte vezin gereği “ıstabl” kelimesini “sıtabl” biçiminde kullanmıştır:

mef'ülü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ülün

Lâyıkdır eger olsa **şıtabl**-ı deri gerdün
Mîh-i kadem-i rahşî Süreyyâ-yı zamâne (2/19)

Aşağıdaki örnekte de “gülistân” kelimesi vezin gereği “gülsitân” şeklinde kullanılmıştır:

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

Sebeb bilmem nedir bu **gülsitân**-ı vaḫti vaşf için
Dehân-ı 'andelîb-i hâme güyâ-yı naḡam oldı (17/6)

Tahfifin bir çeşidi de çift ünsüzle biten kelimeleri vezin gereği tek ünsüzle kullanmaktır. Aşağıdaki beyitlerdeki “yem” ve “kad” kelimeleri vezin gereği tek ünsüzle kullanılmıştır:

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

Meger kim sâhil-i mîlâda gevher-pâş ola tekrâr
Yem-i lü'lû-nişâr-ı şulb-i pāk-i şâh-ı 'adl-âyîn (1/6)

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Lâ-mekân süllem-i iclâline ednâ pâyê
Aḫlas-ı çarḫ **kad**-i kâdrine köhne dîbâ (6/10)

2.2.2.6. Kaynaştırma

Sonu ünlüyle biten bir sözden sonra ünlüyle başlayan bir söz geldiğinde vezin gereği iki heceyi birleştirip tek hece hâline getirmektir. Şair vezni sağlamak gayesiyle daha çok “k’ola (ki ola), k’oldı (ki oldı), k’olamaz (ki olamaz), k’idemez (ki idemez), n’ideyim (ne ideyim), v’ey (ve ey)” gibi ifadelerde kaynaştırma yapmıştır. Şiirlerdeki kaynaştırma örnekleri şunlardır:

mef’ülü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ülün

Devrinde ne mümkün k’ola bir cem’ perîşân

Olursa meger zülf-i semen-sây-ı zamâne (2/6)

mef’ülü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ülün

Da’vâyı ço du’ây’el açup şıdķ ile Müşfik

Nazmıñ ola verd-i dehen-ārā-yı zamâne (2/32)

fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün

Şāh-ı devrān hāzret-i ‘Abdü’lmeċid-i Cem-cenāb

K’oldı ‘ālem sāyesinde kām-bīn ü kām-rān (4/1)

fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün

O da bir zāt-ı hikem-sencdir ammā n’ideyim

Ṭutabilür mi Felāṭün yerini Cālīnūs (5/4)

fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün

O hidīvi yine Hāķ zīver-i şadr itdi k’ola

Ṭālī’-i sa’d-ı cihān ğālib-i baht-ı menḥūs (5/6)

fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün

Geldi ol dem **k'ola** uğhiyye-i ihsân kırbân
İrdi ol dem **k'ola** dil-sîr-i mevâ'id fuķarâ (6/6)

fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün

Nice âşaf o ĥudāvend-i mufahĥam **k'olamaz**
Āsumân süllem-i iclâline ednâ pāye (8/2)

fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün

Nice âşaf o kerem-kâr-ı mu'azzam **k'idemez**
Sāyesi daĥı tenezzül mele'-i a'lāya (8/3)

fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün

Ey benim seyyid ü mevlâ vü efendim ĥasenim
V'ey benim pâdişeh-i kışver-i cân u bedenim (28/1)

2.2.2.7. Sekt

Sekt, aruz gereği ulama yapmaya müsait bir yerde bir miktar durmak ve ulama yapmadan okumaktır. Eserde aruz gereği yer yer sekt yapılmıştır:

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

Bu nev manzūme Müşfik tā ki miskiyyü'l-ĥitām olsun
Şamīmī bir du'ā it kim melā'ik söylesün āmīn (1/25)

mef'ülü mefâ 'ilü mefâ 'ilü fe 'ülün

Sevdā-yı dü-çeşmiñ ile şahrâlara düşdi
Mecnün-ı beyābân gibi Leylā-yı zamāne (2/26)

fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün

Başla Müşfik yetişür ğayrı du'ā eylemege
Ramazān günleri emṣāli sözüñ itme medīd (7/13)

fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün

Līk hengām-ı veġā aḡdırır ol ejderi kim
Yed-i Mūsā da aman virmez idi a'dāya (8/10)

fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün

Sāl tāriḡini yaz ğayrı yeter ey Müşfik
Haḡ sa'īd ide bu nev-sāli Reşīd Paşa'ya (8/15)

fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün

Āsumān ta'zīm ile tāriḡe Müşfik baş eger
Şadriñ oldu Muştafā Paşa-yı ekrem nāyili (13/2)

fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün

Nāzır-ı māliye oldu Mīr Muḡtār-ı kerīm
Şā'irāniñ buldıġı tāriḡe gerdün baş ege (15/1)

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

Bi-ḡamdillāh irişdik şol dem-i āmāle kim ālām
Çıkup imkān-serādan rüy ber-rāh-ı 'adem oldu (17/1)

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

Daḡı çok geçmedin oldu Selānīk şehrine vālī
Bunuñla yine şanma ḡadri yā biş ü ya kem oldu (17/8)

fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün

Şāhibü'l-mesnediñ üçünciligi ta'miyedir

Eksigim tütmağa kākışma şakın ey senyor (26/20)

Şair kimi zaman vasla müsait olan hecelerde sekt yaparak med yapma yoluna gitmiştir:

fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün

Bî-bedel tārīḥ inşād itdi Müşfik bendesi

'Ālī Paşa oldı zīb ü zīver-i şadr-ı berīn (11/5)

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

Yeter Müşfik ğaraż tārīḥ ityān itmedir yoḥsa

O zātıñ vaşfı ḥayret-sāz-ı aşḥāb-ı raqam oldı (17/12)

Verilen örneklerin dışında “**hem** olmadı **hem** oldı (17/11), şerī'at olup (22/4), **dem** olmuş (26/1)” hecesinde de sekt yapılmıştır.

2.2.2.8. Bazı Vezin Aksaklıkları

Beyitlerdeki kelime veya hece eksikliklerinden kaynaklanan vezin aksaklıkları da vardır. Bunlar müellif hatası olabileceği gibi dizgi hatası olması da muhtemeldir. Bu çalışmada vezni düzeltmek gayesi ile eksiklikler belirli ilavelerle giderilmeye çalışılmış, bu ilaveler köşeli parantez içerisinde yazılmıştır. Bu yöntemle düzeltilemeyen vezin aksaklıkları dipnotta gösterilmiştir:

fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün

Māh olurdı mihr-i 'ālem-tāb-ı devrāndan münīr

Tütüşurdı āteş-i reşk ile [şems-i] āsumān (4/5)

fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün

Ben de Müşfik söyledim târîḥ-i cevher-dârı[nı]

Sa'd ola icrâ kıldı sūr u āheng-i ḥıtân (4/9)

fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün

Bir mürüvvetli veliyyü'n-ni'amıḡ dāmenini

Ṭutarak eyleye[yi]m ḥāl-i derūnum taḥdīd (7/9)

müfte 'ilün fâ 'ilün müfte 'ilün fa'

Zerre-i ikbāli pertevde [çü] ḥürşīd

Ḳaṭre-i in'āmı feyz-āver-i 'ummān (14/4)

fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün

Bi't-tefe"ül arayup nāmını Muşḥaf'da anıḡ

Sūre-i Şād ile Ḳāf[ıḡ] arasında buldum (33)

2.2.3. Kafiye ve Redif

Bu başlık altında *Müşfiknâme* metninde yer alan manzumelerde kafiye ve redif anlayışına yer verilmiş, kafiye ve redif örgüleri hususunda bilgilendirme yapılmıştır. Daha net ve doğru tespitlerin gerçekleştirilebilmesi gayesiyle kafiye ve redif cetvelleri hazırlanmıştır. Bu cetveller harflerin sırasına göre ayrı bir biçimde düzenlenmiştir; kafiye cetvelinde kafiyeler koyu ve dik, redifler italik yazıyla gösterilmiş; redif cetveline sadece redifler alınmış ve italik yazıyla düzenlenmiştir. *Müşfiknâme*'nin manzum bölümünde iki mensur tarih ile iki müfred şeklinde kafiyesiz beyit ve bir de mısra yer almaktadır. Bunlar hariç manzum bölümdeki beyit sayısı 267'dir.

Müşfiknâme'deki kafiye çeşitleri ve sayıları şu şekildedir:

Tablo 2.15 Kafiye Tablosu

Kafiye Çeşidi	Sayısı
1. Mücerred Kafiye	125
2. Mürrekkeb Kafiye (Toplam)	144
2.1. Mürdef Kafiye (Toplam)	134
2.1.1. Elifli Mürdef Kafiye	44
2.1.2. Yâlı Mürdef Kafiye	50
2.1.3. Vâvlı Mürdef Kafiye	40
2.2. Mukayyed Kafiye	5
2.3. Müesses Kafiye	5

Klasik Türk şiirinde şairler tarafından genellikle mürdef kafiye ve mücerred kafiyenin sık olarak tercih edildiği görülmektedir. *Müşfiknâme*'de de durum böyledir. Arap şiirinde büyük bir öneme sahip olan müesses kafiye ise klasik Türk şiirinde nadir görülen bir kafiye türüdür. *Müşfiknâme*'de de nadir görülmektedir.

Kafiyeli 267 beyti bulunan *Müşfiknâme*'nin 171 beytinde sadece kafiye, 96 beyitte ise kafiyenin yanında redif kullanılmıştır. Bu rediflerden sadece tek ekle redif yapılan beyit sayısı 78'dir. Kelime hâlinde redif kullanılan beyit sayısı 64 iken bunların 60'ı bir kelime, 4'ü üç kelimeyle yapılan redif örneğidir. Şairin kafiye ve redif kullanımına örnek bazı beyitler şunlardır:

Mücerred kafiye

Şükr kim baş olunup süfre-i Ğid-i ađhā
Oldı aç gözlü felek mâ'ide-ğ Ğār-ı ālā (6/1)

Elifli mürdef kafiye

Tār u pūd-ı kākülinden rüyına düzmüş niğāb
Hasretinden haşre dek yansun yağılsun āfitāb (31/1)

Vâvli mürdef kafiye

Olup aşhâb-ı fezâyiḥ ‘alem-efrâz-ı ğurūr
Niçe dem olmuş idi mülk-i Fıransa pür-şūr (26/1)

Yâli mürdef kafiye

Minnet Allâh’a qarīb oldı egerçi meh-i ‘îd
Lîk yoḡdur giyecek şırtıma bir şevb-i cedîd (7/1)

Mukayyed kafiye

Çekeriz kâṭıbeten dest mezâlimden etek
Hele bir kerre geçe pençesine sîne-i ğadr (10/2)

‘Adli vaḡtinde gelür ḡâṭıra ‘ahd-i Fârûḡ
Dem-i ḡahrında tezekkür olunur vaḡ‘a-i Bedr (10/3)

Müesses kafiye

Bârekallâh işbu eyyâm-ı sürür-encâmda
Mührünj oldı Muştafâ Paşa-yı efḡam ḡâmili (13/1)

Âsumân ta‘zîm ile târiḡe Müşfiḡ baş eger
Şadrıḡ oldı Muştafâ Paşa-yı ekrem nâyili (13/2)

Ek hâlinde redif

Ey benim seyyid ü mevlâ vü efendim ḡasenim
V’ey benim pâdişeh-i kişver-i cân u bedenim (28/1)

Ek ve kelime hâlinde redif

ḡâk-rüb-ı ḡasret olsun mihri dâmânım ğibi
Pârelensün aṡlası çarḡıḡ girîbânım ğibi (29/1)

Üç kelime redif

Ṭarīḳ-i nāzenīniḡ faḡrı Baġdādī ‘Ali Baba
Geçüp menzil-res-i ser-ḡadd-i ervāḡ **oldı ‘aşḡ olsun** (24/1)

İrādetden o deḡlü geçdi kim dest-i inābetde
Kilīd-i dergeh-i Ḥümkār’a miftāḡ **oldı ‘aşḡ olsun** (24/2)

Eserde hem musammat hem iç kafiyeli beyit örnekleri de görölmektedir:

Ḥudāvend-i celīlü’ş-şān cihān-gīr-i ḡader-fermān
Şehenşāḡ-ı daḡāyık-dān u sulṡān-ı ḡaḡāyık-bīn (1/8)

Fürüzān aḡter-i şevket dıraḡşān ḡāver-i devlet
Meh-i evc-i ḡilāfet āfitāb-ı āsumān temkīn (1/9)

Gazeller, “aa xa xa...” şeklindeki klasik gazel örgüsüne göre yazılmıştır. Kıtalar “xa xa xa...” şeklindeki klasik kıta örgüsüne göre yazılmıştır. Nazm örneği “aa xa xa...” örgüsüne göre yazılmıştır. Kasideler de “aa xa xa...” şeklindeki klasik kıta örgüsüne göre kaleme alınmıştır.

Şiirlerin Harf Sırasına Göre Kafiyeleleri

â (6), (22)

âb (31)

âd (3)

âddan *feryâd* (30)

âḡ *oldı ‘aşḡ olsun* (24)

âmi (27)

âmilî / âyilî (13)

ân (4), (14)

ânım *gibi* (29)

âreden / aradan (36)

âya / âye (8)

â-yı zamâne (2)

dr (9)

e (12)

ge (15)

îd (7)

în (1), (11), (19)

k (18)

m oldu (17)

nim (28)

r (20)

ûf (16)

ûr (26)

ûr-ı 'aşkıdır (35)

ûs (5)

Şiirlerin Harf Sırasına Göre Redifleri

dan / den (36)

dan feryâd (30)

e (15)

ı 'aşkıdır (35)

ım gibi (29)

i (13), (27)

im (28)

oldı (17)

oldı 'aşk olsun (24)

ya (8)

yı zamâne (2)

2.2.4. Diğer Ahenk Unsurları

2.2.4.1. İç Kafiye

Şair, kafiye ve redifin haricinde aynı mısra da veya beyitte aynı sesi tekrarlayarak şiirine ses katar, ahenk katar. Aşağıdaki ilk beytin birinci mısra da “ân” sesleri böyledir:

Hudāvend-i celīlü’ş-şān cihān-gīr-i ader-fermān
Şehensāh-ı daāyıdān u sultān-ı haāyı-bīn (1/8)

Aşağıdaki beyitlerden birincisinin ilk mısra da ikincisinin ise her iki mısra da hece yapılarının ve terkip yapılarının uyumlu iki paradan musammat olarak düzenlendiği görülmektedir:

Süleymān-cāh u Key-tatā Ferīdūn-tāc u Cem-batā
Eyā vat-i ‘adālet nadi mabūt-ı dem-i pīşīn (1/18)

Hudāvend-i celīlü’ş-şān cihān-gīr-i ader-fermān
Şehensāh-ı daāyıdān u sultān-ı haāyı-bīn (1/8)

Beyitlerin bütününe yayılmış beyit içi kafiye olarak zikredilen kafiyeler de söz konusudur:

O hıdmetden meserret hade-nāk u şādmān şādī
Haāret-dīde hūsrān am elem-nāk u elem am-gīn (1/17)

Ey dāver-i dād-āver-i Dārā-yı zamāne
V’ey āşaf-ı şadr-ı şaf-ı a’lā-yı zamāne (2/1)

2.2.4.2. Ahenkle İlgili Sanatlar

Ahengi sağlayan unsurlardan biri de bazı ses değerine sahip olan edebi sanatlardır. Aynı kökten gelen cinas, iştikak bu hususa güzel örnek teşkil eder. Aşağıdaki beyitlerde de bu sanatlar metne hem nükte hem de ahenk katmıştır.

2.2.4.2.1. *Cinas*

Aşağıdaki beyitte “yaradan” kelimeleriyle tam cinas yapılmıştır. Cinası meydana getiren sözlerin harflerin cinsi, sayısı, harekesi ve sırası bakımından uyumlu olmasıyla yapılan cinasa tam cinas adı verilmektedir.⁶⁸

Çoyma ağız açsun göjül dāğ-ı sükūt ur üstine
Yaradan ben çekdiğim bir ben bilem bir **Yaradan** (36/2)

Aşağıdaki beyitlerde “mühr-mihr”, “künc-genc”, “Zühre-zehre” kelimeleriyle muharref cinas yapılmıştır. Cinası meydana getiren kelimelerin hareke bakımından farklı olmasıyla oluşan cinasa muharref cinas denmektedir.⁶⁹

Nice kim maḥkūm kılmış levḥ-i çarḥı **mühr-i mihr**
Bu daḥı kılsun cihānı ser-te-ser zīr-i nigīn (11/4)

Künc-i şihḥat bulmayup dārü'l-belā-yı dehrde
Genc iken gencīne-āsā oldı toprağa defīn (19/2)

Ṭoldurup nefḥa ile şūrını İsrāfīl'in
Zühre'niñ çāk ider **zehresini** bāng-i ḥorūs (5/12)

⁶⁸ M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat ve Biçim-Ölçü-Kafiye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 251.

⁶⁹ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 252.

Aşağıdaki beyitte “cism-çeşm” kelimeleriyle hattî cinas, “çeşm-çeşme” kelimeleriyle müzeyyel cinas yapılmıştır. Cinası meydana getiren kelimeler arasında nokta farkı bulunmasıyla yapılan cinasa hattî cinas denmektedir. Cinası meydana getiren kelimelerden birinde birden fazla harf bulunmasıyla oluşan cinaslar nakıs cinas olarak adlandırılırken fazla harf kelimenin sonundaysa bu cinaslara müzeyyel cinas adı verilmiştir.⁷⁰

Dāğlardan kanlu kanlu gözler açdım ser-te-ser
Çeşme-i hūn oldu cismim çeşm-i giryānım gibi (29/3)

Aşağıdaki beyitte “gerden-gerdūn” kelimeleriyle müşevveş cinas yapılmıştır. Cinası meydana getiren kelimeler arasında fazla harf kelimenin ortasında olduğunda bu cinaslara müşevveş cinas adı verilmiştir.⁷¹

Fermān-ı girān-ķudret ü ber-gerden-i gerdūn
Ağlāl-i menāhī tūder-i pāy-ı zamāne (2/2)

Aşağıdaki beyitte “Tehemten-ten” kelimeleriyle mükerrer cinas yapılmıştır. Cinaslı sözlerden birinin son hecesiyle ikinci sözün imla ve telaffuz bakımından uyuşmasıdır.⁷²

Serdār-ı Ferīdūn-fer ü zālīm-ķüş-i devrān
Behrām-ı Tehemten-ten ü Dārā-yı zamāne (2/13)

Aşağıdaki örnekte “ağyâr-yâr” kelimeleriyle mükerrer cinas yapılmıştır:

Gehī ağyâr u geh yâr-ı sitem-mu‘tāddan feryād
Dil-i dīvānem eyler āşinā vü yaddan feryād (30/1)

⁷⁰ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 252-253.

⁷¹ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 252.

⁷² R. Selçuk Uysal, *Belâgat ve Edebî Sanatlar Lügati*, Doğu Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010, s. 53.

Aşağıdaki beyitte “râbîta” ve “zâbîta” kelimeleri arasında bir harf farklılığı ile lahik cinas yapılmıştır. Cinaslı sözler arasında bir harf farklılığı ile yapılan cinasa lahik cinas denilmiştir. Farklı harf kelimenin başında, ortasında veya sonunda bulunabilir:⁷³

Mülk bir **râbîta**-i **zâbîta** tahtında konup
Eyledi ğayret-i millet bu siyâk üzre zühür (26/9)

Aşağıdaki örnekte “dakâyık” ve “hakâyık” kelimeleri arasında bir harf farklılığı ile lahik cinas örneği söz konusudur:

Hudâvend-i celîlü’ş-şân cihân-gîr-i kader-fermân
Şehenşâh-ı **da**kâyık-dân u sultân-ı **ha**kâyık-bîn (1/8)

Aşağıdaki beyitte “sîn” ve “sîne” kelimeleri arasında müzeyyel cinas, “sîn” ve “kîn” kelimeleri arasında da lahik cinas yapılmıştır:

Gerden-efrâz-ı ta‘annüd olan ehl-i bağıyın
Diş biler **sîne**-i pür-kînine **sîn**-i sâñür (26/16)

Aşağıdaki beyitlerde de iştikak ile ahenk sağlanmıştır. Bir ibarede ya da beyitte aynı kökten türemiş sözleri kullanmaya iştikak adı verilmektedir:⁷⁴

Görüp oldu bu **ihsân**-ı ‘ale’l-ihsân-ı Mevlâ’yı
Beşer hunyâ-ger-i şādî melâ’ik keff-zen-i **tahsîn** (1/4)

Baş kaldıramaz **fitne** zamânında ser-i mü
İllâ **fiten**-i nev-ħağ-ı sevdâ-yı zamâne (2/7)

Meh-ğal‘at ü Cem-ğadr ü felek-câh u melek-ğū
Kerrâr-ı **vegâ** Ğaydar-ı **ğavgâ**-yı zamâne (2/12)

⁷³ R. Selçuk Uysal, *a.g.e.*, s. 53.

⁷⁴ R. Selçuk Uysal, *a.g.e.*, s. 110.

Bād-ı şulḥ ile zamānında perişān oldı
Zülf-i Leylā-yı veġā ṭurra-i rumḥ-ı ġavġā (6/14)

2.2.4.2.2. *Kalb*

Bir kelimeyi meydana getiren harflerin sondan başa doğru veya karışık olarak kullanılarak yeni ve anlamlı bir kelimeyi aynı birimde kullanma sanatıdır. Bu harfler sondan başa doğru sıralandığında buna kalb-i kül, harflerin sıralanmasında sıra gözetilmezse kalb-i ba‘z adı verilir. Kalb bir cinas çeşidi olarak da kabul edilmektedir.⁷⁵

Aşağıdaki beyitte “âmâl” (آمال) ve “âlâm” (آلام) kelimeleri arasında kalb-i ba‘z yapılmıştır:

Bi-ḥamdillāḥ iriṣdik şol dem-i āmāle kim ālām
Çıķup imkân-serādan rüy ber-rāh-ı ‘adem oldı (17/1)

2.2.4.2.3. *Tarsi*

Bir beytin mısralarında alt alta gelen kelimelerin vezin, aldığı ek ve ahenk bakımından uyumlu olmasına tarsi adı verilir. Buna tevazün de denir. Bir beytin bütününde tarsi olabileceği gibi bir bölümünde de tarsiye dikkat edilebilir.⁷⁶

Ey dāver-i dād-āver-i Dārā-yı zamāne
V’ey āşaf-ı şadr-ı şaf-ı a’lā-yı zamāne (2/1)

Revnaķ-figen-i ṭurra-i ṭarrāre-i sünbül
Raġbet-şiken-i ġonca-i zībā-yı zamāne (2/9)

⁷⁵ M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâġât)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. 330; M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 253.

⁷⁶ Cem Dilçin, *a.g.e.*, s. 488; M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 340.

Ṭarf-ı nıgehiñ gūşe-i ğavġā-yı zamāne Ḥaṭṭ-ı siyehiñ fitne-i ber-pāy-ı zamāne	(2/23)
Ser-dāde kemend-i ğamiña Vāmıķ-ı devrān Dil-beste ser-i zūlfünje ‘Azrā-yı zamāne	(2/24)
Vezne-i ğayreti keffinde derāhim eflāk Lücce-i himmeti üstünde ḥabāb oqyanus	(5/13)
Geldi ol dem k’ola uđḥiyye-i iḥsān ḳurbān İrdi ol dem k’ola dil-sīr-i mevā’id fukarā	(6/6)
Āstīn-i keremi buse-geh-i ehl-i niyāz Āsitān-ı ni‘amı ḳible-i aṣḥāb-ı recā	(6/9)
Olamaz ḥamle-i zenbūra mu‘ādil ṣāhīn Ṭuramaz pençe-i ‘uṣfūra muḳābil ‘Anḳā	(6/26)
Düşmenān ye’simi gördükçe besīm ü ṣādān Dōstān ḥālime baḳdıķça ḥazīn ü nevmīd	(7/2)
Zātına vāye-i devlet enseb Şānına pāye-i rif‘at elyaḳ	(18/5)
Verd-i nihāl-i ‘izzet serv-i cebīne-i luṭf Naḥl-i ḥadīķa-i nūr bir zāt-ı pāk cevher	(20/1)
Dil-beste-i cemāli āyīne-i melāḥat Leb-beste-i maḳāli āb-ı ḥayāt u kevşer	(20/3)

Ey benim seyyid ü mevlâ vü efendim ḥasenim
V'ey benim pâdişeh-i kişver-i cān u bedenim (28/1)

Fırkatıñle bükilür rişte-i ḳaddim dā'im
Ḥasretıñle dökilür ḳaṭre-i dürr-i 'Aden'im (28/2)

2.2.4.3. Ses Tekrarları

2.2.4.3.1. Aliterasyon

Bir mısra içinde veya devam eden mısralar arasında aynı ünsüzlerin tekrarlanmasına aliterasyon denir.⁷⁷ *Müşfiknâme*'de aliterasyon sıklıkla görülmektedir:

Ey dāver-i dād-āver-i Dārā-yı zamāne
V'ey āşaf-ı şadr-ı şaf-ı a'lā-yı zamāne (2/1)

Aşağıdaki ilk beyitte “g, r, d, n” seslerinin tekrarı ile bu harflerle yazılan kelime mısradaki iyice pekiştirilmiş; ikinci beyitte “k, f” sesleri ile “â” sesi “kâf” şeklinde vurgulanarak tekrar edilmiş; üçüncü beyitte ise “r, y” sesleri tekrar edilmiştir.

Fermān-ı girān-ḳadr-i nevber gerdēn-i gerdūn
Aḡlāl-i menāhī tūder-i pāy-ı zamāne (2/2)

Kāf-ı keremiñ kaffe-i 'āleme kāfī
Nūn-ı ni'amıñ süfre-i yağma-yı zamāne (2/3)

Sā'ī-i tedābīr ü nesaḳ-sāz-ı meşālīḡ
Rā'ī-i re'āyā vü berāyā-yı zamāne (2/11)

⁷⁷ Muhsin Macit, *Divân Şiirinde Âhenk Unsurları*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s. 71.

2.2.4.3.2. Asonans

Şiirde teşekkül bakımından benzeşen ünlülerin bir mısradaki kelimelerin bünyesinde veya önceki yahut sonraki mısraların hecelerinde âhenk oluşturacak şekilde arka arkaya tekrarlanmasına asonans denir.⁷⁸

Aşağıdaki ilk beyitte “â” sesleri tekrar edilerek ahenk sağlanırken ikinci beyitte “i, î” sesleri tekrar edilerek ahenk sağlanmıştır. Son beyitte yine “â” sesinin tekrarı ile ahenk sağlandığı görülmektedir:

Bād-ı şulh ile zamānında perīşān oldu
Zülf-i Leylā-yı veġā  urra-i rumh-ı ġavġā (6/14)

Maħlaş-ı pāki ki terkībde muħtāc olmuş
Şīn u rā ħarf-i dāl ü yāya (8/7)

Dāldir devlet ile şānına dāl ü şīnı
Yāsı yūmn-i  ademe rāsı şavāb-ı rāya (8/8)

Aşağıdaki beyitte “e” seslerinin tekrarıyla asonans yapılmıştır:

Kimse bir kimseye cevır eyleyemez ‘ahdinde
Meger ‘uşşāķına tersā-beġegān-ı maġrūr (26/15)

2.2.4.4. Hece Tekrarları

Âhenge, bazı mısra ve beyitlerde hece tekrarı ile katkı sağlanmıştır:

Kerem ġülzārına ġül ‘ıtr-ı şāhī ġülşen-i cūda
‘İnāyet bāġına sūnbül seġā ġülġestine zerrīn (1/10)

Geldi ol dem k’ola uđġiyye-i iħsān  urbān
İrdi ol dem k’ola dil-sīr-i mevā’id fu arā (6/6)

⁷⁸ Muhsin Macit, *a.g.e.*, s. 73.

2.2.4.5. Söz Tekrarları

Türkçe veya Farsça bazı edat ve bağlaç türünden kelimelerle meydana getirilen uyumlu ve düzenli yapılar şiirde ahenk katkı sağlamaktadır. “ne”, “hem”, “gehî/geh”, “geh/gâh” vb. ifadeler beyit içerisinde bir ahenk yaratmaktadır:

Belâ teklîf ider her iki şey’iñ beynini te’lîf
Tesâvî nisbeti ortada **hem** olmadı **hem** oldı (17/11)

Gehî ağıyâr u **geh** yâr-ı sitem-mu’tâddan feryâd
Dil-i dîvânem eyler âşinâ vü yâddan feryâd (30/1)

Ve’ş-şems sûresin **geh** Ve’l-leyl sûresin **gâh**
Şâm u şabâh tûrmaz ezber tilâvet eyler (20/7)

Cevher-i ferd-i fehâmet ki bi-hakq-ı Qur’ân
Mişl ü mânendi **ne** gelmiş **ne** gelür dünyâya (8/5)

Şairler, mısra ya da beyitlerinde yer yer kelime tekrarı yapmak suretiyle beyite ahenk katmışlardır. Kelime tekrarları beyitlerde anlamı daralttığı için çok makbul sayılmasa da şairler söze ahenk kattığı için kullanmakta sakınca görmemişlerdir. Sakınca görmeyenlerden birisi de Hâfız İsmail Müşfik Efendi’dir:

Tübâ aña kim cennet-i küyuñ kıble me’vâ
Ey kâmeti reşk-âver-i **tübâ**-yı zamâne (2/27)

Mâh nûr-ı **mihr**-i râyından kılaydı iktibâs
Mihr mâh-ı çarh fikriyle ideydi iktirân (4/4)

Pâdişâh-ı ehl-i **sünnet** kim hemîşe pîşesi
İmtişâl-i **sünnet**-i Peyğamber-i âhir zamân (4/7)

Şükr kim yine yed-i kudret ile Rabb-i Mu'îd
Çarh-ı ma'kûsuñ idüp devrini nef'a ma'kûs (5/5)

Dil-beste-i cemāli āyīne-i melāhat
Leb-beste-i maqāli āb-ı hayāt u kevşer (20/3)

Mā-ḥaşal şirzime-i fācire-i şirzime
Āteş-i fetrete yağdırmayıcak āb-ı fütür (26/8)

Kimse bir kimseye cevır eyleyemez 'ahdinde
Mekr-i 'uşşākına tersā-beçegān-ı mağrūr (26/15)

Birli söz tekrarları ikileme şeklinde de görülür:

Dāğlardan **kanlu kanlu** gözler açdım ser-te-ser
Çeşme-i hūn oldu cismim çeşm-i giryānım gibi (29/3)

Yer yer beyitlerde ikili ve üçlü söz tekrarları da yapılmıştır:

Zāt-ı şerīfi gibi **nām-ı bülendi** Hüsni
Nām-ı bülendi āsā **zāt-ı şerīfi** dilber (20/2)

Geldi **ol dem k'ola** uğhiyye-i ihsān kurbān
İrdi **ol dem k'ola** dil-sīr-i mevā'id fukarā (6/6)

2.3. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

2.3.1. Dil Özellikleri

Müşfiknâme'nin gerek münşeât örneği sayılan mensur kısmında gerekse manzum kısmında süslü ve sanatlı bir dilinin olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Eserin hem mensur hem manzum bölümünde çok sayıda Arapça unsura yer verilmiştir. Mensur kısımda yazılan mektuplarda uzun cümleler, sıralı terkipler dikkat çeker. Mensur bölümdeki dil kullanımına örnek teşkil etmesi bakımından mektuplardan bir örneğe bakmakta yarar vardır:

‘Umrân-fermâ-yı dârü’l-ḥarâbe-i ‘âlem ve medeniyyet-baḥşâ-yı nev‘-i benî Âdem ḥazretleri! Şeh-beyt-i Süleymân-nâme-i cihân-dârî ve maṭla‘-ı dîvân-ı şevket-i şehriyârî! Şevketlü, ‘azametlü pâdişâhımız, efendimiz ḥazretlerini mādâmü’l-beytü’l-ḥarâm serer-i merfû‘a-i sürür u kâmrânî ve erîke-i ma‘delet-şebîke cihân-bânîde ber-devâm buyursun. ‘Arz-ı ḥâl-i zarâ‘et-mâl-i bendegânem budur ki çâker-kemîneleriniḡ ḥâne-i büm-âşiyânesi mânende-i dâr-ı Ebi’d-derdâ ḥarâb u vîrân ve büyüt-ı ‘ankebût-âsâ nâ-kâbil-i iskân olup ta‘mîr ve tecdîdine daḡı ḡudret-i ‘âcizânem ta‘alluḡ idemeyeceğinden ḥâne-i vîrâne-i mezkûruḡ ‘imâret-yâb olmasına kâfî ‘aṭiyye-i behiyye ve şadaḡa-i seniyye-i ḥazret-i şehinşâhîleri istirḡâm olunmuşdur ol bâbda.

Şiirlerde kasideler ve tarih manzumelerinde dilin aḡırlaştığı, şairin tasvirlerinde sık sık terkiplere başvurduğu görülür. Manzum bölümdeki dil özelliklerine örnek teşkil etmesi bakımından birinci kasidenin ilk 10 beyti aşağıda verilmiştir:

İki şehzâde oldu zîver-i gehvâre-i tekvîn

Biri Sulṭân Muḡammed Rüşdî vü diḡer Şehâbe’d-dîn

Ḳudûm-ı yümn-i melzûmundan ol iki civân-baḡtın

Ḳımâṭ-ı şevkete şân geldi mehd-i devlete temkîn

Bu iki pādişeh-zādiñ ʔulū'ı neyyirīn-āsā
İder *nūrun* 'alā nūr āyeti mefhūmunı tazmīn

Görüp oldı bu ihsān-ı 'ale'l-ihsān-ı Mevlā'yı
Beşer ħunyā-ger-i şādī melā'ik keff-zen-i taḥsīn

Muḥaşşıl bunlarıñ işbātı mānende olmuşdur
'Aḳīme ümmehātü'd-dehr ü ābā'-i zamān 'innīn

Meger kim sāḥil-i mīlāda gevher-pāş ola tekrār
Yem-i lü'lū-nişār-ı şulb-i pāk-i şāh-ı 'adl-āyīn

Zihī şāh-ı mu'azzam ḥazret-i 'Abdü'l-mecīd Ḥan kim
Bu ʔarz üzre oḳur elḳābını sükkān-ı 'illiyīn

Ḥudāvend-i celīlü'ş-şān cihān-gīr-i ḳader-fermān
Şehensāh-ı daḳāyık-dān u sulṫān-ı ḥaḳāyık-bīn

Fürüzān aḫter-i şevket dıraḫşān ḥāver-i devlet
Meh-i evc-i ḫilāfet āfitāb-ı āsumān temkīn

Kerem gülzārına gül 'ıṫr-ı şāhī gülşen-i cūda
'İnāyet bāğına sünbül seḫā gülgeştine zerrīn

Müşfiknâme'de mülemma gazel örneği de yer almaktadır. Arapça unsurlara örnek olması bakımından ilgili gazelin iki beyti şöyledir:

Yüzün ğisūlarıñ altında cānā
Keenne'l-bedra fī'l-leyli'z-zalāmi

Yıkıldı Ka'be-i dil firqatınle
Bi-Rabbi'l-beyti yā zabye'l-ħarāmi

Hâfız Müşfik, eserinde bir Arapça mektuba (Mk. 35) ve bir Arapça mensur lugaza da yer vermiştir. Örnek olması bakımından ilgili metinlerin baş tarafından bir bölümü burada vermekte fayda vardır:

Mektüb-1 'Arabî

Ġibbe ihdā'i ekmişeti't-taħiyyāti ve't-teslīmāt ve ithāfi emti'ati'l-leṭā'ifi ve'd-dea'vāt estenbiu mizācekumu'z-zarīf ve estefsiru ħāṭrukumu'l-laṭīf...

Lugaz-1 'Arabî

Ḳad ḳile lī fī 'ālemi'l-miṣāli eyyühe'l-lā'ibu fī mel'abeti'l-ħayāli aħbirnī
'an kelimetin İfranciyye lā yücedü fī elsineti'l-'Acemiyye velā'z-Zenciyye
ħurūfuhā ħurūfe'l-ħalki 'adeden keħurūfihe'l-āħiri emme'l-evvelü felehu
derecetün ħāmisetün fī's-semāvāti...

Eserde az da olsa sade söyleyişin hâkim olduğu, en azından Türkçe unsurların yerli yerinde kullanıldığı beyitlere rastlanmaktadır:

Ben de tırnağlarımı kesdireyim bayramlık
Halk kesdikçe bütün elbise-i sürh ü sefid (7/3)

Cevher-i ferd-i feħāmet ki bi-ħaḳḳ-ı Ḳur'ān
Mişl ü mānendi ne gelmiş ne gelür dünyāya (8/5)

İçeli ħasret-i la'liñ meyin ey gözleri mest
Ḳan yuṭar ḳan tükürür ğayrı dem-ā-dem deheni (28/3)

Çoyma ağz asun gnjl dğ-1 skt ur üstine
Yaradan ben ekdigim bir ben bilem bir Yaradan (36/2)

Mensur bölümde de az sayıda ifadede yalın söyleyiş görülmektedir.

...vefķ-i dil-ħ h üzere ķonuřur ve ķoķlařur iken bir aralıķ... (Mk. 29)

2.3.2. Mektuplarda slup özellikleri

şair Müşfik'in benzetme ve tasvirler bakımından oldukça orijinal bir tutum sergilediği söylenebilmektedir. evrelerin, Hnelerin, meclislerin, hl ve durumların tasvir ve benzetmeleri bakımından farklı kavramlar kullanarak özgün bir üslup oluşurmaktadır.

“Rikb-1 şhneye ‘Arz-1 Hl’ başlıklı mektubunda eskiyen evini “hne-i bm-şiyne, mnende-i dr-1 Ebi'd-derd, harb u vrn, büyüt-1 ‘ankebt-s, nkbil-i iskn” sözleriyle tasvir etmiştir ki evini baykuş yuvasına, Ebi'd-derd'nın evine ve örümcek yuvasına benzetmiştir.

Tekke tamiri için yazmış olduğu “Tekye Tamiri İn Müzekkere” başlıklı mektubunda ise tekkenin eskimiş, virane olmuş halini şığın harap olmuş haline ve yırtık sinesine benzetmiştir.

Emekliliğini talep etmek gayesiyle yazmış olduğu “Mliye Nzırına Tekadlk İn Müzekkere” başlıklı mektubunda ise gençken elif gibi olan boyunun yaşlanınca bükülmesiyle dal harfine benzediğini söyleyerek benzetme yapmıştır.

“Seyrangha Davet Tezkeresi” başlıklı mektup ise birçok tasvir ve benzetme unsurunu muhtevdir. Müşfik, Dünyayı bir gülistana benzeterek yemiş veren meyvelerle dolu ağaların, çiçeklerin varolduğunu söyleyerek söz konusu meknı tasvir etmiştir. Kğıthane ve Bahariye mevkilerinin Firdevs cennetlerini kıskandıracak kadar güzel olduğunu ve topraklarından çeşitli bitkilerin yetiştiğini ifade ederek tasvir etmiştir.

“Tavsiye” başlıklı mektubunda ise güneş feleğini zerrin külahlı bir gezgin olarak tasvir etmiştir.

Şairin, dostlarını türlü çiçeklere; dostlar meclisini de bir bahçeye benzettiği sıklıkla görülmektedir. Meclisin tasvirini bir bahçeyi tasvir eder gibi yapmaktadır.

2.3.2.1. Seciler

Sözlükte sec ‘ ‘kumru, güvercin gibi kuşların aynı ses ögesini tekrar ederek ötmesi, iki şeyin doğrulup düzgünleşerek birbirine denk hale gelmesi” anlamlarına gelir. Terim olarak ise nesir metinlerini oluşturan ifadelerdeki fıkra adı verilen kelime sonlarının aynı kafiye veya aynı vezinde ya da her ikisinde aynı olmasıdır. Nesirde seci şiirdeki kafiyeyle karşılık gelir.⁷⁹

Seci, estetik bir ritim ortaya çıkarmak, söylenecek ifadeyi daha güzel bir lafız kalıbıyla sunmak gayesiyle bir araç olarak kullanılmıştır. Lafızların anlamlarına münasip bir biçimde güzel ve ses olarak hoş olan sözcüklerden seçilmesi, uygun bir şekilde dizilerek ahenk sağlaması, ardarda gelen secili ifadelerin birbirinin tekrarı olmaması güzel seciinin amaç ve şartlarındandır.⁸⁰

Arap belâgatında farklı noktaları olan seci, Türk belâgatında sanâyi-i bedâdan sayılmış, söze güzellik ve ahenk katan unsurlardan biri kabul edilmiştir. İslam’ın kabulü ile yaygınlık kazanan seci İslam öncesi Türk kültüründe de metinlerde akıcılığı ve ahengi sağlamak amacıyla kullanılmıştır.⁸¹

Müşfiknâme’de secinin her türü kullanılmıştır. Orta nesir olarak değerlendirilebilecek mensur bölümde şair, manzum bölümde olduğu gibi ahenge ve akışa önem vermiş, bu anlamda secilerden sık sık yararlanmışır.

⁷⁹ İsmail Durmuş, “Seci”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, C. XXXVI, s. 273.

⁸⁰ Yaşar Fatih Akbaş, “Seci Sanatının Kullanım Alanları ve İslâmî Dönemde Seci Sanatına Yaklaşımlar”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2023, S. 59, s. 322-323.

⁸¹ Mustafa İsmet Uzun, “Seci / Türk Edebiyatı”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, C. XXXVI, s. 275.

2.3.2.2. Belagat Kitaplarına Göre Seciler

Secinin çeşitliliği hakkında muhtelif görüşler söz konusu olsa da klasik anlayışta secii oluşturan kelimeler arasındaki ses benzerliği yönlerinin azlığı veya çokluğu esasına dayalı olmak üzere üç çeşit seciden bahsetmek mümkündür: “Yalnız fasılalar sonundaki harflerin aynı olduğu mutarraf seci, fasılaların vezin bakımından birbirine uygun olduğu mütevazi seci ve cümlenin iki tarafının sonunda yer alan kelimelerin revî harfinin vezin ve harf sayısı bakımından birbirine uygun olmasıyla gerçekleşen murassa' veya müvazi seci.”⁸²

Mutarraf Seci

Fasılalardaki farklı vezindeki kelimelerin son harflerinin (revilerinin) aynı olmasıdır. Yani vezin açısından uymayıp, revî harfi açısından uygunluğun görüldüğü seci türüdür. Dolayısıyla mutarraf secinin gerçekleşmesi için gereken tek şart fasılalardaki son harfin uyumudur. Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerde görülür. İki fikra sonunda bulunan “elmâs” ile “iltimâs” kelimeleri arasında bu tarz seci vardır. Yani farklı vezindeki bu iki kelime son harflerinin “s” olması dolayısıyla mutarraf seciyi meydana getirir.⁸³

...şeh-beyt-i Süleymân-nâme-i cihân-dârî ve maṭla‘-ı dîvân-ı şevket-i şehriyârî... (Mk. 1)

...çâker-kemîneleriniñ hâne-i büm-âşiyânesi mânende-i dâr-ı Ebi’d-derdâ harâb u vîrân ve büyü-t-ı ‘ankebût-âsâ nâ-ķâbil-i iskân... (Mk. 1)

...taķallübât-ı zamâniyye ve tebeddülât-ı kevnîyye... (Mk. 2)

...bâr-ı girân-ı hîdmeti ber-düş ve şâhid-i nâzik-endâm me’mûriyeti der-âğüş... (Mk. 6)

⁸² Mustafa İsmet Uzun, a.g.m., s. 275; Yaşar Fatih Akbaş, a.g.m., s. 323.

⁸³ M. A. Yekta Saraç, a.g.e., 263; M. Kaya Bilgegil, a.g.e., s. 335.

İttibā'-fermā-yı millet-i İbrāhīm ve fedā-künende-i zebh-i 'azīm... (Mk. 9)

Mütevazi Seci

Arapça kelimeler için söz konusu olan bu seci türünde fasıla sonlarındaki kelimelerin hem ses hem de vezin açısından uyum göstermesidir. Diğer bir deyişle fasıla sonlarındaki kelimelerin revî harfî yanî sıra vezin itibarıyla de aynı olmasına denir. “Hamd-i nâ-ma'dûd ve senâ-yı nâ-mahdûd ol Hazrete sezâdır ki” cümlesinde “ma'dûd” ile “mahdûd” kelimelerinin son harfleri aynı olmanı yanî sıra aynı vezindedir.⁸⁴

...‘umrân-fermā-yı dârü'l-ḥarâbe-i 'âlem ve medeniyyet-baḥşâ-yı nev'-i benî Âdem... (Mk. 1)

...vaḳtiyle zir-i ḳumanda-i 'âcizânemde bulunan neferâtıḡ ekşerîsi merâtib-i refî'aya nâ'il ve derecât-ı maḳâmda ve meṯâliblerine vâşıl... (Mk. 4)

...dervîşân-ı ḥaḳîḳat-endîşâna bedreḳa-i tarîk ve reh-nümâ-yı şefîk olup... (Mk. 5)

Nevrüz-ı meyâmin-bürüz sultânınıḡ hulûli ve fuşûl-i erba'a-i seneviyyeden faşlü'r-rebî'-i meserret-i bedî'inḡ vuşûli... (Mk. 13)

...derece-i 'âliyyeye nâ'il ve aḳşâ-yı merâm-ı vâlâlarına vâşıl... (Mk. 26)

Murassa Seci

Fıkrayı oluşturan fasılalarda ikiden fazla kelimenin diğer fasıladaki harf sayısı, vezin ve ses bakımından uyumlu olmasıdır. Diğer bir deyişle fasılalarda olduğu gibi onlardan önceki kelimelerin de karşılıkları olan kelimeler ile secili ve aynı vezinde olmasına denir. “Ahmed zübde-i emâsil ü akrândır ve birâder-i serbülendi umde-i efâdil ü a'yândır.” cümlesinde “akrândır” ile “a'yândır” kelimeleri

⁸⁴ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, 263; M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 335; Yaşar Fatih Akbaş, *a.g.m.*, s. 324.

fasıladır. Bunlarda her iki kelimenin de asıl harfî olan “n” harfinin tekrarlanması seciyi doğurur. Bununla birlikte bu fasıla olan kelimelerden önceki “emâsil” ile “efâdil” kelimeleri arasında da seci vardır. Bu iki seciyi oluşturan kelimelerin vezinleri de aynıdır. Murassa seciye muvazi seci veya tarsî adı da verilir.⁸⁵

‘Umrân-fermâ-yı dârü’l-harâbe-i ‘âlem ve medeniyyet-baḥşâ-yı nev‘-i benî Âdem (Mk. 1)

Meclis-i mollânın celîs ü nâdî-i füyûzât enîs-i mürşidânelerine envâ‘-ı üşküfe-
i taḥiyyât... (Mk. 34)

...fusahâ-yı nâdire-güy-ı zamân ve büleğâ-yı i‘câz-nümâ-yı devrân... (Mk. 37)

... İmâme-i sübha-i vezâret ve dîbâce-i nüşa-i vekâlet... (Mk. 46)

2.3.2.3. Seci İle İlgili Edebî Sanatlar

Seci ile ilgili eserde örneği bulunan edebî sanatlar şunlardır:

Muvazene

Kelimelerin vezinlerinin benzeşmesine dayalı bir sanattır. Nazımda veya nesirde fasıla kabul edilen kelimelerin -aynı sesi tekrarlamaması- sadece aynı vezinde olmasına denir. “Her tarzı latîf her hulkı kerîm olan...” cümlesinde fasıla olan “latîf” ile “kerîm” kelimelerinin son harfî aynı değildir fakat kelimeler aynı vezindedir. Dolayısıyla burada seci değil, muvazene bulunmaktadır.⁸⁶

... ‘aḳd-i meclis-i mevâ‘iz ü a‘lâm sünen ü ferâ‘iz... (Mk. 22)

...şifât-ı ḥüsn ü ân-ı câvidânî ile mevşûf ve men‘ût... (Mk. 25)

⁸⁵ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, 263-264; M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 336; Yaşar Fatih Akbaş, *a.g.m.*, s. 323.

⁸⁶ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, 264; M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 339.

İltizam

Lüzûmu mâ lâ-yelzem, teşdîd de denir. Secinin bulunduğu lafızlarda revî harfinden önceki harflerin de aynı olmasıdır. Fasıla sonlarında bulunduğu kabul edilen “haseb” ile “neseb” kelimelerindeki son harflerin aynı olmasının yanı sıra bu “b” harfinden önceki harfin de her ikisinde “s” olması ile iltizam meydana gelmiştir.⁸⁷

Mütevâzi seci ile iltizam arasında benzerlik vardır. Mütevâzi seci için örnek verilen “ma‘dûd” ile “mahdûd” kelimeleri aynı zamanda iltizam için, diğer taraftan iltizam için verilen “haseb” ile “neseb” secileri aynı vezinde oldukları için mütevâzi seci için örnek teşkil eder. Bu iki sanat iltizamın aksine mütevâzi secide aynı vezinde olma şartı ile birbirinden ayrılır.⁸⁸

... ü iqbâl-i ebedî ve ârâyiş-dih-i menâşıb-ı ‘izz ü iclâl-i sermedî... (Mk. 24)

...şemâ’il-i güzîde-i ra’iyyet-perveri ve haşâ’il-i pesendîde-i ma‘delet-güsteri... (Mk. 49)

Tarsi

Bir fıkra veya mısradaki ikiden fazla kelime arasında vezin ve revî yahut onun yerini tutan harf bakımından uygunluk bulunmasına denir. Böyle parçalar da murassa diye vasıflandırılır. “Ol âyet-i mensûh gibi me’mû‘ü’l-‘amel ben ümmet-i mensûh gibi maktû‘ü’l-emel” cümlesinde tarsi yapılmıştır.⁸⁹

...hutbe-i ‘azîme-i nâm-darî ve rütbe-i celîle-i mekârim-kârî... (Mk. 19)

... istizâde-i eyyâm-ı ‘ömr ü devlet ve istidâme-i hengâm-ı übhet... (Mk. 28)

... istidâme-i eyyâm-ı ‘ömr ü devlet ve istizâde-i hengâm-ı mecd ü ‘âtifet... (Mk. 46)

⁸⁷ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, 264; M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 340.

⁸⁸ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, 264.

⁸⁹ M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 340-341.

2.4. MUHTEVA HUSUSİYETLERİ

2.4.1. Mektupların Muhteva Hususiyetleri

2.4.1.1. Mektupların Türleri

Müşfiknâme'deki mektupların bazılarının resmî bazılarının hususî mektup olduğu, bir kısmının temsili özellikler gösterdiği söylenebilir. Eserdeki mektuplarda düzenli bir sıra olmamakla birlikte eserin başındaki ilk iki mektubun “Rikâb-ı Şâhâneye ‘Arz-ı Hâl” şekline padişahlığa yazılan arz-ı hâl olması dikkat çekicidir.

Mektuplar yazılış sebeplerine göre sınıflandırılır. Bunlar da kendi içlerinde kısımlara ayrılabilir. Meselâ tebrik mektuplarının pek çok çeşidi vardır: Kandil, ramazan ve bayram, yeni yıl tebrikleri, bir makama tayin edilen veya bir üst rütbeye terfi edene gönderilen tebrikler, doğum tebriği vb. Bu vesilelerle yazılan mektuplarla cevapları hep belli kalıplara uygun olarak yazılırdı. 19. yüzyılda kitâbet usullerinde değişiklik meydana gelince mektuplar da yeni şekle göre yazılmaya başlandı. Bunlar da yazan ve yazılanın anne, baba, kardeş, evlât veya eş oluşuna göre gerek elkâb gerekse bitiş formüllerinde değişiklik gösterirdi.⁹⁰ Mektuplar resmî ve hususî (özel) olmak üzere ikiye ayrılır.

Resmî Mektuplar

Aynı yerdeki ya da iki farklı yerdeki devlet daireleri veya devlet adamları arasında önceden belirlenmiş kurallara uyularak yapılan yazışmalar ve halk tarafından devlet dairelerine veya devlet adamlarına hitaben yazılmış resmî içerikli her türlü yazışma bu türe dâhil olmaktadır. Mektubu yazan kişi ile mektup yazılan kişinin mevkii ve mektubun konusu bu tür yazışmaların sınıflandırılmasında ve adlandırılmasında belirleyici olmaktadır. Bu tür mektuplarda devletin veya bulunulan mevkiin büyüklüğünü göstermek amacıyla çok daha sanatlı bir üslûp tercih

⁹⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, “Mektup / Osmanlı Bürokrasisinde Mektup”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, C. XXIX, s. 20.

edilmiştir. Resmî mektupların bazılarında, tercih edilen kâğıttan diğer şekli özelliklerine kadar her türlü ayrıntı önceden belirlenmiş olduğu için yazının içeriğine bakılmaksızın hangi türe ait olduğu anlaşılabilir. Resmî mektuplarda şekli yapı hususî mektuplara göre daha belirleyici durumdadır. Şekli yapısına ve muhtevasına göre sınıflandırılabilir olan resmî mektuplar şunlardır: Fermân, nâme-i hümayûn, hatt-ı hümayûn, berât, menşûr, mülk-nâme, ahd-nâme, irade, takrîr, telhîs, ruka, buyuruldu, tezkire, tarhaniyetnâme, arıza, kâime, temessük, arz, arz-ı hâl, arz-ı mahzar, tahrîrât, şukka.⁹¹

Arıza

Arapça kaynaklı bir kelime olup küçükten büyüğe takdim etme ve muhtıra anlamına gelmektedir. Yani alttan üste yazılan muhtıra demektir.⁹²

Müşfiknâme'de "Arıza" başlıklı iki mektup bulunsa da eserde "arıza" teriminin "durumu anlatan yazı, mektup" anlamında kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Müşfik pek çok mektubu için "arıza" tabirini kullanmıştır: "“arıza-i ‘ubûdiyet farıza-i çâkerânem budur ki Mk. 24”, "“arıza-i ‘ubûdiyet farıza-i çâkerî Mk. 26”, "“arîzâ-i ‘ubûdiyet farıza-i bendegânem Mk. 28”, "takdîm-i ‘arıza-i çâkerî Mk. 32”, "hâmil-i ‘arıza-i ‘ubûdiyet Mk. 37”, "“arıza-i şâkird-i şâkirü'l-ihsânlarıdır ki Mk. 38”, "sahîfe-i ‘arıza-i telmîzânem M. 38”, "“arıza-i çâkerânem Mk. 39”, "“arıza-i hulûs farıza-i çâkerî Mk. 45”.

Arz / Arz-ı hâl

Devlet görevlilerinin herhangi bir konu hakkında üst makamlara bilgi vermek veya dilekte bulunmak amacıyla yazdıkları belgelere arz denir. Bu belgeler, davet rûknü olan *hüve* lafzı ile başlar ve elkâbla devam eder: "*Rif'atlü ve merhametlü sultânım hazretlerinin hâk-i pâ-y-ı şerîflerine ‘arz-ı dâ‘î-i hakîr budur ki*" gibi. 19. asır başlarından itibaren başlangıç formüller "*ma'rûz-ı kullarıdır ki*" şekline

⁹¹ Hasan Gültekin, *Türk Edebiyatında İnşâ: Tarihî Gelişim-Kuram-Sözlük ve Metin*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 261.

⁹² Hasan Gültekin, *a.g.e.*, s. 279.

dönüşmüştür. Arzların bitiş formülleri de sunulan kişinin mevkiine göre değişmektedir: “*bâbında emr ü fermân şevketlü, kudretlü pâdişâhım hazretlerinindir*” gibi. Bir istek veya şikâyeti üst makamlara bildirmek amacıyla reâyâ tarafından yazılmış dilekçe benzeri belgelerdir. Şahitlerin de imzaları bulunan arz-ı hâllere ise *mahzar* adı verilmektedir.⁹³

Müşfiknâme'de “Rikâb-ı Şâhâne ‘Arz-ı Hâl Mk. 1’ şeklinde doğrudan arz-ı hâl olduğu belirtilen mektupların yanında “Makâm-ı Vâlâ-yı Hazret-i Ser-‘askerîye Mk. 4” şeklinde yazılan makamın belirtildiği, “Mâliye Nâzırına Tekâ‘üdlük İçün Müzekkere Mk. 6” veya “Kaleme Çerâğ Olmak İçün Müzekkere Mk. 7” şeklinde yazılış amacının belirtildiği arz-ı hâller de bulunmaktadır. Bunun yanında “Müzekkere Mk. 8” şeklinde başlıklandırılmış arz-ı hâl örnekleri de yer almaktadır. Tespitlerimize göre eserde yedi arz-ı hâl vardır (1, 2, 4, 6, 7, 8 ve 46 numaralı numaralı mektuplar). Bunlardan “‘Arîza” başlıklı 46 numaralı arz-ı hâl, Ahmed Bey adlı biriyle elden gönderilmiştir.

Hususî Mektuplar

Aynı yerde veya iki farklı yerleşim yerinde bulunan kişilerin hususî sebeplerle birbirlerine gönderdikleri mektuplardır. Konusuna göre değişik adlar alan bu tür mektupların adları şunlardır: Muhabbetnâme (bu tür mektuplara, meveddetnâme, şevknâme veya uhuvvetnâme de denilmektedir), tehniyetnâme veya tebriknâme, taziyetnâme, şefakatnâme, irsalnâme, iştiyaknâme, şikâyetnâme, tavsiyenâme, teşekkürnâme, iyâdetnâme, davetnâme, şefaathâme.⁹⁴

Müşfiknâme'deki mektupların büyük bir bölümü hususi mektuplardan oluşur. Bu hususi mektuplar arasında kardeşe, dostlara yazılan mektupların yanında yine devlet görevlilerine yazılmış mektuplar da bulunmaktadır.

⁹³ Hasan Gültekin, *a.g.e.*, s. 282; Mübahat S. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 303.

⁹⁴ Hasan Gültekin, *a.g.e.*, s. 242.

Cevapname

Bir haber veya mektuba karşılık olarak yazılan dostluk ve bağlılık bildiren mektuplardır.⁹⁵ Cevapnameler gelen mektuptan memnuniyeti göstermek, mektubu alan kişinin teşekkür etmesi için, tebriğe karşılık tebrik etmek için ve muhabbetinden dolayı rica etmek için yazılabilir.⁹⁶

Eserde dört cevapname yer almaktadır (18, 21, 32 ve 48 numaralı mektuplar). Bunlar eserde “Tebrik-i Cevâb”, “Tebrik Cevâbı” “Mektûba Cevâb” ve “Cevâb” şeklinde başlıklandırılmıştır. Bu mektuplar cevap şeklinde yazıldıklarından cevapname olarak değerlendirilmenin yanında içeriklerinden dolayı diğer mektup türlerine de misal olmaktadır. 18 numaralı mektup hulus, 21 ve 32 numaralı mektuplar teşekkürname, 48 numaralı mektup içeriği bakımından bir muhabbetname olarak da değerlendirilmelidir.

Davetname

Bir düğün veya toplantıya yakınlığı bilinen kimselerin çağırılması için yazılmış mektuplardır.⁹⁷

Eserde peş peşe yazılmış dört davetname yer almaktadır (11, 12, 13 ve 14 numaralı mektuplar). Bunlardan biri Kurân’a başlama cemiyetine, biri mevlide, ikisi de seyrangâha davet amacıyla yazılmış davetnamelerdir.

Duaname

Bir kişinin iyiliğini istemek, ilerideki hayatında Allah’ın rızasını kazanması için yapılan duaların yer aldığı mektuplardır.⁹⁸ *Müşfiknâme*’de müstakil bir duaname yer almamakla birlikte pek çok mektubun içeriğinde dua sözleri yer almaktadır.

⁹⁵ İ. Çetin Derdiyok, *XV. Yüzyıl Şâirlerinden Mesîhi’nin Gül-i Sad-Berg’i*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana 1994, s. 83.

⁹⁶ Nimet Altun, *İhyâ Efendî Hafîdî Reşâd Numûne-i Şi’r ve İnşâ (İnceleme-Metin)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2020, s. 17.

⁹⁷ Hasan Gültekin, *a.g.e.*, s. 259; İ. Çetin Derdiyok, *a.g.e.*, s. 90. Mustafa Kaşka, *Dîvân Edebiyatı’nda Münşe’ât Geleneği ve Hoca Neş’et’in Mektupları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2000, s. 22.

Hulus

Sevgi ve kardeşlik duygularının dile getirildiği, muhatabın hâl ve hatırının sorulduğu mektuplardır. Huluslarda bağlılık gösterilmesi dikkat çeker.⁹⁹

Kaynaklarda hulus mektuplarının iştiyakname, muhabbetname, meveddetname, şevkname ve uhuvvetname türünden mektuplar gibi olduğu belirtilse de Müşfik'in bazı mektuplarına özellikle bu başlığı koymasından dolayı onları hulus olarak adlandırmanın daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Hulusun diğer mektuplardan farkı bağlılığın vurgulanmasıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde 18, 27, 28, 34, 35, 43, 45 ve 49 numaralı mektuplar hulus özelliği göstermektedir. Bunlardan dördü “Hulûs” başlıklıdır (27, 28, 43 ve 45 numaralı mektuplar).

İlamname

Meydana gelen çeşitli hadiseler hakkında bilgi vermek amacıyla yazılmış mektuplardır. Daha çok rütbece küçük olanlardan büyük olanlara yazılmaktadır.¹⁰⁰

Eserde “Tekye Ta'mîri İçün Müzekkere” başlığını koyduğumuz mektup, içerik olarak ilamname özelliği göstermektedir. Yazar mektubun sonunda “ma'lûm-ı devletleri buyuruldukda” ifadesiyle ilamnameye vurgu yapmıştır.

İrsalname

Üst makamlardan gelen talep üzerine yazılan ve istenilen şeylerle birlikte gönderilen mektuplardır. Bazen bir talep olmadan da görev gereği teslim edilmesi gereken bir şey veya hediye yollanırken de yazıldığı görülmektedir.¹⁰¹ Makam sahibi kişiler tarafından yazılan istek veya sipariş mektubuna da ruka adı verilmektedir. İstenilen şey bazen bir kişi bazen bir kitap bazen bir şiir bazen de bir

⁹⁸ Mustafa Kaşka, *a.g.e.*, s. 25.

⁹⁹ Fatma Aydın, *Milli Kütüphane Yz A 9216/2'de Kayıtlı İlm-i Belâgat Adlı Eserin İnşâ Kitabı, Münşât ve İlm-i Belâgat Kısımları (Transkripsiyon ve İnceleme)*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019, s. 9.

¹⁰⁰ İ. Çetin Derdiyok, *a.g.e.*, s. 80.

¹⁰¹ İ. Çetin Derdiyok, *a.g.e.*, s. 75.

nesnedir. Bu tür mektuplarda istenilen şeyin özelliklerinden veya miktarından bahsedilir ve muhataba gönderildiği belirtilir.¹⁰²

Müşfiknâme'de 9, 36, 39 ve 43 numaralı mektuplar irsalname özelliği göstermektedir. 9 numaralı mektupta Kurban Bayramı tebriki ile 10 baş kurbanlık koyun, 36 numaralı mektupta bir Arap atı, 39 numaralı mektupta *Beyzâvî Tefsiri*, 43 numaralı mektupta beş tulum kürk hediye edildiği belirtilmiştir. Bu açıdan bakıldığında eserdeki irsalnameler hediye edilen bir şey yollanırken yazılan irsalname örnekleridir.

Muhabbetname

Bu mektuplara iştiyakname, meveddetname, muhabbetname, şevkname ve uhuvvetname de denilir. Rütbece küçük olanlar tarafından rütbece büyük olanlara veya bazen dostların birbirlerine yazdıkları kardeşlik, sevgi, özlem ve bağlılık bildiren mektuplardır.¹⁰³ Bu tür mektuplarda şahıslar birbirine iyilik temennilerini iletirler, karşlarındaki kişilere duydukları muhabbeti, özlem ve sevgiyi ifade ederler.¹⁰⁴

Eserde 29, 30, 31, 33, 38, 42, 47 ve 48 numaralı mektuplar içerikleri bakımından muhabbetname özelliği göstermektedir. Mektuplar “Ahibbâdan Birine Mektûb Mk. 29” örneğinde olduğu gibi genellikle dostlara muhabbet ve iltifat cümleleriyle kaleme alınmıştır.

Talepname

İstekte bulunmak amacıyla yazılan mektuplardır.¹⁰⁵ Talepnemeler istek sahiplerinin kendileri tarafından yazılır. Aynı rütbede bulunan kişi ve makamlara yazılabildiği gibi üst makamda bulunan kişilere de yazılabilmektedir.

¹⁰² Hasan Gültekin, *a.g.e.*, s. 252.

¹⁰³ İ. Çetin Derdiyok, *a.g.e.*, s. 76-77.

¹⁰⁴ Hasan Gültekin, *a.g.e.*, s. 244; Mustafa Kaşka, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁰⁵ İ. Çetin Derdiyok, *a.g.e.*, s. 72.

Talepnamelerde bağış, maaş, kâtiplik veya başka bir görev, tımar gibi istekler dışında görüşme talepleri de dile getirilmektedir.¹⁰⁶

Eserdeki 3 ve 44 numaralı mektuplar içerik bakımından talepname özelliği göstermektedir. “Müzekkere” başlıklı 3 numaralı mektupta uygun bir hizmete atanma, “Arıza” başlıklı 44 numaralı mektupta da bir göreve atanarak terfi talep edilmiştir.

Tavsiyename

Bir şahsı bir görev ya da makama tavsiye için yazılmış mektuplardır. Tavsiye edilen şahsın olumlu özellikleri sıralanırken önerilen görev veya makam için uygun birisi olduğundan söz edilir. Bazen istek üzerine de tavsiye yazılır.¹⁰⁷

Müşfiknâme'deki 22, 24, 37, 40 ve 41 numaralı mektuplar tavsiyename özelliği göstermektedir. Bunlardan 22 ve 24 numaralı mektuplar “Tavsiye” başlıklı diğerleri “İltimâs” başlıklıdır. 37 numaralı mektupta bir kimsenin divan kâtipliği, 40 numaralı mektupta biraderzadesi Ahmet Bey'in mühimme odasından hâcegan zümresine geçmesi, 41 numaralı mektupta da bir kimsenin müderrisliğe atanması hususundadır.

22 numaralı mektup Kastamonulu Muhammed Efendi'nin uğrayacağı köy ve kasabalarda, 24 numaralı mektup Cafer Baba'nın Yanya ziyaretinde gereken hürmeti görmesine dair mektuplardır. “Tavsiye” başlıklı bu iki mektup yukarıdaki sözü edilen üç mektuptan biraz farklı olarak ricaname olarak da değerlendirilebilir.

Taziyetname

Bir ölüm haberi üzerine ölene Allah'tan rahmet, ölenin yakınlarına başsağlığı ve sabır dileğini, ölümden duyulan üzüntüyü bildiren mektuplardır.¹⁰⁸

¹⁰⁶ İ. Çetin Derdiyok, *a.g.e.*, s. 73; Mustafa Kaşka, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁰⁷ Hasan Gültekin, *a.g.e.*, s. 255; Mustafa Kaşka, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁰⁸ Hasan Gültekin, *a.g.e.*, s. 248; İ. Çetin Derdiyok, *a.g.e.*, s. 87; Mustafa Kaşka, *a.g.e.*, s. 21.

Müşfiknâme'deki "Ta'ziye" başlıklı 25 numaralı mektup içeriği bakımından taziyetname örneğidir. Nitekim mektup "*işbu ta'ziyet-nâme-i çâkerî terkîm ve takdîmine ictirâ kılınmıştır.*" ifadesiyle bitmektedir.

Tebriyename

İnşa kitaplarında yer almasa da tebrîe kelimesi "Bir kimseyi bir suç veya kabahatten temize çıkarma, aklama" anlamına gelir. Tebriyename de bir kimseyi bir töhmetten temize çıkarmak için yazılmış mektup anlamına gelmektedir.

Eserdeki "Tebriye" başlıklı 23 numaralı mektup tebriyename örneğidir. Yazar, araştırması istenilen biri hakkında yaptığı tahkikat sonucu o kişinin suçsuz olduğunu, hakkında söylenenlerin iftira olduğunu anlatmıştır. Mektupta filan efendi şeklindeki ifade mektubun temsili olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Tebrikname / Tehniyetname

Bu mektuplara tehniyetname de denilir. Doğum, sünnet, düğün, önemli bir göreve atanma, görevdeki başarı, uzak bir yerden geri dönme gibi sevinçli hadiseler karşısında yazılan kutlama mektuplarıdır.¹⁰⁹ Sevindirici bir hadiseye bağlı olarak kaleme alındığı için dostlar arasında yazılabileceği gibi mevki bakımından küçükten büyüğe veya büyükten küçüğe de yazılabilmektedir.¹¹⁰

Eserdeki 9, 15, 16, 17, 19 ve 20 numaralı mektuplar tebrikname örneğidir. Bu mektuplarda "Tebrîk-i 'Îd-i Adhâ ve Kurbân Hediyyesine Dâ'ir Tezkere Mk. 9", "Mesned-i Bülend-i Sadâret Tebrîkine Dâ'ir Mk. 15", "Tebrîk-i Leyle-i Regâ'ib Mk. 16", "Tebrîk-i Ramazân Mk. 17", "Sâl-i Cedîd Tebrîki Mk. 19" ve "Tebrîk-i Mansıb Mk. 20" gibi başlıklar taşımaktadır. Bunlar Kurban Bayramı, sadrazamlığa atanma, Regaip gecesi, ramazan, yeni yıl ve Bosna valiliğine atanma dolayısıyla yazılan tebriknamelerdir.

¹⁰⁹ İ. Çetin Derdiyok, *a.g.e.*, s. 78; Mustafa Kaşka, *a.g.e.*, s. 20-21.

¹¹⁰ Hasan Gültekin, *a.g.e.*, s. 246.

Tesliyetname

Teselli için yazılan mektuplardır.¹¹¹

Eserdeki “Tesliye” başlıklı 26 numaralı mektup tesliyetname örneğidir. Mektup görevden azledilen birini teselli için yazılmıştır.

Teşekkürname / Şükürname

Şükürname de denilir. Görülen bir iyilik veya alınan hediyelere karşı minnet ve şükran duygusunun bir ifadesi olarak yazılır.¹¹²

Müşfiknâme'deki 10, 21 ve 32 numaralı mektuplar teşekkürname örneğidir. Bunlardan ilki sadrazamlığa saat hediyesi için, ikincisi vezirlik rütbesini tebrik için yazılan mektup için, sonuncu da hilat hediyesine dair yazılan teşekkürnamedir.

Tezrîk

Tezrîk, bir mektup türü olmamakla birlikte düzyazı veya şiirde kullanılan bir tarzın adıdır. Eserdeki son mektup (50 numaralı mektup) “Mektûb-ı Bî-ma'nâ” başlığını taşır. Anlamsız sözlerle yazılan bu mektubun edebiyatımızda örnekleri bulunan tezrîk tarzında bir mektup olduğu görülmektedir. Tezrîk latife ve hiciv maksadıyla kaleme alınan ve kelimenin gerçek manasıyla anlamsız nesir parçalarını tanımlayan bir edebî terimdir. Bu anlamda Ledünnî mahlaslı bir kâtibin latife maksadıyla Nâbî'ye (ö. 1712) yazdığı anlamsız mektubu ve Nâbî'nin yine anlamsız cevabı bu tanıma örneklendiren metinler olarak değerlendirilebilir.¹¹³

¹¹¹ Nimet Altun, *a.g.e.*, s. 18.

¹¹² Hasan Gültekin, *a.g.e.*, s. 256; İ. Çetin Derdiyok, *a.g.e.*, s. 85; Mustafa Kaşka, *a.g.e.*, s. 21-22.

¹¹³ Ahmet Topal, “Klasik Türk Edebiyatında Bir Eleştiri Terimi ve Tür İsmi Olarak Tezrîk”, *Turcology Research*, 2023, S. 79, s. 20.

Eserdeki mektupların türleri ve başlıkları şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 2.16 Mektupların Türleri

Numara	Türü	Başlığı
1	Arz-ı hâl	Rikâb-ı Şâhâneye ‘Arz-ı Hâl
2	Arz-ı hâl	Kezâlik Rikâb-ı ‘Arz-ı Hâlî
3	Talepname	Müzekkere
4	Arz-ı hâl	Makâm-ı Vâlâ-yı Hazret-i Ser-‘askerîye
5	İlamname	[Tekye Ta‘mîri İçün Müzekkere]
6	Arz-ı hâl	Mâliye Nâzırına Tekâ‘üdlük İçün Müzekkere
7	Arz-ı hâl	Kaleme Çerâg Olmak İçün Müzekkere
8	Arz-ı hâl	Müzekkere
9	Tebrikname / İrsalname	Tebrîk-i ‘İd-i Adhâ ve Kurbân Hediyyesine Dâ’ir Tezkere
10	Teşekkürname	Sâ‘at Hediyesiniñ Vusûlini Mübeyyin Hazret-i Sadr-ı A‘zamîye Yazılan Tezkere
11	Davetname	Bed’-i Kur’ân Cem‘iyyetine Da‘vet Tezkeresi
12	Davetname	Mevlide Da‘vet Tezkeresi
13	Davetname	Seyrân-gâha Da‘vet Tezkeresi
14	Davetname	Kezâlik
15	Tebrikname	Mesned-i Bülend-i Sadâret Tebrîkine Dâ’ir
16	Tebrikname	Tebrîk-i Leyle-i Regâ’ib
17	Tebrikname	Tebrîk-i Ramazân
18	Cevapname / hulus	Tebrîk-i Cevâb
19	Tebrikname	Sâl-i Cedîd Tebrîki
20	Tebrikname	Tebrîk-i Mansıb
21	Cevapname / teşekkürname	Tebrîk Cevâbı
22	Tavsiyename	Tavsiye
23	Tebriename	Tebri’e
24	Tavsiyename	Tavsiye
25	Taziyetname	Ta‘ziye
26	Tesliyetname	Tesliye
27	Hulus	Hulûs
28	Hulus	Hulûs
29	Muhabbetname	Ahibbâdan Birine Mektûb
30	Muhabbetname	Mektûb
31	Muhabbetname	Mektûb

32	Cevapname / teşekkürname	Mektûba Cevâb
33	Muhabbetname	Mektûb
34	Hulus	Meşâyihden Bir Zâta
35	Hulus	Mektûb-ı ‘Arabî
36	İrsalname	Esb Hediyyesine Dâ’ir
37	Tavsiyename	İltimâs
38	Muhabbetname	‘Ulemâdan Birine Mektûb
39	İrsalname	Kezâlik ‘Ulemâdan Birine Mektûb
40	Tavsiyename	İltimâs
41	Tavsiyename	Kezâlik İltimâs
42	Muhabbetname	Mektûb
43	Hulus / İrsalname	Hulûs
44	Talepname	‘Arîza
45	Hulus	Hulûs
46	Arz-ı hâl	‘Arîza
47	Muhabbetname	Mektûb
48	Cevapname / muhabbetname	Cevâb
49	Hulus	Sûret-i Mazbata
50	Tezrîk	Mektûb-ı Bî-ma‘nâ

2.4.1.2. Mektupların Konuları

Tespitlerimize göre Müşfik Efendi’nin bazı mektupları şahsına ait olmakla birlikte bazı mektupları temsilidir.

Rikâb-ı Şâhâneye ‘Arz-ı Hâl

Padişaha yazılmış bir arz-ı hâldir. Elkâb, dua, iblağ ve hatime bölümlerinden oluşan bu mektupta Müşfik, muhataba hitaben “‘Umrân-fermâ-yı dârü’l-harâbe-i ‘âlem ve medeniyet-bahşâ-yı nev‘-i benî Âdem hazretleri!” hitabıyla mektubun yazılış sebebine münasip bir giriş yapmıştır. Şair, muhatabı “Şeh-beyt-i Süleymân-nâme-i cihân-dârî, matla‘-ı dîvân-ı şevket-i şehriyârî!” ifadeleriyle vasıflandırmıştır.

Mektup içerisinde yer alan “beyt” kelimelerini de yazılış sebebine işaret edecek biçimde kullanmıştır. Elkab bölümünü takip eden dua bölümünde şair muhatabının makam ve mevkiinin devamlılığını dileyerek esas bölüm olan iblağ bölümüne giriş yapmıştır. İblağ bölümünde arz-ı hal eyleyen şair, eskimiş olan evini baykuş yuvasına, örümcek yuvasına benzeterek ve Ebi’ d-derdâ’nın eviyle ilişkilendirerek nitelendirmiştir.

Ebi’ d-derdâ, Dımaşk kadılığı ve Kurân muallimliği yapan bir sahâbîdir. Zâhîdâne bir hayat sürmüştür. Şair Müşfik bu durum ile kendi durumunu ilişkilendirerek köhne bir evde yaşadığı gerçeğini güçlendirmek gayesiyle zâhîdâne bir hayat sürdürdüğünü ifade etmiştir.

Şair evinin örümcek yuvası misali yaşanmayacak halde olduğunu, oldukça eskimiş olduğunu ifade ederek muhatabından evin tamiri ve yenilenmesi hususunda yardım istemiştir. Arz-ı hali muhtevi iblağ bölümünden sonra şair istirahatını dile getiren bir cümle ile mektubu sonlandırmıştır.

Kezâlik Rikâb-ı ‘Arz-ı Hâlî

Padişaha yazılmış bir arz-ı hâldir. Mektuba arz-ı halini ifade edeceğini söyleyerek başlamıştır. Giriş bölümünü şairin, padişahı “sâye-i hümâ-pâye-i Süleymânîlerinde” ifadesiyle vasıflandırdığı elkâb bölümü takip etmiştir. Şair, padişahın gölgesinde gerek savaş günlerinde gerek sefer günlerinde büyük hizmetlerde bulunduğunu lakin zaman ve mekân değişikliği sebebiyle çevresinde kendisini arayan soran kimsenin kalmadığını, hali ve gücü yerindeyken bir işe sahip olamadığını bu durumdan dolayı gönlünün sıkılıp kederlendiğini ifade etmiştir. Şair çevresindeki kişilerin zamanla eksilmesini gökyüzündeki yıldızların bulutlar altına gizlenmesine benzetmiştir. Mektubun hatime bölümünde muhatabından kendisini bir yerin kaymakamlığına getirmesini ve kendisini neşeli mutlu kılmasını talep etmiştir.

Müzekkere

Görev talebiyle yazılmış bir müzekkere. Mektup, iblâğ ve hatime bölümünden müteşekkildir. Şair, mektuba kendi durumunu ifade eden bir cümle ile giriş yapmıştır. Müşfik, hayatının geçmiş dönemlerinde ihsanlar bahşeden muhatabının gölgesinde ferah bir hal ve ganimet içerisinde adeta servetin yasemin kokan bahçelerinde yaşadığını ifade etmiştir. Lakin aynı süre zarfında yaşanan olumsuzlukları, vukua gelen bir hazan rüzgârına benzeterek artık eski halinden eser kalmadığını ifade etmiştir. Mektubun devamında şair, perişan bir durumda olduğunu, avuçlarının nasipsiz kaldığını, aldığı maaşın az oluşunun öldürücü etkisiyle borç hastalığına yakalandığını ifade etmiştir. Gönül yorgunluğunun, hastalığının karanlığını iyileştirmek gayesiyle “key” tedavisine atıfta bulunmuştur. Key, Osmanlı tababetinde hastanın sahip olduğu bir yarayı veya vücudunun hasta bir yerini tedâvi maksadıyla kızgın demirle dağlama tedavisidir. Şair borç hastalığının tedavisine olan ihtiyacından dolayı gece ve gündüzünün birbirine karıştığını da dile getirmiştir. Mektubun son bölümünde, yaşadığı borç hastalığının helakının son bulması ve iyileşmesi gayesiyle şifa ve deva talep ederek kendisine uygun bir hizmet ya da iş verilmesinin kendisini mutlu edeceğini ifade etmiştir.

Makâm-ı Vâlâ-yı Hazret-i Ser-‘askerîye

Serasker hazretlerinin makamına hitaben yazılmış bir mektuptur. Mektup, elkâb, dua, iblâğ ve hatime bölümlerinden müteşekkildir. Şair, mektuba muhatabı olan seraskeri “ser-‘asker-i zerrîn-migfer-i devrân ve sâhib-kırân-ı meydân-ı çarh-ı gerdân” ifadeleriyle vasıflandırarak elkâb bölümüyle başlamıştır. Elkâb bölümünün ardından ise dua bölümüne yer verilmiştir. Şair, gökyüzünün parlak güneşi doğdukça ve meydana çıktıkça, gökyüzünün parlak güneşi ve ufkun yeni doğan parlak ışıkları gibi olan mezkûr seraskerin askerî işleri düzenleyen daimi kişi olması hususunda dualarda bulunarak “arz-ı hâl-i çâker-i bî-mikdârlarıdır ki” ifadesiyle asıl hususun söz konusu olduğu iblâğ bölümüne geçiş yapmıştır. Müşfik, şahane düzenin içerisinde zaferlerin başlangıcından bu vakte dek övülmeyi icap eden bir hizmet ordusunda işe başladığını vaktiyle komutası altında bulunan askerlerin genelinin

yüksek rütbelere, dereceli makamlara ve isteklerine ulaştığını lakin kendisinin yüzbaşılık rütbesinden bir adım ileriye gidemediğini bu sebepten dolayı askerler arasında utanç ve gam hissettiğini ifade etmiştir. Duygu ve düşüncelerini sipehsalara, başkomutana bildirdiğini ifade ederek mektubu sonlandırmıştır.

Tekye Ta‘mîri İçün Müzekkere

Halvetiye şeyhi Abdullah Efendi'nin görev aldığı Halvetiye Tekkesinin tamiri için talep yazısı olup kâim-makâm-ı belde tarafından evkâf nâzırına yazılan bir mektuptur. Mektup iblâğ ve hatime bölümlerinden müteşekkildir. Mektuba doğrudan mevzuyla giriş yapılmıştır. Mektupta Halvetiye tarikatının şeyhi olan ve filan beldesinde irşad faaliyetlerinde bulunan Ahmed Efendi'nin vefatı sonucu makama Abdullah Efendi'nin geçerek tekke içerisinde hakikati kendisine fikir edinen dervişlere yolu gösteren şefkat sahibi bir rehber olduğu ifade edilmiştir. Cezbelerin tesirinde olan meczuplar ile feyizlerle dolu tekke içerisinde gönül ferahlığı ile bir aşkın harap kalbi ve yırtık yakası gibi olan bu tekkenin tamir ve yenilenmesinin beklendiği ifade edilmiştir.

Mâliye Nâzırına Tekâ‘üdlük İçün Müzekkere

Mâliye Nâzırına emeklilik gayesiyle yazılmış bir mektuptur. Mektup iblâğ ve hatime bölümlerinden müteşekkildir. Mektuba doğrudan mevzu ile giriş yapılmıştır. Şair, ömür yılının yetmişe vardığını, yaşlılık ve ihtiyarlığın viranesi haline gelmiş olmanın elif gibi olan boyunu dâl etmesiyle ağır yüklü olan hizmetleri sırtı ve omuzlarıyla ve memuriyetini güzel nazik bir endam ile kucaklayıp yüklenecek kuvvet ve arzusu kalmadığını ifade etmiştir. Bu durumdan dolayı parasını alarak evinde emekliliğin inziva ve istirahatına çekilmesi gerektiğini dile getirerek mektubu sonlandırmıştır.

Kaleme Çerâğ Olmak İçün Müzekkere

Divan-ı hümayun kalemine çerağ olmak için sadaret-penahilerine yazılmış bir mektuptur. Mektup Elkâb, dua, iblâğ ve hatime bölümlerinden müteşekkildir. “Hâliku’l-levhi ve’l-kalem te‘âlâ zâtuhu ‘ani’s-sehvü’s-sakim hazretleri sahh-keşîde-i menşûr-ı fehâmet olan cenâb-ı bülend elkâb-ı sadâret-penâhîleri” ifadesiyle mektuba elkâb bölümüyle giriş yapılmıştır. Söz konusu elkâb bölümünde “Levhin ve kalemin sahibi teala hazretleri, ululuk fetvasını tasdik eyleyen yüce sadaret lakaplı sadrazam” ifadesiyle mektubun yazılış gayesine işaret etmiştir.

Şair, sadaret-penahilerinin ömür günlerinin mecmuasının sayfalarında mutluluğunun son bulmamasını dilemiş ve zavallı bendenizin arzıdır ki diyerek esas bölüm olan iblâğ bölümüne geçiş yapmıştır. Şair, ekâbir-i ehl-i urefâdan olan Ebi’l-feth el-Büstî’nin kelâmından bir iktibas yaparak “kefâ kalemi’l-kitâb fahren ve refi‘aten medi’d-dehr innallâhe akseme bil-kalem” mefhumunca insan sanat ve zanaatlarından en çok sevinç ve övünç niteliğine sahip olan güzel kitabet sanatını çocukluğundan beri istediği sanat olduğunu kendisinin niyazıyla divitinin edevatı ve içi alçak gönüllülüğü ile dolu olan hokkayı likâ ipi, sadaret-penahilerinin yardımının ipi ile arzu ve isteklerle doldurduğunu ve Divan-ı Hümayun Kalemine çerağ olmak talebinde bulunduğunu dile getirerek mektubu sonlandırmıştır.

Müzekkere

Maaş tahsisi amacıyla yazılmış bir mektuptur. Mektup iblâğ ve hatime bölümlerinden müteşekkildir. Şair, mektuba doğrudan mevzu ile başlamıştır. Kanun-ı Seferiyye ayında karanlık bir gecede karakol hizmetindeyken ve bekçilik yaparken ansızın gökten gökte meydana gelen bir olay ile binicisi olduğu hayvanın ürkerek sıçrayıp atılması sonucu şairin kendisinin ardından gelmekte olan askeriyeden bir kişinin mızrağının ucunun sol gözüne isabet ettiğini ve devletin cerrahları tarafından tedavi olursa da görme gücünün mahvolup zayıfladığını atlı zabitanın sol tarafında kumandanlık işini gerçekleştirmesi gerektiği için bütün doktorların kabullerine dayanarak süvari zabıtalığında çalışmaya kudretinin ve gücünün yeterli olamayacağını dile getirmiştir. Felakete uğramış bu gözüne karşılık bir sanatta

gözünün kalmamasına merhamet edilerek 9 kişiden oluşan akrabalarına yeterli maaş tahsisıyla emeklilik verilmesini ya da rütbesinin piyadeler zabitliği ile terfi edilmesini talep etmiştir.

Tebrîk-i ‘Îd-i Adhâ ve Kurbân Hediyyesine Dâ’ir Tezkere

Bu mektupta bayram tebriği ile birlikte on baş kurbanlık koyun bağışlandığı kayıtlıdır. Tezkerenin hangi makama ya da kuruma yazıldığını gösteren bir bilgi yoktur. Mektuba doğrudan mevzu ile giriş yapılmıştır. Şair, Hz. İbrahim’in milletinin emirlerine uyduğu ve Kurban kesme hususunda fedakârlığın ve azimin söz konusu olacağı Hazret-i Rabb-i Kerîmin tecessüm ettiği bu kurbanların olduğu kutlu bayramı cömert kimselerin yüce zatlarına kutluluk içinde kutlu kılmak için, bütün herkesin bereketli dualarının kabul olduğu yere Allah’ın arşına yükseldikten sonra, ayaklarının sonsuz iltifatların bağı ile bağlı olmasından, övülmüş ayetlerin rütbesi ile boynundan yakalanmış olmasından mutluluk duyacak erkek bir koyunu kurban edebileceğini göstermek gayesiyle muhatabın yüce dergâhının hayvan kesim yerine on baş kurbanlık koyun hediye ettiğini ifade etmiştir.

Sâ‘at Hediyesinin Vusûlini Mübeyyin Hazret-i Sadr-ı A‘zamîye Yazılan Tezkere

Müşfik Efendi, bu mektubu Sadrazam Hazretlerine saat hediyesinden dolayı teşekkür etmek gayesi ile yazmıştır. Mektup, elkâb, dua, iblâğ ve hatime bölümlerinden müteşekkildir.

Şair mektuba “Bânî-i müvakkit-hâne-i imkân tekaddeset zâtuhu ‘an ihâtati’z-zamâni ve’l-mekân hazretleri dakîka-şinâs-ı umûr-ı dîn ü devlet ve girih-güşâ-yı mesâlih-i mu‘dile-i mülk ü millet olan zât-ı Yûsuf-sıfât-ı vekâlet-penâhîleri” ifadesiyle mektubun yazılma gayesine uygun bir giriş yapmıştır.

Elkâb bölümünü dua bölümü takip etmektedir. Şair, mülk ve milletin en zor işlerini çözen, ibadeti yetmiş sene olan ve eli cömert olan Sadrazam için dualarda bulunmuştur.

İbلاغ bölümünde şair, Sadrazamın, kendisine göndermiş olduğu şaşırtıcı, sanatlı, bakıldıkça gam oruçlarına sevinç akşamından dakikaları ölçerek haberler veren kıymetli bu saat karşılığında ve Sadrazamın bağışlamış olduğu öteki güzel nimetler karşılığında saniye saniye övgüyü beyan eden dili ile teşekkürünü eda ettiğini ifade etmiş mektubu sonlandırmıştır.

Bed'-i Kur'ân Cem'iyetine Da'vet Tezkeresi

Kesin olmamakla birlikte Müşfik Efendi'nin bu mektubu oğlunun yedi yaşında Kurân'a başlaması için düzenlenen cemiyete davet için yazdığını düşünmekteyiz. Mektupta yazının kime hitaben yazıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Mektup, iblâğ ve hatime bölümlerinden müteşekkildir.

Şair, mezkûr çocuğun, harfleri çıkarmasını sağlayan tüm dişlerinin çıkmasına ve olgunlaşmasına dayanarak İslam dininin herkesçe güzel kabul edilen adabı üzere Kurân tilavetine başlangıç yapması için düzenlenen ve perşembe günü gerçekleştirilmesi kararlaştırılmış mübarek yüce toplantıya gelinmesini istediğini dile getirmiştir. İnsanların kendi hanesine teşrifini de talep ederek mektubu sonlandırmıştır.

Mevlide Da'vet Tezkeresi

Müşfik Efendi'nin perşembe günü evinde düzenlenecek mevlit törenine davet için yazmış olması muhtemeldir. Mektupta muhatap "yüce zat" olarak ifade edilmişse de kime yazıldığına dair bilgi bulunmamaktadır.

Şair, mektuba doğrudan mevzu ile giriş yapmıştır. Âdem oğlu Seyyid sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin yüce doğumunun menkıbesinin okunması için Perşembe günü hanesinde bir uğurlu cemiyetin toplanmasının kesin olarak kararlaştırılmış olduğunu ve muhatabı olan yüce zatın da bu cemiyete dâhil olmasını talep ettiğini ifade etmiştir.

Seyrân-gâha Da‘vet Tezkeresi

Müşfik Efendi bu mektubu, nevrurun gelmesi sebebiyle cuma günü Kâğıthane tarafına yaya olarak gidecekleri cemiyete davetini bildirmek için yazmıştır. Mektupta muhatap “yüce zat” olarak ifade edilmişse de kime yazıldığına dair bilgi bulunmamaktadır. Mektup iblâğ ve hatime bölümlerinden müteşekkildir.

Mektupta, uğurlar getiren Nevruz sultanının gelişi ve bir yılın dört mevsiminden ilkbahar ayının eşsiz mutluluğunun gelişi ile bu eski dünya gülistanının can veren nisan yağmurları ile tazelendiğini ve meyvelerle yüklü ağaçların gizli kalmış tomurcukları olan çeşit çeşit çiçeklerin bazılarının yemiş ve meyve vermiş olduğu, seçkinlerin ve halkın gezinti yerleri olan, herkesin beğendiği ölçüde olan, her birisinin yüksek Firdevs cennetlerini kıskandıran yerlerden biri olan Kağıthane tarafına artık cihanı yaradan Allahın gücüne ibret gören gözlerle ve hakikatleri idrak eden nazar ile topraktaki bitkilerden çeşitli ibretler alma vakti geldiği için vefalı dostların bazılarıyla Cuma günü yaya ya da atlı olarak geleceklerini ve buna binaen yüce zat olan muhatabının da samimi olan bu cemiyetleriyle birlikte hanelerinde bulunmasını talep etmiştir.

Evdeki Meclise Da‘vet Tezkeresi (Kezâlik)

Müşfik Efendi’nin bu mektubu perşembe günü evinde dostlarıyla düzenleyeceği samimi bir meclis tertip edeceğini belirterek davetini bildirmek gayesiyle yazmış olması muhtemeldir. Mektupta muhatap “yüce zat” olarak ifade edilmişse de kime yazıldığına dair bilgi bulunmamaktadır. Mektuba doğrudan mevzu ile giriş yapılmıştır. Mektup iblâğ ve hatime bölümlerinden müteşekkildir.

Mektupta, Samimi dostlar ve bâde içmenin zevk ve sefasını süren dostlardan birkaç vefalı kişi ile Perşembe gecesini hanesinde yiyip içme ile birlikte güzel bir şekilde samimiyet ve yakınlık sağlanacağını ve yüce güzel sıfatlı zatın da güzel sözlerinin o baştan başa feyizle dolu meclise lezzet katacağını ve güzel peri yüzlü mezkûr yüce zatlarının bu samimi olunan dost gemisinde yönetici olacağına dayanarak gelmesi gerektiğini ve yüce uğurlu adımlarını esirgmeden virane olan hanesini şereflelendirmeye rağbet ederek bir arkadaşlık nazarı ile hanesini ve

kendisini, Cemşid'in imrenilen meclisi haline getirmesini ve yüzlerinin parlaklığının yansımaları ile hanedekilerin kalp kadehlerinin ışığını ve donuk gözlerini güneş ile aydınlatmış gözlere çevirmesini talep etmiştir.

Mesned-i Bülend-i Sadâret Tebrîkine Dâ'ir

Müşfik Efendi'nin bu mektubu, sadrazamın sadaret makamına atanmasını tebrik için yazmış olması muhtemeldir. Mektup elkâb, iblâğ, dua ve hatime bölümlerinden müteşekkildir.

Mektupta, din ve devlet işlerinin anahtarının gözcüsü, milletin ve mülkün yularını ölçen büyük kimse, ulu ve beğenilmiş olan sadrazamın işte bu saadet zamanlarına ulaşarak yüce sadaret makamına şânının gölgesini düşüren ve böylece makama yücelik kazandıran müjdeli fermanın vasıtası ile kendisinin malumu ve kulluğunun gereği olduğu üzere bu durumun devlet için mübarek olmasını dilemiştir.

Tebrîk-i Leyle-i Regâ'ib

Müşfik Efendi'nin bu mektubu, sadrazamın Regaip Kandilini tebrik etmek gayesiyle yazmış olması muhtemeldir.

Mektup elkâb, iblâğ, dua ve hatime bölümlerinden müteşekkildir.

Mektupta, ululuğun ve makam otağının nişanesi, zarar ve zulmün karanlık abasının ışığı olan ulu ve adalet sahibi vezirin, Allah dostu olan meleklerin güzel beyanlar ile süslü dudaklarıyla ve Hz. Ömer'e yaraşır bir adaletle dolu davulun sesiyle felek kubbesinin kulaklarının deliğini çınlatmak hususunda etkili olan duaların ardından gelen Regaip gecesini tebrik ve kutlamasını gerçekleştirmenin boynunun borcu olduğunu ifade etmiştir. Mektup dua bölümü ile devam etmektedir. Şair, gece ve gündüzün yaratıcısı yüce tealadan, akıl ve fikirlerin kuşatıcısı ve melek huylu olan söz konusu vezire bu şerefli geceyi çok mübarek eylemesini, uğrunu ve ömrünü artırıp ululuk ve şânının devam etmesini dilemiştir.

Mektubun hatime bölümünde ise şair, lezzetler sunan, övgüyü adet edinen diliyle nimetler bahşeden sadrazam için bu mektubu yazdığını belirterek mektubu sonlandırmıştır.

Tebrîk-i Ramazân

Müşfik Efendi'nin bu mektubu, sadrazamın Ramazanını tebrik etmek gayesiyle yazmış olması muhtemeldir. Mektuba doğrudan mevzu ile giriş yapılmıştır. Mektup iblâğ ve hatime bölümlerinden müteşekkildir.

Şair, Hakk'ın, orucu emir buyurduğu ve rızıklar verdiği Âdem oğlu olan, her gecesi Kadir her sabahı bayram gibi olan himmetli cömert sadrazamın ulu ve yüce olan kandil ve ihsanlarının göklerdeki yıldızlar gibi parlamalarını ve şairin kendisinin adet edinmiş olduğu dualara ilaveten vakti gelmiş olan Hakkın mağfiret buyurduğu Ramazan'da vacip olan duayı (tebrik) etmek ve şiddetle ihtiyaç duyarak muhtaç olduğu sadrazamın şefkatinin sonsuz keremlerinden olan rütbelerin devamlı olmasını dilemek gayesiyle bu mektubu yazdığı ifade etmiştir.

Tebrîk-i Cevâb

Müşfik Efendi'nin bu mektubu kendisine yazılan Ramazan tebrikine teşekkür mahiyetinde yazmış olması muhtemeldir. Mektup, elkâb, iblâğ, hatime bölümlerinden müteşekkildir. Şair, muhatabının tebrikini methetmiştir. Kendisini okşayan hazine karakterli ve gönül yapan hazine kadar değerli yaradılışında gizli olan çok kıymetli cevheri ile süsleme ve aydınlatma iradesiyle şerefli, merhamet olunan Ramazanın tebrik ve kutlamasını muhtevî övgülerin yer aldığı ve lütuf sahibi muhatabının inâyet-namesinin ihtiva ettiği şahlara layık inciler gibi olan iltifat misali tabirler ve güzel parlak inciler gibi olan kelimeleri ışıklar saçan, aydınlatan aklın ve fikrin kaynağı olduğundan ve övünç ve sevincin kulaklara takılan kupesi olduğundan bu sebeple bu hakir kulu besleyici çok değerli âdeti, güzel sayması, yaklaşması akıl ve idraka hayretler veren bu sonsuz yüce lütuflar bahşettiği mertebeleriyle kendisinin başının tacı olan kulluğunun feleklerin en zirvesi olduğunu ve her şartta bu vazifenin

devamcısı olduğunu ifade etmiştir. Mektubu, muhatabının ömür ve ikbalinin devamlılığını dile getirdiğini söyleyerek sonlandırmıştır.

Sâl-i Cedîd Tebrîki

Müşfik Efendi'nin bu mektubu, yeni yılı tebrik etmek için yazmış olması muhtemeldir. Şair mektuba, yılları seneleri meydana getiren, yıllara tertip veren, düzenleyen, gökyüzünün güneşine paraklık veren ve nimetlendiren ve lütuflandıran ulu Cenâbın, kıyamete dek yüce zat olan Sadrazamın isimlerinin hutbesinin ve cömertliğinin güzel rütbesinin yaratılmışları nitelik sahibi kılmasını nasip eylesini dileyerek başlamıştır. Esas bölümde ise gelişiyile şereflendiren yeni uğurlu yılın sekizinci gelişi sebebiyle Sadrazam tebrik edilmiş, söz konusu yeni yılı kutlanmıştır. Şair mektubu kendisinin yok olmaya mahkûm olan benliğinin cesaret ederek yazmış olduğu arz-ı halinin Sadrazamın felekleri dahi ihtiva eden yüksek ayaklarının tozu olduğu ifade ederek mektubu sonlandırmıştır.

Tebrîk-i Mansıb

Mektup Bosna valiliğine atanan bir devlet adamına yazılmıştır. Şair, yüce Sadrazamın parlak vezir turası ile şanslı, kısmetli fermanları süsleyerek Bosna Valiliği'nin yüce rütbesine bir devlet adamının getirildiğinin mutluluk veren müjdesinin kulağına eriştiğini ifade etmiştir. Haberi işiten şair, Yüce Allah'tan atanmakta olan devlet adamının güzel kişilik ve zatıyla söz konusu yüce rütbeyi sonsuza dek övünç duyulacak bir hale getirmesini dilemiştir.

Şair, mektubu bir tebriknâme yazdığını ifade ederek sonlandırmıştır.

Tebrîk Cevâbı

Müşfik Efendi'nin bu mektubu, kendisine verilen vezirlik rütbesinin tebrikine dair cevap olarak yazmış olması muhtemeldir.

Şair mektuba, yedi iklimin yöneticisi, yüce lütuf sahibi, ululuk ve makam divanını mükemmel kılan devlet ile ululuk mecmuasının şirazesini bağlayan, düzgün kılan Bermeki karakterli Sadrazam tarafından kendisine yöneltilmiş olan vezirlik rütbesine dair duymuş olduğu mutluluğu ifade ederek başlamıştır.

Şair, söz konusu rütbeye getirilmesi sebebiyle Sadrazamın kendisine yazmış olduğu avuç içlerini süsleyen yüce emirnamesi ve tebriki sebebiyle hissetmiş olduğu sonsuz mutluluğa müteşekkiren Sadrazamın âlemi süsleyişinin devamlılığı, bahtiyarlığı artırması, yüceltmesi hakkında dualarda bulunmuştur.

Şair, mektubu teşekkürnâme yazmış olduğunu ve bu teşekkürnâmenin yüce Sadrazamın ayaklarının yüce tozu kılındığını ifade ederek sonlandırmıştır.

Tavsiye

Müşfik Efendi'nin bu mektubu, talebelerinden Kastamonî Muhammed Efendi adlı zatın bazı beldeleri ziyaret edeceğini ve kendisine hürmet edilmesini tavsiye etmek amacıyla yazmış olması muhtemeldir.

Şair, mektuba doğrudan mevzu ile başlamıştır. İlim talebesinin meşgul olduğu eğitiminin üç aylarda tatil edilmesiyle birlikte köy ve kasabalara giderek nasihat meclisi düzenlemesinin güzel usullerden ve kanunlardan olduğunu ifade ederek esas konuya geçiş yapmıştır.

Şair, esas bölümde kabiliyetli bir talebe olan Kastamonî Muhammed Efendi adlı zatın devletin yönetimi altında bulunan bazı beldeleri nasihat ve övgü suları ile doldurmak gayesiyle ziyaret edeceğini dile getirmiş bu faziletli talebeye layık olduğu hürmetin gösterilmesini talep ederek mektubu sonlandırmıştır.

Tebri'e

Tebri'e kelimesi birini temize çıkarma, borçtan kurtarma anlamlarına gelmektedir. Müşfik Efendi bu mektubu sadrazama bağlılığını belirttikten sonra kendisi ve ismini vermediği bir efendi hakkında kötü niyetli kişiler tarafından çıkarılan dedikoduların asılsız olduğunu belirtmek gayesiyle yazmıştır.

Mektuba doğrudan mevzu ile başlanmıştır. Şair, lütuf sahibi Sadrazamdan gayrı sığınağının olmadığını bu hakikate gayb âleminin şehitlerinin şahit olduğunu, yüce makama hasetlik edenlerin kabalıklarını küçümsediğini ve hayırlar dileyen sâdik zümrede bulunduğunu, iyilerin ve kötülerin kendilerini göstermesi; dost ile düşmanların fark edilebilmesi hususunda kendisinin kalbi hislerinin keramet mertebesine vardığını ifade etmiştir.

Esas bölümde, ara bozucu kimselerin, filan efendi bendelerine iftira attığını bildiğini, atılan iftiraların sonucunda filan efendiye Sadrazam hazretleri tarafından gösterilen muamelenin olması gereken muamele olup olmadığını incelemek üzere kendisinin edindiği gizli tecrübeler sonucunda filan efendi bendelerinin kesin olarak sadakat elbisesi ile kuşandığını ara bozucuların kötülüklerinin yalan olduğunu kendisinin de zihninde en ufak bir şüphe bile olmadığını ifade etmiştir.

Mektubu sadrazam hazretlerinin sonsuz cömertliğine muhtaç olduğunu ifade ederek sonlandırmıştır.

Tavsiye

Müşfik Efendi bu mektubu Bektaşî tarikatından Cafer Baba isminde bir zatın ziyaret edeceği Yanya şehrinde saygı görmesini ve güzel bir şekilde ağırlandığını talep etmek gayesiyle yazmıştır.

Şair mektuba dua ile giriş yapmıştır. Zerrin külahlı gezgin takım yıldızına parlaklıklar getiren güneş oldukça vezirlik dairesinin kutbu ve adalet halkasının noktası olan övgülere layık vezirin, devlet makamlarının ve ebedi ikbalinin süsleyicisi olarak sonsuza dek kalmaları hususunda dualar edilerek esas bölüme geçiş yapılmıştır.

Şair, esas bölümde Bektaşî tarikatından Cafer Baba isminde samimi mizaçlı zâtın seyrini ve manevi yolculuğunu tamamlama gayesiyle seyahate muhtaç olduğunu, Arnavutluk semtine yola çıkma gereğince yüce devletin ikametgahı olan Yanya şehrine uğrayacağını ifade edilmiş, söz konusu kişiye saygı duyulması talep edilerek mektup sonlandırılmıştır.

Ta‘ziye

Müşfik Efendi bu mektubu bir cenaze sebebiyle kaleme almıştır.

Şair mektuba dua ile başlamıştır. Yücelik ve ululuğun kendisi olan sonsuz hayat sahibinin, sonsuz devlet meclisinin Cemşid’i olan melek huylu müşiranelerinin yüce talih ve ömürlerinin güzel sıfatlar ve sonsuz anlar ile vasıflandırması dilenmiştir.

Duadan sonra şair esas bölüme “arz-ı hâlim budur ki” ifadesi ile geçiş yapmıştır. Bu imkân bahçesi olan dünya üzerinde bir yerden çıkıp büyüyen goncanın sararmadığı görülmemiştir. Taze, göz alıcı bir gülün de sararıp solmadığı görülmemiştir. Şairin, bu ifadeler ile her şeyin bir sonu olduğuna, güzellik ve tazeliklerin geçici olduğuna dikkat çekmeyi amaçladığı söylenebilir. Bu fâni âlemde huzur ve dinlenmenin olması imkânsız bir iş olduğunu, insan vücudunun gökten ansızın gelen oklara siper bulduğunu bu sebeple gece gündüz binlerce ölüm okunu yemiş yaralı olarak hayat tomarını bükmekte olduğunu ifade etmiştir. Bu kere de yüce cevher kardeşleri filan Bey Efendi’nin fenâ sarayının gül bahçesini terk edip sonsuzluk suffesinin bahçesine geçiş yaptığını bu durum karşısında sabır ve rızadan başka elden ne gelir diyerek harap ve perişan olduğunu dile getirmiştir.

Şair, mektubu taziyetnâme yazdığını ifade ederek sonlandırmıştır.

Tesliye

Bu mektup bir zâtın işten çıkarılması üzerine teselli mahiyetinde yazılmıştır.

Şair, bir zâtın sahip olduğu makamın oldukça üstünde bir mertebeye getirileceği söylenerek ansızın işinden edildiğini bu durum her ne kadar iyi gibi görünse de zâtın zerreleri gösterecek kadar parlak olan hatır aynasının tozlanıp kırılarak yüz göstermez bir hal aldığı ifade edilmiştir.

Şair, yalnızca resmî ve sıradan bir tesliyetnâme yazmaktan çekindiğini yalnızca kulluğunun borcu olan duaları ederek ve güzel övgülerde bulunarak gece ve gündüzünü geçirdiğini söylemek için bu yazıyı yazdığını ifade etmiş ve mektubu sonlandırmıştır.

Hulûs

Müşfik Efendi, devlet adamına ve devlet kapısına olan samimiyet ve sadakatini açıklamak gayesiyle bu mektubu kaleme almıştır.

Şair, mektuba doğrudan mevzu ile giriş yapmıştır. Şair, altın kesesinin halesinin kışkırttığı yüce devlet sığınağının kapısının halkasına sadakat gösteren toplulukta bulunduğunu ifade etmiştir.

Şair, şerefli âleme dayanarak kendisinin borcu olan ömür ve ikbal dualarını dile getirdiğini, sabah akşam dualarına devam edip dualarını artırdığını ifade ederek mektubu sonlandırmıştır.

Hulûs

Müşfik Efendi bu mektubu, devlet adamına olan samimiyetini ifade etmek gayesi ile kaleme almıştır.

Mektuba doğrudan mevzu ile giriş yapan şair, mukaddes samimiyetinin ve ihlas ile damgalı güvercininin, muhatabının saçlarına boyun bağlayarak sabah akşam muhatabının zenginliğinin ve ömrünün devamlılığı için dualar ettiğini ve kendisinin bundan başka faydalı bir meşguliyeti olmadığını ifade etmiş, bu duyguları ifade etmek gayesiyle boynunun borcu olan bu kulluk arz-ı hâlini yazdığını, muhatabının yüce ayaklarının tozuna takdim kıldığını dile getirerek mektubu sonlandırmıştır.

Ahibbâdan Birine Mektûb

Müşfik Efendi, bu mektubu uzun süredir görüşemediği dostunu muhatap alarak kaleme almıştır.

Şair, mektuba dostunun mücerret ruhunun henüz dünyaya gelmeden önce aralarında güzel bir dostluk ve samimiyetin var olduğunu, ezelden beri görüşmekte olduklarını ve bu dünya âlemine geldiklerinden beri sohbetlerin, buluşmaların gülistanında muratlarına münasip konuşur ve koklaşırken bir süre aralarında mekan ayrılığı meydana geldiğini ifade etmiştir. Şair, dünyaya gelme durumunu “âlem-i

ecsâma tenezzül” ve “âlem-i nâsuta hübût” olarak iki farklı şekilde dile getirmiştir. Mekan ayrılığını ise “suret ayrılığı” olarak ifade etmiştir. Dostunun söz konusu suret ayrılığını manevi ayrılık ile tebdil ettiğini söyleyerek sitem etmiştir.

Şair, dostunun afiyet ve sağlığına dair haberleri içeren gül yaprağına benzer bir parça mektup göndermediğini ifade etmiş, bu durumun dostunun nazik ve vefalı yönüne uymadığını söyleyerek mektubu sonlandırmıştır.

Şair, mektubun sonunda kinâyênâme yazdığını yani dokunaklı sözleri muhtevi bir yazı yazmış olduğunu ifade etmiştir.

Mektûb

Müşfik Efendi, bu mektubu belirli bir zamandan beri görüşemediği dostlarına onlardan mektup beklediğini ve onlarla görüşmek istediğini ifade etmek gayesi ile yazmıştır.

Şair mektuba, eski eğitim fidanlıklarında bahçıvanın elinin takdiri ile dikilmiş hakikat ağacının bir yeşil yaprağı gibi olan korunmuş, temiz ve samimi dostluklarının olduğunu, sümbül bahçesindeki rengarenk çiçeklerin dostlukları gibi olan ve türlü türlü şakayıkların dostlukları gibi olan sevgi ve muhabbet ile süslü bir dostlukları olduğunu ifade etmiş lakin bir zamandan beri suret ayrılığı sebebiyle dostlarının bulunduğu yüce bahçeye ulaşamadığını, dostluk çiçeklerini, samimiyet ve sohbetin güllerini toplamaya imkân bulamadığını dile getirmiştir.

Şair, “mektuplaşma bir yere ulaşmanın yarısıdır” mefhumuna binaen dostlarının yüce cevaplarını muhtevi bir mektubu gözleri açık bir biçimde beklediğini ifade ederek mektubu sonlandırmıştır.

Mektûb

Müşfik Efendi bu mektubu özür mahiyetinde kaleme almıştır.

Şair, devreden göklerin artık düzgün bir şekilde dönmemesiyle kendisinin felek yıldızının maksat ve istek eksenini üzere devretmediğini bundan dolayı kendisinin

isteklerine borçların ve zorlayıcı rüzgârın karşı koyduğunu bununla birlikte umut gemisinin istekler sahiline ulaşamadığını kendisini felaket teknesine reis ederek hayret okyanusuna batırdığını ifade etmiştir. Mektubun devamında şair, şerefli şeriata uymayan ve kulluğun adabına münasip olmayan laubali hareketlerin Allah'ın af eteği altında örtülüp gizli kaldığı gibi kendisinin de uygunsuz hareketlerinin iki senedir kulluğunun getirdiği mağdur şartların altında gizli kalmasını talep etmiş bu durumdan dolayı af dileyerek mektubu sonlandırmıştır.

Mektûba Cevâb

Müşfik Efendi, bu mektubu bir devlet adamının mektubuna cevaben kaleme almıştır.

Şair mektuba övgü ile başlamıştır. İltifat sahibi muhatabının, inayeti muhtevi nüktelerinin olduğu, parmak uçlarını süsleyen mektubunun söz konusu olmasına karşılık ve şairin kendisinin boyunu aşan muhabbet kaftanını kendisine giydirmesi nimetine karşılık devamlı kendisinin tezgâhında hayır dualarının kumaşına münasip iplik ve argaçları, teşekkür alameti olan beyaz ipliklerle karıştırarak teşekkürünü ifade etmeye cesaret ettiğini söyleyerek mektubu sonlandırmıştır.

Şair, hayır dualarını, iplik ve argaçlardan dokunan kumaşlara benzetmiş, teşekkürü ise beyaz bir ipliğe benzetmiştir. Teşekküründen dolayı ettiği hayır dualarını ise tüm ipliklerin karıştırılarak bir kılınmasına benzetmiştir.

Mektûb

Müşfik Efendi bu mektubu Kapı Kethüdalığı memuriyetinden dolayı duymuş olduğu memnuniyeti ifade etmek gayesi ile kaleme almıştır. Şair mektuba doğrudan mevzu ile başlamıştır. Kapı Kethüdalığı memuriyetine getirilen devlet adamından dolayı ve İstanbul ile olan işlerindeki tatil düğümlerinin çözümünün söz konusu devlet adamına havale edilmesi sonucu devlet adamının noksansız, yetenekli ve temiz yaradılışının gereğinden ötürü gayret ederek sorumluluğu üstlendiğini ifade etmiştir. Şair, mektubu memuriyet durumundan aşırı mertebede samimi bir

memnuniyet meydana geldiğini ifade etmek gayesiyle yazdığını dile getirerek sonlandırmıştır.

Meşâyhden Bir Zâta

Müşfik Efendi bu mektubu tasavvuf büyüklerinden bir şeyhe olan sevgi ve muhabbetini ifade etmek üzere kaleme almıştır. Mektupta şeyhin adı anılmamıştır.

Şair, mollanın meclisinin dostları ve feyizler nida eden mürşidin, dostlarına çeşitli çiçekler gibi olan selamından sonra söz konusu edeceği isteklerini gül demetine benzeterak mektuba başlamıştır. Bistamî görünüşlü şeyhaneleri tarafından meydana gelen dostane özleminin nehrinin çöpten ve yalan süprüntüsünden arınmış, temizlenmiş olduğunu, dervişaneliğinin samimiyetinin diğer felek sakinlerinin samimiyetine gölge düşürecek derecede olduğunu ve bu dereceye ulaştığını kerâmet sahibi Cüneydlere söylediğini ifade etmiştir. Bundan böyle zâtın yüce ruhanîyetlerinin rütbelerinin izlerini kendisine bolca buyurmasını talep etmiş, emir ve irade himmet sahibi hazretlerinin diyerek mektubu sonlandırmıştır.

Mektûb-ı ‘Arabî

Müşfik Efendi bu mektubu, muhatabının hâl ve hatrını sormak, mutluluğunu dilemek ve muhatabının talebinin olacağını umut ettiğini dile getirmek gayesiyle kaleme almıştır.

Mektubun Türkçesi şu şekildedir:

Selam ve güzel temennilerin her çeşidini sunduktan, lütuf ve duaların faydalarını (fayda getirmesini sizlere) ithaf ettikten/hediye ettikten sonra;

Zarif durumunuzu öğrenmek, latif hatrınızı sormak isterim; Mevlâ’dan temennim odur ki zât-ı âlileriniz mutluluk koltuklarına yaslanmış, bulduğu mutluluktan istifade etmiş olmanızdır. Daha önce sizinle bizim aramızda bahsi geçen talebinizin arzu edildiği ve umulduğu üzere gerçekleşeceği yakındır. Efendim, hepimiz yüce saltanat kapısının hizmetçileri, Devlet-i Aliyye’nin köleleriyiz. Bunun için de aramızda kuvvetli bir ortaklık, sûrî ve manevî (görünen ve görünmeyen) bir

bağ bulunmaktadır. Zâtınız gözümüzden kaybolduğunda özlemimiz doruklara ulaşmakta, üzüntümüz hayal usturlaplarının dahi ölçemeyeceği yüksekliklere çıkmaktadır. Söz tamam olmuştur.

Esb Hediyesine Dâ'ir

Müşfik Efendi bu mektubu devlet adamına bir at hediye ettiğini ifade etmek gayesiyle yazmıştır. Şair, mektuba muhatabını överek başlamıştır. Bendeleri koruyan yeryüzünün yiğidi olan ve atına binerek dolaştığı yerlere merhamet yayan ulu yüce muhatabının Sidre misali güzel kapısını, gökyüzü mertebeli yüceler yücresi ihсанı öven zümreden olduğunu, hediye edeceği at ile kendisinin mutlu olduğunu ve bu durumu bildirmenin ele avuca sığmayacak kudrette olduğunu dile getirmiştir.

Şair, muhatabın eyerinin altına yakışacak bir baş Arabi at hediye ettiğini ve atın, muhatabın yüce ahırında bağlanarak övgülü refref gibi giden bir at kılınmasını dileyerek mektubu sonlandırmıştır.

İltimâs

İltimaslar bir kişinin kayırılmasını, işe alınmasını, görevlendirilmesini talep etmek gayesiyle yazılmaktadır. Müşfik Efendi bu mektubu, bir zâtın divan katipliğine alınmasını talep ettiğini ifade etmek gayesiyle kaleme almıştır.

Şair mektuba göreve alınmasını talep ettiği kişiyi överek başlamıştır.

Şair, kulluğun farzlarını ve yazılarını muhtevî efendi bendelerinin, zamanın nadir kelimelerini söyleyen, güzel konuşan ve zamanın mucizeler gösteren düzgün sözlerini söyleyen İmru'l-Kays'ı ve inşânın akıcı biçimi konusunda dünyanın hamse sahibi Nergisî'si olduğunu, güzel kaside ve gazellerin kaynağı olan belagat yaradılışı fayda dolu değerli mektup ve yazılarından anlaşıldığı üzere âdâb sahiplerinin merkez noktası olan ve devlet kapısının erbabının merkez noktası olan zahire dairesinde, (söz konusu olan) nimetler bahşeden zâtın istihdâma layık bir kul olduğunu bu hususta (şairin) kendisinin soruşturmaları sonucunda muhatabının bu göreve layık olduğunu

düşündüğünü, muhatabın davranış ve hareketlerinden, devlet ile anlaşmasından dolayı uygun olduğunu dile getirmiştir.

Mektup söz konusu zâtın divan kâtipliği hizmetine alınmasının şairin kendisinin iltiması olduğunu ifade etmesi ile sonlanmıştır.

‘Ulemâdan Birine Mektûb

Müşfik Efendi bu mektubu bir hocaya hitaben kaleme almıştır.

Şair mektuba, “güzelliklere layık hocam efendi hazretlerinin mütevazî ve mukaddes ruhların en yücesi olan, faziletler meclisinin hemdemine yazılırcasına yazılan ihsanlara şükreden öğrencisinin arızasıdır ki” ifadeleri ile başlamıştır.

Şair, yüce faziletli hocasının İstanbul’da kendisini ilim ile feyizlendirdiğini, kendisinin ömrünü boşa geçirmeyerek her gün (hocasının) yüce nurlarının üstün huzurlarına devam ederek, eğitimlerinin kalabalık halkalarına ve ders anlatımlarına aralıksız katılarak âlem değerindeki incileri ayırt etme ve sayısız faydalardan faydalanma başarısına ulaşmış iken (hocasının) mağfiret ile süslenmiş Hicaz’a gittiği günden beri öğrencilerin hepsinin mevcut sermaye olan nazik derslerin altın külçelerini israf ile yeni okumaya başlayan küçük çocuk gibi kaldığını ifade ederek hocasının İstanbul’a teşrifi ile öğrencilerin cümlesinin ders meclisinin halkası olacağını dile getirmiştir.

Mektubun sonunda şair, öğrenciliğinin (söz konusu) arıza sayfasını yazıp takdim rahlesine koyduğunu ifade etmiştir.

Şair mektubun sonunda telmiz kavramına yer vermiştir. Telmiz, öğretmenin özel takipçisi olan öğrenci manasına gelmektedir. Şairin bu ifadeyi özellikle seçtiği düşünülebilir.

Kezâlik ‘Ulemâdan Birine Mektûb

Müşfik Efendi bu mektubu ulemâdan bir hocaya *Beyzâvî Tefsiri*'ni hediye ettiği ifade etmek gayesi ile yazmıştır.¹¹⁴

Şair mektuba muhatabını överek başlamıştır. Şair, fazilet ve hikmetin rahlesinde oturan ve tam marifeti öğrencilere öğreten fazilet sahibi olan hocanın öğrenci zümresinde bulunmuş olmanın şerefinden dolayı öğrenciliğinin borcu olarak hayırlı dualar ederek gece gündüz sayfalar çevirdiğini ifade etmiştir.

Şair, muhatabının kendisini hatırlamasını ve gönülleri şâd etmesini dileyerek bir parça *Beyzâvî Tefsiri* hediye ettiğini ifade etmiş mektubu sonlandırmıştır.

İltimâs

Müşfik Efendi bu mektubu devlet adamının yeğeni Ahmed Bey'i himayesine alması için kaleme almıştır.

Şair, mektuba felek kubbeli makam sahibi muhatabına daima kulluk ettiğini aralıksız hizmet ettiğini ifade etmiş, bu duruma karşılık Kerrubî yani melek yaradılışlı muhatabının da kendisine güzel, sonsuz, hakka uygun lütuflarda bulunduğunu dile getirmiştir. Şair, muhatabının sonsuz yardımlarının, dokuz feleğin kubbesinin zühresinin bile kulağındaki perdeyi kaldıracağını dile getirmiştir. İşte bu durumda kendisinin özgün kulluğu karşısında muhatabının kullarını gözeten, besleyen birisi olarak şairin kendisine de güzel davranmasına şahit olanlardan birisinin de yeğeni Ahmed Bey olduğunu ifade etmiştir.

Şair, yeğeni Ahmed Bey'in söz konusu muhatabının tüm yardımlarına, lütuflarına şahit olduğunu, Ahmed Bey'in de uzun zamandan beri mühimme odasında çalıştığını ve kitabet dairesinin emri sonucu yaşıt ve rütbedaşları arasında öne çıkıp daha fazla değer kazandığını söylemiş, muhatabından yeğeni Ahmed Bey'i himayesi altına almasını talep ederek mektubu sonlandırmıştır.

¹¹⁴ *Beyzâvî Tefsiri*, Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 1286) tarafından yazılan tefsirdir. Müfessir tefsiri ile kendinden sonra yazılan tefsirlere de kaynak teşkil etmiştir. bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvî", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, C. VI, s. 100-103.

Şair, yeğeni Ahmed Bey için ruhcân ifadesini kullanmıştır. Ruhcân, terazinin iki kefesinden birisinin ağır gelmesidir. Bu kavrama benzer bir başka kavram ise Rûchân kelimesidir. Rûchân, üstünlük manasına gelmektedir. Şair, yeğeni ile yeğenin diğer rütbedaşlarını bir teraziye koyarak yeğenin daha üstün ve ağır geldiğini tek bir kelime ile ifade etmiştir.

Kezâlik İltimâs

Müşfik Efendi bu mektubu Şeyhülislam Efendi'ye, bir zâtın müderrislik rütbesini alması için kaleme almıştır.

Şair, mektuba zâtı söz konusu ederek başlamıştır. Uzun süredir ilim evi olan saadet eşiğinde derli toplu bir şekilde derslerin bitirildiğini ve nihayetinde aynı dönemde Kastamonu beldesinde ilim ve ders sularını akıtan, zamanın inci gibi sözlerini okuyan, devrânın âlimi ve eşsiz incisi, fazilet ve âdâbın medresesinin yardımcısı ve âşikar yakını olan, her yönden müderrislik kelimesinin anlamı kendisinde mevcut olan zâtın ikinci sınavda İstanbul'da bulunamadığını, halbuki bu durumdan dolayı sadece söz konusu olan zâtın kendisinde mevcut olan müderrislik kelimesinin manasını özel bir elbise ile süsleyememiş olduğunu ifade etmiştir. Oysa bu gibi fazilet sahibi kimselerin bile ihsanlar sunan fetva veren söz konusu zâtın gölgesinde seccadeye oturmuş olduklarını ifade etmiş, zâta müderrislik rütbesinin verilmesini talep ettiğini dile getirmiştir.

Şair, mektupta ilim ve ders sularını akıtmak cümlesinde “icrâ etmek” ifadesini kullanmıştır. İcrâ kelimesi, uygulamak ve yürütmek manalarına gelmekle birlikte akıtmak manasına da gelmektedir. Şair her iki anlama da dikkat çekmiştir.

Mektûb

Müşfik Efendi bu mektubu sevdiği bir kişinin vefatı sebebiyle duyduğu üzüntü ve özlemi ifade etmek gayesiyle yazmıştır.

Şair mektubunun, karmaşık saçlarının esiri olduğu ve kılıcı ile yaralanıp kendinden geçtiği nezaket sahibi mahbubu olan efendi hazretlerinin tutiya tozu ile

eşdeğer olan yüce ayağının tozlarıyla âhın siyah dumanından mayalanmış misk kokulu yazı mürekkep ile yazıldığını ifade ederek mektuba başlamıştır.

Şair, “*Ben sevgilinin sadece yakında olduğunu zannediyordum, sevgi yakında da uzakta da var olduğunu anlamamışım.*” mefhumunca vefat eden genç sevdiğinin aşkıyla cezbolmuş kalplerin gizli sevginin bağına bağlanmış, uzatılan bu bağa asılarak uzaktan da olsa yakından da olsa etki edebileceğini yakinen ve zevken tecrübe etmediğini, bu zevke ve duyguya şahitlik edemediğini ve sevdiği kişiden ayrı kalarak yaşadığı hüznün zamanlarının nihayetinde sevdiğinin vefatıyla yaşadığı yıldırım gibi olan acı ateşinin sabır ve takatinin harmanını ayrılık ateşiyle yaktığını ifade etmiştir. Şair, Âşıkların mizacını anlayan usta doktorların teselli bahşeden terkiplerinden kalp derdi için tedavi ararken “Dostlar! Sevdiğim Allah’a yürüdü, (şimdi) ben bu yaralı gönlümle ne yapayım (zira gönlümün) merhemi ondadır.” beytinin manasının ta kendisi olduğunu, “*Nüşaḥ maraz-ı ‘aşka ‘ilâc eylemedi hiç / Ey şeyh-i kerâmât-fürûş ez de suyun iç*” mazmununca hoş nefesli şeyhlerin muskalarının da usta olan doktorların hokkalarında da sabır ve selamet ilacı görülemeyeceğini tecrübe ettiğini ifade etmiştir.

Şair, ayrılık gecesinin karanlığının uzaması ve özlemin âlemler yakan ateşinin artması sebebiyle dostlarının hüznü dolu halleri sonucu çeşitli hastalık ve dertlerin meydana geleceğinden ve şairin ayrılık acısı çeken iltihaplı gözlerine ilaç olacağından temiz ve latif heykel gibi olan güzel rahmetli sevdiğinin peri gibi görünen yüzünün tasviriyle vakit geçirdiğini ifade etmiş mektubu sonlandırmıştır.

Hulûs

Bu mektup devlet adamına samimiyetin ispat edilmesi için ve Bosna kesesi olarak beş tulum kürk gönderildiğini dile getirmek için yazılmıştır.

Mektuba doğrudan samimiyet hususundan bahsedilerek başlanmıştır. Şair, samimiyetinin gökyüzünün ortasındaki güneş gibi açık ve ortada olduğunu lakin muhatabının yüce ayaklarının tozlarına secde ederek kavuşmaktan mahrum olduğunu bu sebeple nurlarla dolu gözleri görmeyen hasretinden kulluk ile dolu kalbe sahip olduğunu, günden güne kulluğu ile samimiyetinin ışıklar saçtığını haber vermek

istediğini ve bu kez Bosna sarayı hanedanından filan bey iş icabı Dersaadet tarafına hareket edeceğinden söz konusu kişinin vesilesiyle muhatabının yüce ayaklarının tozlarının takdimi üzere Bosna kesesi olarak beş tulum kürk gönderdiğini ifade etmiştir.

‘Arîza

Bu mektup bir borcun meydana getirdiği söz konusu bir yoksulluğa yardım talebi için yazılmıştır.

Şair, yüce devletin kapısının yücelerine bağlanmak, mensup olmak ve âlem kadar değerli şerefe ulaşmak böylece kendisinin kastettiği yüce durak olan muhatabının yüce ulu sarayının eşliğine kulluğunun yüzünü sürme mertebesine ulaşmak emelinde bulunmuş ve uzun süreden beri eylemler çarşısı ve kendisinin meşgaleler pazarına kıtlığın kargaşası ansızlı meydana geldiğinden kendisinin idare dolabı susuz bir değirmene dönerek günlük yiyecek tedarikinde dahi ızdırıp ateşine ve utanca, kötülüğe uğramış olduğuna merhameten toz ile aynı olan kendisini muhatabın yardım kuvvetinin çekiciliğinin gücü ile muhatabının tarafına doğru çekmeye, kendisinin zorlu halinden dolayı bu haline münasip bir hizmet verilmesini ve terfi edilmesini istemiştir.

Mektubu, bu hususta müjdeleyici bir sayfa fermannâme beklediğini ifade ederek sonlandırmıştır.

Hulûs

Bu mektup samimiyetin ispat ve ifadesi için yazılmıştır.

Şair, önceden beri dünya eşliğinin mertebesine sahip yüce muhatabına başı bağlı olduğunu ve kölesi olduğunu âlem kadar şerefli bu muhataba dayanarak kulluğunun borcu olan bu yüce zâtın ömrünün ve ikbalinin devamlılığı için dualar ettiğini ve muhatabının başını ağrıtmamak için sadece dua ile yetindiğini ancak bağlılık ve samimiyetinin coşkunluğunun dalgalarının fazlalığından gemilerinin gidişatının tam bir istikamette bulunamayarak kulluğun adabına aykırı davranarak

samimiyetinin takdimine cüret ettiğini ifade etmiş, eskiden beri alışmış olduğu ve ihtiyaç duyduğu ikramların devamını dileyerek mektubunu sonlandırmıştır.

‘Arıza

Mektup hocalardan Ahmed Bey’in Dersaadet’e ulaştığını ifade etmek gayesiyle yazılmıştır.

Şair, vezirlik tesbihinin imamesi ve bakanlık nüshasının dibâcesi olan muhatabının güzel kapıları ve yüce eşiğinin süpürgeci olduğundan hareketle kulluğunun bir görevi sorumluluğu olan muhatabının ömür ve zenginliğinin devam etmesi, ululuk ve merhamet zamanlarının artması için dua ederek gece ve gündüzün iki renkli mecmuasının sayfalarını döndürdüğünü ifade ederek mektuba başlamıştır.

Şair, maruzat bölümünde kendisinin yaşadığı tarafta memurluğu son bulan Ahmed Bey’in Dersaadet tarafına gittiğini arz ederek mektubu sonlandırmıştır.

Mektûb

Bu mektup bir dosta yazılmıştır.

Şair, mektuba “hakikati seven biraderim efendim” hitabı ile başlamıştır. Dünya ahiretin tarlasıdır sözünün manasında birliktelik ve yakınlıklarında sevgi ve sevme hazzı söz konusu olduğu sürece sonsuz âleme ulaşıldığında Allah için birbirlerini seven, kurtulmuş dostlar zümresinin nasibinin (söz konusu olduğu), ayak basarak yükseldikleri daimi muhabbetin derecelerine ulaşacaklarının gerçek bir haber ile sabit olduğunu ve buna dayanarak arkadaşlık gülistanının, canlarını sevdikleri kadar birbirlerini seven iki biraderi hakikat fikrinin suyu ile besleyip vücuda getirebildikleri taze sevgi fidanının meyvesini birbirlerine ulaştırdıkları surette ebedî olan yeşil bahçelerden meyve toplayacakları ve rengarenk çiçekleri birbirlerine hediye edeceklerine şüphe olmadığını dile getirmiştir.

Şair mektubun sonunda muhatabına mektup yazmamasından dolayı sitemde bulunmuş bu durumu çocukluğuna vereceğini ifade etmiş, bir sayfa parçasıyla dahi

kendisini mutlu etmezse bu durumu bütün bütün vefasızlığına vereceğini söyleyerek mektubu sonlandırmıştır.

Cevâb

Bu mektubun bir önceki mektuba cevap niteliği taşımakta olduğu görülmektedir. Bir önceki mektupta muhatabın vefasızlığına serzenişte bulunulmasının sonucunda bu mektubun kaleme alınmış olma ihtimali söz konusudur. Bu durumda mektuplardan birisinin yazarının farklı olma ihtimali söz konusu olabilir ya da mezkûr iki mektubun da temsili bir mektuplaşma olarak kaleme alınmış olduğu düşünülebilir.

Bu mektupta şair, hakikat gereği malum olunduğu üzere arkadaşlıklarının sahilleri arasında dalgalanan, kardeşliğin dipsiz denizine suret rüzgarının çöp ve sürfüntüsünden bir zarar gelmediği ve aralarındaki sevginin parlak aynasına akseden rengarenk suretlerden kırılma ve keder ortaya çıkmadığı gibi bazı engeller sebebiyle mektuplaşmada dahi gerçekleşen ihmal ile kalp muhabbetine eksiklik gelmeyeceği ve Dagerotip hususunda olduğu gibi içlerinin levhasına kararlılık aksini düşüren aşk ve şevkin heykellerinin (üstünde durdukları) düzenli tahta parçalarını bırakıp bir yere gidemeyeceklerinin her iki tarafın da malumu iken bir süredir kendisinin mektup gönderememiş oluşunun vefasızlık sayılmasının kendisini şaşkınlık okyanusuna gark ettiğini ifade etmiştir.

Sûret-i Mazbata

Bu mektup adı belirtilmeyen Paşa hazretlerinin iki senedir yararlı işler yaptığını ve iyi bir zât olduğunu tefhim için yazılmıştır.

İki seneden beri memlekete ululuk ve adalet gölgesini düşüren Eflatun gibi olan devletli Paşa hazretlerinin seçkin, hoş görünen, halkı koruyan ve adalet yayan, beğenilen huylara sahip, insaf sahibi bir vezir olduğu, halkın işlerinin bir beyaz yumurta gibi olduğu, bu beyaz yumurtanın doğru tedbirlerin ankasının gölgesinde muhafaza edilerek kabuğu kırılmadan sağlam kaldığı, hak ve yargı güvercinin

cümlesinin kuvvetli eziyet ve zülmün başına konduğu, böyle müşerî-tedbirli bir askerin doğruluğunun gölgesinde sonsuza dek yastıklara başların rahat koyulmasının, düzenli, emin bir şekilde ve rahatlıkla döşekte uykuya dalınmasının halk ve mektup yazarı talep edildiği ifade edilmiştir.

Mektûb-ı Bî-ma'nâ

Hâfız Müşfik, eserindeki son mektuba (50 numaralı mektup) “anlamsız mektup” anlamında “Mektûb-ı Bî-ma'nâ” başlığını koymuştur. Mektubun sonunda da 6 beyitlik bir şiir yer almaktadır. Hem mektupta hem şiirde anlamlı çok az kelime kullanılmış, kelimelerin bazılarının Arapça kelime çekim vezinlerine uysa da herhangi bir anlamının olmadığı görülmüştür. Örneğin mektupta “kılınmıştır, buyurmaları, itmekle, idilmiştir” gibi anlamlı kelimelere yer verilirken şiirde de “olmuşdur” kelimesi redif yapılmıştır. Bu kelimelerin sayısı çok azdır. Mektuba “derfetlü” kelimesiyle başlanmıştır ki üst makamlara yazılan mektuplarda “devletlü” ifadesi kullanılır. “Derfetlü” kelimesi “devletlü” kelimesine yapı bakımından benzemenin yanında ilk ve son harflerinin aynı olması da dikkat çeker. Ancak bu sistem bu mektup ve devamındaki şiirde kullanılan pek çok kelimedede yoktur. Şairin bu mektup ve şiiri herhangi bir şifre ile yazıp yazmadığı uzun süre üzerinde düşündüğümüz bir konu olmuştur. Şairin adeta yapma bir dil ile yazdığını düşündüren bu mektup ve sonuna konulan şiirin hangi sistemle ve hangi amaçla yazdığı ilk bakışta anlaşılmamaktadır. Mizaha meyli olduğunu bildiğimiz Müşfik mektubun sonuna eklediği gazeli hezl mantığı ile yazmak istemiş olabilir mi sorusu da akla gelebilmektedir. Bilindiği gibi hezl, birini yermek ve ona hak etmediği bir şeyi yakıştırmak üzere genel ahlâk kurallarını zorlayıcı tarzda söylenmiş sözlere denir. Bu bakımdan latife ile hiciv arasında bir konumda bulunur. Belli bir amaca yönelik olması ve kişileri hedef alarak onları gülünç duruma düşürmesi açısından latifeden daha ağır, sövme ve müstehcenlikten arınmış olduğu için de hicivden daha hafif bir mizah türüdür. Ciddi bazı şiirlerin hezl üslûbunda yeniden nazmedilmesine

tehzîl, hezl türündeki yazı ve şiirlerin toplandığı mecmualara da “hezliyyât mecmuası” adı verilir.¹¹⁵

Hâfız Müşfik’in koyduğu “Mektûb-ı Bî-ma‘nâ” başlığı sebepsiz değildir. Nitekim Fars edebiyatında da anlamsız sözlerle nesirler ve şiirler yazılagelmiştir.

Bu tarza tezrîk adı verilmektedir. Pek çok anlamı bulunan terim, tezkirelerde boş, anlamsız söz, şiir ve eser manasında bir eleştiri terimi olarak kullanılmaktadır. Kelime genellikle, bî-mana, bî-me’âl, yâve, herze, muhabbat, lâf-ı güzâf, mühmelât, bî-muhassal, nâ-merbût, sâde ebyât, halâ, herze, dürûğ, bed-şi’r, bed-inşâ, galat, halt, halt-ı nâ-makbûl vb. kelimelerle eş anlamlı olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmede anlamsız söz ile kastedilen aslında bir anlam ifade ettiği hâlde geleneğin belirlediği fesahat ve belagat kaidelerine uymayan, “yanlış edâ” ile söylenmiş şiir ve eserlerdir. Tezrîk tezkirelerde hiciv ve mizah amacıyla yazılan ve edebiyatımızda hezel, tehzil, latife ve parodi karşılığında bir tür adını karşılayacak şekilde de kullanılmıştır. Tezrîk aynı zamanda yine latife ve hiciv maksadıyla kaleme alınan ve kelimenin gerçek manasıyla anlamsız nesir parçalarını tanımlayan bir edebî terimdir.¹¹⁶

Edebiyatımızda fazla örneğine rastlanmamakla birlikte klasik Türk edebiyatının önemli isimlerinden Nabî’nin (ö. 1712), Ledünnî adında bir kâtibin manasız mektubuna cevap olarak yazdığı yine anlamsız mektubu bu türe örnek olarak verilebilir.¹¹⁷

Hâfız Müşfik’in “Mektûb-ı Bî-ma‘nâ” başlıklı mektubu bu tür tezrîk örneklerindedir. *Müşfiknâme*’deki örnek hem mektup olarak nesir hem de sonundaki gazel şekli ile manzum tezrîk olması bakımından da önemlidir.

¹¹⁵ İskender Pala, “Hezl / Türk Edebiyatı”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, C. XVII, s. 305.

¹¹⁶ Ahmet Topal, a.g.m., s. 20.

¹¹⁷ Ahmet Topal, a.g.m, s. 19.

2.4.2. Şiirlerin Muhteva Hususiyetleri

2.4.2.1. Şiirlerin Konusu ve Tür Bilgisi

2.4.2.1.1. *Kasideler*

Birinci kaside (1 numaralı şiir), “Şehzâdegândan Sultân Muğammed Rüşdî ve Sultân Şehâbe’-d-dîn’iñ Vilâdetlerine Dâ’ir Söylenmiş Olan Kasîdedir” başlığını taşıyan 27 beyitten oluşan bir **medhiye**dir. Medhiye bilindiği gibi övgü konulu manzumelerin genel adıdır.¹¹⁸ Sultan Abdülmecid’in (1839-1861) oğulları Şehzade Muhammed Rüşdî ve Şehzade Şehabeddin’in doğumları için söylenmiştir. Şair nesib/teşbib bölümü bulunmayan kasidesine iki şehzadenin övgüsüyle başlamıştır. Onları yaratılış beşiğinin süsü olarak niteler. Onların dünyaya gelmesi ile âlem şereflenmiştir. Onları güneş ve aya benzeten şair, doğumlarıyla nur üstüne nur geldiğini Nur suresi 35. ayetten iktibasla anlatır. Onların doğuşlarına hem insanlar hem melekler sevinmiştir. Şair 7. beyitten itibaren Sultan Abdülmecid’i över. O bir “şâh-ı mu‘azzam”dır. O sultanlar sultanıdır. Şair sıralı sıfatlarla Sultan Abdülmecid’i övmüştür:

Ĥudâvend-i celîlü’ş-şân cihân-gîr-i kıader-fermân
Şehensâh-ı dakâyık-dân u sulţân-ı haķâyık-bîn (1/8)

Fürüzân aķter-i şevket dirahşân hâver-i devlet
Meh-i evc-i hilâfet âfitâb-ı âsumân temkîn (1/9)

Onun devrinde fitne ortadan kalmış, âlem dostluk uykusuna yatmıştır. O kadar ki ceylanlar aslanların yatağını yastık yapmıştır:

O denli yatdı ‘âlem ĥ âb-gâh-ı ünse ‘ahdinde
Ėazanferler yatağın eyler oldı âhuvân bâlîn (1/12)

¹¹⁸ Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s. 130.

Onun adalet doğanın gözcü olduğu yerde güvercin yavruları şahin pençesini kendilerine yuva yaparlar:

Nigeh-bân olduğu şahrâda bâzü'l-eşheb-i dâdı
Kebüter beççe eyler âşiyânın pençe-i şâhîn (1/13)

Onun atının nalından çıkan kıvılcımlar yıldızları oluşturur. Onun devrinde her hüküm yerini bulmuş, herkes hak ettiği göreve atanmıştır. O Hz. Süleyman makamlı, Key tahtlı, Feridun taçlı ve Cem bahtlıdır. Zamanında herkes edepliymi, sevgilinin misk kokulu kakülünden, başka kimse baştan çıkmamıştır. Şair “baştan çıkmak” ifadesini kinayeli kullanmıştır:

Zamânında cihân ikmâl-i nâmûs u edeb itdi
Ne mümkün kimse başdan çıksun illâ kâkül-i müşgîn (1/19)

İlk 20 beyitte medhiye türünden beyitler söyleyen şair, 21. beyitten itibaren tegazzül bölümüne geçer. 21-25. beyitler arasındaki bu bölüm lirik bir gazeldir. Başarılı sevgili tasvirlerinin ardından dua bölümüne geçmiştir. 26 ve 27. beyitler kasidenin dua bölümüdür. Şair, Yasin ve Taha sureleri hakkı için Sultan Abdülmecid’in şehzadeleri ile ömürlü olmasını dilemiştir:

Mu‘ammer ola şâhenşâhımız şehzâdegân ile
Bi-hağk-ı hazret-i Tâhâ be-nür-ı sûre-i Yâsîn (1/27)

İkinci kaside (2 numaralı şiir) “Kâsîde der-Sitâyîş-i Hazret-i Ser-‘asker Muhammed ‘Ali Paşa” başlıklı 34 beyitten oluşan Muhammed Ali Paşa **medhiyesidir**. Nesib/teşbib bölümü bulunmayan kasidenin ilk 22 beyti medhiyedir. Müşfik, kasidede Neff’in (ö. 1635) Hâfız Ahmed Paşa (ö. 1632) için yazdığı medhiye kasidesinden ilham almıştır. Nitekim 31. beyitte Neff’yi anmıştır:

Bikr-i sühânım fâhişe-i tab‘ını kıldı
Nefî vü Fehîm’inj daği rüsvâ-yı zamâne (2/31)

Müşfik de kasidesine Nefî gibi memduha seslenişle başlamıştır:

Ey sadr-ı cihân safder-i yektâ-yı zamâne
Muhtâc-ı der-i devletin ebnâ-yı zamâne ¹¹⁹

Ey dâver-i dâd-âver-i Dârâ-yı zamâne
V'ey âşaf-ı şadr-ı şaf-ı a'lâ-yı zamâne (2/1)

Müşfik, Muhammed Ali Paşa'yı mübalağalı sözlerle över. Onun iyilik ve ihsanları bütün âleme yetmektedir. Onun devrinde fitne bitmiş, asayiş sağlanmıştır:

Baş kaldıramaz fitne zamânında ser-i mû
İllâ fiten-i nev-ھاٲ-ı sevdâ-yı zamâne (2/7)

O, ay parlaklığında, Cem kıymetli, felek mertebeli ve melek huyludur; savaş zamanının Hz. Ali'sidir:

Meh-ٲal'at ü Cem-ٲadr ü felek-câh u melek-ٲû
Kerrâr-ı veğâ ھاٲdar-ı gavğâ-yı zamâne (2/12)

22. beyte kadar medhiye içerikli beyitlerden sonra şair tegazzül bölümüyle 23. beyitten itibaren bir gazele başlamıştır. 23-27. beyitler arası kasidenin tegazzül bölümüdür.

Tegazzülden sonra şair fahriye bölümüne geçer ki 28-32. beyitler arası **fahriye**dir. Fahriye bilindiği gibi şairlerin kendilerini ve sanatlarını övdükleri manzume ve bölümlerin adıdır.¹²⁰ Fahriye bölümü şu beyitle başlamıştır:

Fahriyye yazam nazm-ı behînim 'aٲabince
Ruٲşat vire ger ھاٲret-i Paşa-yı zamâne (2/28)

¹¹⁹ Metin Akkuş, *a.g.e.*, s. 153.

¹²⁰ Mehmet Aça vd., *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, Kesit Yayınları, İstanbul 2011, s. 307.

Kasidenin 32-34. beyitleri duadır. Şair gökyüzünde yedi yıldız (yedi felek) devrettiği sürece zamanın Dârâ'sı olarak nitelendirdiği Muhammed Ali Paşa'nın makamında sabit olmasını dilemiştir:

Tâ devr ide eflâkde seb'a-i sitâre
Şâbit ola câhında o Dârâ-yı zamâne (2/34)

Üçüncü kaside (6 numaralı şiir), Muhammed Ali Paşa için yazılmış 26 beyitten oluşan bir **ıydiyye**dir. İydiyyeler bilindiği gibi bayram vesilesiyle yazılan manzumelerdir.¹²¹ Şiirin içeriğinden kurban bayramı vesilesiyle yazıldığı anlaşılmaktadır:

Şükr kim baş olunup süfre-i Ğid-i adhâ
Oldı aç gözlü felek mâ'ide-ğ Ğâr-ı âlâ (6/1)

İlk 7 beyti teşbib bölümü olan kasidede şair, kurban bayramı sofrasının serildiğini belirttikten sonra uzun uzun bu sofranın büyüklüğünü mübalağalı sözlerle anlatmıştır. Kasidenin 8-17. beyitleri arası medhiye bölümüdür. 8. beyitten itibaren sözü o dönemde kaptan-ı derya olan Muhammed Ali Paşa'ya getirir ve "sıhr" kelimesiyle damat olduğuna vurgu yapar. Bilindiği gibi Muhammed Ali Paşa (ö. 1868) Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) kızı Âdile Sultan (ö. 1899) ile evlenmiştir:

Şıhr-ı Cem-pāye Muḥammed 'Ali Paşa kim odur
Şimdi devletde ḳapudan-ı benām-ı deryā (6/8)

Şair Muhammed Ali Paşa'nın gökyüzü hareketli, Aristo edalı ve deniz gönüllü, Bermekî ihsanlı, Hatem-i Tâyi karakterli ve bulut bağışlı olarak pek çok sıfat ile tavsif etmiştir. Bermekîler bilindiği gibi Abbasiler döneminde vezirlik başta olmak üzere pek çok devlet görevinde bulunan ailenin adıdır ve cömertlikleri ile meşhurdur.

¹²¹ Mehmet Aça vd., *a.g.e.*, s. 346.

Āsumān-cünbiş ü Risto-reviş ü deryā-dil
Bermekî-baḥşîş ü Hâtem-meniş ü ebr-‘aṭā (6/16)

Şair 18. beyitten itibaren sözü kendisine getirerek **fahriye** yapar. 18-22. beyitler arası fahriyedir. Sözü'nün şairler arasında beğenildiğini belirtir:

Zātın idemedim lâyıķı üzre tavşîf
Her sözüm gerçi pesendide-i ṭab‘-ı şu‘arā (6/18)

22. beyitten itibaren duaya geçilir. Şair duaya geçtiğini şu beyitle belirtmiştir:

Lāf-ı da‘vā vü temeddüh yetişür ey Müşfik
Niyet-i ḥālîşe ile el açup eyle du‘ā (6/22)

Şair, Muhammed Ali Paşa'nın her günün bayram sabahı olmasını diler:

Geçe her bir günü mānende-i şubḥ-ı bayram
Ola tā ḥaşr-ı sa‘âdetle menāşib pîrā (6/24)

Dördüncü kaside (7 numaralı şiir), **sevbiyye** başlıklı 14 beyitten oluşan bir kasidedir. “Sevb” kelimesi elbise anlamına gelirken kasideden anlaşıldığı kadarıyla sevbiyye, devlet büyüklerinden yeni elbise istemek için yazılan manzumeler için kullanılan bir tabirdir. Bu açıdan sevbiyyeye bir tür olarak bakmak mümkündür. Şair, adını vermediği ancak Muhammed Ali Paşa olması muhtemel devlet adamından yeni bir elbise talep etmiştir. Kasidenin ilk 8 beyti teşbibdir. Şair kasidenin matla beytinde bayramın yaklaştığını ancak sırtına giyecek yeni bir elbisesi olmadığını belirtmiştir:

Minnet Allāh’a ḳarīb oldı egerçi meh-i ‘îd
Lîk yoḳdur giyecek şırtıma bir şevb-i cedîd (7/1)

Harun Reşid zamanında yaşamış bir kıssa anlatan şair, sözü velinimet olarak gördüğü devlet adamına getirir ve onu över. Nitekim 9-12. beyitler arası kasidenin **medhiye** bölümüdür:

Ne veliyyü'n-ni'am ol mîr-i mükerrer kim anı
Reşk ider tâb-ı cemâline cemâl-i hürşîd (7/10)

Bayrama yakın Ramazan günlerinde yazıldığı anlaşılan kasidenin son iki beytinde şair duaya başlaması gerektiğini belirterek Allah'ın o kerem sahibi devlet adamının her gününü bayram, her gecesini Kadir gecesini yapmasını diler:

Başla Müşfik yetişür ğayrı du'â eylemege
Ramazân günleri emşâli sözün itme medîd (7/13)

Eyleye hazret-i Mevlâ o kerem-perdâzın
Gününi 'îd-i mübârek şebini Kâdr-i sa'îd (7/14)

2.4.2.1.2. Tarih Manzumeleri

Eserde 17'si kıta, 1'i nazm, 2'si beyit (müfred) ve 2'si mısra olarak yazılmış 22 tarih manzumesi bulunmaktadır. Tarih manzumelerinin çoğu medhiye içeriklidir. Vefat tarihlerini tür olarak mersiye olarak değerlendirmek mümkündür.

Daha çok tam tarih yöntemini kullanan şair, 14 şiirde tam tarih, 5 şiirde tamiyeli tarih ve 3 şiirde cevher tarih yöntemiyle tarih düşürmüştür. Bilindiği gibi tam tarih, mısradaki bütün harflerinin ebced sistemindeki değerlerine göre toplandığında ortaya çıkan toplam ile hadisenin yılını veren tarihtir. Tarihi veren mısradaki sadece noktalı harflerin hesaplanmasıyla ortaya çıkan tarihlere cevher tarih denirken bu yöntemde mucem, muaccem, cevheri, cevherdar, gevher, güher,

mücevher, menkut, noktadar gibi isimler de verilmiştir. Tamiyeli tarihte mısradaki harflerin ebced değerlerine sayı ilave ederek veya çıkararak tarih verilir.¹²²

Tarih manzumelerinin şekil bilgisi ve tarih düşürme yöntemleri şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 2.17 Tarih Manzumeleri Tarih Düşürme Yöntemleri

Sayı	Metindeki Şiir Numarası	Nazım Şekli	Tarih Düşürme Yöntemi
1	3	Kıta	Cevher tarih
2	4	Kıta	Cevher tarih
3	5	Kıta	Tam tarih
4	8	Kıta	Tam tarih
5	9	Mısra	Tam tarih
6	10	Kıta	Tam tarih
7	11	Kıta	Tamiyeli tarih
8	12	Kıta	Tamiyeli tarih
9	13	Kıta	Tam tarih
10	14	Kıta	Tam tarih
11	15	Kıta	Tam tarih
12	16	Kıta	Tamiyeli tarih
13	17	Kıta	Tam tarih
14	18	Kıta	Tam tarih
15	19	Kıta	Tam tarih
16	20	Kıta	Tam tarih
17	21	Beyit (müfred)	Cevher tarih
18	22	Kıta	Tam tarih
19	23	Mısra	Tam tarih
20	24	Kıta	Tamiyeli tarih
21	25	Beyit (müfred)	Tam tarih
22	26	Nazm	Tamiyeli tarih

¹²² İsmail Yakıt, *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2003, s. 351, 358, 367.

İlk tarih manzumesi (3 numaralı şiir), kıta nazım şekliyle yazılmıştır. Muhammed Reşad'ın doğumu hususunda olan kıta “*fe ‘ülün fe ‘ülün fe ‘ülün fe ‘ül*” kalıbıyla 7 beyit olarak kaleme alınmıştır.

Muhammed Reşad (1909-1918), Sultan Abdülmecid'in (1839-1861) oğludur. Şair manzumesine Sultan Abdülmecid'i överek başlamıştır. Şair “*Onun içine denizlerin mürekkebinin doldursalar bile onu vasfetmek isteyen kişiye mürekkebin kuyusu bile yetmez.*” diyerek Sultan Abdülmecid'in övgüsünde kelimelerin kifayetsiz olduğunu anlatmıştır:

Yetişmez çeh-i hibr vaşşâfına
Velew nec'ali'l-bahre fihâ'l-midâd (3/3)

Manzumenin 4 ve 5. beyitleri duadır. Şair altıncı beyitte tarihin hesaplanmasında iki mısradan faydalanılması gerektiğini belirtmiştir:

Çalem cevherin yazdı târihini
İdüp iki mışrâ'dan müstefâd (3/6)

Manzumenin son beytinde tarih verilmiştir. Cevher tarih olarak düşürülen tarihte şair iki mısranın hesaba katılacağını belirtmiştir. Bilindiği gibi bu tarih düşürme yönteminde noktalı harfler hesaba katılmaktadır.¹²³

Serâser cihân yâft kâm u neşâf

(سراسر جهان یافت کام و نشاط)

Zi-mîlâd-ı Sulţân Muḥammed Reşâd

(زميلاد سلطان محمد رشاد)

İlk mısrada (ج) 3, (ه) 50, (ى) 10, (ف) 80, (ت) 400, (ن) 50, (ش) 300; ikinci mısrada (ز) 7, (ى) 10, (ن) 50, (ش) 300 harfleri hicri 1260 yılını verir ki bu da miladi

¹²³ Turgut Karabey, “Tarih Düşürme”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, C. XV, s. 81.

1844 yılına karşılık gelir. Sultan Muhammed Reşad, 2 Kasım 1844 tarihinde doğmuştur.¹²⁴

İkinci tarih (4 numaralı şiir), Sultan Abdülmecid'in (1839-1861) şehzadelerinin sünnetleri hususunda, 1263 tarihli bir kıta olarak yazılmıştır. Manzume aruzun “*fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün*” kalıbıyla 9 beyit olarak kaleme alınmıştır. Manzumenin başlığı ve içeriğinde hangi şehzadelerin sünnetleri olduğundan söz edilmemiştir.

Şair şiirine Sultan Abdülmecid'in övgüsüyle başlamıştır. Sultan Abdülmecid'in Cem gibi ulu bir hükümdar olduğunu belirten şair âlemin onun sayesinde mutlu ve isteğine kavuşmuş olduğu ifade etmiştir:

Şāh-ı devrān ḥāzret-i ‘Abdü’l-mecīd-i Cem-cenāb
K’oldı ‘ālem sāyesinde kām-bīn ü kām-rān (4/1)

Şair altıncı beyitte Sultan Abdülmecid için dua etmiştir. Allah'ın dünyayı onun hakimiyetinde bulundurmasını dileyen şair, Allah'ın, düşmanlarına karşı ona her zaman yardım etmesini dilemiştir:

Zīr-i şemşīri taşarruf eylesün dünyāyı hep
Naşarallāhu ‘alā a‘dā’ihi fī-küllü ān (4/6)

Şair şehzadelerin sünnetlerinin âdet olduğu üzere Sultan Abdülmecid'in emriyle gerçekleştiğini belirtmiştir. Şehzadelerin adları anılmamıştır:

Siyymā fermān idüp icrā olundı bu sene
Emr-i mesnūn-ı ḥitān-ı ḥāzret-i şehzādegān (4/8)

¹²⁴ Cevdet Küçük, “Mehmed V”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, C. XXVIII, s. 418.

Son mısradaki cevher tarih olarak tarih düşürülmüştür.

“Sa‘d ola icrā kılandı sūr u āheng-i hıtān”

(سعد اوله اجرا قلندی سور و آهنگ ختان) mısraındaki noktalı harflerin (ج) 3, (ق) 100, (ن) 50, (ی) 10, (ن) 50, (خ) 600, (ت) 400, (ن) 50 toplamı 1263 hicri yılını verir ki miladi 1846/47 yılına karşılık gelir.

Üçüncü tarih (5 numaralı şiir), kıta nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Şiir, Reşid Paşa'nın sadareti hususunda 1258 tarihli bir tarih manzumesi olarak “*fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün*” kalıbıyla yazılmıştır. 15 beyitten oluşmaktadır.

Şair Reşid Paşa'nın azlinden sonra tekrar sadarete gelişini, azliyle göreve gelişi arasında kırk gün olduğunu matla beytinde ifade etmiştir:

Munfaşıl oldı Reşidü'l-vüzerā cāhından

Sürdi kırk gün kadar āvān-ı küdüret me'nūs (5/1)

Şair Reşid Paşa yerine sadarete getirilen kişiyle onu karşılaştırmış ve güneşin ışığını fanustaki mumun vermeyeceğini anlatmıştır. Onun da hikmetli bir kişi olduğunu ancak Calinus'un Eflatun'un yerini tutamayacağını belirtmiştir:

O da bir zāt-ı hikem-sencdir ammā n'ideyim

Ṭutabilür mi Felâṭün yerini Cālīnūs (5/4)

Şair Reşid Paşa'nın sadarete gelişiyile cihanın ferah bulduğunu, feleğin kimseye abus yüzünü gösteremeyeceğini anlatmıştır:

Buldı nev-rüz-ı kudümüyle cihān öyle ferah

Ki felek kimseye ibrāz idemez rüy-ı 'ubūs (5/7)

Tamamında Reşid Paşa'nın övüldüğü manzumedeki tarih tam tarihtir. Şair son mısradaki tarih düşürmüştür.

“Eyledi müjde Reşîdü’l-vüzerâ şadra cülûs”

(ایلدی مژده رشیدالوزرا صدره جلوس) mısraındaki (ا) 1, (ی) 10, (ل) 30, (د) 4, (ی) 10, (م) 40, (ژ) 7, (د) 4, (ه) 5, (ر) 200, (ش) 300, (ی) 10, (د) 4, (ل) 1, (ل) 30, (و) 6, (ز) 7, (ر) 200, (ل) 1, (ص) 90, (د) 4, (ر) 200, (ه) 5, (ج) 3, (ل) 30, (و) 6, (س) 60 harflerinin ebced değerlerinin toplamı hicri 1268 yılını vermektedir ki miladi 1852 yılına karşılık gelir. Eserde rakamla yazılan 1258 yılı yanlış yazılmış olmalıdır. Zira altı kez sadrazamlık görevine getirilen Reşid Paşa’nın ilk sadrazamlık tarihine atanması 28 Eylül 1846’dır. Tarih manzumesi Reşid Paşa’nın yeniden sadarete atanması dolayısıyla yazılmıştır. Şair, tarih manzumesini Reşid Paşa’nın üçüncü defa sadrazamlığa getiriliş tarihi olan 5 Mart 1852 tarihine hicri 1268 yılını düşürerek yazmış olmalıdır. Nitekim şair şiirinde 40 günlük bir azilden söz etmiştir. Reşid Paşa’nın ikinci sadrazamlığı 26 Ocak 1852’de son bulurken üçüncü sadrazamlığı 5 Mart 1852’de başladığına göre şairin kastettiği yeniden atanmanın üçüncü sadrazamlık olması gereği ortaya çıkar.¹²⁵

Dördüncü tarih (8 numaralı şiir), sâliyye türünde bir tarih manzumesi olup kıta nazım şekliyle ve aruzun “*fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün*” kalıbıyla yazılmıştır. 15 beyitten oluşmaktadır.

Manzume Reşid Paşa’ya yeni yıl tarihi olarak kaleme alınmıştır.

Şair matla beytinde Cem makamlı Reşid Paşa’nın yeni yılını kutlamıştır:

Hağ mübârek ide bu sâl-i sa’âdet-fâli

Hażret-i âşaf-ı Cem-câh-ı Reşîd Paşa’ya

(8/1)

¹²⁵ Kemal Beydilli, “Mustafa Reşid Paşa”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, C. XXXI, s. 349.

Şair mübalağalı sözlerle Reşid Paşa'yı överken onun benzerinin dünyaya gelmediğini ve gelmeyeceğini belirtmiştir:

Cevher-i ferd-i fehāmet ki bi-ḥaḫḫ-ı Qur'ān
Mişl ü mānendi ne gelmiş ne gelür dünyāya (8/5)

Reşid Paşa'nın kaleminin şeker kamışını barış zamanında görenler onu cennetteki tubaya benzetirken savaş zamanında o kalem ejderhayı andırmaktadır. Bu tıpkı Hz. Musa'nın ejderhası gibidir:

Şulḥ vaktinde gören ney-şeker-i ḥāmesini
Beñzedir cennet-i ḥuld içre olan tūbāya (8/9)

Līk hengām-ı veğā aṅdırır ol ejderi kim
Yed-i Mūsā da aman virmez idi a'dāya (8/10)

Bütün beyitlerinde Reşid Paşa'yı öven şair son mısradaki tarih düşürmüştür. Manzumedeki tarih düşürme yöntemi tam tarih şeklindedir.

“Ḥaḫ sa'īd ide bu nev-sāli Reşīd Paşa'ya”

(هو وزیر غالب) (حق سعيد ايده بو نو سالی رشید پاشایه) mısraındaki (ح) 8, (ق) 100, (س) 60, (ع) 70, (ی) 10, (د) 4, (ل) 1, (ی) 10, (د) 4, (ه) 5, (ب) 2, (و) 6, (ن) 50, (و) 6, (س) 60, (ل) 1, (ل) 30, (ی) 10, (ر) 200, (ش) 300, (ی) 10, (د) 4, (پ) 2, (ل) 1, (ش) 300, (ل) 1, (ی) 10, (ه) 5 harflerin toplamı hicri 1270 yılını vermektedir ki miladi 1853 yılına karşılık gelir.

Beşinci tarih (9 numaralı şiir), Ali Galip Paşa'nın vezaret tarihine dair aruzun “müstef'ilün müstef'ilün” kalıbıyla yazılmış bir mısradır. Ali Galip Paşa, Reşid Paşa'nın oğludur. Mısradaki tam tarih yöntemi kullanılmıştır.

“O vezirdir, galiptir” anlamına gelen “Hüve vezîrün gâlibün” (هو وزیر غالب) mısrai ile düşürülen tarihte (ه) 5, (و) 6, (و) 6, (ز) 7, (ی) 10, (ر) 200, (غ) 1000, (ل) 1, (ل) 30, (ب) 2 harflerinin toplamı hicrî 1267 yılını verirken yılın miladi

karşılığı 1850/51'dir. Şair "gâlibün" ifadesinde de Ali Galip Paşa'nın adına gönderme yapmıştır.

Altıncı tarih (10 numaralı şiir), Muhammed Ali Paşa'nın sadrazamlığı hususunda olup 1268 tarihli bir tarih manzumesi olarak kıta nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Aruzun "fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün" kalıbıyla 5 beyit olarak yazılmıştır.

Şair manzumeye Muhammed Ali Paşa'yı överek başlamıştır. Onu Cem mertebeli, gayretli olarak gören şair, damat olduğunu da belirtmiş ve sadaret makamında bir dolunay gibi olduğunu anlatmıştır:

Şıhr-ı Cem-pāye Muḥammed 'Ali Paşa-yı ğayūr
Oldı t̄abān-ı ufuk şadrda m̄ānende-i bedr (10/1)

Şair onu adalette Hz. Ömer'e benzetmiş, kahrının zamanında da Bedir savaşının hatırlandığını söylemiştir:

'Adli vaḳtinde gelür ḥāṭıra 'ahd-i Fārūḳ
Dem-i ḳahrında tezekkür olunur vaḳ'a-i Bedr (10/3)

Şair dördüncü beyitte Muhammed Ali Paşa için dua etmiştir. Onu kerem güneşi olarak tavsif eden şair her günün bayram, her gecesinin Kadir gecesini olmasını dilemiştir:

Dilerem ḥaşre dek ol mihr-i sipihr-i keremiḅ
Her günü 'īd ola her bir gicesi leyle-i Ḳadr (10/4)

Şair son mısradaki düşürdüğü tarihte tam tarih yöntemini kullanmıştır.

"Buldı nev ḳadri Muḥammed 'Ali Paşa ile şadr"

(بولدی نو قدری محمد علی پاشا ایله صدر) mısraındaki (ب) 2, (و) 6, (ل) 30, (د) 4, (ی) 10, (ن) 50, (و) 6, (ق) 100, (د) 4, (ر) 200, (ی) 10, (م) 40, (ح) 8, (م) 40, (د) 4, (ع) 70, (ل) 30,

(ى) 10, (پ) 2, (ل) 1, (ش) 300, (ا) 1, (ل) 1, (ى) 10, (ل) 30, (و) 5, (ص) 90, (د) 4, (ر) 200 harflerinin toplamı hicri 1268 tarihini verir ki miladi 1852 yılına karşılık gelir. Muhammed Ali Paşa, Sultan Abdülmecit tarafından 3 Ekim 1852’de sadrazamlık görevine getirilmiştir.¹²⁶

Yedinci tarih (11 numaralı şiir), Âlî Paşa’nın sadrazamlığı hususunda olup 1268 tarihli bir tarih manzumesi olarak kıta nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Aruzun “fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün” kalıbıyla 5 beyit olarak yazılmıştır. Tarih manzumesinde söz konusu edilen Âlî Paşa Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde pek çok devlet görevine getirilen ve beş kez de sadrazamlığa atanan Muhammed Emin Âlî Paşa’dır.

Şair Âlî Paşa’nın gelişiyle sadaret makamına övünç geldiğini, gelişiyle o makamı şereklendiğini belirtmiştir:

Zât-ı ‘âlîsiyle geldi şadr-ı ‘âlû’l-‘âle faḥr
Bâ‘iş olmuşdur mekânıḡ kâdrine kâdr-i mekîn (11/2)

Tamamında Âlî Paşa’nın övüldüğü manzumenin son mısraında şair tamiyeli tarih yöntemiyle tarih düşürmüştür.

“‘Âlî Paşa oldı zîb ü zîver-i şadr-ı berîn”

(عالی پاشا اولدی زیب و زیور صدر برین) mısrasındaki (ع) 70, (ا) 1, (ل) 30, (ى) 10, (پ) 2, (ا) 1, (ش) 300, (ا) 1, (ل) 1, (و) 6, (ل) 30, (د) 4, (ى) 10, (ز) 7, (ى) 10, (ب) 2, (و) 6, (ز) 7, (ى) 10, (و) 6, (ر) 200, (ص) 90, (د) 4, (ر) 200, (ب) 2, (ر) 200, (ى) 10, (ن) 50 harflerinin toplamı hicri 1270 yılını vermektedir. Birinci mısra da geçen “bî-bedel” ifadesinden bu tarihten be’nin çıkarılması gerektiği anlaşılmaktadır ki be harfinin ebced değeri 2’dir. Böylece hicri 1268 yılı elde edilir ki Mehmed Emin Âlî Paşa 1852’de sadrazam olmuştur.¹²⁷

¹²⁶ Serap Sunay, “Mehmed Ali Paşa, Damad”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2019, C. Ek-2, s. 216-217.

¹²⁷ Kemal Beydilli, “Âlî Paşa, Mehmed Emin”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, C. II, s. 425.

Sekizinci tarih (12 numaralı şiir), Rauf Paşa'nın beşinci kez sadrazamlığa atanması hususunda olup 1258 tarihli bir tarih manzumesi olarak kıta nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Aruzun “*fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün*” kalıbıyla 3 beyit olarak yazılmıştır.

Şair matla beytinde Rauf Paşa'nın yeniden sadrazam olduğunu, düşmanlarının yıldızının uğursuzluk evine düştüğünü belirtmiştir:

Yine sa‘d-āver-i şadr oldı Ra‘üfü‘l-vüzerā
Düşdi düşmenlerinin yıldızı tā naḥs evine (12/1)

Onun sadrazam oluşunun müjdesi düşmanlarını üzerken dostlarını sevindirmiştir:

Bu beşâretle ne denlû yerinirse ḥuşemā
Dōstānı o ḳadardan da ziyāde sevine

Şair tamiyeli tarih yöntemiyle tarih düşürmüştür. Başlıkta beşinci kez sadrazam oluşuna ima yoluyla işaret edildiği ifade edilmiştir. Nitekim tarih mısraındaki “der-pençe” Rauf Paşa'nın mührü pençesine alışının yanında penç yani beşinci kez alış anlatılmıştır.

“Ḳıldı der-pençe Ra‘üfü‘l-vüzerā mührü yine”

(قىلدى درپنچه روف الوزرا مهري ينه) mısrasındaki (ق) 100, (ى) 10, (ل) 30, (د) 4, (ى) 10, (د) 4, (ر) 200, (پ) 2, (ن) 50, (چ) 3, (ه) 5, (ر) 200, (و) 6+1, (ف) 80, (ل) 1, (ل) 30, (و) 6, (ز) 7, (ر) 200, (ل) 1, (م) 40, (ه) 5, (ر) 200, (ى) 10, (ى) 10, (ن) 50, (ه) 5 harflerinin toplamı hicri 1270 yılını vermektedir. İlk mısrada “Dü lebinden kalemiñ kâğıda çıkdı târih” idadesinden “dü” yani iki çıkarılmasına işaret edilmiştir. Bu da hicri 1268 yılını vermektedir. Matbu metinde tarih manzumesinin altına yazan 1258 yılı sehven yazılmış olmalıdır. Çünkü Rauf Paşa'nın beşinci sadrazamlığı 26 Ocak-5 Mart 1852 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.¹²⁸

¹²⁸ Kemal Beydilli, “Mehmed Emin Rauf Paşa”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, C. XXVIII, s. 465.

Dokuzuncu tarih (13 numaralı şiir), Mustafa Nâilî Paşa'nın sadrazamlığı hususunda olup 1269 tarihli bir tarih manzumesi olarak kıta nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Aruzun “fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün” kalıbıyla 2 beyit olarak yazılmıştır.

Şair matla beytinde Mustafa Paşa'nın sadrazam oluşunu, sadrazamlık mührünü taşıdığını belirtmiştir:

Bârekallâh işbu eyyâm-ı sürûr-encâmda
Mührüñ oldı Muştafâ Paşa-yı eḫham ḫâmili (13/1)

Şair manzumenin son mısraında tam tarih yöntemiyle tarih düşürmüştür.

“Şadıñ oldı Muştafâ Paşa-yı ekrem nâyili”

(صدرک اولدی مصطفی پاشای اکرم نایلی) mısrasındaki (ص) 90, (د) 4, (ر) 200, (ک) 20, (ش) 1, (ل) 1, (پ) 2, (ف) 80, (ط) 9, (ص) 90, (م) 40, (ی) 10, (د) 4, (ل) 30, (و) 6, (ا) 1, (ش) 300, (ل) 1, (ی) 10, (ا) 1, (ک) 20, (ر) 200, (م) 40, (ن) 50, (ل) 1, (ی) 10, (ل) 30, (ی) 10 harflerinin toplamı hicri 1270 yılını vermektedir. “Paşa” kelimesinin ikinci elifi hesaba katılmaz. Böylece hicri 1269 yılı çıkmaktadır. Mustafa Nâilî Paşa, 15 Mayıs 1853'te sadrazam olmuştur ve bu tarih hicri 1269 yılına karşılık gelmektedir.¹²⁹

Onuncu tarih (14 numaralı şiir), Muhammed Ali Paşa'nın Kaptan-ı Derya olması hususunda olup 1267 tarihli bir tarih manzumesidir. Kıta nazım şekliyle ve aruzun “müfte‘ilün fâ‘ilün müfte‘ilün fa” kalıbıyla 6 beyit olarak yazılmıştır.

Manzumenin başından itibaren Muhammed Ali Paşa'yı öven şair, beşinci beyitte Muhammed Ali Paşa'nın kaptan-ı deryalık makamına şeref bahşettiğini ve kendisinin de tarihini ilan ettiğini belirtmiştir:

Câh-ı kapudaniye oldı şeref-baḫş
Ben daḫı târiḫini eyledim i'lân (14/5)

¹²⁹ Davut Hut, “Mustafa Nâilî Paşa”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2019, C. Ek-2, s. 323.

Şair tam tarih yöntemiyle son beyitte tarih düşürmüştür.

“Āşaf-ı yem-cūd Muḥammed ‘Ali Paşa”

(آصف يمجد محمد على پاشا)

“Oldı bununla iki def‘a apudan”

(اولدى بونكله ايكى دفعه قپودان) beytinin birinci mısrasında (آ) 2, (ص) 90, (ف) 80, (پ) 10, (ى) 10, (ل) 30, (ع) 70, (د) 4, (م) 40, (ح) 8, (م) 40, (د) 4, (ع) 70, (ل) 30, (ى) 10, (ب) 2, (و) 6, (ا) 1, (ش) 300, (ل) 1; ikinci mısrasında (ل) 1, (و) 6, (ل) 30, (د) 4, (ى) 10, (ب) 2, (و) 6, (ق) 5, (ع) 70, (ف) 80, (د) 4, (ى) 10, (ك) 20, (ى) 10, (د) 4, (ف) 80, (ع) 70, (و) 5, (ن) 50, (ك) 20, (ل) 30, (و) 5, (ا) 1, (ى) 10, (ك) 20, (ى) 10, (د) 4, (ف) 80, (ع) 70, (و) 5, (ن) 50 harflerinin toplamı 1267’dir. Ancak Ali Paşa’nın ikinci kez kaptan-ı derya oluşu 27 Nisan 1848 tarihindedir. Bu da hicri 1264 yılını vermektedir. Ali Paşa’nın üçüncü kaptan-ı deryalığı ise 26 Ağustos 1851 tarihinde olmuştur ki bu da hicri 1267 yılına karşılık gelir.¹³⁰ Buna göre şair muhtemel ki Ali Paşa’nın üçüncü kaptan-ı deryalığına tarih düşürmüştür.

On birinci tarih (15 numaralı şiir), Muhtar Beg Efendi’nin maliye nazırı olması hususunda 1268 tarihli bir tarih manzumesi olarak kıta nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Aruzun “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbıyla 2 beyit olarak yazılmıştır.

Şair tam tarih yöntemiyle tarih düşürmüştür.

Şiirin son mısrası “Sâra târîhen ‘acîben kavîlunâ (Muhtâr Beg’e)” şeklindedir. Şair “Muhtâr Beg’e sözümüz ilginç bir tarih oldu” derken hem Muhtâr Beg’e sözüyle tarih düşürdüğünü hem de bizim bu şiirimiz Muhtâr Bey’e ilginç bir tarih oldu demek istemiş ve “Muhtâr Beg’e” ifadesiyle sihr-i helal yapmıştır.

Son mısradaki “Muhtâr Beg’e” (مختار بکه) ifadesindeki (م) 40, (خ) 600, (ت) 400, (ل) 1, (ر) 200, (ب) 2, (ك) 20, (و) 5 harflerin toplamı hicri 1268 yılını vermektedir ki miladi 1851/52 yılını vermektedir. Ahmed Muhtar, Ekim 1852-Kasım 1853 yılları arasında maliye nazırı olarak görev yapmıştır.

¹³⁰ Serap Sunay, a.g.m., s. 216-217.

On ikinci tarih (16 numaralı şiir), Yusuf Paşa'nın Selanik valisi olması hususunda 1268 tarihli bir tarih manzumesi olarak kıta nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Aruzun “*mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün*” kalıbıyla 3 beyit olarak yazılmıştır.

Şair ikinci beyitte Yusuf Paşa'nın vali oluşuyla avuçların müjde nakitleri ile dolduğunu belirtmiştir:

Selānīk'e olup ol dāver-i zamān vālī
Elince tōldı nuḳūd-ı beşāret ile ukuf (16/2)

Şair tamiyeli tarih yöntemiyle tarih düşürmüştür.

“Oturdı manşib-ı Ya‘ḳūb’a mecd ile Yūsuf”

(اوئوردی منصب یعقوبه مجد ایله یوسف) mısrasındaki (ا) 1, (و) 6, (ت) 400, (و) 6, (ر) 200, (د) 4, (ی) 10, (م) 40, (ن) 50, (ص) 90, (ب) 2, (ی) 10, (ع) 70, (ق) 100, (و) 6, (ب) 2, (ه) 5, (م) 40, (ج) 3, (د) 4, (ا) 1, (ی) 10, (ل) 30, (ه) 5, (ی) 10, (و) 6, (س) 60, (ف) 80 harflerin toplamı 1251 sayısını verir. Şair bir önceki mısradaki “Hesâb-ı câ‘ize üzre tamâm olur târîh” diyerek “câ‘ize” (جانزه) kelimesinin ekleneceğini işaret etmiştir. Kelimeyi oluşturan (ج) 3, (ا) 1, (ه) 1, (ز) 7, (ه) 5 harflerin toplamı 17’dir. 1251’e 17 eklendiğinde hicri 1268 yılı elde edilir ki miladi 1851/52 yılına karşılık gelmektedir.

On üçüncü tarih (17 numaralı şiir), yine Yusuf Paşa'nın Selanik Valisi olması hususunda 1268 tarihli bir tarih manzumesi olarak kıta nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Aruzun “*mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün*” kalıbıyla 13 beyit olarak yazılmıştır.

Şair Yusuf Paşa'nın Selanik valisi olmasını elemelerin bittiği günler olarak ele almıştır. Yusuf Paşa'nın Feridun şevketli bir zat olarak vezir rütbesi aldığından söz etmiştir:

Bu āvān ol zamānlardır ki bir zāt-ı Ferīdūn-fer
Vezāret tīgın aldı şāhib-i tuğ u ‘alem oldı (17/7)

Yusuf Paşa, vezir rütbesi aldıktan kısa süre sonra da Selanik şehrine vali olmuştur:

Dağı çok geçmedin oldı Selānīk şehrine vālī
Bununla yine şanma kâdri yā bîş ü ya kem oldı (17/8)

Şair son beyitte Yakup Paşa'nın azlinden sonra Yusuf Paşa'nın atandığını belirtmiş ve tarih düşürmüştür. Son mısradaki verilen tarih tam tarihtir.

“Selānīk şimdi cāy-ı āşaf-ı Yūsuf-şiyem oldı”

(سلانیک شمدی جای آصف یوسف شیم اولدی) mısrasındaki (س) 60, (ل) 30, (ا) 1, (ن) 50, (ی) 10, (ك) 20, (ش) 300, (م) 40, (د) 4, (ی) 10, (ج) 3, (ا) 1, (ی) 10, (آ) 2, (ص) 90, (ف) 80, (ی) 10, (و) 6, (س) 60, (ف) 80, (ش) 300, (ی) 10, (م) 40, (ا) 1, (و) 6, (ل) 30, (د) 4, (ی) 10 harflerinin toplamı hicri 1268 yılını vermektedir ki bu da miladi 1851/52 yılına karşılık gelmektedir.

On dördüncü tarih (18 numaralı şiir), Muhammed Paşa'nın Edirne Valisi olması hususunda olup “*fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*” kalıbıyla 7 beyit olarak kıta nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Eserde bu manzumenin altına rakamla tarih yazılmamıştır.

Şiirin matla beytinde Muhammed Paşa'nın Edirne valisi olduğu ifade edilmiştir:

Bārekallāh Muḥammed Paşa
Oldı vālī-i Edirne el-ḥaḳ (18/1)

Şair, Muhammed Paşa'nın bu atamaya uygun birisi olduğunu belirtmiştir:

Zātına vāye-i devlet enseb
Şānına pāye-i rif'at elyaḳ (18/5)

Manzumenin son beytinde tam tarih yöntemiyle tarih düşürülmüştür.

“Yümnle oldı Muḥammed Paşa”

(یمنله اولدی محمد پاشا)

“Çirmen iqlîmine vâlî bā-ḥaḳ”

(چرمن اقلیمنه والی با حق) beytinin birinci mısrasında (ی) 10, (م) 40, (ن) 50, (ل) 30, (ه) 5, (ا) 1, (و) 6, (د) 30, (د) 4, (ی) 10, (م) 40, (ح) 8, (م) 40, (د) 4, (پ) 2, (ا) 1, (ش) 300, (ا) 1; ikinci mısrasında (چ) 3, (ر) 200, (م) 40, (ن) 50, (ا) 1, (ق) 100, (ل) 30, (ی) 10, (م) 40, (ن) 50, (ه) 5, (و) 6, (ا) 1, (ل) 30, (ی) 10, (ب) 2, (ا) 1, (ح) 8, (ق) 100 harflerinin toplamı hicri 1269 yılını verir ki bu da miladi 1853 yılına karşılık gelmektedir. Nitekim Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa 1853'te Edirne valiliğine atanmıştır.¹³¹

On beşinci tarih (19 numaralı şiir), kıta nazım şekliyle kaleme alınan Emin adında bir gencin vefat tarihidir. Aruzun “*fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün*” kalıbıyla 4 beyit olarak yazılmıştır.

Manzumede vefat edenin sadece adı anılmıştır. Kişinin şaire yakınlığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Şiir tür olarak mersiye olarak değerlendirilebilir. Nitekim tıpkı mersiyelerdeki ifadelerle şair ölümle gözlerden kanlı yaş akacağına, anne ve babasının onun ardından ağlayacağını ifade etmektedir:

Aḳmasun mı firḳatiyle dîdelerden ḳanlu yaḡ
İtmesün mi dâderiyle mâderi âh u enîn (19/3)

Şair tam tarih yöntemiyle tarih düşürmüştür.

“Müntehā-yı Sidre oldı menzil-i rûḥ-ı Emîn”

(منتهای سدره اولدی منزل روح امین) mısrasındaki (م) 40, (ن) 50, (ت) 400, (ه) 5, (ا) 1, (ی) 10, (س) 60, (د) 4, (ر) 200, (ه) 5, (ا) 1, (و) 6, (ل) 30, (د) 4, (ی) 10, (م) 40, (ن) 50, (ج)

¹³¹ Kemal Çiçek, “Mehmed Emin Paşa, Kıbrıslı”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, C. XXVIII, s. 463.

7, (ل) 30, (ر) 200, (و) 6, (ح) 8, (ل) 1, (م) 40, (ع) 10, (ن) 50 harflerin toplamı hicri 1268 yılını vermektedir ki bu da miladi 1851/52 yılına karşılık gelmektedir.

On altıncı tarih (20 numaralı şiir), Hüsni Beg Efendinin Lihyesi hususunda 1266 tarihli bir tarih manzumesi olarak kıta nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Aruzun “*mef‘ûlü fâ ‘ilâtün mef‘ûlü fâ ‘ilâtün*” kalıbıyla 8 beyit olarak yazılmıştır.

Osmanlıda sakal bırakma insan ömründe özel bir hadise olarak görülür, bunun için tarih manzumeleri yazılırdı. Müşfik de Hüsni Bey’in sakal bırakması vesilesiyle tarih manzumesi yazmıştır. Hüsni Bey’in sakal bırakmasının mübarek olmasını dileyen şair, Hüsni Bey’in sakalını gül yüzünde sümbül olarak ele almıştır:

Mevlâ mübârek itsün irsâl-i lihye itmiş
Hâkķā ki Hâkķ bitürmiş güllükde sünbül-i ter (20/4)

Şair, Hüsni Bey’in yüzündeki beni Kurân’ı ezberleyen bir Mısır hâfızı olarak hayal etmiştir:

Ruhsârı ile haţtı beyninde dâne-i hâl
Bir Mışır hâfızdır Ķur‘ân’ı idüp ezber (20/6)

Şiirin son beytinde tam tarih yöntemiyle tarih düşürülmüştür.

“Hüsni Beg’in yüzünde haţ buldı hüsni-i diĶer”

(حسنی بک یوزنده خط بولدی حسن دیکر) mısrasındaki (ح) 8, (س) 60, (ن) 50, (ع) 10, (و) 2, (ب) 2, (ك) 20, (ك) 20, (ع) 10, (و) 6, (ز) 7, (ن) 50, (د) 4, (ه) 5, (خ) 600, (ط) 9, (ب) 2, (و) 6, (ل) 30, (د) 4, (ع) 10, (ح) 8, (س) 60, (ن) 50, (د) 4, (ع) 10, (ك) 20, (ر) 200 harflerinin toplamı hicri 1265 yılını vermektedir. Hadisenin gerçek yılı bilinmediğinden eserdeki 1266 tarihinin yanlış toplanmış olduğu düşünülebilir. Hicri 1265 yılı miladi 1848/49 yılına karşılık gelmektedir.

On yedinci tarih (21 numaralı şiir), Râkım Efendi'nin sakal bıraktığına dair, aruzun “*mef‘ülü fâ‘ilâtün mef‘ülü fâ‘ilâtün*” kalıbıyla yazılmış bir tarih manzumesidir.

Müfred şeklinde yazılan beyitte cevher tarih yöntemiyle tarih düşürülmüştür. “Râkım’ın yüzüne sakal bir başka güzellik verdi.” anlamındaki

“Der-levh-i rüy-ı Râkım haṭ yāft ḥüsn-i dīger”

(در لوح روی راقم خط یافت حسن دیکر) mısrasında noktalı (ى) 10, (ق) 100, (خ) 600, (ى) 10, (ف) 80, (ت) 400, (ن) 50, (ى) 10 harflerinin toplamı hicri 1260 yılını vermektedir ki miladi 1844/45 yılına karşılık gelmektedir.

On sekizinci tarih (22 numaralı şiir), Ali Rıza Efendi'nin Ruus alması hususunda 1268 tarihli bir tarih manzumesi olarak aruzun “*fe‘ülün fe‘ülün fe‘ülün fe‘ül*” kalıbıyla 5 beyit olarak yazılmıştır.

Şair matla beytinde liyakatıyla ruus alan Ali Rıza Efendi'nin ruusunun mübarek olmasını dilemiştir:

Ru’ûs aldı Mevlâ mübârek ide

Liyâkatla el-ḥaḡ ‘Ali er-Rızâ

(22/1)

Kıta nazım şekliyle yazılan manzumede şair, tam tarih yöntemiyle tarih düşürmüştür. Son mısradaki “ru’ûs-ı Rızâ” (رؤس رضا) ifadesindeki (ر) 200, (و) 6, (ء) 1, (س) 60, (ر) 200, (ض) 800, (ل) 1 harflerinin toplamı hicri 1268 yılını vermektedir ki miladi 1851/52 yılını vermektedir.

On dokuzuncu tarih (23 numaralı şiir), mısra şeklinde bir doğum tarihidir. Aruzun “*müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün*” kalıbıyla yazılan mısrada şair, babasının ağzından Muhammed Ekrem adlı bir çocuğun doğumuna tarih düşürmüştür. Eserde bu tarih 1267 olarak yazılmıştır.

“Baḡa Muḡammed Ekrem’i ḡıldı kerem Rabb-i Kerīm”

(ب) (باكه محمد اكرمى قيلدى كرم رب كريم) Tam tarih olarak görülen ifade de sırasıyla (ب) 2, (ا) 1, (ك) 20, (ه) 5, (م) 40, (ح) 8, (م) 40, (د) 4, (ا) 1, (ك) 20, (ر) 200, (م) 40, (ى) 10, (ق) 100, (ى) 10, (ل) 30, (د) 4, (ى) 10, (ك) 20, (ر) 200, (م) 40, (ر) 200, (ب) 2, (ك) 20, (ر) 200, (ى) 10, (م) 40 harflerinin ebced değeri 1277 yılına karşılık karşılık gelmektedir.

Yirminci tarih (24 numaralı şiir), Ali Baba’nın vefatına dair 1267 tarihli bir tarih manzumesi olarak kıta nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Aruzun “*mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün*” kalıbıyla yazılmış olup 4 beyitten oluşmaktadır.

Bağdatlı Ali Baba Bektaşî şeyhlerindedir:

Ṭarīḡ-i nāzenīniḡ faḡrı Baḡdādī ‘Ali Baba

Geçüp menzil-res-i ser-ḡadd-i ervāḡ oldı ‘aşḡ olsun (24/1)

Şair son beyitte tamiyeli tarih yöntemiyle tarih düşürmüştür.

“Ali Baba reh-i ‘uḡbāya seyyāḡ oldı ‘aşḡ olsun”

(ب) (على بابا ره عقبى يه سياح اولدى عشق اولسون) mısrasındaki (ع) 70, (ل) 30, (ى) 10, (ب) 2, (ا) 1, (ب) 2, (ا) 1, (ر) 200, (ه) 5, (ع) 70, (ق) 100, (ب) 2, (ى) 10, (ى) 10, (ه) 5, (س) 60, (ى) 10, (ا) 1, (ح) 8, (ا) 1, (و) 6, (ل) 30, (د) 4, (ى) 10, (ع) 70, (ش) 300, (ق) 100, (ا) 1, (و) 6, (ل) 30, (س) 60, (و) 6, (ن) 50 harflerin toplamı 1271 sayısını vermektedir. Şair bir önceki mısradaki “Çıkınca çâr-‘unsur menzilinden söyledim târîḡ” diyerek çâr (4) çıkarılması gerektiğine işaret etmiştir. 1271’den 4 çıkarıldığında hicri 1267 tarihi elde edilir ki bu da miladi 1850/51 yılına karşılık gelmektedir.

Yirmi birinci tarih (25 numaralı şiir), Maşuk Baba’nın vefatına dair 1268 tarihli bir tarih manzumesi olup “*fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün*” kalıbıyla yazılmıştır.

Müfred şeklindeki beyitte şair tam tarih yöntemiyle tarih düşürmüştür.

“Sāde-dil ‘āşık idi geçdi cihāndan Ma‘şūk”

(ساده دل عاشق ایدی کچدی جهاندن معشوق) mısrasında (س) 60, (ا) 1, (د) 4, (ه) 5, (د) 4, (ل) 30, (ع) 70, (ا) 1, (ش) 300, (ق) 100, (ا) 1, (ی) 10, (د) 4, (ی) 10, (ك) 20, (چ) 3, (د) 4, (ی) 10, (ج) 3, (ه) 5, (ا) 1, (ن) 50, (د) 4, (ن) 50, (م) 40, (ع) 70, (ش) 300, (و) 6, (ق) 100 harflerin toplamı hicri 1266 yılını vermektedir. Metinde yazan 1268 tarihinin yanlış olması muhtemeldir. Hicri 1266 yılı miladi 1849/50 yılına karşılık gelmektedir.

Yirmi ikinci tarih (26 numaralı şiir), III. Napolyon Bonapart’ın Fransa imparatoru oluşu hususunda miladi olarak 1852 tarihli bir tarih manzumesi olarak nazm nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Aruzun “*fe ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilün*” kalıbıyla yazılmış olup 20 beyitten oluşmaktadır.

Matla beyti bulunan ve nazm olarak değerlendirdiğimiz manzume adeta bir kaside üslubuyla kaleme alınmıştır. Şair çeşitli tasvirlerle Fransa’daki karışıkları konu etmiş ve Napolyon’un icraatlarını övmüştür. Müşfik, Fransa’da kanunların askıya alınışından söz etmiştir:

Ḳondı dolābe-i nisyāna devāvīn-i uşūl
Fesh ü nesh oldu tamāmiyle ḳavānīn-i umūr (26/7)

Napolyon, imparator olmadan önce de Fransa cumhurbaşkanıdır:

Ki o günlerde Napolyon Bonapart-ı şālīs
Oldı ārā’-i ‘umūmiyle re’īsü’l-cumhūr (26/10)

Şair Napolyon’un imparator oluşunu izaha girişmiştir:

Ḳadrine dūn görünüp cāh-ı riyāset artık
İtdi ĩcāb-ı teraḳḳīsi olup imparaḳor (26/12)

Napolyon'un Fransa'yı yeni baştan imar edişini anlatmıştır:

Dest-i mi'mār-ı tedābīr-i ḥakīmānesidir
Kılan iklīm-i Fırans'ı yeni başdan ma'mūr (26/13)

Napolyon'un devrinde kimsenin kimseye cevri edemeyişine değinirken buna istisna olarak gururlu Hristiyan güzellerin âşıklarına ettikleri cevri gösterilmiştir:

Kimse bir kimseye cevri eyleyemez 'ahdinde
Meger 'uşşāķına tersā-beçegān-ı mağrūr (26/15)

Güneş tacı Napolyon'un ikbal tacına benzemez, kambur felek onun haşmetinin sandalı olamaz:

Benzemez efser-i iķbāline tāc-ı ḥūrşīd
Olamaz şandālī-i ḥaşmeti çarḥ-ı ķanbūr (26/18)

Şair tamiyeli tarih yöntemiyle tarih düşürmüştür.

“Oldı ḥaşmetle Napolyon-ı Fırans imparātor”

(اولدی حشمتله ناپولیون فرانس ایمپراطور) mısrasındaki (ا) 1, (و) 6, (ل) 30, (د) 4, (ی) 10, (ح) 8, (ش) 300, (م) 40, (ت) 400, (ل) 30, (ه) 5, (ن) 50, (ا) 1, (پ) 2, (و) 6, (ل) 30, (ی) 10, (و) 6, (ن) 50, (ف) 80, (ر) 200, (ا) 1, (ن) 50, (س) 60, (ا) 1, (ی) 10, (م) 40, (پ) 2, (ر) 200, (ا) 1, (ط) 9, (و) 6, (ر) 200 harflerinin toplamı 1849 sayısını vermektedir. Şair bir sonraki mısradaki “Sāhibū'l-mesnediņ üçünciligi ta'miyedir” diyerek üç (3) tamiyeye işaret etmiştir. 1849'a 3 eklendiğinde miladi 1852 yılı elde edilmiş olur ki bu da Napolyon Bonapart'ın imparator olduğu yıldır.

Napolyon Bonapart 1848-1852 yılları arasında cumhurbaşkanlığı yapmış. 1852'de darbeyle imparatorluk ilan edip imparator olmuştur. 1870'e kadar bu görevde kalmıştır.

2.4.2.1.3. Muammalar

Müşfiknâme'de biri mısra, diğeri beyit (müfred) şeklinde iki muamma bulunmaktadır.

İlk muamma (32 numaralı şiir), “*mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün*” kalıbıyla mısra şeklinde yazılmış olup cevabı “Tâhir” olan bir muammadır.

Be-nâm-ı Tâhir

Bir nokta ile zâhir olur nâm-ı pâkiniz

Şair Tâhir isminin bir nokta ile ortaya çıkacağını, zâhir olacağını söylerken Tâhir (طاهر) kelimesine bir nokta eklendiğinde zâhir (ظاهر) kelimesi olduğunu anlatmıştır. Zâhir (ظاهر) kelimesinden nokta çıkarıldığında da muammada verilen Tâhir (طاهر) ismine ulaşılmaktadır. Ayrıca şair “nâm-ı pâkiniz” (temiz adınız) ifadesiyle Tâhir kelimesinin temiz anlamına geldiğine de işaret etmiştir.

İkinci muamma (33 numaralı şiir), beyit şeklinde olup cevabı “Sâdık” olan “*fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*” kalıbıyla yazılmış bir manzumedir.

Be-nâm-ı Şâdık

Bi't-tefe"ül arayup nâmını Muşhaf'da anı

Sûre-i Şâd ile Kâf[11] arasında buldum

Şair, Kurân-ı Kerîm'den tefeül ederek Sâdık adını Sâd suresi ile Kâf suresi arasında bulduğunu belirtmiştir. Sâd suresi 38., Kâf suresi de 50. suredir. Sâd (صاد) ve Kâf (ق) bir araya geldiğinde Sâdık (صادق) ismi ortaya çıkmaktadır. Sâdık kelimesi Kurân'da pek çok yerde geçmektedir.

2.4.2.1.4. *Gazeller*

Eserde 7 gazel yer almaktadır.

Bu gazellerin ilki (27 numaralı şiir), Türkçe-Arapça yazılan 5 beyitten oluşan müemmma bir gazeldir. İkinci beyitten itibaren beyitlerin ilk mısraları Türkçe, ikinci mısraları Arapça yazılmıştır.

Şair aşk üzerine yazdığı gazelinin matla beytinde sevgiliyi nazik yürüyüşlü bir sultan olarak tasvir etmiştir. Beyit “*Sen nazik yürüyüşlü sultanı görünce takat elinden dizgini kaçırdım.*” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilir:

Görince sen şeh-i nâzik-ḥırāmı
Yitürdüm dest-i fâḳatden zimāmı (27/1)

Şair, sevgilinin saçlarının altında görünen yüzünü karanlık gecede görünen dolunay olarak tasvir etmiştir:

Yüzün ğīsūların altında cānā
Keenne'l-bedra fī'l-leyli'z-zalāmi (27/2)

Harem ceylanı olan sevgilinin ayrılığıyla şairin gönül Kabe'si yıkılmıştır:

Yıkıldı Ka'be-i dil firḳatiñle
Bi-Rabbi'l-beyti yā zabye'l-ḥarāmi (27/3)

Gazelde naz servisi sevgili için şair gözyaşı döktüğünü anlatmış ve kendine seslenerek arzularının peşinde ömrünü heder ettiğini ifade etmiştir.

İkinci gazel (28 numaralı şiir) 7 beyitten oluşan aşk konulu bir gazeldir. Şair sevgiliyi bir sahip olarak görmekte ve can ve beden ülkesinin sultanı olarak nitelendirmektedir:

Ey benim seyyid ü mevlā vü efendim ḥasenim
V'ey benim pādişeh-i kişver-i cān u bedenim (28/1)

Şair sevgilinin ayrılığıyla boyunun ipinin büküldüğünü, sevgilinin hasretiyle Aden incisine benzettiği gözyaşlarının döküldüğünü anlatmıştır:

Fırqatınle bükilür rişte-i kıaddim dā'im
Hasretiñle dökilür kıatre-i dürr-i 'Aden'im (28/2)

Gözleri mest sevgilinin dudağının hasretiyle şair kan yuttuğunu ve kan tükürdüğünü söyler. Sevgili Hz. Yusuf olduğunda onsuz kalan şair vatanın cennet bahçesini zindan olarak görür. Bu dünyada sevgiliye kavuşmak mümkün olmadığına göre şairin bedeninin yokluk ülkesine gitmesi gerekir. Son beyitte tatlı sözlü bir güzel olan şiirinin herkesi Ferhat gibi sevgilinin güzelliğine divane yaptığını belirten şair bir yandan sevgilinin güzelliğini överken bir yandan da şiirini överek fahiye yapmıştır:

Eyledi hüsnüñe Ferhād gibi dīvāne
Müşfikā 'ālemi bu şāhid-i şīrīn-sühānım (28/7)

Üçüncü gazel (29 numaralı şiir) 5 beyitten oluşmaktadır. Konusu aşk olsa da matla beytinde şair, feleğe ilenmiştir. Feleğin güneşinin eteği gibi hasret toprağına yüz sürmesini, atlasının da yakası gibi parçalanmasını dilemiştir:

Hāk-rüb-ı hasret olsun mihri dāmānım gibi
Pārelensün ağlası çarđıñ girībānım gibi (29/1)

Şair sevgilinin saçının kokusunu duyarken gözyaşını inci gibi ipe dizdiğini anlatmıştır. Bedeni kanlı yaralarla göz göz olmuştur. Şair sevgili gibi dünyayı bir saça esir eden kimseyi görmemiştir. Sevgili duygusuzdur. Şair sevgilinin kakülünü kendi perişan durumu gibi gördükçe dostları aklına gelmemektedir:

Müşfik'ıñ cem'ıyyet-i esbāb gelmez yādına
Kākülünğördükçe ađvāl-i perişānım gibi (29/5)

Dördüncü gazel (30 numaralı şiir) 5 beyitten oluşan aşk konulu bir gazeldir. Şiir, “feryād” rediflidir. Şair matla beytinde sevgili ve rakip, tanıdık ve yabancı herkesten feryat ettiğini belirtmiştir:

Gehī aġyār u geh yār-ı sitem-mu‘tāddan feryād
Dil-i dīvānem eyler āşinā vü yaddan feryād (30/1)

Şair volkanın çıkardığı sesi dağın Ferhat’ın külüngünden feryat edişine bağlayışı klasik Türk şiirinde çok görülen hayallerden biri değildir:

Degildir şiddet-i āvāzesi bīhūde volkanı
İder kūh-ı maḥabbet tīşe-i Ferhād’dan feryād (30/2)

Gaddar sevgili kılıcını eline aldığında çeliğin dudağındaki feryat Hz. Davut’un kulağına kadar gidecektir. Bu hayal de klasik Türk şiirinde sık görülebilecek hayallerden değildir:

Ne dem kim tīġını der-dest-i ḥiddet itse ol ġaddār
Deger tā gūş-ı Dāvud’a leb-i fülāddan feryād (30/3)

Dördüncü beyitte şair adeta bir dönem eleştirisi yapmıştır. Bu beyite bu anlamda hicviye gözüyle bakılabilir. Zamanın kibarları için toplantılar masraflardan şikâyet, gelirlerin azlığından feryat anlamına gelmektedir. Şair bir yandan kibarların böyle konuşmalarını, bir yandan da dönemin ekonomisini eleştirmiştir:

Beher meclis kibār-ı ‘aşra evrād-ı zebān olmuş
Maşarīfdan şikāyet kılet-i ĩrāddan feryād (30/4)

Makta beyti fahriye olarak değerlendirilebilir. Şair, şairlerin kendi kaleminin eserlerini görünce aczini anladığını belirtmiştir. Nitekim mektepteki çocuklar hocanın çubuğundan feryat ederler. Buna göre şair kalemini hocanın çubuğuna, şairleri de mektep çocuklarına benzetmiştir:

Görüp āsār-ı hāmem bildi ‘aczin şā‘irān Müşfik
İder eţfāl-i mekteb çübek-i üstāddan feryād (30/5)

Beşinci gazel (31 numaralı şiir) üç beyitten oluşan na-tamam bir gazeldir. Gazelde matla beyti bulunmamaktadır. İlk beyitte sevgilinin kakülünün yüzüne örtü oluşuna dair bir hayale yer verilmiştir. Sevgili kakülüyle yüzüne örtü ördüğünde güneş o yüzün hasretinden mahşere kadar yanıp yakılacaktır. Güneşin yanıp yakılması doğal hâli iken şair bunu sevgilinin hasretine bağlayarak hüsn-i talil yapmıştır:

Tār u pūd-ı kākülinden rüyına düzmüş niķāb
Hasretinden haşre dek yansun yaķılsun āfitāb (31/1)

Şair sonraki iki beyitte felek eleştirisi yapmıştır. Bu anlamda bu iki beyit hicviye olarak değerlendirilebilir. Şair feleğin dönüşünden isteğine göre bir gün görmemiş ve feleğin altın ipli çadırının ve dokuz kubbesinin yere geçmesini dilemiştir:

Devr-i cevrinde murādım üzre bir gün görmedim
Yire geçsün hayme-i zerrin-ţināb-ı nüh-ķıbāb (31/2)

Altıncı gazel (35 numaralı şiir) 5 beyitten oluşan “aşkıdır” redifli müreddef gazeldir. Şair gazelde tasavvufî anlamda aşkı tanımlamaya çalışmıştır. Matla beytinde dokuz felekte şimşek olup çakanın aşk nuru olduğu, bu âlemin çepeçevre aşk tandırı olduğu ifade edilmiştir. Tasavvufa göre kainatın yaratılma sebebi aşktır. Nitekim şair de her yerin aşk Tur’unun tecelligahı olduğunu belirtmektedir:

Mescide vaķf itme gel rüşen çerāğ-ı şevķırını
‘Āşıkā her yer tecellī-gāh-ı Tūr-ı ‘aşkıdır (35/2)

Zerrenin varlığı güneşle kaimdir. Güneş varsa zerre görünür olur. Varlığın var oluşu da Allah'a bağlıdır. Âlemin varlık sebebi aşktır. Bir bitki, yaprak kendi kendine kıvıldamazken bu gök kubbeyi döndüren de aşkın gücüdür:

Kendi hâliyle kıvıldanmaz yerinden bir giyâh
Döndüren bu günbed-i devvârı zür-ı 'aşkdır (35/4)

Yedinci gazel (36 numaralı şiir) 5 beyitten oluşan aşk konulu bir gazeldir. Şair yüz parça olmuş bedenine sevgilinin bakış kılıçlarını istemektedir. Yaralı bedeninde çektiği acıları bir tek Allah bilirken o bu yaralardan mutludur. Tasavvufî olan üçüncü beyitte şair, masiva toprağından temizlenmeyi bedenın yaradan eleğe dönmesine bağlamıştır:

Pāk olmaz māsivā hâkinden 'aşık tıynetin
Dönmeince sîne-i ğırbâle cismiñ yaradan (36/3)

Şair, bakış eleğinden bin cevher geçse de sevgilinin yolunun toprağı kadar kıymetli bir cevher görmediğini ifade etmiştir:

Görmedim yek zerre hâk-i rāhınñ hem-kıymetin
Geçdi biñ cevher velî pervizen-i nezzâreden (36/4)

Son beyitte Allah'a yakaran şair, kendi çaresiz hâlinden Allah'a sığınmıştır. Şairin kimseden şikâyeti yoktur. Aczi kendinde görmüştür:

Kendi kendimdendir 'aczim şekve itmeme ğayrıdan
Çâresiz kaldım İlahî Müşfik-i bî-çâreden (36/5)

2.4.2.1.5. *Lugaz*

Müşfiknâme'de Arapça mensur bir lugaz yer almaktadır.

Arap edebiyatında ortaya çıkıp Arap ve Türk edebiyatlarında rağbet gören lugaz, Fars edebiyatında genellikle yerini muammaya bırakmış ve muamma lugazdan daha çok gelişme göstermiştir. Farsça'da bu tür manzumeler için lugaz yanında çîstân ve uġlûta kelimeleri de kullanılır.¹³²

Lugaz, insan dışında herhangi bir şeyin çeşitli özellikleri üzerinde durulup bununla ilgili ipuçları verilerek şairce gizlenen adının okur tarafından bulunması amaçlanan manzum ve mensur bilmece, şeklinde tanımlanmaktadır.¹³³ Muammalar özel isimlere dairken lugazlar eşyaya dairdir.

Klasik Türk edebiyatında örnekleri 15. yüzyıldan sonra görülmeye başlanmıştır. Klasik Türk edebiyatında görülen lugazlar Arap edebiyatında olduğu gibi genellikle manzumdur.¹³⁴ Arap edebiyatındaki lugazlar bizdeki muamma çözme yöntemlerinin kullanıldığı karmaşık yapıya sahiptir. Arap edebiyatında lugaz ve muammalar sözcük, terkip, irâb ve anlam düzeyinde gerçekleşir. Bunların kuruluş, tertip ve çözümlerinde tahsîl, tekmiî, teshîl ve tezyîl olmak üzere dört yöntem uygulanır.¹³⁵

H. Muhammed'in sahabelere hurma ağacını lügaz üslubuyla sorması da ilim adamları tarafından lügaza rağbet gösterilmesinde etkili olmuştur. Lügazın ilim erbabı tarafından rağbet görmesinin bir diğer nedeni de zihni geliştirici bir özelliğinin bulunması ve eğitici bir yönünün olmasıdır.¹³⁶

Müşfiknâme'deki lugaz örneği Arapça olmasının yanında mensurdur. Dikkat çekici bir başka özelliği de Fransızca bir kelimenin sorulmuş olmasıdır.

¹³² Mustafa İsmet Uzun, "Lugaz / Türk Edebiyatı", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, C. XXVII, s. 222.

¹³³ H. İbrahim Demirkazık, "Mustafa Fennî'nin (öl. 1745) Lugazlarının Özellikleri ve Divan'ında Olmayan Yedi Lugazının Tenkitli Metni", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2010, S. 5, s. 36.

¹³⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s. 305.

¹³⁵ Murat Tala, "Arap Şiirinde Lügaz ve Mu'ammânın Yapısı: İbnü'l-Fârız'ın Divân'ına Teorik Bir Bakış", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 2018, C. 22, S. 2, s. 946.

¹³⁶ Ahmet Alkan, "Nermî ve Bazı Lugazlarının Çözümü Üzerine", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2020, S. 19, s. 542.

Müşfik, lugazına misal âleminde kendisinden Acem (Fars) ve Afrika dillerinde olmayan eski Fransızca bir kelime hakkında haber vermesinin istendiğini belirterek başlamıştır.

Bu girişten sonra kelimenin beş harften oluştuğunu belirtmiş ve beş harfi çeşitli tasvirlerle tarif etmiştir. Lugazda verilen harflerin sorulan kelimedeki sıraya uygun verilmediğini düşünebiliriz.

Tarif edilen kelimenin harflerinin, son harfi gibi, yaratılışın harfleri kadar olduğunu belirtmesi, son harfin beş sayısı ile ilgisinin olduğunu düşündürmektedir. Ebcet hesabında he (ه) harfi beş sayısına karşılık gelir. Ayrıca Arap sayılarında da beş (٥) rakamı he harfi ile hemen hemen aynıdır. Muamma ve lugazlarda bu şekil benzerliği de kastedilirken Müşfik de son harfin beş oluşunu hem he harfinin ebcet değeri hem de bu harfin beş rakamı ile olan şekil münasebetini düşünerek kullanmıştır.

Şairin ilk harfi anlatırken “göklerde beşinci derecesi vardır” diye anlatması ebcette beş olan he (ه) harfine işaret etmesinin yanında Merih feleğine de işaret eder. Merih (Mars), beşinci felektedir.

Müşfik, bir başka harfi “İkincisine gelince üstündeki alt tarafına konulduğunda kendisiyle üstü fark edilmez ki bu da (bu harf de) elif ve bâ harflerindeki kardeşleri arasında düşük bir mertebeye sahiptir. Şöyle ki bu harfe ancak lâ harfi bitişir.” şeklinde tarif etmiştir. Bu tarifte dikkat çeken bir özellik harfin üstündekinin alt tarafına konulduğunda altı ile üstünün fark edilmemesidir. Harfin üstünde bulunması muhtemel şey nokta olmalıdır. Buradan noktalı harfleri düşünmek yerinde olur. Özellikle tek noktalı olan ve üstü ile altının nokta konması hâlinde fark edilmeyen bir harf tarif edilmektedir. Bu harfin ze (ز) harfi olması muhtemeldir. Zira ze harfinin noktası alt tarafına konduğunda ve ters çevrildiğinde aynı olduğu görülür. Tahminimize göre şair kelimenin sondan ikinci harfini tarif etmektedir. Ayrıca bu harfin elif ve bâ harfleri gibi düşük mertebeye sahip olduğu söylenmiştir. Ebcet hesabında elif harfi 1’e, bâ harfi de 2’ye karşılık gelir. Şair tarif ettiği harfin ebcet değerinin düşük olduğunu belirtmiştir ki ze (ز) harfinin ebcet değeri 7’dir. Şairin

ifadesindeki diğer bir ipucu da bu harfe lâ (ل) harfinin bitiştir. Dolayısıyla tarifi yapılan kelimenin bir harfi de tahminimize göre lâ (ل) harfidir.

Şair lugazın devamında “Bu işaretle birlikte bu dört harf ortaya çıkmış oldu, sadece üçüncü ve beşinci harfler kaldı.” demektedir. Buradan şunu anlamak gerekir. Şair üçüncü ve beşinci harfleri vermeden dört harfi işaret ettiğini söylerken üç harfi anlattığını söylemiş olur. Bu ifadede aradaki bir harfi atladığını, henüz anlatmadığını, şimdi o ve diğer kalan harfi anlatacağını belirtmiş olur.

Şair bir diğer harfi şu şekilde tarif etmiştir: “Üçüncüye (harfe) gelince boyu uzun, taç ve sarığı olan bir insandır, sufidir, Horasan uleması gibi geniş ilme sahiptir, Far’da oturur, yaşadığı sürece istikamet üzeredir. Sanki o Ashab-ı Kehf’in dördüncüsü gibidir.” Burada tarif edilen harfin bir özelliği uzun olmasıdır ki Arap alfabesinde uzun harf dendiğinde akla gelmesi gereken harf elif (ا) harfidir. Taç ve sarığı olan bir insan olduğu belirtilmiştir. Elif harfi hat sanatında taç ve sarığı olan bir insana benzer (ا). Bu elifin sarığın arkadan sarkan ucuna benzer aşağı doğru bir kıvrımı vardır. Yaşadığı sürece istikamet üzere olması elif harfinin düz olması ve doğrulukla ve vahdetle olan ilgisi sebebiyledir. “Far’da” oturur” ifadesindeki Far’ın bir yerleşim yeri olup olmadığı meçhuldür. Bize göre şair Far (فار) kelimesinin içinde bu harfin olduğunu kastetmiş olmalıdır. Nitekim muamma ve lugazlarda içinde olma ortadaki harfi anlatır. Far (فار) kelimesinin ortasında elif (ا) harfi vardır. “Ashab-ı Kehf’in dördüncüsü gibidir” ifadesinde kastedilen şeye gelince Ashab-ı Kehf’in gerçekte kaç kişi olduklarının bilinemeyeceği Kehf suresinde anlatılmaktadır. Kehf suresinde Ashab-ı Kehf hakkında tahminde bulunanların “onlar üç kişidir, dördüncü de köpekleridir, diyecekler; beş kişidir, altıncı da köpekleridir, diyecekler; yedi kişidir, sekizincileri de köpekleridir, diyecekler” diye belirtilmiştir.¹³⁷ Ayetin devamında onların sayısını Allah’ın bileceği belirtilmiştir. Şairin Ashab-ı Kehf’in dördüncüsüne yaptığı işaret gerçekte Allah’a yapılan bir işaret olmalıdır. Zira elif harfi vahdetin sembolüdür ve Allah’a işaret eder.

Şair son harfin tarifini de şu şekilde yapmıştır: “Beşinciye (harfe) gelince bu bir emir kipidir, onunla bakan kişiye emredilir.” Bu anlatımda emir yapılan bir harfe

¹³⁷ Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *Kur’an-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 318.

işaret söz konusudur. Buradaki sorun bu harfin hangi dilde emir kipi için kullanıldığıdır. Arapçada emir çeşitli harflerle yapılmaktadır. Bu bölümde şairin kastettiği harfin yâ (ﻱ) harfi olduğunu varsayabiliriz.

Şair, harfleri tamamladıktan sonra klasik Türk edebiyatındaki lugazlarda gördüğümüz gibi kelimeyi tarif etmeye başlamıştır. “Bu kelimenin delalet ettiği anlam da vardır. Kendisinden ilginç ve ilginç olmayan şeylerin ortaya çıktığı yansımalar vardır. Orada yüksek tabakalarda saraylar vardır. Onların etrafında temiz kızların yüzleri parlar. Apaydınlık bir şekilde lambalar gibi eşleriyle ve sevdikleriyle oynarlar, dans ederler. Hatta onları görenler de sağ ve sol ellerini sevinçten birbirine vururlar.” Bu tarifte yüksek tabakada sarayların olması, etrafında temiz kızların yüzlerinin parlaması, eşleriyle ve sevdikleriyle dans etmeleri ve onları görenlerin alkışlamaları dikkat çeker. Tahminimize göre burada bir mekân anlatılmaktadır. Şairin tarif ettiği kelime bir mekân olmalıdır. Şairin son tarifi cennet tasvirlerini çağrıştırmakla bir yandan da tarihî sarayları çağrıştırmaktadır.

Bu izahlardan sonra şairin bu lugazda anlattığı Acem dilinde ve Afrika dillerinde bulunmayan eski Fransızca bir kelime olması gerektiğini, beş harfli bir kelime olduğunu, en son tarifte de bir mekân olması gerektiğini tekrar etmekte fayda görüyoruz.

Tahminimize göre şair önce **he** (ه) harfini, sonra **ze** (ز) harfini ve **lâm** (ل) harfini, sonra **elif** (ا) harfini en sonda da **yâ** (ﻱ) harfini anlatmak istemiştir. Böylece kelimenin sırasıyla beş, dört, iki, bir ve üçüncü harflerini vermiştir. Harfleri karışık olarak verdiği ve beş harfli bir kelime olduğunu belirttiği bu kelimenin “**Elize**” (اليزه) olması kuvvetle muhtemeldir. “Elize” eski Fransızca bir kelimedir, Farsça ve Afrika dillerinde bulunmamaktadır. Tarihi 18. yüzyılın ilk yarısına dayanan Elize Sarayı, günümüze kadar Fransa kraliyet sarayı olarak kullanılmaktadır. Şairin bu lugazı yazdığı yıllarda da hakkında tarih manzumesi yazdığı III. Napolyon Bonapart da bu sarayı kullanmaktaydı. Lugazın son bölümündeki tasvirler bu saraydaki gösterilere ve izleyicilere, bu sarayın salonlarına uymaktadır. Günümüzde Fransa cumhurbaşkanlığı sarayı olarak kullanılan yapı, son bölümdeki tarife uyduğu gibi kelime Fransızcadaki mitolojik cennet anlamına gelir. Böylece şair son bölümde hem Elize sarayını hem de onun ifade ettiği cenneti anlatmış olmalıdır.

2.4.2.2. Dinî ve Tasavvufî Unsurlar

2.4.2.2.1. Allah

Müşfiknâme'de yüce yaratıcı Allah; Hak, Hudâ, İlâh, Mevlâ, Rabb kelimeleriyle anılmıştır. Şair onu kudret sahibi olarak gördüğü Allah'ı "Mu'îd" ismiyle anar. Mu'îd olan Allah can veren, verdiği canı alan ve ölüleri tekrar canlandırandır:

Şükr kim yine yed-i kudret ile **Rabb-i Mu'îd**
Çarh-ı ma'kûsuñ idüp devrini nef'a ma'kûs (5/5)

Dünyada gerçekleşen bütün hadiseler Allah'ın izni ile gerçekleşir. Şair Reşid Paşa'nın sadaretini de Allah'ın izniyle gerçekleşmiş bir hadise olarak kabul eder:

O hidîvi yine **Hak** zîver-i şadr itdi k'ola
Tâli'-i sa'd-ı cihân gâlib-i baht-ı menhûs (5/6)

Şair, Sultan Muhammed Reşad'ın doğumu için yazdığı tarih manzumesinde Sultan Abdülmecid'in ömrünün ve ikbalinin uzun olması için dua ederken bunu Allah'tan diler. İkinci beyitte de yeni elbise istediği devlet adamının her gününün bayram, her gecesinin de Kadir gecesini yine Allah'tan diler:

Hudâ 'ömr ü ikbâlin efzûn ide
Bi-evlâdi emcâdi sa'den 'atâd (3/5)

Eyleye hazret-i **Mevlâ** o kerem-perdâzın
Gününi 'îd-i mübârek şebini Kıadr-i sa'îd (7/14)

Bütün dilekler Allah'tan dlenir. O sonsuz ihsan sahibidir. Onun nimetlerine sınır yoktur. Her şey onun emri ve izniyle olur:

Görüp oldı bu ihsân-ı 'ale'l-ihsân-ı **Mevlâ**'yı
Beşer hunyâ-ger-i şādî melâ'ik keff-zen-i tahsîn (1/4)

Vaz' olunmakta bi'l-meymene pey-ender-pey
Ni'am-ı nā-mütenāhī-i cenāb-ı **Mevlā** (6/5)

Mevlā mübārek itsün irsāl-i lihye itmiş
Ḥaqqā ki Ḥaḡ bitürmiş güllükde sünbül-i ter (20/4)

Ru'ūs aldı **Mevlā** mübārek ide
Liyākatla el-ḡaḡ 'Ali er-Rızā (22/1)

Zamān-ı ḡarīb içre monlā ola
Cenāb-ı **Ḥudā'** dan budur mübteḡā (22/3)

Şair yer yer Allah'a yakarır ve çaresizliğini dile getirir. Kendinden şikâyetinde bile Allah'a sığınır:

Kendi kendimendir 'aczim şekve itmeme ḡayrıdan
Çāresiz kaldım İlāhī Müşfik-i bī-çāreden (36/5)

2.4.2.2.2. *Peygamberler*

Müşfiknâme'de yer alan peygamberler harf sırası ile verilmiştir. Eserde en çok zikredilen peygamber Hz.Yusuf'tur. Şair, şiirlerinde memduhuna ve memduhunun bulunduğu mekana hitaben Hz.Yusuf'un güzelliğini ve iyiliğini vurgulayarak övgülerde bulunmuştur.

Hz. Dâvud

Yehuda kabilesi ile İsrailoğullarının peygamberidir. Hem peygamber hem sultandır. Kudus'ü başkent yapmıştır. Kendisine Zebur indirilmiştir. Sesinin güzelliği

ile meşhurdur. O Zebur’u okurken herkes susup onu dinlermiş. Gür ve kalın bir sese sahipmiş. Demiri eliyle yumuşatır, demir plaklardan zırh yaparmış.¹³⁸

Eserde, sevgilinin kılıcını eline almasıyla Hz. Davud’un kulağına çelikten ulaşan bir feryat olacağından söz edilmiştir. Burada Hz. Davud’un demirden silahlar yapmasına gönderme yapılmıştır:

Ne dem kim tîğını der-dest-i hiddet itse ol ğaddār
Deger tā gūş-ı **Dāvud**’a leb-i fülāddan feryād (30/3)

Hz. Muhammed

İslam peygamberidir. 571’de Mekke’de dünyaya gelmiştir. Babası Abdullah, annesi Âmine’dir. Muhammed adını dedesi Abdülmüttalip koymuştur. Küçük yaşta baba ve annesini kaybetmiş, dedesi vefat edene kadar dedesi tarafından büyütülmüştür. Ardından amcası Ebû Talip tarafından büyütülmüştür. Muhammedü’l-emin olarak tanındı. Ticaretle uğraştı. 25 yaşındayken Hz. Hatice ile evlendi. 610 yılı Ramazan ayında kendisine peygamberlik verildi. Tebliğ vazifesini üç yıl gizli yürüttü. 622’de Mekke’den Medine’ye hicret etti. 632’de vefat etti. Peygamberlerin sonuncusudur. Hz. Muhammed için klasik Türk edebiyatında na‘t, hilye, miraciye gibi pek çok tür ortaya çıkmış; ona duyulan sevgi ve saygı pek çok eserde dile getirilmiştir.¹³⁹

Müşfiknâme’de Sultan Abdülmecid’in ehl-i sünnet oluşu ve ahir zaman peygamberi olan Hz. Muhammed’in sünnetine uyduğu anlatılmıştır:

Pādişāh-ı ehl-i sünnet kim hemîşe pîşesi
İmtisāl-i sünnet-i **Peyğamber-i** āhîr zamān (4/7)

¹³⁸ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 133-134.

¹³⁹ Mustafa Fayda, “Muhammed”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, C. XXX, s. 406-421.

Hz. Musa

Tevrat'ın gönderildiği peygamberdir. Hz. Musa'nın babası İmran'dır. Hz. Musa'nın dünyaya geldiği dönemde Firavun gördüğü bir rüya üzerine bir yıl erkek çocukların doğumuna izin vermekte, sonraki yılda ise doğan erkek çocuklarını öldürtmektedir. Hz. Musa yasak yılda doğmuştur. Hz. Musa doğduğunda Allah'ın emri ile annesi tarafından bir sandığa konularak nehre bırakılmıştır. Firavun'un ailesi onu nehirden çıkarıp alır. Firavun'un karısı Asiye'nin isteği ile çocuk bağışlanır. Kaza ile bir Mısırlının ölümüne sebep olduğu için kaçmak zorunda kalan Hz. Musa nereye gideceğini bilemez. Bir meleğin rehberliğinde Medyen'e giderek Hz. Şuayb'ın kızlarından Safura ile evlenir. Daha sonra ailesi ile Medyen'den ayrılır. Tur dağında kendisine asa ve yed-i beyza mucizeleri verilir. Hz. Musa Firavun'u hak dinine çağırır fakat Firavun kabul etmez. Kendisine inananları alıp Kızıldeniz'e doğru yola çıkar, Firavun da takip etmektedir. Hz. Musa elindeki asasıyla denize dokunur ve deniz ikiye yarılarak yol açılır. Hz. Musa ve kavmi bu yoldan karşıya geçer. Firavun ve ordusu Kızıldeniz'den geçerken deniz eski hâline gelir ve boğulurlar.¹⁴⁰

Hz. Musa ve mucizeleri eserde üç yerde anılır. Hz. Musa düşmanlarına aman vermeyen eliyle Reşid Paşa'nın kalemi için benzetme unsuru olur. Yusuf Paşa'nın ihsan eli, yed-i beyza olarak nitelendirilirken bir yerde âşık her yerin aşk Tur'unun tecelligahı olduğu belirtilerek Hz. Musa'nın kıssasına telmih yapılmıştır:

Lîk hengâm-ı veğâ aındır ol ejderi kim
Yed-i **Mūsā** da aman virmez idi a'dāya (8/10)

Yed-i beyzā-yı ihsân çıkdı ceybiñ taşra çākinden
Leyāl-i lâ-tebeddül-sāz eyyām-ı ni'am oldı (17/5)

Mescide vaķf itme gel rüşen çerāğ-ı şevķını
'Āşıkā her yer tecellī-gāh-ı **Tūr**-ı 'aşķdır (35/2)

¹⁴⁰ Abdullah Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005, s. 113; Ömer Faruk Harman, "Mūsâ", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2006, İstanbul, C. XXXI, s. 211.

Hz. Süleyman

Hz. Davud'un oğludur. On iki yaşındayken babasının yerine tahta geçmiştir. Allah, Hz. Davud gibi Hz. Süleyman'ı da peygamberlik, hükümdarlık, hikmet ve ilimle donatmıştır. Rüzgâra, kuşlara hükmettiği bilinir. Kuşlardan, insanlardan ve cinlerden oluşan orduları vardır. Cinleri bina yapımında kullanmıştır. Sebe melikesi Belkıs'a bir mektup göndererek dinine davet etmiştir. Üzerinde İsm-i Azam yazılı bir mührü olduğu bilinir. Hz. Süleyman'ın güç ve kudreti bu yüzükte toplanmıştı. Yüzüğü parmağına taktığında insanlar, hayvanlar, cinler ona itaat ederdi.¹⁴¹

Bir yerde Sultan Abdülmecid için Süleyman makamlı ifadesi kullanılmıştır. Kaptan-ı derya Muhammed Ali Paşa'nın övgüsünde onun şanının gemisini Hz. Süleyman'ın rüzgarı kasırgaya yardım etse bile yerinden oynatamayacağı belirtilerek Hz. Süleyman'ın rüzgara hükmetmesine telmih yapılmıştır:

Süleymân-câh u Key-tahtâ Ferîdün-tâc u Cem-bahtâ

Eyâ vaqt-i 'adâlet naçdi mağbût-ı dem-i pîşîn (1/18)

Oynadamaz keştî-i şân u vaqârın

Şarşara olsa mu'în riğ-i Süleymân (14/2)

Hz. Yâkub ve Hz. Yusuf

İshak'ın oğlu Yakup, Kurân-ı Kerîm'e göre peygamber, Yahudi inancına göre İsrailin atası olan üç kişiden biridir. Daha çok oğlu Yusuf'la birlikte zikredilir. Oğlundan ayrı kaldığı ve uzun yıllar onun hasretini çektiği için gözyaşı, gam, hasret, hüzn ve sabrın sembolü olmuştur, evi hüznler kulübesidir (külbe-i ahzân, beytü'l-hazen).

Hz. Yusuf, Hz. Yakub'un oğludur. Babasının ona olan sevgisi, kardeşlerinin kıskançlığını celbetmiş ve onların elinden ölümüne eş işkenceler çekmiştir. Küçük yaşında köle olarak satılmış ve ömrünün mühim bir kısmını ana ve babasından ayrı

¹⁴¹ Hüseyin Akkaya, "Süleyman/Edebiyat", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, C. XXXVIII, s. 61; Ömer Faruk Harman, "Süleyman", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, C. XXXVIII, s. 59-60.

olarak Mısır'da kah saraylarda kah zindanlarda geçirmek mecburiyetinde kalmıştır. Kurân-ı Kerîm'de 111 ayetten müteşekkil olan 12. sure, Yusuf suresidir. Bizzat Allah tarafından “ahsenü'l-kasas” (kıssaların en güzeli) olarak vasfedilen bu surede Hz. Yusuf'un hayatı anlatılır.¹⁴² Kurân'daki bu kıssanın pek çok motifi yüzlerce yıl pek çok şair tarafından kullanılmış, *Yusuf u Züleyha* mesnevileri kaleme alınmıştır.¹⁴³

Müşfik Efendi, Yusuf Paşa'nın Yakup Paşa yerine Selanik valisi olması münasebetiyle iki tarih manzumesi yazmıştır. Bu manzumelerde Yusuf Paşa için Hz. Yusuf yüzlü, Hz. Yusuf huylu anlamında Yûsuf-likâ, Yûsuf-şiyem derken Yakup Paşa için de dil-i Ya'kûb-ı hasret ifadesiyle Hz. Yakup anlamı yüklemiştir. Yine Hz. Yusuf'un Hz. Yakup'tan sonra peygamber oluşu ile Yusuf Paşa'nın Yakup Paşa'nın yerine Edirne valisi olması arasında ilgi kurmuştur. Bir yerde Yusuf u Züleyhâ hikayesini hatırlatacak şekilde kullanılırken bir yerde kendini Hz. Yakup gibi gören şair, Yûsuf'um dediği sevgilinin gidişi üzerine gözüne her yerin zindan görünüşünü söz etmiştir:

Üftâde-i çâh-ı zeķan-ı **Yûsuf**-ı hulķun
Cân u dil-i şeydâ-yı Züleyhâ-yı zamâne (2/4)

Cenâb-ı âşaf-ı **Yûsuf**-likâ ki haşre kadar
Zamâne itmeye mişbâh-ı hânedânına püf (16/1)

Ĥesâb-ı câ'ize üzre tamâm olur târiķ
Oturdı manşib-ı **Ya'ķûb**'a mecd ile **Yûsuf** (16/3)

Besîm ol ey dil-i Ya'ķûb-ı hasret dîdeler rûşen
Cihân şarķen ve ĝarben **Yûsufistân**-ı kerem oldı (17/3)

¹⁴² Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 254-266.

¹⁴³ Abdullah Aydemir, a.g.e., 75-79; Ömer Faruk Harman, “Yûsuf”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, C. XLIV, s. 1-3; Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatının Kaynakları*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2016, s. 234; Mustafa Uzun, “Ya'ķûb / Türk Edebiyatı”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, C. XLIII, s. 276-277.

Olnca mün‘azil Ya‘küb Paşa söyledim târîh
Selânîk şimdi cāy-ı āşaf-ı **Yūsuf**-şiyem oldu (17/13)

Yūsuf’um nūr-ı başar gibi gözümde gideli
Başa zindān görünür bāğ-ı behişt-i vaţanım (28/5)

2.4.2.2.3. *Dört Halife*

Müşfiknâme’de dört halifeden Hz. Ömer ve Hz. Ali anılmıştır.

Hz. Ömer

İslam’ın ikinci halifesidir. İslam’ın 6. yılında Müslüman olmuştur. İslam’ın ilk yıllarında İslam’a şiddetle karşı çıkmıştır. Hz. Peygamber’in bütün seferlerine katılmıştır. Müslüman olan kırkıncı kişidir. Onun İslamı kabulünden sonra Müslümanlar daha da güçlenmişlerdir. Hz. Muhammed ile bütün seferlere katılmıştır. Hz. Ebubekir’in hilafeti sırasında ona danışmanlık ve kadılık yapmıştır. Hz. Ebubekir’in vefatından sonra halife oldu. Irak ve İran’ın fethi onun döneminde gerçekleşti. Adaletinden dolayı “Fârûk” lakabıyla anıldı. 644’te şehit edildi.¹⁴⁴

Müşfiknâme’de Muhammed Ali Paşa, adalette Hz. Ömer devrini hatırlatması bakımından söz konusu edilmiştir:

‘Adli vaqtinde gelür hâţıra ‘ahd-i **Fârûk**
Dem-i kahrında tezekkür olunur vaq‘a-i Bedr (10/3)

Aynı şekilde Sultan Abdülmecid de adalette Hz. Ömer’e benzetilmiştir:

Şehensâh-ı **Fârûk** haşlet ki üst
Hudāvend-i iklîm-i inşâf u dād (3/2)

¹⁴⁴ Mustafa Fayda, “Ömer”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, C. XXXIV, s. 44-51.

Hız. Ali

Hız. Osman'dan sonra halife olmuştur. Hicretten yaklaşık 22 yıl önce Mekke'de doğmuştur. Ebu Talip'in en küçük oğludur. Beş yaşından itibaren hicrete kadar Hız. Peygamber'in yanında büyümüştür. İlk iman edenlerdendir. Hız. Peygamber hicret sırasında yerine Hız. Ali'yi bırakmıştır. Hicretin ikinci yılında Hız. Peygamber'in kızı Fatıma ile evlenmiştir. Bu evlilikten Hasan, Hüseyin, Zeynep ve Ümmü Külsum doğmuştur. Hız. Muhammed'in hemen bütün savaşlarına katılmış, onun sancaktarlığını yapmıştır. Hız. Peygamber'e kâtiplik ve vahiy kâtipliği yapmıştır. Hız. Osman'dan sonra halife olmuştur. Hilafeti Muaviye ile mücadele hâlinde geçmiş ve 661'de zehirli bir hançerle şehit edilmiştir. Allah'ın aslanı, şîr-i Yezdan, Esedullah, Hayder, Hayder-i Kerrar, saki-i kevser, şah-ı Necef, dürr-i Necef, şah-ı merdan, merd-i Huda olarak da anılmıştır.¹⁴⁵

Eserde Hız. Ali Haydar adıyla iki yerde zikredilir. Bunların birinde Muhammed Ali Paşa savaş zamanının Haydar'ı olarak ele alınırken Hız. Ali'nin "kerrâr" sıfatıyla anılır. Ali Baba'nın vefatına dair manzumede ise Bektaşî olan Ali Baba'nın Hız. Ali'nin izinden gidişine gönderme yapılır:

Meh-ţal'at ü Cem-ķadr ü felek-cāh u melek-ķū

Kerrâr-ı veġā **Ħaydar-ı** ġavġā-yı zamāne (2/12)

Uyandırdı ķerāġın şem'a-i fānūs-ı **Ħaydar'dan**

Erenler meclis-i ħāşında mişbāġ oldı 'aşķ olsun (24/3)

¹⁴⁵ Ethem Ruhi Fıġlalı, "Ali", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, C. II, s. 371-374; Hasan Kaya-Hacı İbrahim Demirkazık, *Mahzenü'l-Esrâr Behiştî Ahmed (İnceleme-Metin)*, Editör: Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeġi, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 235.

2.4.2.2.4. *Kurân-ı Kerîm, Sure, Âyet ve Hadisler*

Eserde İslam dininin kutsal kitabı olan Kurân-ı Kerîm, bir yerde Kurân, bir yerde de Mushaf şeklinde anılmıştır. Türk kültürde söz konusu olan ve yemin etmek gayesi ile zikrolunan “Kurân hakkı için” ifadesine de yer verilmiştir:

Cevher-i ferd-i fehâmet ki bi-**hâk**kı-ı **Kur**'ân
Mişl ü mânendi ne gelmiş ne gelür dünyâya (8/5)

“Sâdık” isminin sorulduğu aşağıdaki muammada Kurân’da yer alan Sâd ve Kâf sureleri ipucu olarak verilmiş, Kurân “Mushaf” ismiyle zikrolunmuştur:

Bi't-tefe”ül arayup nâmını **Mu**ş**h**af’da anı
Sûre-i Şâd ile **Kâ**f[ı] arasında buldum (33)

Sure, Ayet ve Hadisler

Eserdeki 26. mektupta konuya uygun olarak İnşirah suresinin 5. ve 6. ayetleri verilmektedir. Şairin doğrudan yaptığı bu iktibas mealen “*Şüphesiz güçlkle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, güçlkle beraber bir kolaylık vardır.*” anlamına gelmektedir.¹⁴⁶

Müşfiknâme’de Nur suresi 35. ayetten iktibas olan ve “*nur üstüne nur*” anlamına gelen “*nûrun ‘alâ nûr*” ifadesi Sultan Abdülmecid’in iki şehzadesinin doğumları için söylenmiştir.¹⁴⁷

Tâhâ, Yâsîn, Şems, Leyl, Sâd ve Kâf sureleri de eserde anılan sure isimleridir:

Bu iki pâdişeh-zâdıñ **tulû**’ı neyyireyn-âsâ
İder *nûrun* ‘*alâ nûr*’ âyeti mefhûmunı tazmîn (1/3)

Mu’ammer ola şâhenşâhımız şehzâdegân ile
Bi-**hâk**kı-ı **hâzret-i Tâhâ** be-nûr-ı sûre-i **Yâsîn** (1/27)

¹⁴⁶ Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *a.g.e.*, s. 690.

¹⁴⁷ Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *a.g.e.*, s. 388.

Ve’ş-şems süresin geh **Ve’l-leyl** süresin gâh
Şâm u şabâh ıurmaz ezber tilâvet eyler (20/7)

Bi’t-tefe”ül arayup nâmını **Muşhaf’** da anıı
Süre-i **Şâd** ile **Kâf**[ıı] arasında buldum (33)

Müşfik, Emin adlı gencin ölümü için yazdığı manzumenin son beytinde arş, müntehâ, Sidre ve rûh-ı Emîn ifadeleriyle Mıraç mucizesine telmih yapmıştır. “*Sidretü’l-müntehâ*” Necm suresi 14. ayette geçerken aynı surenin 16. ayetinde de “*Sidre*” ifadesi geçmektedir.¹⁴⁸

İrdi bir târîh **Müşfik** sem’a semt-i ‘arşdan
Müntehâ-yı Sidre oldı menzil-i rûh-ı Emîn (19/4)

2.4.2.2.5. *Melekler*

Eserde dört büyük melekten biri olan İsrâfil, suru dolayısıyla söz konusu edilmiştir. Eserde İsrâfil, Azrail ve Mikail yer almamaktadır:

ıoldurup nefha ile şürünü **İsrâfil’**in
Zühre’niň çâk ider zehresini bâng-i ħorüs (5/12)

Şair bir beyitte de “rûh-ı Emîn” terkibiyle Cebrail’e gönderme yapmıştır. Cebrail Kurân-ı Kerîm’de Cibrîl, Rûhulkudüs, Rûhulemîn, Rûh ve Resul şeklinde beş değişik isimle ifade edilir. Necm suresi 5 ve 6. ayetler ile Tekvîr suresi 19-21. ayetlerde belirtildiğine göre Cebrail karşı konulamayan müthiş bir güce, üstün bir

¹⁴⁸ Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *a.g.e.*, s. 586; Süleyman Uludağ, “*Sidretü’l-Müntehâ*”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, C. XXXVII, s. 151.

akla ve kesin bilgilere sahiptir; “arşın sahibi” nezdinde çok itibarlıdır ve meleklerin kendisine mutlaka itaat ettiği şerefli bir elçidir.¹⁴⁹

İrdi bir târîḥ **Müşfik** sem‘a semt-i ‘arşdan
Müntehā-yı Sidre oldı menzil-i rûḥ-ı Emīn (19/4)

2.4.2.2.6. Tasavvufi Söyleyişler

Müşfiknâme’de derin bir tasavvufî yaklaşım görülmesi de özellikle “aşkıdır” redifli gazelde tasavvufî remizler kullanılmıştır. Şair bu gazelde, varlığın yaratılışının esas sebebinin aşk olduğu düşüncesini işlemiştir. Birinci beyitte yaratılan dokuz kubbede şimşek olarak görülenlerin aşk nuru olduğu, bu âlemin baştan başa aşk tandırı olduğu ifade edilmiştir. Aşk tandırı insanı pişirmekte, olgunlaştırmakta ve insan-ı kâmil mertebesine getirmektedir:

Berḳ uran nüh ḳubbe-i imkânda nūr-ı ‘aşḳdır
Dâ’iren-mâdâr bu ‘âlem tenūr-ı ‘aşḳdır (35/1)

İkinci beyitte şair “aşk çerağını mescide vakf etme” dedikten sonra âşiḡa her yerin aşk Tur’unun tecelligahı olduğunu belirtmiştir. Tur dağı Allah’ın tecelli ettiği dağdır. Şair her yerin aşk Tur’u olduğunu söylerken Allah’ın sadece mescitte olmadığını, onun her yerde olduğunu, görmeyi bilen için her varlıkta Allah’ın zuhur ettiğini anlatmıştır:

Mescide vaḳf itme gel rûşen çerāḡ-ı şevḳıḥı
‘Āşıkā her yer tecellî-gâh-ı Ṭūr-ı ‘aşḳdır (35/2)

Üçüncü beyitte şair zerrenin ortaya çıkmasına sebep olarak güneşi göstermiştir. Burada “taayyün” terimini kullanan şair zerrenin zuhurunu kastetmiştir. Âlemin yaratılışının sebebi olarak da aşk gösterilmiştir. Nitekim Allah’ın gizli bir hazine olarak bilinmeyi istemesi üzerine âlemleri yarattığına inanılır:

¹⁴⁹ Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *a.g.e.*, s. 586, 673; Yusuf ŞevkiYavuz-Zeki Ünal, “Cebrâil”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, C. VII, s. 202.

Mihrdendir mâye-i kevn ü ta‘ayyün zerreye
‘Ālemin ĩcādına ‘illet zuhūr-ı ‘aşkıdır (35/3)

Dördüncü beyitte hiçbir bitkinin, yaprağın kendi kendine yerinden oynatılmayacağı, dönen bu kubbeyi döndüren şeyin aşkın gücü olduğu anlatılmıştır. Burada kastedilen aşk Allah aşkıdır:

Kendi hâliyle kıyımdanmaz yerinden bir giyâh
Döndüren bu günbed-i devvârı zūr-ı ‘aşkıdır (35/4)

Müşfik, gazelin son beytinde dünyanın süfli halini belirtip kendisini aşk makamında görmüştür:

Bu merâtib-ĥane-i şūrîde dündür cümleden
Bâtinen **Müşfik** velî şadrü’ş-şudūr-ı ‘aşkıdır (35/5)

Ele alınan gazel dışında aşağıdaki beyitte de âşığın kendisini masiva toprağından temizlemesinin ancak sinesinin yaralardan eleğe dönmesiyle mümkün olacağı belirtilmiştir. Burada nefsin terbiyesi için çekilecek çileye gönderme vardır. Nitekim insan çileyle insan-ı kâmil olup özünü masivadan temizler:

Pâk olmaz mâsivâ ĥâkinden ‘aşık tıynetin
Dönmeyince sîne-i ğırbâle cismiñ yaradan (36/3)

Şair bir beyitte de Hacı Bektaş-ı Velî’yi (ö. 1271?) anmıştır. Bektaşî şeyhlerinden Ali Baba’nın vefatı için yazılan tarih manzumesinde Hacı Bektaş-ı Velî “Hünkâr” olarak anılmıştır:

İrâdetden o deñlü geçdi kim dest-i inâbetde
Kilîd-i dergeh-i Hünkâr’a miftâh oldu ‘aşk olsun (24/2)

2.4.2.3. Şahıslar

2.4.2.3.1. *Dönem İnsanları*

Müşfiknâme'de yer alan kaside ve tarih manzumelerinde dönemin padişahı Sultan Abdülmecid (1839-1861) ve dönemin sadrazamları ile devlet adamları yer alırken şairin çevresinde belirli yakınlığı olan insanların da söz konusu edildiği görülür. Eserde yer alan dönem insanları harf sırasına göre şunlardır:

Abdülmecid

Eserde yer alan birinci kaside, Sultan Abdülmecid'in şehzadeleri Muhammed Rüşdî ve Şehabeddîn'in doğumları için yazılmıştır. Sultan II. Mahmut'un oğlu olan ve ondan sonra tahta geçen Abdülmecid 1839-1861 yılları arasında padişahlık yapmıştır.¹⁵⁰ Şehzade Muhammed Rüşdî ve Şehabeddîn'in adları matla beytinde, Sultan Abdülmecid'in adı yedinci beyitte geçmektedir:

İki şehzâde oldı zîver-i gehvâre-i tekvîn

Biri **Sultân Muhammed Rüşdî** vü diğeri **Şehâbe'd-dîn** (1/1)

Zihî şâh-ı mu'azzam hazret-i '**Abdü'l-mecîd Han** kim

Bu tarz üzre oğur elķâbını sükkân-ı 'illiyyîn (1/7)

Sultan Abdülmecid, şehzadesi Mehmed Reşad'ın (1909-1918) doğumu için yazılan tarih manzumesinde de anılmaktadır:

Cenâb-ı Hudâvend-i '**Abdü'l-mecîd**

Ki ez mâder-i dehr müşelles-nijâd (3/1)

¹⁵⁰ Cevdet Küçük, "Abdülmecid", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, C. I, s. 259.

Sultan Abdülmecid, şehzadelerinin sünnetleri için yazılan tarih manzumesinde de anılmıştır:

Şāh-ı devrān ḥāzret-i ‘**Abdü’l-mecīd**-i Cem-cenāb
K’oldı ‘ālem sāyesinde kām-bīn ü kām-rān (4/1)

Ahmed Muhtar

İlk kez 1852’de maliye nazırı olan Ahmed Muhtar (ö. 1864), üç kez maliye nazırlığına atanmıştır. Onun ilk nazırlığı için eserde iki beyitlik kıta nazım şekliyle (15 numaralı şiir) bir tarih manzumesi yazılmıştır:

Nāzır-ı māliye oldı **Mīr Muḥtār**-ı kerīm
Şā‘irānıḡ buldıḡı tārīḡe gerdūn baş ege (15/1)

Öyle lāyık düşdi bu manşıb o mīr-i efḡama
Şāra tārīḡen ‘acīben ḡavlnā (**Muḥtār Beg’e**) (15/2)

Ali Galip Paşa

Müşfiknâme’de Ali Galip Paşa’nın (ö. 1858) vezirliği için mısra şeklinde (Hüve vezîrün gâlibün) tarih düşürülmüştür. Adı, 9 numaralı manzumenin başlığında yer almaktadır. Ali Galip Paşa, Reşid Paşa’nın oğlu olup Sultan Abdülmecid’in kızı Fatma Sultan’la evlenerek saraya damat olmuş ve genç yaşta vezir rütbesi ile Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye’ye girmiştir.¹⁵¹

¹⁵¹ Kemal Beydilli, a.g.m., s. 350.

Emin

Müşfiknâme'de bir vefat tarihinde (19 numaralı şiir) adı geçen kişinin kim olduğu ile ilgili bilgi yer almamaktadır. Genç yaşta vefat ettiği anlaşılan kişinin "Emin" olan adı da tevriyeli olarak kullanılmıştır:

İrdi bir târiḥ Müşfik sem'a semt-i 'arşdan
Müntehā-yı Sidre oldı menzil-i rūḥ-ı **Emīn** (19/4)

Hüsnî Bey

Ziraat Meclisi azasından biridir. Müşfik Efendi, Hüsnî Bey'in sakal bırakması vesilesiyle yazdığı tarih manzumesinin ikinci ve sekizinci beyitlerinde adını anmıştır:

Târîḥini yazarken dildāde oldı Ḥāfız
Hüsnî Beg'iñ yüzinde ḥaṭ buldı ḥüsn-i dîger (20/8)

Ali Baba

Müşfiknâme'de Bektaşî şeyhlerinden Ali Baba'nın vefatı için bir tarih manzumesi yer almaktadır. Kıta nazım şekliyle yazılmış olan ve dört beyitten oluşan bu manzumeden Ali Baba'nın Bağdatlı olduğu anlaşılmaktadır. Manzumeye göre Ali Baba, miladi 1851/52'de vefat etmiştir:

Ṭarîḫ-i nāzenîniñ faḥr-ı Bağdādî '**Ali Baba**
Geçüp menzil-res-i ser-ḥadd-i ervāḥ oldı 'aşk olsun (24/1)

Çıķınca çār-'unşur menzilinden söyledim târiḥ
'**Ali Baba** reh-i 'uqbāya seyyāḥ oldı 'aşk olsun (24/4)

Ali Rıza Efendi

Müşfik Efendi, müderris olduğunu bildiğimiz Ali Rıza Efendi'nin ruus almasına dair tarih düşürmüştür. Şair, "ru'ûs-ı Rızâ" şeklinde düşürdüğü tarihi,

dostlarından birinin söylediğini ifade etmiştir. Ali Rıza Efendi'nin ruus alması, müderris olarak atanmasını ifade etmektedir:

Müderrislik aldıkda aḥbābdan
Biri yazdı tāriḥ-i (ru'ūs-ı **Rızā**) (22/5)

Maşuk Baba

Müşfik, Bektaşî şeyhlerinden Maşuk Baba'nın vefatı için müfred şeklinde bir tarih düşürmüştür:

İrdi ma'şūḳ-ı haḳīḳisine yazdım tāriḥ
Sāde-dil 'āşīḳ idi geçdi cihāndan **Ma'şūḳ** (25)

Mehmed Reşad

Mehmed Reşad, Abdülmecid'in oğlu olup 1909-1918 yılları arasında padişahlık yapmıştır. 2 Kasım 1844 tarihinde Çırağan Sarayında dünyaya gelmiştir.¹⁵² *Müşfiknâme*'de Mehmed Reşad'ın doğumu için tarih manzumesi yazılmıştır:

Serāser cihān yāft kām u neşāt
Zi-milād-ı Sulṭān Muḥammed Reşād (3/7)

Muhammed Emin Âlî Paşa

Müşfiknâme'de, Muhammed Emin Âlî Paşa'nın (ö. 1871) sadaretine kıta nazım şekliyle tarih manzumesi yazılmıştır. Muhammed Emin Âlî Paşa 1852 yılında Reşid Paşa'nın yerine sadrazam olmuştur.¹⁵³ Manzumenin matla ve makta beyitlerinde Âlî Paşa anılmıştır:

Geçdi bu eyyām-ı feyz-encāmda bā-'avn-i Ḥaḳ
'**Âlî Paşa**'nın yed-i 'ālīsine engüşterin (11/1)

¹⁵² Cevdet Küçük, a.g.m., s. 418.

¹⁵³ Kemal Beydilli, a.g.m., s. 425.

Bî-bedel târih inşâd itdi Müşfik bendesi
'**Âlî Paşa** oldı zîb ü zîver-i şadr-ı berîn (11/5)

Muhammed Ali Paşa

Müşfiknâme'de adı en çok anılan devlet adamı Muhammed Ali Paşa'dır (ö. 1868). Eserdeki ikinci kaside, Serasker Muhammed Ali Paşa için yazılmıştır. Muhammed Ali Paşa, Sultan II. Mahmud'un kızı Âdile Sultan'la evlenmiş ve birkaç kez seraskerlik, kaptan-ı deryâlık ve çok kez sadrazamlık görevine getirilmiştir.¹⁵⁴ Kaside, Muhammed Ali Paşa seraskerlik görevindeyken yazılmıştır. Kasidenin on beşinci beytinde şair, onu mübalağalı sözlerle övmüştür:

Ser-âsker-i Cem-pāye **Muhammed 'Ali Paşa**
Kim süddesidir sidre-i bālā-yı zamāne (2/15)

İydiyye olarak yazılan altıncı kaside de Muhammed Ali Paşa'ya yazılmıştır. Kasidedeki ifadelerden şiiirin, Muhammed Ali Paşa'nın kaptan-ı deryâlık görevindeyken yazıldığı anlaşılmaktadır:

Şıhr-ı Cem-pāye **Muhammed 'Ali Paşa** kim odur
Şimdi devletde kâpudan-ı benām-ı deryā (6/8)

Müşfik Efendi, Muhammed Ali Paşa'nın sadrazam oluşuna da kıta nazım şekliyle tarih manzumesi yazmıştır (10 numaralı şiir). Muhammed Ali Paşa, Sultan Abdülmecit tarafından 3 Ekim 1852'de sadrazamlık görevine getirilmiştir. Manzumenin matla ve makta beyitlerinde Muhammed Ali Paşa anılmıştır:

Şıhr-ı Cem-pāye **Muhammed 'Ali Paşa**-yı ğayūr
Oldı tībān-ı ufuk şadrda mānende-i bedr (10/1)

¹⁵⁴ Serap Sunay, a.g.m., s. 216-217.

Çalemim yazdı beyân levhine Müşfik târih
Buldı nev kadri **Muhammed ‘Ali Paşa** ile şadr (10/5)

Eserde Muhammed Ali Paşa'nın kaptan-ı deryalığı için de kıta nazım şekliyle tarih manzumesi yazılmıştır (14 numaralı şiir). Manzumenin matla ve makta beyitlerinde Muhammed Ali Paşa övülmüştür:

Şıhr-ı mu‘azzam **Muhammed ‘Ali Paşa**
Kim kefidir ‘aleme kulzüm-i ihsân (14/1)

Âşaf-ı yem-cüd **Muhammed ‘Ali Paşa**
Oldı bununla iki def‘a şapudan (14/6)

Muhammed Ekrem

Müşfik Efendi, Muhammed Ekrem adlı bir çocuğun doğumuna babasının ağzından tek mısralık tarih düşürmüştür:

Başa **Muhammed Ekrem**’i kıldı kerem Rabb-i Kerîm (23)

Muhammed Emin Paşa

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa 1853’te Edirne valiliğine atanmıştır.¹⁵⁵ Eserde bu konuyla ilgili, yedi beyitten oluşan ve kıta nazım şekliyle yazılmış bir tarih manzumesi yer almaktadır. Manzumenin matla ve makta beyitlerinde Muhammed Emin Paşa (ö. 1871) anılmaktadır:

Bârekallâh **Muhammed Paşa**
Oldı vâlî-i Edirne el-şak (18/1)

Yümn ile oldı **Muhammed Paşa**
Çirmen iklîmine vâlî bâ-şak (18/7)

¹⁵⁵ Kemal Çiçek, a.g.m., s. 463.

Mustafa Nâilî Paşa

Mustafa Nâilî Paşa, 15 Mayıs 1853'te sadrazam olmuştur. 30 Mayıs 1854'te sadrazamlıktan azledilmiştir.¹⁵⁶ *Müşfiknâme*'de, Mustafa Nâilî Paşa'nın (ö. 1871) sadrazam oluşu için kıta nazım şekliyle bir tarih manzumesi yer almaktadır:

Bârekallâh işbu eyyâm-ı sürûr-encâmda
Mührün oldı **Muştafâ Paşa**-yı efham hâмили (13/1)

Âsumân ta'zîm ile târihe Müşfik baş eger
Şadriñ oldı **Muştafâ Paşa**-yı ekrem nâyili (13/2)

Napolyon Bonapart

Müşfiknâme'nin en dikkat çekici tarih manzumesi kuşkusuz III. Napolyon Bonapart'ın (ö. 1873) krallığı için yazılan manzumedir. 20 beyitlik manzumede Napolyon icraatları anlatılmış ve miladi 1852 yılı verilmiştir:

Yazdı şehnâme-nüvîsân-ı zamân târihîn
Oldı haşmetle **Napolyon**-ı Fırans imparaşor (26/19)

Şâhibü'l-mesnediñ üçünciligi ta'miyedir
Eksigim tutmağa kalkışma şaķın ey senyor (26/20)

Râkım Efendi

Sakal bırakmasına tarih düşürülen kişilerden biri de Râkım Efendi'dir. Müfred şeklindeki beyitte şair sakalın Râkım Efendi'nin yüzüne güzellik kattığını anlatmıştır:

Müşfik bi-ħarf-i menķûť binvišť ħüb târih
Der-levħ-i rüy-ı **Râkım** ħať yâft ħüsn-i dîger (21)

¹⁵⁶ Davut Hut, a.g.m., s. 323.

Rauf Paşa

Müşfiknâme'de Rauf Paşa'nın (ö. 1860) beşinci defa sadrazam oluşuna tarih manzumesi yazılmıştır. Asıl adı Mehmed Emin Rauf Paşa'dır. Sultan II. Mahmut ve Sultan Abdülmecid dönemlerinde toplam beş kez sadrazamlık görevine getirilmiştir.¹⁵⁷ Manzumenin matla ve makta beyitlerinde anılan Rauf ismi kelime anlamı da düşünülerek tevriyeli kullanılmıştır:

Yine sa'd-āver-i şadr oldı **Ra'ūfū'l-vüzerā**
Düşdi düşmenlerinin yıldızı tā naḥs evine (12/1)

Dü lebinden kalemîñ kâğıda çıkdı tārîḥ
Kıldı der-pençe **Ra'ūfū'l-vüzerā** mühri yine (12/3)

Reşid Paşa

Eserde, Mustafa Reşid Paşa'nın yeniden sadrazamlığa atanması dolayısıyla bir tarih manzumesi (5 numaralı şiir), bir de sâliyye (8 numaralı şiir) yazılmıştır.

Bilindiği gibi Mustafa Reşid Paşa Tanzimat Fermanı'nın ilanını temin eden devlet adamlarındandır. Çeşitli devlet görevleri ve elçilikler yaptıktan sonra 28 Eylül 1846'da sadrazam olmuştur. 28 Nisan 1848'de azledildiyse de 12 Ağustos 1848'de ikinci defa sadrazamlığa getirilmiştir. 26 Ocak 1852'de görevden alınmış, 5 Mart 1852'de üçüncü kez sadrazam olmuştur. Bu görevi 5 Ağustos 1852'ye kadar sürmüştür. 23 Kasım 1854'te dördüncü defa bu göreve getirilmiş ve 2 Mayıs 1855'e kadar görevde kalmıştır. Son sadrazamlık görevi ise 1 Kasım 1856-1Ağustos 1857 tarihleri arasındadır.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Kemal Beydilli, a.g.m., s. 465.

¹⁵⁸ Kemal Beydilli, a.g.m., s. 349.

Eserdeki tarih manzumesi sadaretten yaklaşık kırk gün uzak kaldığı üçüncü sadrazamlığına yazılmış olmalıdır. Manzumede şair onun sadaretten kırk gün uzak kalışından söz etmiştir:

Munfaşıl oldu Reşidü'l-vüzerā cāhından
Sürdi kırk gün kadar āvān-ı kūdūret me'nūs (5/1)

Manzumede Reşid Paşa'yı öven şair son mısra da onun sadaretine tarih düşürmüştür:

Yine kām oldu şadāretle didim tārīhin
Eyledi müjde Reşidü'l-vüzerā şadra cülūs (5/15)

Reşid Paşa, kendisi için yazılan sâliyyenin matla ve makta beyitlerinde anıldığı görülmektedir:

Hağ mübārek ide bu sāl-i sa'adet-fāli
Hāzret-i āşaf-ı Cem-cāh-ı Reşid Paşa'ya (8/1)

Sāl tārīhini yaz gayrı yeter ey **Müşfik**
Hağ sa'īd ide bu nev-sāli Reşid Paşa'ya (8/15)

Şair bu manzumenin 7. beytinde Reşid ismini oluşturan harfleri vererek sadrazamın adına işaret etmiştir:

Mağlaş-ı pāki ki terkībde muhtāc olmuş
Şīn u rā ḥarf-i dāl ü yāya (8/7)

Müşfiknâme'de sevbiyye türünden yazılan manzumenin (7 numaralı şiir) kime yazıldığı belirtilmemişse de eserde şairin Harun Reşid döneminden anlattığı kısca, bu manzumenin elbise talebiyle Reşid Paşa'ya yazılmış olduğunu düşündürmektedir. Şairin özel isimlere bu tarz göndermeleri ve özel isimleri genellikle tevriyeli kullandığı eserde öne çıkan özelliklerdendir.

Yakup ve Yusuf Paşalar

Yakup ve Yusuf paşalar 16 ve 17 numaralı tarih manzumelerinde anılmaktadır. Eserde, Yusuf Paşa'nın Yakup Paşa yerine hicri 1268 (M. 1851/52) yılında Selanik valisi olması münasebetiyle kıta nazım şekliyle üç ve on üç beyitlik iki tarih manzumesi yer almaktadır. Şair Yakup ve Yusuf adlarını Hz. Yakup ve Hz. Yusuf'a telmihlerle anmıştır:

Cenāb-ı āşaf-ı **Yūsuf**-likā ki haşre kadar
Zamāne itmeye mişbāh-ı hānedānına pūf (16/1)

Ḥesāb-ı cā'ize üzre tamām olur tārīḥ
Oturdı manşib-ı **Ya'kūb**'a mecd ile **Yūsuf** (16/3)

Besīm ol ey dil-i **Ya'kūb**-ı ḥasret dīdeler rūşen
Cihān şarḳen ve ğarben **Yūsuf**istān-ı kerem oldı (17/3)

Olinca mün'azil **Ya'kūb Paşa** söyledim tārīḥ
Selānīk şimdi cāy-ı āşaf-ı Yūsuf-şiyem oldı (17/13)

2.4.2.3.2. *Tarihî ve Efsanevî Şahıslar*

Behrâm

İran hükümdarı I. Yezdicerd'in oğludur. 420'de tahta çıkıp 20 yıl saltanat sürmüştür. Yaban eşeği avına merakından dolayı Behrâm-ı Gûr olarak anılmıştır. Av sırasında bir yaban eşeği kovalarken çukura düşüp ölmüştür.¹⁵⁹ *Müşfiknâme*'de bir yerde Rüstem'in lakabı olan Tehemten-ten sıfatıyla Muhammed Ali Paşa'nın övgüsü için kullanılmıştır. Şair, Muhammed Ali Paşa'yı Rüstem vücutlu Behram olarak anmıştır:

Serdâr-ı Ferîdûn-fer ü zâlim-küş-i devrân

Behrâm-ı Tehemten-ten ü Dârâ-yı zamâne (2/13)

Cem

İran'ın ünlü hükümdarıdır. Cem, Cemşîd, Cemşîdûn, Cemşâsb adlarıyla bilinir. İran'da yedi yüz yıl egemenlik sürdükten sonra Dahhâk tarafından öldürülmüştür. Babasının ölümünden sonra tahta çıkmış, önce demiri yumuşatıp ondan silahlar yapmış, ardından değerli taşları işlemeyi öğrenmiştir. Saltanatına uygun bir taht yaptırarak onu mücevherlerle süslemiştir. Efsaneye göre dünyayı dolaşırken Azerbaycan'a gelince burayı beğenip gün doğuşunda yüksek bir yere mücevherlerle süslü bu tahtı koydurmuştur. Güneşin doğuşuna yakın kendisi de mücevher işlemeli kaftanlarını giyip bu tahta oturmuş. Güneş doğunca taht, taç ve kaftan parlamaya başlamış. Halk bunu görünce o güne nevrûz (yeni gün), Cem'e de Cem-şîd (ışık şahı) demiştir. Tılsımlı sayılan câm-ı cihân-nümâ adı verilen bir alete sahip olduğuna inanılır. İnanışa göre yedi kat göğe benzer yedi madenden yapılan bu kadehin üstünde yedi yazı varmış. Bu kadehe bakıldığında dünyanın her tarafında olan bitenin görüldüğüne inanılır. Şarabı ve birçok şeyi Cem'in bulduğu kabul edilir.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Enver Konukçu, "Behrâm-ı Gûr", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, C. V, s. 356; İskender Pala, *a.g.e.*, s. 80.

¹⁶⁰ Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 125, 134; Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2008, s. 204.

Müşfiknâme'de adı en çok anılan İran hükümdarıdır. Sultan Abdülmecid için Cem-cenâb ve Cem bahtlı, Muhammed Ali Paşa için Cem kıymetli ve Cem payeli ifadeleriyle anılmış padişah ve devlet büyüklerinin övgüsünde kullanılmıştır:

Süleymân-câh u Key-tahtâ Ferîdün-tâc u **Cem**-bahtâ
Eyâ vaqt-i 'adâlet naçdi mağbût-ı dem-i pîşîn (1/18)

Meh-çal'at ü **Cem**-kâdr ü felek-câh u melek-ğū
Kerrâr-ı veğâ Hâyder-ı gavğâ-yı zamâne (2/12)

Ser-'asker-i **Cem**-pâye Muḥammed 'Ali Paşa
Kim süddesidir sidre-i bâlâ-yı zamâne (2/15)

Şâh-ı devrân ḥâzret-i 'Abdü'l-mecîd-i Cem-cenâb
K'oldı 'âlem sâyesinde kâm-bîn ü kâm-rân (4/1)

Dârâ

Pers İmratörlüğünün son hükümdarıdır. İsfendiyar'ın torunu, Behmen'in oğludur. Kendisine Dârâ-yı Ekber, Dârâ-yı Kebîr ve Dârâb da denmiştir. Rivayete göre Dârâ İskender'le yaptığı savaş sonrası İskender tarafından öldürülmüş, bir başka rivayete ise savaştan kaçarken öldürülmüştür. Diğer bir rivayete göre İskender'le yaptığı savaşların ardından kaçarak Kirman'a sığınmıştır. İskender gönderdiği bir mektupta barış teklif etmiş ancak Dârâ, Cânûsyâr ve Mâhyâr adlı hizmetkârlarının suikastine uğramıştır. Ölümünden önce İskender'e nasihatlerde bulunmuş ve kızı Rûşenek'i eş olarak vermiştir. Avrupa'da Pers kralı Darius olarak bilinir. Divan şiirinde sahip olduğu büyük saltanat, İskender'le olan savaşları sebebiyle anılır. Ayrıca ululuk, azamet ve kahramanlık sembolüdür. Kasidelerde övülen kişinin üstünlüğünü ifade etmek için teşbih unsuru olarak bazen de dünya hayatının geçiciliğini anlatmak için kullanılır.¹⁶¹

¹⁶¹ Dursun Ali Tökel, *a.g.e.*, s. 150; Nimet Yıldırım, *a.g.e.*, s. 233.

Eserde, Sultan Abdülmecid ve Muhammed Ali Paşa için zamanın Dârâ'sı ifadesiyle övgü unsuru olarak kullanılmıştır:

Ey dâver-i dâd-âver-i **Dârâ**-yı zamâne
V'ey âşaf-ı şadr-ı şaf-ı a'lâ-yı zamâne (2/1)

Tâ devr ide eflâkde seb'a-i sitâre
Şâbit ola câhında o **Dârâ**-yı zamâne (2/34)

Feridûn

İran hükümdarıdır. Dahhâk'ı mağlup ederek hükümdar olmuş ve 500 yıl saltanat sürmüştür. Cemşîd sülalesinden olan Feridun ihtiyarlayınca ülkeyi üç oğlu arasında pay etmiştir. Turan'ı Tur'a, Arap ülkesini Selm'e, İran'ı da İrec'e vermiştir. Tur ile Selm İrec'i kıskanıp onu öldürünce Feridun da İrec'in torunu Minüçîhr'i kendisine veliaht tayin etmiştir. Lakabı Ferruh'tur. ¹⁶²

Eserde Sultan Abdülmecid Feridûn taçlı, Muhammed Ali Paşa ve Yusuf Paşa Feridûn şevketli olarak anılmıştır:

Süleymân-câh u Key-tahtâ **Ferîdûn**-tâc u Cem-bahtâ
Eyâ vaqt-i 'adâlet naqdi mağbût-ı dem-i pîşîn (1/18)

Serdâr-ı **Ferîdûn**-fer ü zâlim-küş-i devrân
Behrâm-ı Tehemten-ten ü Dârâ-yı zamâne (2/13)

Bu âvân ol zamânlardır ki bir zât-ı **Ferîdûn**-fer
Vezâret tîğın aldı şâhib-i tuğ u 'alem oldı (17/7)

¹⁶² İskender Pala, *a.g.e.*, s. 186; Nimet Yıldırım, *a.g.e.*, s. 307.

Harun Reşid

Abbasilerin beşinci halifesidir. Mehdî Billah'ın oğludur. Kardeşi Hâdî'nin vefatından sonra halife olmuştur. 786-809 yılları arasında halifelik yapmıştır.¹⁶³

Müşfiknâme'de “sevbiye” türünden kasidede Harun Reşid döneminde bir kıssa anlatılmaktadır:

Var imiş kışşa-nüvīsān-ı selef kavlince
Bir nedīm-i sūḫan-ārā dem-i **Hārūn-ı Reşid** (7/4)

Hâtem-i Tâyi

Tay kabilesinin reisidir. Babası Abdullah o henüz çocukken ölmüş, kendisini zengin ve cömert bir kadın olan annesi Guneyye (Inebe) bint Afif yetiştirmiştir. Hâtim'in cömertliği, aşırı harcamalarını engellemek için kardeşleri tarafından hapsedilecek kadar iyiliksever olan annesinden gelir.

Hâtim, çocuk yaşlarından itibaren cömertliği ve misafirperverliğiyle tanınarak “Cevâd” (Ecved) lakabıyla anılmıştır.¹⁶⁴ Klasik Türk edebiyatında şairlerin memduhlarının cömertliğini övgüde kullanılır.

Eserde Muhammed Ali Paşa'ya sunulan ıydiyye kasidede Muhammed Ali Paşa Hâtem tabiatlı olarak övülür:

Āsumān-cünbiş ü Rişto-reviş ü deryā-dil
Bermekī-bahşış ü **Hâtem**-meniş ü ebr-‘aṭā (6/16)

Rüstem (Tehemten)

İran'ın efsanevî kahramanlarından. Zâl'in oğludur. Rüstem-i Dâstân, Rüstem-i Zâl, Pûr-ı Zâl, Pûr-ı Zâl-i Zer, Pûr-ı Destân, Tehemten, Heft-hân-ı Acem gibi sıfatlarla anılır. Daha küçüklüğünde kimsenin baş edemediği devler gibi korkunç yaratıklarla savaşmış yarı insan yarı mitolojik bir şahsiyettir. Efsanevî İran şahı

¹⁶³ Nahide Bozkurt, “Hârünürreşid”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, C. XVI, s. 258-259.

¹⁶⁴ Süleyman Tülücü, “Hâtem et-Tâi”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, C. XVI, s. 472.

Keykâvûs'u esir olduğu devlerin elinden kurtaran ve bu macerasında Heft-hân adı verilen yedi aşılmaz engeli aşarak Mazenderan seferiyle devleri mağlup eden odur. Rüstem atını aramak üzere Semengan adlı ülkeye gitmiş, oranın padişahının kızıyla evlenmiştir. Bu evliliğinden daha sonra trajik bir son yaşayarak kendi eliyle öldüreceği oğlu Sührab doğmuştur. Sührab, gençlik çağına geldiğinde babasını aramak üzere İran'a doğru sefere çıkınca İranlılarla savaşmak zorunda kalmıştır. Onu kimse yenemeyince meydana Rüstem çıkmış ve tanımadan oğlu Sührab'ı öldürmüştür.¹⁶⁵

Eserde Tehemten sıfatıyla anılırken Muhammed Ali Paşa'nın övgüsünde kullanılmıştır. Muhammed Ali Paşa Rüstem vücutlu Behram olarak anlatılmıştır:

Serdâr-ı Ferîdün-fer ü zâlim-küş-i devrân
Behrâm-ı **Tehemten**-ten ü Dârâ-yı zamâne (2/13)

2.4.2.3.3. *Batı Kaynaklı Şahıslar*

Müşfiknâme'de Batı kaynaklı şahıslardan Aristo, Calinus, Eflatun, Heramis anılmıştır.

Aristo

Bir hekim ailesinden gelen Aristo Stageira'da doğmuştur. 367'de Atina'ya gitmiş Eflatun'un öğrencisi olmuştur. Yirmi yıllık eğitiminden sonra hocasının en önemli öğrencisi ve onun felsefesini eleştiren rakibi oldu. 347'de hocasının ölümü üzerine Assos'a gitti. İskender'i yetiştirmek üzere Pella Sarayı'na davet edildi. Önemli bir şöhrete kavuşan Aristo Atina'da kendi okulunu kurdu. 322 yılında altmış iki yaşında vefat etti.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Haz.: Cemâl Kurnaz, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, s. 76; Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatının Kaynakları*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2016, s. 326-327.

¹⁶⁶ Mahmut Kaya, "Aristo", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, C. III, s. 375.

Eserde Muhammed Ali Paşa için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Şair Muhammed Ali Paşa'nın devlet adamı olarak aydın ve yenilikçi tavrından dolayı Aristo benzetmesi yapmıştır:

Āsumān-cünbiş ü **Rišto**-reviş ü deryā-dil
Bermekî-bahşış ü Hâtem-meniş ü ebr-‘aṭā (6/16)

Calinus

Asıl adı Galenos olup bu isim İslâmî literatürde Câlînûs şeklinde şöhret bulmuştur. Doğum tarihi kesin değildir. Bergama'da doğmuştur. Mimar olan babası kendisine on beş yaşına kadar aritmetik ve geometri öğretmiş, ardından onu mantık, sonra da tıp tahsiline yöneltmiştir. İlim hususunda Eflatun'un yazmış olduğu eserlerden istifade etmiştir Tıp öğrenmiş ve birçok eser yazmıştır. 191 yılında çıkan yangında kaleme aldığı birçok kitap yanmıştır.¹⁶⁷

Eserde, Reşid Paşa ile onun yerine geçen sadrazam karşılaştırılmış ve Reşid Paşa Eflatun olarak görülürken yerine geçen sadrazam Calinus'a benzetilmiştir. Calinus'un ilmi Eflatun'dan öğrenmesi sebebiyle Eflatun'un yerini tutamayacak biri oluşuna dikkat çekilerek Reşid Paşa övülmüştür:

O da bir zât-ı hikem-sencdir ammâ n'ideyim
Tutabilür mi Felâṭun yerini **Câlînûs** (5/4)

Eflatun

Asıl adı Platon olsa da İslam dünyasında Felatun veya Eflatun olarak anılmıştır. Atina'da doğmuştur. Sokrat'ın öğrencisidir. Sokrat'ın ölümünden sonra başladığı seyahatlerinde Megara, Kirenea, Sicilya, Mısır, İtalya gibi şehir ve ülkeleri gezen filozof buralardaki ilim ve fikir adamlarıyla tanışmış, dersler almış, fikir alışverişinde bulunmuştur. Batı kaynaklarına göre Eflatun milattan önce 347 yılında

¹⁶⁷ İlhan Kutluer, "Câlînûs", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, C. VII, s. 32.

seksen yaşlarında iken, arkasında ciddi bir ilim ve fikir kadrosu ile birlikte pek çok kitap bırakarak ölmüş ve Akademi'nin bahçesine defnedilmiştir.¹⁶⁸

Eserde Eflatun, sadrazam Reşid Paşa ve Mehmed Emin Paşa için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

O da bir zāt-ı hikem-sencdir ammā n'ideyim
Tutabilür mi **Felâṭūn** yerini Cālīnūs (5/4)

Hāmī-i devlet ü dīn hāmīl-i mihr-i temkīn
Ḳurre-i 'ayn-ı Herāmīs ü **Felâṭūn**-vāye (8/14)

Hāce-i rāy-ı **Felâṭūn**isi
'Aql-ı fa'alle virir ders ü sebaḳ (18/3)

Heramis

Hermes olarak bilinir. Eski Mısır dinindeki Thoth'u, Müsevîlikteki Uhnuh'u, Budizmdeki Buda'yı, Zerdüştilikteki Hôşeng'i ve İslâm'daki İdrîs'in birleştirildiği mitolojik şahsiyettir. Bu şahsiyet tufanla birlikte anılırken kendisi hikmet sahibi veli bir kimsedir ve aynı zamanda gökte yüce bir makama çıktığına inanılır.¹⁶⁹ Heramis eserde, Reşid Paşa için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır:

Hāmī-i devlet ü dīn hāmīl-i mihr-i temkīn
Ḳurre-i 'ayn-ı Herāmīs ü Felâṭūn-vāye (8/14)

¹⁶⁸ Fahrettin Olguner, "Eflâtun", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, C. X, s. 469-470.

¹⁶⁹ Mahmud Erol Kılıç, "Hermes", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, C. XVII, s. 228.

2.4.2.3.4. *Mesnevi Kahramanları*

Ferhâd u Şîrîn

Ferhad u Şîrîn hikâyesinin ilk örneği Genceli Nizâmî (ö. 1214?) tarafından Hüsrev ü Şirin adıyla yazılmıştır. Bu hikâyede mühendis, mimar ve ressam olan Ferhat, Şirin'e âşıktır. Şirin de İran Hükümdarı Hüsrev'in öldürmek istediği rakiptir. Hüsrev ü Şirin hikâyelerinde Ferhat, su yolları yapması ve Şirin'in aşkıyla dağları delmesiyle öne çıkar. Hüsrev'in değil de Ferhad'ın başkahraman olduğu ilk hikâyeyi Türk edebiyatında Ali Şîr Nevâî (ö. 1501) yazmıştır. Türk edebiyatında gerek Ferhad'ın gerekse Hüsrev'in öne çıktığı hikâyelerde konu bazı farklılıklarla işlenegelmiştir. Klasik Türk edebiyatında Ferhat; yaşadığı zorluklar, aşkı uğruna imkânsız göze alması, Bîsütun dağını delmesi, Şirin'in gerçek olmayan ölüm haberini alınca elindeki külünk/kazmayla başını yarıp ölmesi, Şirin'in de Ferhad'ın ölümüne şahit olunca hançerle intihar etmesi ile anılır. Ferhat Kûhken (dağ kazan) lakabıyla da anılır.¹⁷⁰

Müşfiknâme'de Ferhat iki yerde külüngü ile (tîşe-i Ferhâd) anılırken bir yerde şairin tatlı sözleri bir güzele benzetilmiş ve okuyan herkesi Ferhat gibi deli edeceği ifade edilmiştir. Şair bu örnekte “şîrîn” kelimesini tevriyeli kullanmıştır:

Başa hicrân-ı ser ağyâra düşdi tîşe-i **Ferhâd**
Şaşa mevrûş olaldan hüsn-i Leylâ şîve-i **Şîrîn** (1/23)

Eyledi hüsnüğe **Ferhâd** gibi dîvâne
Müşfikâ 'âlemi bu şâhid-i şîrîn-sühanım (28/7)

Degildir şiddet-i âvâzesi bîhûde volkanı
İder kûh-ı maḥabbet tîşe-i **Ferhâd**'dan feryâd (30/2)

¹⁷⁰ Cemal Kurnaz, “Ferhad”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, C. XII, s. 383; İskender Pala, *a.g.e.*, s. 185.

Leylâ vü Mecnûn

Leylâ vü Mecnûn klasik Türk edebiyatının aşk mesnevilerinden biridir. Arap kabileleri arasında anlatılan bir sözlü gelenek ürünüdür. Okulda tanışan Leylâ ve Kays, birbirlerini görür görmez âşık olurlar. Aile büyüklerinin kabul etmemesiyle Kays bir türlü sevdiğine kavuşamaz. Epeyce mücadele edip aşkıdan yabana düşer, dağı bozkırı kendine mesken edinir. Başında kuşlar yuva yapar, vahşi hayvanlarla dertleşir. Tam Leylâ'ya kavuşmak üzereyken Leylâ vefat eder. Bu acıya dayanamayan Mecnun da onun kabri başında can verir.¹⁷¹

Birinci kasidenin tegazzül bölümünde şair, memduhu Leyla'nın güzelliğinin varisi olarak tanıtmıştır:

Başa hicrân-ı ser ağyâra düşdi tîşe-i Ferhâd
Saşa mevrûş olaldan hüsn-i Leylâ şîve-i Şîrîn (1/23)

Sevdâ-yı dü-çeşmiş ile şahrâlara düşdi
Mecnûn-ı beyâbân gibi Leylâ-yı zamâne (2/26)

Selmâ

Selma bir mesnevi kahramanı olmasa da Arap kasidelerinde ideal güzelin ifadesinde adı sık sık Leyla gibi anılan güzellerden biridir. Nitekim Arap kasidelerinde Leyla, Hind, Afra, Erva, Azra gibi isimler güzeli ifadede tercih edilmiştir.¹⁷² Ayrıca Mısırlı şair İbnü'l-Fârız'ın (ö. 1235) şiirlerinde Leyla, Selma ve daha pek çok kadın kahraman ilahi cemalin ve kemalatın simgeleri olmuştur.¹⁷³ Şair Muhammed Ali Paşa'yı (ö. 1868) övdüğü kasidesinde onun idaresinin her düğümü çözdüğünü, her meseleyi hallettiğini anlatırken istisna olarak zamanın Selma'sının kakülünün kıvrımlarının kaldığını belirtmiştir. Zamanın Selma'sının saçlarının

¹⁷¹ İskender Pala, "Leylâ vü Mecnûn / Türk Edebiyatı", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, C. XXVII, s. 162-164; İskender Pala, *a.g.e.*, s. 347-349.

¹⁷² Mehdi Cengiz, "Eski Arap Şiirinde Kasidenin Bölümleri Arasındaki Konu Bütünlüğü Sorunu", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2021, C. 13, S. 3, s.1243.

¹⁷³ Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, Çev.: Ergun Kocabıyık, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, 452.

kıvrımları dışında her düğüm çözülmüştür. Bu husus, Müşfik'in Arap edebiyatına vakıf bir şair olduğunu da gösterir:

Her 'uğdeyi h all itdi ser engüşt-i himemle
Ėayr ez-girih-i k ak ul-i **Selm **-yı zam ne (2/17)

V mık u Azr 

İran edebiyatı kaynaklı aşk hik yesidir. V mık, Çin hükümdarı Taymus'un oğlu, Azr  ise Gazne padişahının kızıdır. V mık bilgili, cesur ve yiğit bir savaşı olmasının yanında aynı zamanda bir şairdir. V mık ve Azr  birbirlerinin resimlerini görerek birbirlerine  şık olurlar. Pek çok olağanüstü hadise ve varlığın bulunduğu maceralı bir sürecin ardından kavuşırlar. İçerisinde fantastik ögeler barındıran bu hik ye sonu kavuşıma ile bitmesi dolayısıyla sevilmiş ve rağbet görmüştür.¹⁷⁴

M şfikn me'de V mık u Azr  adlı eser, Muhammed Ali Paşa'nın övgüsünde anılmıştır. Zamanın Vamık ve Azra'sının Muhammed Ali Paşa'ya gönül verdiği ifade edilmiştir:

Ser-d de kemend-i Ėamıņa **V mık**-ı devr n
Dil-beste ser-i z lfn je 'Azr -yı zam ne (2/24)

¹⁷⁴ Gönül Ayan, "V mık u Azr ", *D A*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, C. XLII, s. 504-505; İskender Pala, *a.g.e.*, s. 557-558.

2.4.2.4. Ülke ve Şehirler

Aden

Arap yarımadası ile Afrika kıtasındaki Somali yarımadası arasında bir körfez şehridir. İncisiyle meşhurdur. Klasik Türk edebiyatında incisi ile anılır.¹⁷⁵

Eserde, Müşfik döktüğü gözyaşlarını Aden incisine benzetmiştir:

Fırkatınle бүkilür rişte-i қaddim dā'im
Hasretinle dökilür қаtre-i dürr-i '**Aden**'im (28/2)

Bağdat

Bağdat, eserde Bektaşî şeyhi Bağdatlı Ali Baba'nın vefat tarihi için yazılan tarih manzumesinde anılmıştır:

Ṭarīḳ-i nāzenīniñ faḫrı **Bağdādī** 'Ali Baba
Geçüp menzil-res-i ser-ḫadd-i ervāḫ oldı 'aşḳ olsun (24/1)

Edirne

Eserde Edirne, Mehmed Emin Âlî Paşa'nın Edirne valiliğine atanması için yazılan tarih manzumesinde geçmektedir. Aynı manzumenin yedinci beytinde de "Çirmen" adıyla anılmıştır:

Bārekallāh Muḫammed Paşa
Oldı vālī-i **Edirne** el-ḫaḳ (18/1)

Yümn ile oldı Muḫammed Paşa
Çirmen iḳlīmine vālī bā-ḫaḳ (18/7)

¹⁷⁵ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 20.

Fransa

Avrupa'nın en önemli ülkelerinden biri olan Fransa, eserde Napolyon Bonapart'ın imparatorluk tarihi için yazılan manzumede anılır. Şair Fransa'daki karışıklıkları anlatırken Napolyon'un Fransa'yı imar edişini söz konusu eder:

Olup aşhâb-ı fezâyiḥ 'alem-efrâz-ı ğurūr
Niçe dem olmuş idi mülk-i **Fıransa** pür-şūr (26/1)

Dest-i mi'mâr-ı tedâbir-i ḥakīmānesidir
Kılan iḳlīm-i **Fırans**'ı yerḡi başdan ma'mūr (26/13)

Saksonya

Müşfiknâme'de Almanya'da bir eyalet olan Saksonya da yer almaktadır. Şair, Saksonya hükümdarı diyerek Alman hükümdarını kastetmiştir. Eserde, "Çin hükümdarı da Alman hükümdarı gibi Napolyon'un iyilik çanağını yalamak için can atmaktadır." denilmiştir:

Cân atar hırş ile **Saksonya** hükümdarı gibi
Kâse-līs-i himemi olmaġa şâh-ı Faġfūr (26/17)

Selanik

Selanik şehri, Yusuf Paşa'nın Selanik valiliğine atanması için yazılan tarih manzumesinde anılmıştır:

Olnca mün'azil Ya'ḳûb Paşa söyledim târiḡ
Selânîk şimdi cāy-ı āşaf-ı Yūsuf-şiyem oldı (17/13)

2.4.2.5. Bazı Mitolojik Unsurlar

Âb-ı Hayat ve Hızır

Musa Peygamber zamanında yaşayan, kendisine ilahi bilgi ve hikmet öğretilen Hızır; İlyas'la birlikte hayat suyu içerek ölümsüzlüğe kavuştuğuna inanılan büyük ve ünlü kişidir. Geçtiği ya da namaz kıldığı her yerin yeşerdiği söylenir. Ölmezlik sırrına vakıf olduğundan halâ yaşadığına ve darda kalanlara yardıma koştuğuna dair rivayetler olan Hızır'a ilişkin inanış, halk kültüründe geniş bir yer tutmaktadır.¹⁷⁶

Eserde “sevbiyye” türündeki kasidede Müşfik üzerindeki elbisenin eskiliğini anlatmak için Hızır'ın hırkası kadar eski bir elbiseye sahip olduğunu belirtmiştir. Hüsnî Bey'in sakalı için yazılan tarih manzumesinde de Hüsnî Bey'in dudağı âb-ı hayâta; ağzının kenarındaki tüyler ise Hızır'ın hattına teşbih edilmiştir:

Benim arkamda olan köhne libâsıñ dikişi
Hırka-i **Hızır** ile birlikde ya ol cüz'î cedîd (7/8)

Dil-beste-i cemâli âyîne-i melâhat
Leb-beste-i maqâli **âb-ı hayât** u kevşer (20/3)

Yok yok dehen yanında yek çend-i müy-ı hoş-bü
Güyâ hañ-ı **Hızır**'dır âb-ı hayâti söyler (20/5)

Anka

Kaf dağında yaşadığına inanılan, tüyleri renkli, yüzü insana benzer, asla yere konmayıp daima yükseklerde uçan ve kendisinde otuz çeşit kuştan alamet bulunduran efsanevî bir kuştur. Simurg olarak da adlandırılan Anka, halk arasında bu iki kelimenin birleşmesinden oluşan Zümrüdüanka şeklinde isimlendirilir. Kaf dağının tepesinde abanoz, sandal ve öd ağacından yapılmış köşk benzeri bir yuvada

¹⁷⁶ Dursun Ali Tökel, *a.g.e.*, s. 361; Rıdvan Canım, *a.g.e.*, s. 283.

yaşayan Anka, uçtuğu zaman kanatları bütün göğü kapladığı için hava kararır, sel sesine veya gök gürültüsüne benzer sesler çıkarır ve çok parlak olduğu için ona bakan gözler kamaşmıştır. Ömrünün sonuna gelince yuvasını ateşe vererek kendini yakarmış. Böylece ateşin küllerinden yeni bir Anka dünyaya gelmiştir. Anka, İran mitolojisinde Zal'i yetiştiren ve oğlu Rüstem'e yardım eden kuş olup İslâm mitolojisinde kuşların padişahı olarak anılır.¹⁷⁷

Şair Muhammed Ali Paşa'nın dönemini anlatırken ve güçlünün güçsüze hükmedemediği ortamı anlatırken Anka'yı kullanmıştır:

Olamaz hamle-i zenbūra mu'ādil şāhīn
Tıramaz pençe-i 'uşfūra mukābil 'Ankā (6/26)

Şair, Reşid Paşa'nın düşmanının ikbal kuşunun hüma olsa bile Kaf'taki ankaya döneceğini ifade ederken Anka'yı Hüma'dan küçük bir kuş olarak ele almıştır:

Haşmınuñ tã'ir-i iqbāli Hümā olsa döner
Lāne-i Kāf-ı kāsāvetde tıran 'Ankā'ya (8/6)

Ejderha

Ejderhâ, ejdehâ şeklinde de kullanılan ejder, büyük yılanıdır. Bir inanışa göre yılan, kendi eceliyle ölmez mutlaka başka birisi tarafından öldürülürmüş. Yüz yıl yaşayan yılanlar ejdehâ olurmuş. Yılan ejdehâya dönüşünce ağzından ateşler saçar, nefesiyle diğer mahlukları sömürüp yutarmış. O zaman melekler onu kaldırıp Kaf dağının arkasına atarlarmış. Ejderhâ ve ejder diye bilinen hayvanın daha sonra başı çoğalır ve ayakları çıkarmış.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Ahmet Atillâ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, C. I, Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2016, s. 326-328; H. Dilek Batıslam, "Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2002, S. 7, s. 196.

¹⁷⁸ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 166.

Müşfiknâme'de Reşid Paşa'nın savaşta düşmana aman vermeyişini anlatırken kalemini ejderhaya benzetmiştir ki bu ejderha Hz. Musa'nın elinde ejderha olan asasıdır:

Lîk hengām-ı veġā aındırır ol **ejderi** kim
Yed-i Mūsā da aman virmez idi a'dāya (8/10)

Gāv-ı Zemîn

“Yeryüzü öküzü” anlamına gelir. Eski telakkiye göre arz yedi kattır ve yuvarlak değil düzdür. Hareketi olmayıp sabittir. Dünyanın balık üzerinde duran bir öküzün üstünde olduğuna inanılmıştır.¹⁷⁹

Şair, Sultan Abdülmecid devrinde karışıklıkların yatışıp ülkenin huzur içinde oluşunu anlatırken gāv-ı zemîni kullanmıştır. Böylece fitne yerin altına girmiş ve bir daha dönmek üzere ülkeyi terk etmiştir:

Fiten şaķlandı tā gāv-ı zemîniñ üstüñ ānında
Olup arza **Hümā**-yı şefķati zıll-efgen-i te'mîn (1/11)

Hüma

Doġu mitolojilerinde ve klasik Türk şiirinde üstün özellikleriyle anılan efsanevi kuştur. Bazı Türk lehçelerinde Umay, Kumay şeklinde de anılan Hüma; devlet kuşu ve talih kuşu olarak da bilinmektedir. Hüma'nın kimilerince güvercin büyüklüğünde, yeşil kanatlı, anavatani Hint Okyanusu'ndaki adalar olduğuna inanılırken kimileri de onun Çin ve Hindistan coğrafyasında yaşayan boz renkli, serçeden büyük bir kuş olduğu inancını taşımaktadır. Hüma'nın devlet kuşu olarak adlandırılmasının sebebi üzerinden geçtiği kişilere hükümdarlık, zenginlik ve mutluluk getireceğine inanılmasıdır. Klasik Türk edebiyatı şairleri tarafından mutluluk, şans ve güç sembolü olarak anılan Hüma; özellikle yükseklerde uçması,

¹⁷⁹ Ahmet Talat Onay, *a.g.e.*, s. 236; Nimet Yıldırım, *a.g.e.*, s. 330.

tuzağa düşürülüp avlanamaması, gölgesinin insanlara iyi şans getirdiği inancı çerçevesinde şiirlerde zikredilmiştir.¹⁸⁰

Şair, Sultan Abdülmecid döneminde fitnenin saklandığını, fitnenin yok olduğunu ve onun şefkat Hüma'sının gölgesinin yeryüzüne düştüğünü anlatırken Sultan Abdülmecid'in şefkatini Hüma'ya benzetmiştir. Beyitte fitnenin dünyanın altında olduğuna inanılan öküzün kemiklerinde saklanması dikkat çekicidir:

Fiten şaklandı tā gāv-ı zemīniñ üstüñ ānında
Olup arza **Hümā**-yı şefkati zıll-efgen-i te'mīn (1/11)

Şair, Reşid Paşa'nın düşmanının ikbal kuşu hüma olsa bile Kaf'taki Anka'ya döner derken Anka'yı Hüma'dan küçük bir kuş olarak ele almıştır:

Haşmınıñ tã'ir-i iqbāli **Hümā** olsa döner
Lāne-i Kāf-ı qasāvetde tūran 'Ankā'ya (8/6)

2.4.2.6. Giyim Kuşam

Divan şiirinde kıyafet, daha çok teşbih, istiare ve mecaz yoluyla konu edilmiştir. Bu esnada onların kumaşları, renkleri, şekilleri, desenleri vs. hususiyetlerine de temas edilmiştir. Kıyafet tasvirlerinde şairin en çok ilişki kurduğu konular bağ, bahçe, gökyüzü, cennet vb.dir. Kumaş ve elbisenin bugünkünden çok daha kıymetli kabul edildiği dönemde şairler giyim kuşamla ilgili hususlara yabancı kalmamış ve şiirlerinde sosyal hayatın birçok yönünü olduğu gibi giyime dair unsurlarını da ele almışlardır.¹⁸¹

Müşfiknâme'de çeşitli kumaş adları şairin yapmış olduğu tasvirlerde kullanılmıştır. Muhammed Ali Paşa'ya sunulan ıydiyye kasidesinde “onun kerem

¹⁸⁰ H. Dilek Batislam, a.g.m., s. 187-188; Ömür Ceylan, *Kuşlar Dîvânı Osmanlı Şiir Kuşları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007, s. 116-118.

¹⁸¹ Nihat Öztoprak, “Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2010, S. 4, s. 103-104.

yeni (âstîn) ihtiyaç sahipleri insanların öptüğü bir yer” olarak ele alınmıştır. Nitekim birine iyilik yapan elin veya elbisenin öpülmesi doğaldır:

Âstîn-i keremi bûse-geh-i ehl-i niyâz
Âsitân-ı ni‘amı kıble-i aşhâb-ı recâ (6/9)

Eserde atlas kelimesi kumaş anlamına gelecek şekilde de kullanılmıştır. Bilindiği gibi atlas üstü ipek, altı pamuktan sık dokunmuş bir kumaştır. Genellikle düz renkli bu kumaş nakışsız olduğu için sade de denmiştir.¹⁸² Şair, Muhammed Ali Paşa'nın kıymetli boyu için, feleğin atlas kumaşının eski bir diba olacağını belirtmiştir. Nitekim diba aslında kaliteli bir kumaştır:

Lâ-mekân süllem-i iclâline ednâ pāye
Atlas-ı çarh kad-i kadrine köhne dībâ (6/10)

Şair, feleğin atlası yelken olsa bile Muhammed Ali Paşa'nın büyüklüğünün ve makamının filikasını yerinden oynatamayacağını anlatırken yelkenin büyüklüğü için atlas feleğini vermiştir. Klasik Yunan mitolojisinde yer alan bir bilgiye göre Atlas, gökkubeyi sırtında taşımakla cezalandırılmış mitolojik bir karakterdir.¹⁸³ Şair “*Gök kubbe yelken olsa bile Muhammed Ali Paşa'nın ululuk ve makamının filikasını yerinden oynatamaz.*” diyerek övgüde bulunmuştur. Yelkenin büyüklüğü için kullanılan atlas feleği aynı zamanda atlas kumaşından yelken anlamına gelecek şekilde de kullanılmıştır ki eskiden yelkenler sık dokunmuş kumaşlardan yapılırdı:

Depredemez filke-i cāh u celâlin
Ola dahı bādbān atlas-ı devrân (14/3)

¹⁸² Sebahat Deniz, *16. Yüzyıl Bazı Dîvân Şâirlerinin Türkçe Dîvânlarında Kozmik Unsular (Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Beg, Nev'î, Yahyâ Beg)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1992, s. 42.

¹⁸³ Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020, s. 20.

Şairin feleği hicvettiği aşağıdaki beyitte feleğin atlasının kendi yakası gibi parçalanmasını istemiştir:

Hāk-rüb-ı ḥasret olsun mihri dāmānım gibi
Pārelensün aḥlası çarḥıñ girībānım gibi (29/1)

Müşfiknâme'de sevb-iye türünden kasidede şair kendisinin giyecek yeni bir elbisesinin (sevb-i cedîd) olmadığını belirtmiştir:

Minnet Allāh'a ḳarīb oldı egerçi meh-i 'īd
Līk yokdur giyecek şırtıma bir sevb-i cedīd (7/1)

İnsanlar bayramlarda renkli elbiseler giyer. Özellikle beyaz ve kırmızı bayramlarda tercih edilen renklerdendir. Şair insanların bayramda kırmızı, beyaz elbiseler kestirirken (diktirirken) kendisinin ancak tırnaklarını kestirebildiğini belirtmiş ve bu vesileyle maddi durumunu anlatmıştır:

Ben de tırnaḳlarımı kesdireyim bayramlık
Ḥalk kesdikçe bütün elbise-i sürḥ ü sefīd (7/3)

Napolyon için yazılan tarih manzumesinde Fransa'daki düzeni kumaşa benzetmiştir. Şair Fransa'daki karışıklığı tasvir ederken tanzimat kumaşlarının didik didik edildiğini belirtmiştir:

'Ihn-ı menfūşa dönüp aḳmişe-i tanzīmāt
Oldı ehl-i ḥikemiñ sa'yi hebā'en menşūr (26/4)

Aynı şekilde Fransa'daki karışıklıklar giyim kuşam unsurları ile tasvir edilmiştir. Fransa'daki karışıklık ülke elbisesini parçalamış, sahil eteği ve sınır yakası parça parça olmuş; ülkenin güvenliği tehlikeye girmiştir:

Pençe-i fetret ile çāk olarak kisve-i mülk
Kalmadı dāmen-i sāhille girībān-ı şuğūr (26/5)

Şair bir gazelinde, sevgilinin kavuşma kokusunu duymadan ölürse gömleği (pîrehen) gül yaprağından dahi olsa dikene maruz kalacağını belirtmiştir:

Hār olur bŷy-ı vişālinden ölürsem nevmīd
Varağ-ı gülden eger olsa dağı pîrehenim (28/4)

2.4.2.7. Âdet ve Gelenekler

Metinde yer alan âdet ve geleneklerden önce *Müşfiknâme*'deki manzumelerle ilgili bazı geleneklere değinmek faydalı olacaktır. Şairlerin devlet büyüklerine medhiye sunmaları, bayramlarda ıydiyye sunmaları, yılbaşında sâliyye yazmaları gelenek hâline gelmiş uygulamalardır. *Müşfiknâme*'de medhiye, ıydiyye, sâliyye türlerinde yazılan manzumeler de diğer tarih manzumeleri de hep bir geleneğin sonucudur.

ıydiyye başlıklı kasidede kurban bayramı sofrasının serilmesinden söz edilmiştir ki Türk kültüründe bayramlarda insanlar büyüklerin evlerinde toplanıp geniş sofralarda yemek yer. Sultanlar ve önemli devlet adamları da bayramlarda geniş sofralar kurarak insanlara ikramda bulunur:

Şükr kim başt olunup süfre-i ĩd-i ađhā
Oldı aç gözlü felek mā'ide-ğ̃ār-ı ālā (6/1)

ıydiyye başlıklı kasidenin aşağıdaki beyitlerinde kurbanda ihsan edilen kurbanlıkların fakirleri doyurduğundan söz edilmiştir. Bu da yine kurban bayramında

kurban etinin dağıtılması, sofralar kurulup fakirlerin doyurulması ile ilgilidir. Bu sofralardan biri de hân-ı yağma adı verilen yağma sofrasıdır. Yağma sofrası, Türk kültüründe İslamiyet öncesinde başlayan ve İslami dönemlerde de hem düğün yemeklerinde hem de varlıklı kimselerin verdiği yemeklerde mevcudiyetini sürdüren günümüzde de Anadolu'da bazı düğün sofralarında görülen bir gelenektir. Bu gelenekte yemeğe katılanların yemeği yedikten sonra yemekte kullanılan eşyayı da beraberlerinde götürmeleri söz konusudur.¹⁸⁴ Çok büyük ebatta hazırlanan sofralar ve bunların yağması, ayrıca aşırı yiyecek sunma, bakır, gümüş hatta altın kapların, tepsilerin, yemek takımındaki diğer eşyanın konuklarca alınıp götürülmesi, yağmanın özelliklerindedir:¹⁸⁵

Geldi ol dem k'ola uğhiyye-i ihsân kurbân
İrdi ol dem k'ola dil-sîr-i mevâ'id fuqarâ (6/6)

Tâ ki uğhiyye-i in'âm u 'aṭâ zebḥ olunup
Baş idildikçe cihân ḥalkına ḥ'ân-ı yağma (6/23)

Osmanlı toplumunda bayramlarda yeni elbise diktirmek âdeti.¹⁸⁶ Günümüzde de yeni hazır elbiseler alıp giyilmektedir. Şairin, yaptığı ve beytinde ifade ettiği gibi tırnaklarını kesmesi de bayram öncesi yapılan işlemlerdedir:

Ben de tırnağlarımı kesdireyim bayramlık
Ḥalk kesdikçe bütün elbise-i sürḥ ü sefid (7/3)

Eskiden yılbaşı olarak hicri yılbaşı kabul edilirdi. Bu yılbaşlarında şairlerin devlet büyüklerine sâliyye şeklinde manzumeler sunmaları ve yılbaşlarını bu şekilde kutlamaları âdeti:

Ḥaḳ mübârek ide bu sâl-i sa'âdet-fâli
Ḥazret-i âşaf-ı Cem-câh-ı Reşid Paşa'ya (8/1)

¹⁸⁴ Cahit Öztelli, "Yağma Geleneği", *Türk Dili*, 1958, C. VIII, S. 85, s. 28-30.

¹⁸⁵ Mehmet Aslan, *Türk Edebiyatında Manzum Surnameler (Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 212-218.

¹⁸⁶ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 261.

Yusuf Paşa'nın Edirne valiliği için yazılan tarih manzumesinde kılıç kuşanmak ve tuğ sahibi olmaktan söz edilmiştir. Vezirlerin kılıç kuşanması âdettir. Tuğ sahibi olmak da padişah adına tuğ çekmek anlamına gelir:

Bu āvān ol zamānlardır ki bir zāt-ı Ferīdūn-fer
Vezāret tīğın aldı şāhib-i tuğ u 'alem oldı (17/7)

Eskiden hazinelerin saklanmak amacıyla genellikle testi benzeri kaplar veya sandukalar içinde toprağa gömülmesi âdetti. Emin adlı gencin vefatını şair, toprağa gömülen hazine hayaliyle vermiştir:

Künc-i şihhat bulmayup dārü'l-belā-yı dehrde
Genc iken gencine-āsā oldı toprağa defīn (19/2)

2.4.2.8. Tipler

2.4.2.8.1. Sevgili

Klasik Türk şiirinde sevgiliye ait güzellik unsurları kaside, tarih manzumesi, şehrengiz gibi pek çok şekil ve türde devlet adamları gibi kadın olmayan insanların anlatımında da tercih edilmiştir. Şair için mutlak güzelliğin anlatımında kullanılan bu kalıplar pekala erkeğin anlatımında da tercih edilebilirdi. *Müşfiknâme*'de de kaside ve tarih manzumelerinde şair devlet adamlarını sevgiliye ait güzellik unsurları ile tasvir etmiş ve övmüştür.

Şair, Sultan Abdülmecid'i överken onun iki kaşını yaya benzetmiş ve kaküllerini kıvırdığında âşıkların gönlüne kement atmış şuh bir avcı olarak hayal etmiştir:

Çatup kavş-i dü-ebrūsın idüp kāküllerin pür-çīn
Kemend atmış dil-i 'uşşāka ol şūh-ı şikār-āyīn (1/21)

Sultan Abdülmecid'in kaşlarını görenler, sırat köprüsünün kıldan ince kılıçtan keskin olduğunu kabul edeceklerdir:

Görenler kaşını bir vech ile inkāra yol bulmaz
Şırāḫıḫ kıldan ince hem kılıçdan olduğın keskin (1/22)

Şair, Muhammed Ali Paşa'nın devrinde sadece zamane güzellerinin yasemin kokulu saçının perişan olduğunu, onun dışında hiçbir şeyin perişan olmadığını anlatırken klasik Türk şiirindeki "zülfi perîşân" kalıbından yararlanmışır:

Devriñde ne mümkün k'ola bir cem' perîşân
Olursa meger zülfi semen-sây-ı zamâne (2/6)

Şairin tegazzül bölümünde tasvir ettiği sevgilinin bakışı ve siyah hattı zamane arasında kavga ve fitne çıkarmaktadır:

Ḥarf-ı niğehiñ gūşe-i ğavġā-yı zamâne
Ḥaḫḫ-ı siyehiñ fitne-i ber-pây-ı zamâne (2/23)

Onun gam kemendine devrin Vamık'ı; saçına da devrin Azra'sı gönül bağlamıştır:

Ser-dāde kemend-i ğamiña Vāmık-ı devrân
Dil-beste ser-i zülfüñe 'Azrā-yı zamâne (2/24)

Sevgili aydır, âşık hep onu görmeyi arzular, ondan ayrıken hiçbir şeyin önemi olmadığı gibi her şey âşığın gözünde musavidir:

Ben muḫḫarib-i maḫmaşa-i hecriñe ey mäh
Siyyân görünür zezem ü şaḫbā-yı zamâne (2/25)

Şair, sevgilinin iki gözünün sevdasıyla zamanın Leyla'sının çöldeki Mecnun gibi çöllere düştüğünü ifade etmiştir:

Sevdā-yı dü-çeşmiñ ile şahrālara düşdi
Mecnūn-ı beyābān gibi Leylā-yı zamāne (2/26)

Hz. Muhammed'in boyunun Tuba ağacına benzetilmesi sebebiyle Tuba ağacı büyük bir öneme sahiptir. Sevgilinin boyu da tuba ağacına teşbih edilir. Onun boyu zamanın tubalarını kiskandırır:

Ṭübā aña kim cennet-i kūyuñ kıble me'vā
Ey kām̄eti reşk-āver-i ṭübā-yı zamāne (2/27)

Sevgilinin zülfünü tasvir eden şair her şeyin perişan, yersiz yurtsuz olduğunu fakat sevgilinin zülfünün kıvrım kıvrım olduğunu belirtmiştir:

Keder bī-cā vü hirmān bī-ķarār u ye's bī-menzil
Perişān cümle illā zülf-i cānān ḥam-be-ḥam oldı (17/2)

Bir gazelinde sevgiliyi nazik yürüyüşlü bir sultan olarak tasvir eder:

Görince sen şeh-i nāzik-ḥırāmı
Yitürdüm dest-i ṭāķatden zimāmı (27/1)

Sevgilinin saçlarının altındaki yüzü karanlık gecede bir dolunay olarak tasvir edilir:

Yüzüñ ğisūlarıñ altında cānā
Ke'enne'l-bedra fī'l-leyli'z-żalāmi¹⁸⁷ (27/2)

¹⁸⁷ Ey sevgili! Perçemlerinin altında senin yüzün karanlık gecede dolunaydır.

Gönlünü Kabe'ye teşbih eden şair sevgiliden ayrıyken o Kabe'nin yıkıldığını anlatır:

Yıkıldı Ka'be-i dil firqatınle
*Bi-Rabbi'l-beyti yā zabye'l-ḥarāmi*¹⁸⁸

Sevgili naz servisidir. Âşık da onun ayağını öpmek ister:

Ayağı öpmek için serv-i nāzım
*Uyūnī kad beket mişle'l-ḡamāmi*¹⁸⁹ (27/4)

Sevgilinin gözleri mesttir, dudağı lal taşdır; lal dudağına hasret kalan şair kan yutar ve kan tükürür:

İçeli ḥasret-i la'liḡ meyin ey gözleri mest
Kan yutar kan tükürür ḡayrı dem-ā-dem dehenim (28/3)

Şair sevgilinin saçının kokusunu duyarak göz yaşlarını kirpiklerine dizmekte, ağlamaktadır:

Zülfün istişmām iderken eşkden her tārını
Eyledim bir silk-i cevher-dār müjgānım gibi (29/2)

Sevgili bütün dünyayı saçına esir eder. Onun kafirliği duygusuzluğudur:

Görmedim dünyayı ser-tā-ser esīr-i zülf iden
Sen şeh-i kāfir-nijād-ı nā-müselmānım gibi (29/4)

Sevgili âşığa sitem eder, şair de bazen bundan feryat etmektedir:

Gehī aḡyār u geh yār-ı sitem-mu'tāddan feryād
Dil-i dīvānem eyler āşinā vü yaddan feryād (30/1)

¹⁸⁸ Ey Harem ceylanı! Kâbe'nin Rabb'ine yemin ederim ki gönül Kâbe'si senin ayrılığınla yıkıldı.

¹⁸⁹ Ey nazlı servim! Senin ayağını öpmek için gözlerim putlar gibi ağladı.

Sevgilinin dağmık kakülü yüzüne örtü olduğunda güneş haşre dek o yüzün hasretinden yanacaktır:

Tār u pūd-ı kākülinden rüyına düzmüş niķāb
Hasretinden haşre dek yansun yaķılsun āfitāb (31/1)

2.4.2.8.2. Âşık

Şair, Sultan Abdülmecid’i (1839-1861) överken onun güzelliğinin Leyla ve Şirin’den miras olduğunu, kendisine de ayrılık düştüğünü belirtmiştir:

Baņa hicrān-ı ser ađyāra düşdi tīşe-i Ferhād
Şaņa mevrüş olaldan hüsn-i Leylā şīve-i Şirīn (1/23)

Sultan Abdülmecid’e olan sevgisinin gamından dermansız kaldığını belirterek anlatmıştır:

Ėamından öyle bitābım ki sulţānım virir āzār
Eger pīrāhen-i gülden döşense pister ü bālīn (1/24)

Âşık gözleri mest olan sevgilinin lal dudağının hasretinden her an kan yutup kan tükürmektedir:

İçeli hasret-i la’liņ meyin ey gözleri mest
Ėan yuţar ķan tükürür Ėayrı dem-ā-dem dehenim (28/3)

Sevgili Hz. Yusuf’tur, onun ayrılığından şaire yani âşığa her yer zindan görünür:

Yūsuf’um nūr-ı başar gibi gözümde gideli
Baņa zindān görünür bāđ-ı behişt-i vaţanım (28/5)

Âşık sevgilinin saçını düşünerek gözyaşı döker:

Zülfün istiṣmām iderken eşkden her tārını
Eyledim bir silk-i cevher-dār müjgānım gibi (29/2)

Âşığın bütün bedeni kanlı yaralarla doludur ve yaralardan kan gelmektedir:

Dāğlardan kanlu kanlu gözler açdım ser-te-ser
Çeşme-i hūn oldu cismim çeşm-i giryānım gibi (29/3)

Âşık bütün dünya gibi sevgilinin zülfünün esiridir:

Görmedim dünyāyı ser-tā-ser esīr-i zülf iden
Sen şeh-i kāfir-nijād-ı nā-müselmānım gibi (29/4)

Şair bir âşık olarak sevgilinin kakülünü gördükçe dünyayı unuttur, dostlarını hatırlamaz:

Müşfik'in cem'iyet-i esbāb gelmez yādına
Kākülünj gördükçe ahvāl-i perīşānım gibi (29/5)

Âşık/şair kimi zaman sevgilinin siteminden feryat eder:

Gehī ağyār u geh yār-ı sitem-mu'tāddan feryād
Dil-i divānem eyler āşinā vü yaddan feryād (30/1)

Sevgilinin cevriden güzel bir gün görmeyen şair yani âşık adeta isyan eder:

Devr-i cevride murādım üzre bir gün görmedim
Yire geçsün hayme-i zerrīn-ṭınāb-ı nüh-kıbāb (31/2)

Âşık her an sevgilinin devasına muhtaçtır. Yüz parça olmuş bedenine onun bakış kılıcını merhem olarak ister:

El-ḥazer yol bulmasun cān çıķmaĝa bir aradan
Merhem-i tīĝiñ dirīĝ itme ten-i şad-pāreden (36/1)

2.4.2.9. Astroloji

Kozmik âlem eski şiirimizde şairlerin gökyüzü, güneş, ay, yıldızlar gibi gördüğü gök cisimleri ile çeşitli ilimler vasıtasıyla varlığından haberdar olduğu cisimlerin bulunduğu âlemdir.

Gökyüzü ve Felekler

Eskilere göre gök tabakasında dokuz felek olduğuna inanılırdı. Her semada bir yıldız tasavvur edilmiştir. Bu yedi seyyar yıldızdan her birinin dünyaya ve dünya üzerindeki canlı cansız her şeye hâkim ve müessir olduğu farz olunmuş, her yıldız az çok uğurlu, uğursuz sayılmış ve her birinin hususî tabiatları, hâkim olduğu iklimleri, hâkimiyet saatleri olduğu sanılmış, işte bu sebeple dünyada olup biten her şey feleğe isnat olunmuştur. Çarh da bu anlamdadır.¹⁹⁰

Dokuz felek şöyle sıralanır: Kamer (Ay), Utarit (Merkür), Zühre (Venüs), Şems (Güneş), Mirrîh (Mars), Müşterî (Jüpiter) ve Zuhâl (Satürn). Bu yedi feleğe seba-i seyyâre adı verilir. Yedi yıldız (gezegen)dan sonra sekizinci felekte sabit yıldızlar bulunur. Dokuzuncu felek atlas feleğidir ve buna arş da denir. Atlas aslında üzerinde hiçbir şekil bulunmayan bir çeşit kumaştır. Dokuzuncu felekte yıldız bulunmadığından atlas denmiştir. Dördüncü felekte yer alan Güneş sultandır. Ay veziri, Utarit kâtibi, Zühre çalgıcısı, Mirrîh seraskeri, Müşterî kadısı ve Zuhâl hazinedârıdır.¹⁹¹

¹⁹⁰ Ahmet Talat Onay, *a.g.e.*, s. 230.

¹⁹¹ M. Nejat Sefercioĝlu, *Nev 'i Divanı 'nın Tahlîli*, Akçaĝ Yayınları, Ankara 2001, s. 345.

Müşfiknâme'de gökyüzü ve ona dair unsurların zengin bir çağrışımla kullanıldığı görülür. Gökyüzü her şeyden önce büyüklüğüyle kıyas unsuru olur. Şair Muhammed Ali Paşa'nın sofrasını mübalağa ile tasvir ederken gökyüzü tabakalarının bile onun kaseleri olamayacağını ifade etmiştir. Burada gökyüzü ve onun katlarının kaselerle olan şekil ilgisi kullanılmıştır:

Āsumānıñ ıabaķātı olamaz kāsātı
Benzemez şahnına bu şahn-ı basıı-i ğabrā (6/4)

Aynı şiirde Muhammed Ali Paşa için “âsumân-cünbiş” ifadesi kullanılır. Gökyüzü durağan değildir. Muhammed Ali Paşa da yenilikçi bir devlet adamıdır:

Āsumân-cünbiş ü Rısto-reviş ü deryā-dil
Bermekî-bahşış ü Hâtem-meniş ü ebr-‘atā (6/16)

Şair, Reşid Paşa'yı överken gökyüzünün onun yüceliği karşısında alçak ve değersiz görür. Bu mübalağalarda gökyüzünün büyüklüğünü de görürüz. Şair mübalağayı büyük bir şeyi küçük ve değersiz görerek yapmaktadır:

Nice āsaf o ğudāvend-i mufahĥam k'olamaz
Āsumân süllem-i iclāline ednā pāye (8/2)

Felek ya da felekler de kimi zaman memduhun övgüsünde küçük görülür:

Vezne-i ğayreti keffinde derāhim eflāk
Lücce-i himmeti üstünde ğabāb oķyanus (5/13)

Olamaz ğülşen-i temkîninde
Toķuz evrāķlı ğerdün zanbaķ (18/4)

Muhammed Ali Paşa'nın makamının yüceliği bir gemi olduğunda gökyüzü onun karşısında sandal olmaktadır:

Keştî-i kevkebe-i cāhına gerdün şandal
Filke-i keffine liman-ı mekârim mersâ (6/11)

Müşfiknâme'de gökyüzü övülen kimseler için bir makam olarak geçer. Muhammed Ali Paşa felek mertebelidir ki onun makamının felekler kadar yüce olduğu anlatılmış olur:

Meh-tal'at ü Cem-ğadr ü felek-cāh u melek-ḥū
Kerrār-ı veğā Ḥaydar-ı gavğā-yı zamāne (2/12)

Şair, Reşid Paşa için de Müşteri talihli, felek makamlı (gerdün-mesned) ifadesini kullanmıştır:

Müşteri-baht u kader-ğudret ü gerdün-mesned
Bermekî-ḥıynet ü yem-cūd u şehāvet-māye (8/12)

Felek şiirde “aç gözlü, ters dönmüş, uğursuz, kambur” gibi sıfatlarla da ele alınmıştır. Dokuzuncu feleğin ters dönüşü ve insanların başlarına gelen bazı uğursuz hâllerin müsebbibi sayılması feleğin bu şekilde olumsuz sıfatlarla anlatılmasına sebep olmuştur:

Şükr kim baş olunup süfre-i Ğid-i ađḥā
Oldı aç gözlü felek mā'ide-ḥ'ār-ı ālā (6/1)

Şükr kim yine yed-i ğudret ile Rabb-i Mu'ġd
Çarḥ-ı ma'kūsuy idüp devrini nef'a ma'kūs (5/5)

Benzemez efser-i iğbāline tāk-ı ḥürşid
Olamaz şandalî-i ḥaşmeti çarḥ-ı çanbūr (26/18)

Felek, insanların başlarına gelen bazı kötülüklerin kaynağı olarak görülmüştür. Reşid Paşa'nın gelişiyle cihanın ferah bulduğunu ve feleğin kimseye abus yüzünü gösteremeyeceği ifade edilmiştir:

Buldı nev-rüz-ı kudümüyla cihān öyle ferah
Ki felek kimseye ibrāz idemez rüy-ı 'ubūs (5/7)

Şair feleğin istek ipini bağlamadan istek elbisesinin yenilenmesini dilerken feleğin yine insanların talihlerini bağlayan yanına gönderme yapmıştır:

Umaram cāme-i āmālimi tecdīd eyler
İtmeden rişte-i maṭlūbümü gerdūn ta'kīd (7/12)

Şair kimi zaman feleği gökyüzü anlamında kullanmıştır. Aşağıdaki beyitte gökyüzü yazı yazılacak bir levha olarak hayal edilmiştir:

Zihī zāt-ı bülend 'unvānıya taḥrīr şifāt için
Felek levḥ u 'amūd-ı subḥ-ı şidḳ imlā kalem oldı (17/10)

Dokuz feleğin dokuz kubbe olarak ele alındığı pek çok örnek vardır:

Bir faşş-ı zümürrüd gibidir ḥalka içinde
Destinde bu nüh ḳubbe-i ḥadrā-yı zamāne (2/16)

Devr-i cevrinde murādım üzre bir gün görmedim
Yire geçsün ḥayme-i zerrīn-ṭınāb-ı nüh-ḳıbāb (31/2)

Berḳ uran nüh ḳubbe-i imkānda nūr-ı 'aşḳdır
Dā'iren-mādār bu 'ālem tenūr-ı 'aşḳdır (35/1)

Felekler dokuz olmakla birlikte ilk yedi felek de seb'a-i seyyāre de eserde söz konusu edilmiştir. Aşağıdaki beyitte şair, yedi yıldız (yedi felek) döndükçe zamanın

Dara'sı olan Muhammed Ali Paşa'nın makamında kalmasını dilemiştir. Şairin "sâbit" kelimesini sekizinci feleği kastedecek ve Muhammed Ali Paşa'nın makamının yüceliğine gönderme yapacak şekilde kullandığı söylenebilir:

Tâ devr ide eflâkde seb'a-i sitâre
Şâbit ola câhında o Dârâ-yı zamâne (2/34)

Feleklerin dönüşü günbed-i devvâr (dönen kümbet) şeklinde karşımıza çıkar. Şair bu dönüşü aşka bağlamıştır:

Kendi hâliyle kıyımdanmaz yerinden bir giyâh
Döndüren bu günbed-i devvârı zür-ı 'aşkdır (35/4)

Eserde çeşitli felek katları da söz konusu edilmiştir. Bunlar arasında en çok kullanılan dokuzuncu felek olan atlas feleğidir. Şair "atlas" kelimesini düz, desensiz kıymetli kumaş anlamıyla genellikle tevriyeli kullanmıştır:

Lâ-mekân süllem-i iclâline ednâ pâyê
Aflas-ı çarhı kad-i kadrine köhne dîbâ (6/10)

Hâk-rüb-ı hasret olsun mihri dâmânım gibi
Pârelensün atlası çarhı giribânım gibi (29/1)

Depredemez filke-i câh u celâlin
Ola dağı bâdbân atlas-ı devrân (14/3)

Bir beyitte beşinci felekteki Zühre (Venüs), bir beyitte de altıncı felekteki Müşterî (Jüpiter) anılmıştır:

Țoldurup nefha ile şürını İsrâfîl'iñ
Zühre'niñ çâk ider zehresini bâng-i horûs (5/12)

Müşterī-baht u kader-ķudret ü gerdün-mesned
Bermekī-ıynet ü yem-cüd u sehāvet-māye (8/12)

Bir beyitte ise şair, “iktiran” kelimesini, kelimenin Astroloji bilimindeki terimsel anlamını çağrıştırmak gayesiyle kullanmıştır. İktiran, gezegenlerin aynı burçta yer alması olayıdır.

Māh nūr-ı mihr-i rāyından kılaydı iktibās
Mihr māh-ı çarḥ fikriyle ideydi iktirān (4/4)

Güneş

Güneş dördüncü kat göktedir ve feleklerin sultanı olarak kabul edilir. Aşağıdaki beyitte felekteki güneş bir pervane olarak hayal edilmiştir:

Pervāne-i mişbāḥ-ı ruḥ-ı şāhid-i rāyın
Ḥürşīd-i felek-menzil ü me'vā-yı zamāne (2/5)

Şair, Sultan Abdülmecid için dua ederken aşağıdaki beyti söylemiştir. Şair, ay ve güneşi sabah ve geceden doğan çocuklar olarak hayal etmiştir. Güneş sabah annesinden doğmuştur:

Ṭoğunca māder-i şubḥ u 'iṣādan māh ile ḥürşīd
Mevālīd-i nücüm olduḫça zīb-i mehd-i 'illiyyīn (1/26)

Şair, yıldızların güneşin Sultan Abdülmecid'in atının nallarından çıkan kıvılcımı göğe çekmesiyle oluştuğu şekilde yorumlamıştır. Beyt-i merhun şeklinde görülen aşağıdaki iki beyitte gökyüzü ile ilgili kelimelerin tenasübü dikkat çeker:

Degil encüm raşad-bīnān-ı 'aşrın ittifākınca
Bu vālā ḫubbe-i fīrūze-fāmı eyleyen rengīn (1/14)

Şerār-ı na‘l-i rahşın cezb idüp yerden göge hürşid
Serāser āsumānı eylemiş anlar ile tezyin (1/15)

Şair kimi zaman güneşin, memduhunun yüzünün parlaklığını kışkandığından söz etmiş, memduhu överken onun ikbal zerresinin ışık saçmada bir güneş olduğundan söz etmiştir:

Ne veliyyü’n-ni‘am ol mīr-i mükerrem kim anı
Reşk ider tāb-ı cemāline cemāl-i hürşid (7/10)

Zerre-i iqbāli pertevde [çü] hürşid
Kaṭre-i in‘āmı feyz-āver-i ‘ummān (14/4)

Güneş memduhun övgüsünde değersiz görülmektedir. Güneş tacı Napolyon’un ikbal tacına benzememektedir:

Benzemez efser-i iqbāline tāc-ı hürşid
Olamaz şandalī-i haşmeti çarḥ-ı kanbūr (26/18)

Reşid Paşa’nın kısa süre vezaret görevinden azli ve tekrar bu göreve getirilmesi için yazılan manzumede şair, yerine getirilen kişi ile Reşid Paşa’yı çeşitli hayallerle kıyaslamıştır. Bunlardan biri de güneş ve mumdur. Şair Reşid Paşa’yı güneş olarak görmüş, mumun güneşin ışığını veremeyeceğinden söz etmiştir:

Līk bir vefk-ı murād olmadı nūrānī-i vaḳt
Āfitābı viremez tābını şem‘-i fānūs (5/3)

Aşağıdaki beyitte de şair, Muhammed Ali Paşa’yı iyilik göğünün güneşi olarak görmüş ve ona dua etmiştir:

Dilerem haşre dek ol mihr-i sipihr-i keremi
Her günü ‘id ola her bir gicesi leyle-i Kadr (10/4)

Çeşitli unsurlar için benzetme olarak kullanılan güneş aşağıdaki beyitte bayram sofrasının gümüş sinisi olarak hayal edilmiştir:

Şaplı kefgiri gögün ahter-i gīsū-dārı
Āfitābı felegiñ tābe-i sīmīn aña (6/3)

Sevgili yüzüne örtü çektiğinde güneş onun hasretinden haşre dek yanıp yakılacaktır:

Tār u pūd-ı kākülinden rüyına düzmüş niķāb
Ĥasretinden haşre dek yansun yaķılsun āfitāb (31/1)

Güneş-zerre klasik Türk şiirinde çokça ele alınan motiflerdendir. Zerrenin varlığına sebep nasıl güneşe âlemin varlığına sebep de aşktır:

Mihrdendir māye-i kevn ü ta‘ayyün zerreye
‘Ālemin ĩcādına ‘illet zuhūr-ı ‘aşkdır (35/3)

Ay

Ay birinci felektir ve güneş sultanının veziridir. Bu yüzden şairler kasidelerinde ve övgü konulu diğer manzumelerinde devlet adamlarını ay ve güneşe benzetir.

Ay tıpkı güneş gibi övülen devlet adamları için tercih edilen yüceltme unsurlarından biridir. Şair, Muhammed Ali Paşa’yı överken onu ay yüzlü olarak nitelendirmiştir:

Meh-ṭal‘at ü Cem-ķadr ü felek-cāh u melek-ķū
Kerrār-ı veġā Ĥaydar-ı ġavġā-yı zamāne (2/12)

Güneş bahsinde de belirtildiği gibi ay ve güneş sabah ve gece annelerinin çocukları olarak hayal edilmiştir. Ay gece annesinden doğmaktadır:

Ṭoğunca māder-i şubḥ u ‘iṣādan māh ile ḥürşīd
Mevālīd-i nücūm olduḡça zīb-i mehd-i ‘illiyyīn (1/26)

Şair, kasidesinin tegazzül bölümünde hem sevgili hem de memduh olan Muhammed Ali Paşa için istiare ile ay (māh) demiştir:

Ben muzṭarib-i maḥmaşa-i hecriṇe ey māh
Siyyān görünür zemzem ü şaḥbā-yı zamāne (2/25)

Zaman zaman da şair memduhu överken ayı ve güneşi onun yanında değersiz gösterir:

Māh nūr-ı mihr-i rāyından kılaydı iḡtibās
Mihr māh-ı çarḥ fikriyle ideydi iḡtirān (4/4)

Māh olurdı mihr-i ‘ālem-tāb-ı devrāndan münīr
Ṭutuşurdı āteş-i reşk ile [şems-i] āsumān (4/5)

Şair bir beyitte bayram ayının yaklaştığını anlatır. Bu, hilal olmalıdır çünkü hilal görüldüğünde bayram olmaktadır:

Minnet Allāh’a ḡarīb oldı egerçi meh-i ‘īd
Līk yokdur giyecek şırtıma bir şevb-i cedīd (7/1)

Yıldızlar

Gökyüzünde çok sayıda yıldız bulunurken bunlar şiirlerde çeşitli tasvirlerle anlatılır. Yukarıda da zikredilen bir şiirde şair yıldızların oluşumunu Sultan Abdülmecid'in atının nalının kıvılcımları ile ilişkilendirmiştir:

Değil encüm raşad-bīnān-ı 'aşırñ ittifākınca
Bu vālā kıbbe-i fīrūze-fāmı eyleyen rengīn (1/14)

Şerār-ı na'l-i raşşın cezb idüp yerden göge hūrşīd
Serāser āsumānı eylemiş anlar ile tezyīn (1/15)

Şair, yine Sultan Abdülmecid'i överken azamet yıldızının parladığından söz etmiştir:

Fürüzān aḥter-i şevket dıraḥşān ḥāver-i devlet
Meh-i evc-i ḥilāfet āfitāb-ı āsumān temkīn (1/9)

İydiyye türündeki manzumede bayram sofrası tasvir edilirken kevgir ve onun sapı kuyruklu yıldızla teşbih edilmiştir:

Şaplı kefgīri gögün aḥter-i gīsū-dārı
Āfitābı felegiñ tābe-i sīmīn aḡa (6/3)

Eskiler yedi feleği yedi yıldız olarak seb'a-i seyyâre şeklinde anardı. Müşfik de seb'a-i sitâre ifadesiyle yedi feleği kastetmiştir:

Tā devr ide eflākde seb'a-i sitâre
Şābit ola cāhında o Dārā-yı zamāne (2/34)

Bir beyitte Süreyya anılmıştır. Ülker, Peren ve Pervin adlarıyla da bilinen Süreyya; kuzey yarım kürede yedi yıldızdan oluşan bir yıldız kümesinin adıdır.

Arapçada Benâtü'n-na'ş adıyla da anılır. Gökte üzüm salkımı gibi görünür.¹⁹² Muhammed Ali Paşa'nın atının ayağındaki nal çivileri Süreyya yıldız kümesine teşbih edilmiştir ki bu çivilerin üst kısmı yıldız şeklindedir:

Lāyıkdır eger olsa şıtabl-ı deri gerdün
Mîh-i kadem-i rahşî Süreyyâ-yı zamâne (2/19)

2.4.2.10. Hayvanlar

Müşfiknâme'de hayvanlar daha çok şairin tasvirlerinde kullanılmıştır. Şehzade Muhammed ve Şehzade Şehâbeddîn'in doğumları için yazılan kasidede Sultan Abdülmecid'in saltanatı anlatılırken hayvanlardan yararlanmıştır. Ceylanların, aslanların yatağında yattığından söz edilmiştir ki bu husus insanların onun saltanat yıllarındaki huzuru için kullanılmıştır. Onun adaleti bir doğana benzetilmiş, onun gözcü olduğu sahrada güvercin yavruları şahin pençesini kendilerine yuva yapmaktadır, denmiştir ki bu da insanların huzuruna dair bir söyleyiştir. Şair gökteki yıldızları onun atının nalından çıkan kıvılcımların güneş tarafından göğe çekilmesiyle oluştuğundan söz etmiştir:

O denlü yatdı 'âlem h̄'âb-gâh-ı ünse 'ahdinde
Ġazanferler yatağın eyler oldı âhuvân bālîn (1/12)

Nigeh-bân oldığı şahrâda bâzü'l-eşheb-i dâdı
Kebüter beççe eyler âşiyânın pençe-i şahîn (1/13)

Şerâr-ı na'l-i rahşın cezb idüp yerden göge hürşîd
Serâser âsumânı eylemiş anlar ile tezyîn (1/15)

Şair, Muhammed Ali Paşa için yazdığı kasidesinde feleği onun kapısının ahır beyi olarak düşünmüştür. Çünkü onun atının ayağının çivileri Süreyya yıldızı gibidir. At nalı çivileri şekil olarak yıldıza benzer. Ayrıca süreyya bir yıldız kümesidir. Atın

¹⁹² İskender Pala, *a.g.e.*, s. 495; Rıdvan Canım, *a.g.e.*, s. 445.

ayaklarında da çiviler çoktur. Şair, Muhammed Ali Paşa'nın övgüsüne devam ettiği ikinci beyitte de onu süratli ve çevik bir at binicisi olarak ele almıştır. Üçüncü beyitte de atının nazik hareketlerini yasemin saçlı bir güzele benzetmiştir. Şair burada atın yelesi ile güzelin saçları arasında ilgi kurmuştur:

Lâyıkdır eger olsa şıtabl-ı deri gerdün
Mîh-i kadem-i rahşî Süreyyâ-yı zamâne (2/19)

Ol rahş-ı sebük-pây ki reftâra gelince
Bir haţve olur vüs'at-i şahrâ-yı zamâne (2/20)

Ol eşheb-i nâzik ki şanursın hareketde
Bir şûh-ı semen-zülf ü dil-ârâ-yı zamâne (2/21)

Reşid Paşa'nın sadrazamlığı için yazılan tarih manzumesinde onun sadarete gelmesiyle oluşan rahatlık tasvir edilmiştir. Zayıf ve kuvvetlilerin eşitlendiğini, arı kanadı ile tavus kuşunun kanadının kuvvette aynı olduğunu dile getirerek ifade etmiştir. Aynı şekilde bir sonraki beyitte de bir karınca ile mandanın da eşit olduğunu anlatmıştır:

Bir olur pîş-i nigâh-ı zu'afâ beyninde
Bâl-i zembür ile kuvvetde cenâh-ı tãvûs (5/8)

Hürde-bîn-i nazar-ı şefkat ile itse nigâh
Gelemez nemle-i nâçize muķâbil cãmûs (5/9)

Muhammed Ali Paşa için yazılan ıydiyyede onun adaletinde koyunlar ile kurtların bir arada eşit olduğu ifade edilmiştir. Güçlünün güçsüzü ezmediği arı ile şahin, serçe ile anka hayalleriyle anlatılmıştır:

'Adli ol rütbe ki mer'â-yı terâfuķda olur
Güsfendân ile gürgân derinde hem-pâ (6/13)

Olamaz hamle-i zenbūra mu‘ādil şāhīn
Tıramaz pençe-i ‘uşfūra muḳābil ‘Anḳā (6/26)

İydiyyenin fahriye bölümünde şair, şiir ve yazılarını hoş sesli bir bülbül olarak tasavvur etmiştir:

Gül-i neşküfte-i güftārıma reng ü vāla
Bülbül-i hoş-nağam-ı gülbün-i nazm u inşā (6/19)

Yusuf Paşa’nın Edirne valiliği için yazılan tarih manzumesinde şair, kalemini bülbüle benzetmiştir:

Sebeb bilmem nedir bu gülsitān-ı vakti vaşf için
Dehān-ı ‘andelīb-i hāme gūyā-yı nağam oldı (17/6)

2.4.2.11. Bitkiler

Müşfiknâme’de üzerinde en çok durulan bitki güldür. Gülün yanında gül bahçesi anlamına gelen gülzār, gülistān, gülgeşt, gülşen gibi kelimeler de kullanılmıştır. Şair tabiatı düşüncelerinin ifadesinde hayaline konu etmiştir.

Aşağıdaki beyitte şair teşbihlerle kerem gülzarı, inayet bağı ve seha gülgeştinden söz etmiştir ki bunlar birer teşbih-i belîğdir. Şair memduhun övgüsünde ona ait üstün vasıfları gül bahçesine veya bağa benzetmiştir:

Kerem gülzārına gül ‘ıtr-ı şāhī gülşen-i cūda
‘İnāyet bāğına sünbül sehā gülgeştine zerrīn (1/10)

Aşağıdaki beyitlerde gül-gömlek teşbihi yapılmıştır. Burada gülün narın yaprakları bir gömlek olarak hayal edilmiştir:

Ġamıñdan öyle bītābım ki sulṫānım virir āzār
Eger pīrāhen-i gülden döşense pister ü bālīn (1/24)

Hār olur bŭy-ı viřālinden  lŭrsem nevm d
Varağ-ı gŭlden eger olsa dağı p rehenim (28/4)

şair, Muhammed Ali Paşa'yı överken gŭlŭ hayaline konu etmiştir. şair bağ ve bahçeleri memduhun bağışlanmış yanağının gŭlŭ ve himmet saçı olarak hayal etmiştir:

Zŭlf-i himem ũ verd-i ruğ-ı mŭkremetiņdir
Ey m -haşal-i b ğ-ı 'ağ y -yı zam ne (2/8)

Bir  nceki beyitle anlam ilgisi taşıyan aşağıdaki beyitte zamanın sŭmbŭlŭnŭn ve goncasının Muhammed Ali Paşa'nın yanağına ve sa ına özendiği dile getirilmiştir:

Revnağ-figen-i şurra-i şarr re-i sŭnbŭl
Rağbet-şiken-i đonca-i z b -yı zam ne (2/9)

Kasidesinin dua b lŭmŭnde şair, şiirinin ağızları sŭslemesini dilemiştir:

Da'v yı ço du' y'el açup řıdđ ile Mŭřfik
Nađmıņ ola verd-i dehen- r -yı zam ne (2/32)

şair, gŭlŭ şiirini anlatırken de anmıştır. S zŭnŭ yeni yetişmiş bir gŭl olarak tavsif etmiştir:

Gŭl-i neřkŭfte-i gŭft rıma reng ũ v la
Bŭlbŭl-i hoş-nağam-ı gŭlbŭn-i nağm u inş  (6/19)

şair, Reşid Paşa'yı anlatırken onun kahr ve gazabının cemresi denize dŭřse mercan resiflerinin zakkum ağacına döneceğini ifade etmiştir:

Nağl-i zađđŭma döner ş ğ- e-i merc nı
Dŭřse ger cemre-i kağr u gağabı dery ya (8/11)

Aşağıdaki beyitte şair beyaz ve sarı gül ile dinar ve dirhem arasında ilgi kurmuştur:

Neden döndüğ gül-i beyzāya gāhī verd-i şafrāya
Çarīniñ ğālibā ey kīse dīnār u direm oldı (17/4)

Şairin kalemini bülbüle benzettiği aşağıdaki beyitte de zamanı gül bahçesine teşbih etmiştir:

Sebeb bilmem nedir bu gülsitān-ı vaḫti vaşf için
Dehān-ı ‘andelīb-i hāme gūyā-yı nağam oldı (17/6)

Şair, Muhammed Ali Paşa'nın temkinin gül bahçesinde dokuz yapraklı feleğin zambak kadar olamayacağını belirtmiştir. Eskiden bilindiği gibi feleğin dokuz kat olduğuna inanılırdı. Temkin, manevî hâl ve makamları geçip kemale ererek karar bulmaktır. Bu da Muhammed Ali Paşa'nın ve yönetim anlayışının kemaline işaretir:

Olamaz gülşen-i temkīninde
Toğuz evrāklı gerdūn zanbağ (18/4)

Emin adlı gencin vefatına yazılan tarih manzumesinde şair Emin'i yeni yetişmiş bir gül olarak tasavvur etmiştir:

Nevcivānlık hāletinde bir gül-i neşküfteniñ
Oldı şāh-ı ḳaddi āḫir ser be-bālīn-i zemīn (19/1)

Şair, Hüsni Bey'in sakalı için yazdığı tarih manzumesinde onu izzet fidanının gülü ve iyilik servisi olarak nitelendirmiştir:

Verd-i nihāl-i ‘izzet serv-i cebīne-i luṭf
Naḫl-i ḫadīḳa-i nūr bir zāt-ı pāk cevher (20/1)

Şair, Hüsni Bey'in sakalını güllükte yani gül bahçesinde yetişen taze bir sümbül olarak anlatırken sakalın henüz bırakıldığını da ifade etmiştir:

Mevlā mübārek itsün irsāl-i lihye itmiş
Ḥaqqā ki Ḥaḡ bitürmiş güllükde sünbül-i ter (20/4)

Şair, gazelinde sevgiliyi naz servisi olarak tavsif etmiştir:

Ayağıı öpmek için serv-i nāzım
'Uyūnī ḡad beket mişle'l-ḡamāmi¹⁹³ (27/4)

Müşfiknâme'de tuba ağacı iki beyitte geçmektedir. Tuba, Sidre'de bulunan ve kökü yukarıda dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen kutsal ağaçtır. Her meyvesinde ya da meyvesinin her yenmesinde insana ayrı tatlar vereceğine inanılır.¹⁹⁴ Şair, tubayı Muhammed Ali Paşa'nın boyu ve Reşid Paşa'nın barış zamanındaki otoritesini anlatmakta teşbih unsuru olarak kullanmıştır:

Ṭübā aḡa kim cennet-i kūyuḡ ḡible me'vā
Ey ḡāmeti reşk-āver-i ṭübā-yı zamāne (2/27)

Şulḡ vaḡtinde gören ney-şeker-i ḡāmesini
Beḡzedir cennet-i ḡuld içre olan ṭübāya (8/9)

¹⁹³ Ey nazlı servim! Senin ayağını öpmek için gözlerim putlar gibi ağladı.

¹⁹⁴ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 543.

2.4.2.12. Söz Varlığı

2.4.2.12.1. Edebî Sanatlar

Hâfız Müşfik edebî sanatları ustalıkla kullanmıştır. Bu sanatlardan mübalağa, tevriye ve tezadı daha çok tercih etmiştir. Bu kullanımlarda yer yer sebk-i Hindî üslubu kendini hissettirmektedir.

Edebî sanatlarla ilgili çeşitli tasnifler ve bu tasniflere göre çeşitli sıralamalar yapılmış olsa da okuyucuya kolaylık sağlaması açısından bu bölümde edebî sanatlar harf sırasına göre verilmiştir.

Akis

Bir mısra veya cümlenin yahut cümle içinde bir ibarenin sonunu başa, başını sona alarak yeni bir ibare ve tamlama meydana getirmektir. Bazen bu şekilde yeni bir mısra veya cümle meydana getirilir. Yer değiştiren kısımlar anlamlı parçalar olmalıdır. Bu sanata tebdîl adı da verilir.¹⁹⁵

Aşağıdaki örnekte “zât-ı şerîfi” ve “nâm-ı bülendi” ifadeleriyle akis yapılmıştır:

Zât-ı şerîfi gibi **nâm-ı bülendi** Hüsni

Nâm-ı bülendi âsâ **zât-ı şerîfi** dilber

(20/2)

Cem-Taksim

Lugat anlamı toplamak, birleştirmektir. İki veya daha fazla anlamı bir hükümde toplamaktır. Diğer bir deyişle bir ifade ile birden fazla şeyin bir hükümde toplanmasıdır. İki şey arasında cem yapıldıktan sonra aralarını tefrik etmeye cem ma‘at-tefrik, cem yapıldıktan sonra cemi meydana getiren şeylerin özelliklerini söylemeye de cem ma‘at-taksim adı verilir. Birden fazla unsuru zikrettikten sonra bunlara ait özellikleri, her birinin kime ait olduğunu belirterek söylemektir.¹⁹⁶

¹⁹⁵ M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 331; M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 273.

¹⁹⁶ M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 283-286; M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 177, 181.

Aşağıdaki beytin ilk mısramda yaratılış beşiğinin süsü olan iki şehzade anılmış ve ikinci mısrada bunlar taksim edilerek kim oldukları işaret edilmiştir:

İki şehzāde oldı zīver-i gehvāre-i tekvīn
Biri Sulţān Muḥammed Rūşdī vü dīger Şehābe’-d-dīn (1/1)

Cinas

Yazılış ve okunuşları aynı anlamları farklı sözlerin bir şiir biriminde birlikte kullanılması ile yapılan sanattır. Buna tecnis de denir. Klasik Türk şiirinde tam, tam olmayan, basit, mürekkep gibi pek çok cinas çeşidi vardır.¹⁹⁷

Şair Müşfik aşağıdaki beyitte “künc, genc” kelimelerine yer vererek muharref cinas sanatından istifade etmiştir. Cinası meydana getiren kelimelerin yazıda aynı okunuşta farklı olmasıyla oluşan cinasa muharref cinas adı verilmektedir.¹⁹⁸

Künc-i şihhat bulmayup dārü’l-belā-yı dehrde
Genc iken gencine-āsā oldı toprağa defīn (19/2)

Şairin aşağıdaki beytin kafiyesinde cinas sanatını kullandığı görülmektedir. Şair “yaradan” kelimeleriyle tam cinas yapmıştır. Tam cinas, cinası oluşturan kelimelerin harflerinin cinsi, sayısı, harekesi ve sıralarının aynı olmasıyla yapılan cinaslardır.¹⁹⁹

Ḳoyma aĝz açsun göñül dāĝ-ı sükūt ur üstine
Yaradan ben çekdigim bir ben bilem bir Yaradan (36/2)

Pāk olmaz māsivā ḥākinden ‘āşık tıynetin
Dönmeyince sīne-i ğırbāle cismiñ yaradan (36/3)

¹⁹⁷ Nihat Öztoprak, “Halk ve Divan Şiirinde Cinaz Sanatının Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1999, S. 1, s. 156-157; Numan Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 224.

¹⁹⁸ R. Selçuk Uysal, *a.g.e.*, s. 54.

¹⁹⁹ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 251.

Hüsn-i Talil

Hüsn-i talil, ifadeye güzellik katmak gayesiyle bir hadisenin ya da durumun oluşmasındaki gerçek nedeni görmezden gelerek onu hayali ve güzel başka bir sebebe bağlamaktır.²⁰⁰

Klasik Türk edebiyatı şairleri bu sanatta, gerçek sebep yerine hayali sebebin yarattığı etkiden istifade ederek anlatımlarını güçlendirerek ifadelerine heyecan katmaktadırlar. Şair Müşfik'in bazı beyitlerinde bu sanata yer vererek memduhu yücelttiği görülmektedir.

Beyt-i merhun özelliği görülen aşağıdaki iki beyitte şair, mavi bir fanus gibi olan gökleri süsleyenlerin yıldızlar olmadığını, göklerdeki süsün, at nallarının çıkardığı kıvılcımlardan olduğunu ifade ederek hüsn-i talil yapmıştır:

Değil encüm raşad-bīnān-ı 'aşrın ittifākınca
Bu vālā k̄ubbe-i fīrūze-fāmı eyleyen rengīn (1/14)

Şerār-ı na'l-i raḥşın cezb idüp yerden göge ḥūrşīd
Serāser āsumānı eylemiş anlar ile tezyīn (1/15)

Aşağıdaki beyitte şair, devlete gelen izzet ve ölçüye, şehzadelerin doğumlarını sebep göstererek hüsn-i talil yapmıştır:

Ḳudūm-ı yüm̄n-i melzūmundan ol iki civān-baḥtın
Ḳımāṭ-ı şevkete şān geldi mehd-i devlete temkīn (1/2)

Sevgili kakülüyle yüzüne örtü ördüğünde güneş o yüzün hasretinden mahşere kadar yanıp yakılacaktır. Güneşin yanıp yakılması doğal hâli iken şair bunu sevgilinin hasretine bağlayarak hüsn-i talil yapmıştır. Beyitte aynı zamanda güneş teşhis edilmiştir:

Tār u pūd-ı kākülinden rüyına düzmüş niḳāb
Hasretinden ḥaşre dek yansun yaḳılsun āfitāb (31/1)

²⁰⁰ M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 212; M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 239.

İham-ı Tenasüp

Bir ibarede bulunan kelimelerden birinin veya birden fazlasının tenasüp ilişkisine kastedilmeyen anlamıyla katılması sonucu oluşur. Diğer bir ifadeyle iki anlamı bulunan bir kelimenin cümlede kastedilmeyen anlamı ile başka kelimelerin anlamları arasında tezat dışında bir ilişki bulunmasıdır.²⁰¹

Emîn adlı gencin vefatı için yazılan manzumede “rûh-ı Emîn” terkibi Cebrail’i de kastedecek şekilde tevriyeli düşünülmüştür. Böylece ifade “‘arş, müntehâ, Sidre” kelimeleriyle iham-ı tenasüp hâlinde kullanılmıştır:

İrdi bir târîh Müşfik sem‘a semt-i ‘arşdan
Müntehâ-yı Sidre oldı menzil-i rûh-ı Emîn (19/4)

Aşağıdaki beyitte şair, Fağfur şâhının Saksonya hükümdarı gibi memduhun himmetlerinin dalkavuğu olmak için hırs ile can atacağını dile getirmiş, memduhun hükümdarlığını övmüştür. Beyitte Saksonya ve Şâh-ı fağfur ifadelerinin kâse-lîs ifadesiyle ilişkili olarak ele alınması saksonya kelimesinin porselen anlamını; şâh-ı fağfur kelimesinin ise çin işi kase anlamını anımsatmaktadır. Kelimeler farklı anlamları da hatırlatılacak bir biçimde kullanılarak ihâm-ı tenasüp sanatı yapılmıştır:

Cân atar hırş ile Saşsonya hükümdarı gibi
Kâse-lîs-i himemi olmağa şâh-ı Fağfûr (26/17)

Şair tatlı şiirinin herkesi güzelliğine Ferhat gibi deli ettiğini söylerken “şîrîn” kelimesini “Ferhâd” kelimesi ile iham-ı tenasüp şeklinde kullanmıştır:

Eyledi hüsnuşe Ferhâd gibi dîvâne
Müşfikâ ‘âlemi bu şâhid-i şîrîn-sühanım (28/7)

²⁰¹ M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 277; M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 163.

İktibas

Şiir veya düz yazı metinlerinde bir ayetin veya hadisnin tamamının veya bazı kelimelerinin alıntılanmasıdır.²⁰²

Klasik Türk şiiri ayet ve hadislerden istifade eden ve bu ilimleri kaynak olarak kullanan bir şiidir. Şairler beyitlerinde ayet ve hadislere sıklıkla yer vermektedirler. Şair Müşfik de aşağıdaki örneklerde bu ilimlerden istifade ederek iktibas sanatı yapmıştır.

Bu kısımda manzum bölümdeki edebî sanatlar ele alınmakla birlikte eserdeki 26. mektupta konuya uygun olarak İnşirah suresinin 5. ve 6. ayetleri verilmektedir. Şairin doğrudan yaptığı bu iktibas mealen “*Şüphesiz güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, güçlükle beraber bir kolaylık vardır.*” anlamına gelmektedir.²⁰³

Aşağıdaki beyitte söz konusu olan iktibas, Nûr suresinin 35. ayetinden alıntı ile yapılmıştır. “*Nûrun ‘alâ nûr*” ifadesi “*nur üstüne nur*” anlamına gelmektedir ki şair iki şehzadenin doğumunu bu iktibasla anlatmıştır.²⁰⁴

Bu iki pādişeh-zādın ʔulūʔı neyyireyn-āsā
İder *nûrun ‘alâ nûr* āyeti mefhûmunı tazmîn (1/3)

Şairler bazen ayetin veya Arapçasına yer verdiği gibi Türkçesine de yer verebilmektedirler. Buna manen veya manevi iktibas denilmektedir. Şair Müşfik de aşağıdaki beyitte Enâm suresi 59. ayette yer alan “*Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin*” ayetinden manen iktibas yapmıştır.²⁰⁵

Kendi hâliyle kıvıldanmaz yerinden bir giyâh
Döndüren bu günbed-i devvârı zûr-ı ‘aşkdır (35/4)

Aşağıdaki beyitte şair, Kehf suresi 109. ayete işaret etmektedir. Ayette “*De ki: “Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave*

²⁰² M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 268; M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 281.

²⁰³ Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *a.g.e.*, s. 690.

²⁰⁴ Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *a.g.e.*, s. 388.

²⁰⁵ Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *a.g.e.*, s. 46.

etsek (denizlere deniz katsak); Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi.” denilmektedir.²⁰⁶

Yetişmez çeh-i hibr vaşşâfına
Velew nec‘alî‘l-baḥre fihā‘l-midād (3/3)

İltifat

Dönmek, yüzünü çevirmek anlamına gelir. Manzum veya mensur bir metinde bir sözü birinci, ikinci veya üçüncü şahıs kiplerinden biri ile ifade ederken diğer bir kipe nakletmektir. Diğer bir deyişle sözü muhataptan gaibe veya gaipten muhataba çevirmektir.²⁰⁷

Aşağıdaki ilk beyitte şair gönlüne hitap ederken bir sonraki beyitte dinar ve dirhem ile dolu olan keseye hitap ederek iltifat sanatını gerçekleştirmiştir:

Besîm ol **ey dil-i Ya‘küb-ı ḥasret** dîdeler rüşen
Cihân şarḫen ve ğarben Yüsufistân-ı kerem oldı (17/3)

Neden döndün gül-i beyzâya gâhî verd-i şafrâya
Ḳarîniñ ğâlibâ **ey kîse** dînâr ve direm oldı (17/4)

İstiare

Bir şeyi gerçek anlamı dışında olmak kaydıyla çeşitli yönlerden benzediği bir başka unsurun ismiyle anmaktır. Diğer bir deyişle benzetmedeki benzeyen unsuru söyleyip kendisine benzetilene, kendisine benzetilen unsuru söyleyip benzeyeni kastetmektir.²⁰⁸

²⁰⁶ Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *a.g.e.*, s. 328.

²⁰⁷ M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 242; M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 211.

²⁰⁸ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 121; Numan Külekçi, *a.g.e.*, s. 51.

Şair Müşfik aşağıdaki beyitte memduha, memduhun ismini zikretmeden “ey mâh” ifadesiyle nida ederek istiare sanatı yapmıştır. Buradaki istiare açık istiaredir:

Ben muztarib-i maḥmaşa-i hecriñe ey mâh
Siyyân görünür zemzem ü şaḥbâ-yı zamâne (2/25)

Aşağıdaki beyitte şair, memduhun kendisini zikretmeden memduhu cevher ölçen, cevherden anlayan bir şahıs olarak nitelendirmiş, memduhu vezaret tacının incisi olarak vasıflandırmıştır. Beyitte istiare söz konusudur:

Dürr-i iklîl-i vezâret ki cevâhir-sencân
Kılamaz efser-i iḳbâlini teşbîh aya (8/4)

İstidrak

Över gibi görünüp yerme veya yerer gibi görünüp övme sanatıdır. Bu sanatın iki şekli vardır. Yerer gibi görünüp övmeye te’kidü’z-zem bimâ yüşbihü’l-medh adı verilir.²⁰⁹

Şair aşağıdaki beytin ilk mısraında söz konusu şahsı hikmetli birisi olma yönünde methederken ikinci mısraında “şahsın Câlînûs gibi olduğunu lâkin Câlînûs’un Felâtun’un yerini tutamayacağını” ifade ederek şahsı yermektedir:

O da bir zât-ı ḥikem-sencdir ammâ n’ideyim
Tutabilür mi Felâṭun yerini Câlînûs (5/4)

İstifham

İstifham, cevap amacı gütmeyen sözün ifade kuvvetini artırmak için soru sormaktır. Sözün vurgusu ile yapılan istifhama istifham-ı tavrî adı verilir.²¹⁰

²⁰⁹ M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 220; M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 243.

²¹⁰ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 235; Numan Külekçi, *a.g.e.*, s. 109.

Şair, bir gencin vefatına yazdığı tarihte sorularla hüznün duygusunun kuvvet ve tesirini artırmıştır:

Aķmasun mı firķatiyle dīdelerden ķanlı yaķ
İtmesün mi dāderiyle māderi āh u enin (19/3)

Aşğıdaki beyitte şair, kendisine emelden ne zaman vazgeçeceğini sorarak istifham yapmıştır:

Kaķan **Müşfik** emelden giçeceksin
Eda'ne'l-ömre fī talebi'l-merāmi (27/5)

İştikak

Bir kök ile o kökten türemiş bir veya daha fazla kelimenin aynı ibarede bulunmasıdır.²¹¹

Aşğıdaki beyitte “hasâret” ve “hüsrân” kelimeleri arasında iştikak vardır:

O hidmetden meserret ĥande-nāk u şādmān şādī
Ĥasâret-dīde **ĥüsrân** ġam elem-nāk u elem ġam-ġīn (1/17)

Aşğıdaki beyitte râ'î ve re'ayâ kelimeleri arasında iştikak yapılmıştır:

Sā'î-i tedābīr ü nesaķ-sāz-ı meşāliĥ
Rā'î-i re'ayā vü berāyā-yı zamāne (2/11)

²¹¹ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 259.

Aşağıdaki beyitte aynı kökten türeyen “Ekrem, kerem ve kerîm” kelimeleri kullanılarak iştikak yapılmıştır:

Başa Muhammed **Ekrem**’i kıldı **kerem** Rabb-i **Kerîm** (23)

Aşağıdaki beyitte aynı kökten türeyen “ma‘şûk, ‘âşık” kelimeleri kullanılarak iştikak yapılmıştır:

İrdi **ma‘şûk**-ı haķîķisine yazdım târîķ
Sâde-dil ‘**âşık** idi geçdi cihândan **Ma‘şûk** (25)

Kinaye

Lugat anlamı gizlemektir. Bir sözü gerçek anlamının da kastedilmiş olması mümkün olmakla birlikte gerçek anlamı dışında kullanmaktır. Kinayeli söz bir açıdan gerçek, bir açıdan mecazdır.²¹²

Şair “baştan çıkmak” ifadesini kinayeli kullanmıştır. Mecazen kötü yola düşmek, kötülük yapmak anlamına gelirken gerçek anlamda kakülün baştan gözükmesidir:

Zamânında cihân ikmâl-i nâmûs u edeb itdi
Ne mümkün kimse başdan çıksun illâ kākül-i müşğîn (1/19)

Leff ü Neşr

Sözlük anlamı toplama ve yaymadır. Bir ibare (beyit, bent, cümle vb.) içinde birden fazla söz söyledikten sonra onlarla aralarında benzerlik, çağrışım veya aitlik ilgisi bulunan aynı sayıda sözü, aradaki ilgiyi açıkça belirtmeden söyleme sanatıdır. Belli bir sıra ile yapılmışsa düzenli (mürettep) leff ü neşr; sıra gözetilmeden gerçekleştirilmiş ise düzensiz (meşevveş) leff ü neşr olarak adlandırılır.²¹³

²¹² M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 174; M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 147.

²¹³ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 183; Mehmet Fatih Köksal, “Yaygın Bir Yanlıştan Hareketle: Leff ü Neşr Sanatı ve Problemler”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2020, S. 24, s. 368.

Klasik Türk edebiyatı şairleri, beyitleri meydana getiren mısralar arasında bir anlam bütünlüğü ve ilişkisi sağlamak, kavramları bazen anlam bazen nitelik bakımından ortak yönlerine işaret ederek sıralamak, ahengi sağlamak amacıyla leff ü neşr sanatından istifade etmektedirler.

Şair Müşfik, eserinde memduhlarının niteliklerini sıralarken, duygu ve düşüncelerini belirli bir sırayla ifade ederken bu sanattan istifade etmiştir.

Aşağıdaki beyitte şair renk ve şekil bakımından “gül-i beyzâ” ile “direm”, “verd-i safrâ” ile “dinar” arasında ilişki kurarak gayr-ı müretteb leff ü neşr yapmıştır:

Neden döndüğ gül-i beyzâya gâhî verd-i şafrâya
Çarîniñ gâlibâ ey kîse dînâr u direm oldu (17/4)

Aşağıdaki beyitte Hüsnî Bey’in yanağı ve hattı arasındaki beni Kurân’ı ezberleyen bir Mısır hâfızına teşbih edilmiştir. Şair bu teşbih ilgisiyle ruhsâr ve hatt ile Kurân, ben ile de Mısır hâfızı arasında leff ü neşr yapmıştır. Benin Mısır hâfızı olması rengi dolayısıyladır:

Ruhsârı ile haţtı beyninde dâne-i hâl
Bir MıŖr hâfızıdır Çur’ân’ı idüp ezber (20/6)

Aşağıdaki beyitte şair, Şems suresi ile sabâh, Leyl suresi ile şâm kelimeleri arasında ilgi kurarak leff ü neşr yapmıştır:

Ve’ş-şems süresin geh Ve’l-leyl süresin gâh
Şâm u şabâh ırmaz ezber tilâvet eyler (20/7)

Şair kaleminin eserlerini gören şairlerin durumunu, hocanın çubuğunu gören mektep çocuklarına benzetmiştir. Buna göre beyitte “hâme” ile “çûbek”, “şâ’irân” ile “etfâl-i mekteb” unsurları arasında leff ü neşr yapılmıştır. Bu leff ü neşre “bildi ‘aczin” ile “ider feryâd” unsuları da dâhil edilebilir:

Görüp âşâr-ı hâmem bildi ‘aczin şâ’irân Müşfik
İder etfâl-i mekteb çûbek-i üstâddan feryâd (30/5)

Mecaz-ı mürsel

Bir sözün gerçek anlamı dışında olmak üzere benzetme ilgisi dışında ilgilerle başka söz yerine kullanılmasıdır.²¹⁴

Aşağıdaki beyitte şair “kırmızı ve beyaz elbise kestirmek” ifadesiyle elbise diktirmeyi kastetmiştir. “Kestirmek” elbisenin önceki hâlidir. İfadede öncelik sonralık ilgisiyle mecaz-ı mürsel yapılmıştır:

Ben de ırnaqlarımı kesdireyim bayramlık
Halk kesdikçe bütün elbise-i sürh ü sefid (7/3)

Şair şiiriyle övünürken şairlerin şiirleri karşısında olan acziyetini dile getirmiştir. Aşağıdaki beyitte “âsâr-ı hâme” ifadesinde “kalem” denilerek şairlik kastedilmiş ve mecaz-ı mürsel yapılmıştır:

Görüp âsâr-ı hâmem bildi ‘aczin şâ‘irân Müşfik
İder eţfâl-i mekteb çübek-i üstâddan feryâd (30/5)

Mübalâğa

Bir niteliğin, fiilin veya durumun gerçekleşmesi zor hatta mümkün olmayan dereceye çıkarılarak, abartılarak ifade edilmesidir. Diğer bir deyişle bir durumu nitelemede aşırılığa kaçmaktır.²¹⁵

Klasik Türk edebiyatı şairleri anlatımın, söz konusu düşüncelerin ve ifadelerin daha etkileyici olmasını sağlamak amacıyla mübalâğa sanatından istifade etmişlerdir.

Sultan Abülmecid’i övdüğü aşağıdaki beyitte şair, güneşin onun atının nalından çıkan kıvılcımları yerden göğe çekerek gökyüzünü onlarla süslediğini ifade etmiş, yıldızların oluşumunu da bu mübalâğa ile izah etmiştir:

Şerâr-ı na‘l-i rahşın cezb idüp yerden göge hürşid
Serâser âsumânı eylemiş anlar ile tezyin (1/15)

²¹⁴ M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 168-169; M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 114.

²¹⁵ M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 216; M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 227.

Şair Müşfik memduhlarını mübalağa ile daha güçlü bir şekilde överken, memduhları ile başka kimseleri kıyasında söz konusu başka kimseleri daha güçlü bir biçimde yermiştir.

Müşfik, memduhun atının tek bir adımıyla çölü geçebileceğini ifade ederek mübalağa yapmıştır:

Ol rahş-ı sebük-pāy ki reftāra gelince
Bir haṭve olur vüs'at-i şahrā-yı zamāne (2/20)

Muhammed Ali Paşa'ya sunulan ıydiyye kasidenin matla beytinde kurban bayramı sofrasının serildiğini anlatan şair, ikinci beyitten itibaren bu sofrayı tasvir eder. Aşağıdaki beyitte şair, kurulan sofranın yemeklerinin, nimetlerinin fazlalığını, dünya bir tencere olsa bile dar geleceğini ifade ederek mübalağa yapmıştır:

Nice bir süfre ki ṭabh itmek için ṭu'mesin
Teng bir tencerelik itse gerekdir dünya (6/2)

Sofranın tasvir edildiği üçüncü beyitte de gökteki kuyruklu yıldızın onun saplı kevgiri, güneşin de onun gümüş sinisi olduğunu anlatırken yine mübalağa yapmıştır:

Şaplı kefgiri gögün aḥter-i gīsū-dārı
Āfitābı feleğin tābe-i sīmīn aḥa (6/3)

Gökyüzünün katları o sofranın kaseleri olamayacağını belirten şair, yeryüzü sahnının o sofraya benzemeyeceğini ifade ederken mübalağa yapmıştır:

Āsumānıḥ ṭabakātı olamaz kāsātı
Benzemez şahnına bu şahn-ı basīṭ-i ğabrā (6/4)

Reşid Paşa'ya yeni yıl için sunulan kasidede Reşid Paşa medhiyesinde onun gazabının cemresinin denize düşmesi hâlinde mercan ağaçlarının zakkum ağacına dönüşeceği belirtilerek mübalağa yapılmıştır:

Naḥl-i zaḳḳūma döner şāḥ-çe-i mercānı
Düşse ger cemre-i ḳahr u ḡazabı deryāya (8/11)

Muhammed Ali Paşa'nın kaptan-ı deryalığı için yazılan tarih manzumesinde onu överken Hz. Süleyman'ın rüzgârı yıldırıma yardım etse bile onun şan ve vakar gemisini yerinden oynatamayacağı belirtilerek mübalağa yapılmıştır:

Oynadamaz keştî-i şān u vaḳārın
Şarşara olsa mu'în riḥ-i Süleymān (14/2)

Şair, Reşid Paşa'nın feleğin atlası yelken olsa bile onun celalinin filikasını oynatamayacağını belirterek mübalağa yapmıştır:

Depredemez filke-i cāh u celālin
Ola daḥı bādbān aṭlas-ı devrān (14/3)

Reşid Paşa'nın ikbal zerresi parlaklıkta güneş, nimetlerinin damlası ummana feyiz vermektedir, derken mübalağa yapılmıştır:

Zerre-i iḳbāli pertevde [çü] ḥürşīd
Ḳaṭre-i in'āmı feyż-āver-i 'ummān (14/4)

Reddü'l- acüz ale's sadr

Bir beytin ya bir cümlenin veya ibarenin sonunda yer alan kelimeyi kendisinden önce tekrarlamaktır.²¹⁶

²¹⁶ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 269.

Aşağıdaki beyitte “olmak” fiili ilk beytin başında ve sonunda farklı biçimde çekimlenerek kullanılmıştır:

Olınca mün‘azil Ya‘qūb Paşa söyledim tārīḥ
Selānīk şimdi cāy-ı āşaf-ı Yūsuf-şiyem **oldı** (17/13)

Sıhr-i helâl

Beyit arasında hem kendisinden önceki sözlerin sonu hem de kendisinden sonraki sözlerin başı olabilecek şekilde söz söylemektir. Bu söz bir kelime olabileceği gibi birden fazla kelime de olabilir.²¹⁷

Şairin Muhtar Bey’in maliye nazırı oluşuna düşürdüğü tarih manzumesinde geçen aşağıdaki beyitte “Muhtâr Beg’e” sözüyle sıhr-i helal yapılmıştır. Şair Şair “Muhtâr Beg’e sözümüz ilginç bir tarih oldu” derken hem Muhtâr Beg’e sözüyle tarih düşürdüğünü hem de bizim bu şiirimiz Muhtâr Bey’e ilginç bir tarih oldu demek istemiştir:

Öyle lāyık düşdi bu manşıb o mīr-i efḥama
Şāra tārīḥen ‘acīben ḳavḻunā (Muhtâr Beg’e) (15/2)

Aşağıdaki beyitlerde ilk mısraların son kelimelerine ikinci mısram başında yer verildiğinde yeni bir mana söz konusudur:

Mesned-ārā-yı riyāset olıcaḳ memleketiḻ
Emn ü āsāyişine eyledi sa‘y-i mevfūr (26/11)

Dest-i mi‘mār-ı tedābīr-i ḥakīmānesidir
Ḳılan iḳlīm-i Fırans’ı yeḻi başdan ma‘mūr (26/13)

Düşdiler mezleḳa-i mūḥişe-i teşvīşe
Uğrayup mezbele-i cinnete aşḥāb-ı şu‘ūr (26/6)

²¹⁷ M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 298; M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 307.

Tecrid

Kelime anlamı bir şeyi elbisesinden veya kabuğundan soymaktır. İnsan dışındaki bir canlıya, herhangi bir eşyaya, nesneye hitap etmesi ile bir başka insan veya bir başka varlık yerine koyarak gönlüne, kendisine söz söylemesine tecrid adı verilir.²¹⁸

Müşfik'in mahlas kullandığı beyitlerde kendisinden bir başkasıymış gibi söz ederek tecrid yaptığı görülmektedir. Tecrid sanatına şu beyitler örnek olarak verilebilir:

Sāl tārīh̄ini yaz ğayrı yeter **ey Müşfik**
H̄aḡ sa'īd ide bu nev-sāli Reşīd Paşa'ya (8/15)

Eyledi h̄üsnüñe Ferhād gibi dīvāne
Müşfikā 'ālemi bu şāhid-i şīrīn-sūhanım (28/7)

Müşfik'iñ cem'iyet-i esbāb gelmez yādına
Kākülün ğördükçe aḡvāl-i perişānım gibi (29/5)

Ġörüp āsar-ı hāmem bildi 'aczin şā'irān **Müşfik**
İder eḡfāl-i mekteb çūbek-i üstāddan feryād (30/5)

Kendi kendimdendir 'aczim şekve itmem ğayrıdan
Çāresiz ḡaldım İlāhī **Müşfik**-i bī-çāreden (36/5)

İnsan dışındaki varlıklara seslenişle yapılan tecride aşağıdaki beyit örnek olarak verilebilir. Şair “kese”ye seslenmiştir:

Neden döndün ğül-i beyzāya ğāhī verd-i şafrāya
Ḡarīniñ ğālibā **ey kīse** dīnār u direm oldı (17/4)

²¹⁸ M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 249; M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 199.

Tekrir

Bir ibarede kelimelerin aynı anlamda tekrarıdır. Asıl amaç pekiştirmek olduğu kadar muhatabın dikkatinin çekilmesi de amaçlanır.²¹⁹

Şair Müşfik'in aşağıdaki beyitlerde ahengi sağlama gayesiyle ifade tekrarı yaptığı söylenebilir:

Mā-ḥaşal **şirzime**-i fācire-i **şirzime**

Āteş-i fetrete yağdırmayacak āb-ı fütūr (26/8)

Geldi **ol dem k'ola** aḍḥāya iḥsān-ı ḳurbān

İrdi **ol dem k'ola** dil-sīr-i mevā'id fukarā (6/6)

Telmî

Bir şairin Türkçe yazdığı bir şiirinin bazı mısralarını Arapça veya Farsça söylemesidir. Şiirde bulunan Arapça veya Farsça mısralar bir başka şaire ait olmamalıdır. Aksi takdirde telmî değil tazmin olur.²²⁰

Müşfiknâme'de yer alan bazı beyitler Arapça mısraları muhtevîdir. Şair Müşfik bazı beyitlerini Arapça-Türkçe biçiminde yazmıştır. Eser, mülemma bir gazeli de muhtevîdir.

Zi-şulbeş be-āfāk şehzāde-eş

*Beyāmedd-i bi-elṭāf-ı Rabbi'l-'ibād*²²¹ (3/4)

Zīr-i şemşiri taşarruf eylesün dünyāyı hep

*Nasarallāhu 'alā a'dā'ihî fî-külli ān*²²² (4/6)

²¹⁹ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 203.

²²⁰ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 305.

²²¹ Onun sulbünden yeryüzüne Allah'ın lutfu olarak şehzadesi geldi.

²²² Allah, düşmanlarına karşı ona her zaman yardım etsin.

*Lā ühenniküm bi-cāhin bel ühennihā biküm*²²³

Çünkü buldı sen gibi bir āşaf-ı devlet-ķarīn (11/3)

Müşfik bi-ħarf-i menķūt binvişt ħüb tārīħ

Der-levħ-i rüy-ı Rākım ħať yāft ħüsn-i dīger²²⁴ (21)

Telmih

Bir şiir biriminde bir kıssaya, efsaneye, tarihî bir olaya, bir inanışa, bir ayet veya hadise işaret etmeye, göndermede bulunmaya telmih adı verilir. Klasik Türk edebiyatında peygamber kıssaları başta olmak üzere bu edebiyata kaynaklık etmiş pek çok unsur ve hadiseye telmih yoluyla gönderme yapılır.²²⁵

Klasik Türk edebiyatı şairleri şiirlerinde ifade ettikleri duygu ve düşünceleri daha etkili bir biçimde dile getirmek gayesiyle belirli olay ve kıssaları hatırlatarak telmih sanatını gerçekleştirmektedirler. Şair Müşfik de söz konusu olan Klasik Türk şairleri gibi şiirlerinin bazı beyitlerinde telmih sanatından istifade ederek anlatımını güçlendirmiştir. Şair Müşfik’in genel anlamda telmih hususunda Hz. Musa kıssasından daha sık söz ettiği söylenebilir. Şair, Ferhâd ile Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn, Vâmık u Azrâ gibi mesnevî karakterleriyle birlikte Hz. Davûd ve bazı peygamberlerin de bazı yönlerini hatırlatarak telmih yapmıştır.

Şair Müşfik, aşağıdaki beytin ilk mısraında Ferhâd’ın dağa külünk ile Şîrîn’in tasvirini yapmasını “tîşe-i Ferhâd” ifadesiyle hatırlatmıştır. Beytin ikinci mısraında ise “ħüsn-i Leylâ” ifadesi ile Leylâ vü Mecnûn hatırlatılmış, şair bana ayrılık düştü yabancıya yani rakibe ise Ferhâd’ın külünkü düştü diyerek Leylâ’nın evlenmesi sonucu Mecnûn’a ayrılık rakibine ise Leylâ’nın düştüğünü hatırlatmıştır:

Baňa hicrân-ı ser aġyāra düşdi tîşe-i Ferhâd

Saňa mevrüş olaldan ħüsn-i Leylâ şive-i Şîrîn (1/23)

²²³ Sizi bir makam mevkinden dolayı tebrik etmiyorum; aksine o makam mevki sizinle şereflendi, o makama hayırlı olsun.

²²⁴ Müşfik! Noktalı harflerle güzel bir tarih yaz; Rakım’ın yüzüne sakal bir başka güzellik verdi.

²²⁵ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 291; Numan Külekçi, *a.g.e.*, s. 170.

Aşağıdaki beyitte şair, ejder, yed-i Musâ ifadeleriyle Hazreti Allah tarafından Hz. Musa'ya verilen iki mucizeye telmih yapmıştır. Hazreti Allah, Hz. Musa'nın peygamberliğini kanıtlaması için bu iki mucizeyi bahşetmiş, Hz. Musa'ya esasını ejdere çevirdikten sonra Hazreti Allah, Hz. Musa'ya elini yakasına sokmasını emretmiştir. Hz. Musa elini yakasına sokup çıkardıktan sonra eli bembeyaz parlak bir hal almıştır. Klasik Türk şiirindeki birçok şair gibi Şair Müşfik de bu kıssaya telmihte bulunmuş beytinde yer vermiştir:

Lîk hengâm-ı veğâ aındırır ol ejderi kim
Yed-i Mūsâ da aman virmez idi a'dāya (8/10)

Aşağıdaki beyitte Ferhâd'ın dağları delmesi, dağlara Şîrîn'in yüzünü resmetmesi hatırlatılarak telmih yapılmıştır:

Degildir şiddet-i âvâzesi bîhûde volğanı
İder küh-ı maḥabbet tîşe-i Ferhâd'dan feryâd (30/2)

Aşağıdaki beyitte kılıcın sesinin Hz. Dâvud'un kulağına dek erişeceği ifade edilmiştir. Hz. Dâvud çeliği hamur gibi işleyen, demirden zırhlar yapan bir peygamberdir. Hz. Dâvud'un bu yönü hatırlatılarak telmih yapılmıştır:

Ne dem kim tîğını der-dest-i ḥiddet itse ol ğaddâr
Deger tâ gûş-ı Dâvud'a leb-i fülâddan feryâd (30/3)

Şair aşağıdaki beyitte Vâmık u Azrâ anlatısını hatırlatarak telmih yapmıştır:

Ser-dâde kemend-i ğamıḡa Vâmık-ı devrân
Dil-beste ser-i zülfüḡe 'Azrâ-yı zamâne (2/24)

Aşağıdaki beyitte şair Hüsni Bey'in sakalını övmektedir. İkinci mısrada şair memdhun hattı ile Hızır arasında ilişki kurmuştur. Hızır, Türk halk inancında sakallı, boz atlı bir kimse olarak tasvir edilmektedir. İslam minyatürlerinde de Hızır'ın sakallı bir biçimde resmedildiği görülmektedir. Şair memduhun sakalını övmek gayesiyle hattını Hızır'ın sakalına benzetmektedir. Hızır kelimesinin Arap dilindeki

anlamı ise “yeşil”dir. Şair hat-ı Hızır ifadesiyle memduhun sakalının henüz yeni çıkmış ufak yeşil ayva tüyleri olduğunu ifade etmektedir. Klasik Türk şiirinde ayva tüyleri hatt-ı sebz olarak da zikredilmektedir. Hâfız Müşfik bu geleneğe binaen memduhunun sakalını söz konusu ifadelerle övmüş, âb-ı hayâta da telmihte bulunmuştur:

Yok yok dehen yanında yek çend-i müy-ı hoş-bü
Güyâ haṭ-ı Hızır’dır âb-ı hayâtı söyler (20/5)

Tenasüp

Aralarında tezat dışında anlam bakımından bir ilişki bulunan iki ya da daha fazla kelimeyi bir ibarede toplamaktır.²²⁶

Klasik Türk edebiyatında beyit içerisinde uyum ve bütünlüğü sağlamak amacıyla şairler tenasüp sanatından istifade etmektedirler. Hâfız Müşfik de birçok beytinde bu sanattan istifade etmiştir.

Aşağıdaki beyitte ilm-i nücüm ıstılahatları addedilebilecek “ahter, hâver, meh-i evc, âfitâb, âsumân” kelimeleri birbirleri ile uyum sağlayacak biçimde kullanılmıştır:

Fürüzân **ahter**-i şevket dıraḥşân **hâver**-i devlet
Meh-i evc-i hilâfet **âfitâb-ı âsumân** temkin (1/9)

Aşağıdaki beyitte klasik Türk şiirinde yaygın motifler olarak kullanılan “gülzâr, bağ, sünbül, zerrin, gülşen” ifadeleri birbirleriyle uyum sağlayacak biçimde kullanılmıştır:

Kerem **gülzârına gül** ıṭr-ı şâhî **gülşen**-i cûda
İnâyet **bâğına sünbül** seḥâ **gülgeştine zerrîn** (1/10)

²²⁶ M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 276; M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 163.

Aşağıdaki beyitte kuş ile ilgili olan “bâz, kebûter, âşiyân, şâhin” ifadeleri tenasüp sanatına uygun addedilebilecek bir biçimde kullanılmıştır:

Nigeh-bân olduğu şahrâda bâzü'l-eşheb-i dâdı

Kebûter beççe eyler **âşiyânın pençe-i şâhin** (1/13)

Aşağıdaki beyitte şair, fesatlık erbabının kargaşa yelpazesini sallamasıyla birlikte fitne küresinin bir vapur gibi alevlendiğini ifade etmiştir. Vapur buhar sistemi ile çalışan bir araçtır. Vapurun mekanizmasında bulunan kürede genelde odun, kömür yakıtların yakılmasından elde edilen ateş kullanılarak su kaynatıldığında buhar borulardan dışarı çıkmakta günümüzde etki tepki kanunu dediğimiz şeyin sonucunda kürenin dönmesine yol açmaktaydı. Sonuç olarak vapur bu sıcaklığın etkisiyle hareket etmekteydi. Şair küre, alev ve vapur ifadelerine bu gaye ile yer vermiştir. Fitne ise kelime anlamı itibariyle ateşle yakma manasına gelmektedir. Küre-i fitne, “fitnenin hâkim olduğu alan” manasının yanı sıra “ateşle yakılmış küre” manasına da gelmektedir. Şair beytin kompozisyonunda bu duruma işaret etmektedir:

Şallayup mirvaḥa-i şūrişi erbāb-ı fesād

Küre-i fitne ‘alevlendi mişāl-i vapur (26/2)

Tensîkü’s-Sifât

Bir varlığın niteliklerini sıralanması anlamına gelir. Manzum veya mensur bir metinde bir kişiyi veya nesneyi art arda sıralanan sıfatlar ile nitelemektir.²²⁷

Ḥudāvend-i celîlü’ş-şân cihân-gîr-i ḳader-fermân

Şehenşâh-ı daḳâyık-dân u sulṭân-ı ḥaḳâyık-bîn (1/8)

Fürüzân aḥter-i şevket dirahşân ḥâver-i devlet

Meh-i evc-i ḥilâfet âfitâb-ı âsumân temkîn (1/9)

²²⁷ M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 281; M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 189.

Müşteri-baht u kader- kudret ü gerdün-mesned
Bermeki- tıynet ü yem-cüd u sehâvet-mâye (8/12)

Aşağıdaki beyitlerde şair muhatabına mukabil hitap nevinden birtakım sıfatları sırayla dile getirmiştir:

Ey benim seyyid ü mevlâ vü efendim hasenim
V'ey benim pâdişeh-i kişver-i cân u bedenim (28/1)

Teşbih

Benzetme anlamına gelir. Aralarında ilgi bulunan iki unsurdan birini diğerine bir özellik bakımından yaklaştırmak, onunla eşit kılmaktır. “Gözlerin deniz kadar mavi” benzetmesinde göz denize mavilik bakımından yaklaştırılmıştır.²²⁸

Klasik Türk edebiyatı şairleri, memduhların sahip oldukları özellikleri çeşitli unsurlara benzeterek anlatımlarına renk katmışlardır. Şairlerin, memduhları sıklıkla çiçeklere benzettikleri görülmektedir. Çiçeklere, methedilen şahısları nitelemek gayesiyle şiirlerde yer verilmiştir. Şair Müşfik de aşağıdaki beyitte Muhammed Ali Paşa'yı gül, sümbül ve zerrin-kadeh olarak da zikrolunan zerrin çiçeğine nâm-ı diğer nergise benzetmiştir:

Kerem gülzârına gül ıtr-ı şâhî gülşen-i cûda
İnâyet bâğına sümbül sehâ gülgeştine zerrîn (1/10)

Aşağıdaki beyitte memduhun ince kaşları ile sırat köprüsünün ince ve keskinliği arasında ilişki kurularak teşbih yapılmıştır:

Görenler kaşını bir vech ile inkâra yol bulmaz
Şırâñın kıldan ince hem kılıçdan oldığın keskin (1/22)

Şair, şiirlerinde ilm-i nücum olarak zikredilen yıldız ilminden, astrolojiden sıklıkla istifade etmiştir. Aşağıdaki beyitte mih kelimesi “çok, ulu, yüce”

²²⁸ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 163; Numan Külekçi, *a.g.e.*, s. 31.

anlamalarının yanı sıra “at nalını” da çağrıştıracak biçimde kullanılmıştır. Şair, at nalının temelinde yer alan yedi adet çivi ile yedi yıldızdan müteşekkil Süreyya yıldız kümesini ilişkili olarak ele almış, teşbih yapmıştır:

Lāyıkdır eger olsa şıtabl-ı deri gerdün
Mîh-i kadem-i rahşî Süreyyâ-yı zamâne (2/19)

Aşağıdaki beyitte aşk bir ocağa benzetilmiştir. Ocak, bir şeyin hazırlanıp kıvama getirildiği, o şeyle ilgili faaliyetlerin gerçekleştirildiği mekandır. Şair, bu âlemi hakikat aşkına hizmet eden bir ocak olarak ifade ederek teşbih yapmıştır:

Berķ uran nüh kubbe-i imkānda nūr-ı ‘aşkıdır
Dā’iren-mādār bu ‘âlem tenūr-ı ‘aşkıdır (35/1)

Klasik Türk şiirinde sevgilinin saçlarının ya da memduhun saçlarının genelde dağınık ve perişan olduğu ifade edilmektedir. Şairler bu dağınıklık ve perişanlığı, çeşitli motiflerle ilişkilendirerek şiirlerinde ifade etmektedirler. Şair Müşfik de aşağıdaki beyitte, memduhun devrinde perişan bir topluluğun olmadığını ifade etmiştir. Perişan topluluk ile yasemin kokan saçlar arasında ilişki kurarak teşbih yapmıştır:

Devrinde ne mümkün k’ola bir cem‘ perîşân
Olursa meger zülf-i semen-sây-ı zamâne (2/6)

Aşağıdaki beyitte, şair memduhun yüzünün parlaklığını aya, rütbesini gökler kadar yüksek olması veçhinde feleğin mertebesine, yüzünü meleklerin yüzlerine, savaşçı kişiliğini ise Hz. Ali’nin savaşçı kişiliğine benzeterek teşbih yapmıştır:

Meh-ṭal‘at ü Cem-ḳadr ü felek-cāh u melek-ḩū
Kerrār-ı veġā ḩaydar-ı ġavġā-yı zamâne (2/12)

Aşağıdaki beyitte şair memduhun (makamının) kapısını arşın kapısına benzeterек teşbih yapmıştır:

Ser-‘asker-i Cem-pāye Muhammed ‘Ali Paşa
Kim süddesidir sidre-i bālā-yı zamāne (2/15)

Aşağıdaki beyitte şair, iç içe geçmiş dünyayı çevreleyen yeşil dokuz kubbeyi memduhun parmağındaki yeşil zümrüt yüzüğe benzeterек teşbih sanatı yapmıştır:

Bir faşş-ı zümürred gibidir halka içinde
Destinde bu nüh kubbeye-i hādrā-yı zamāne (2/16)

Şair memduhun kır atının hareketini, yürüyüşünü yasemin kokulu saçları olan, gönülleri süsleyen şuh güzellerinin salınmasına benzeterек teşbih yapmıştır:

Ol eşheb-i nāzik ki şanursın hareketde
Bir şūh-ı semen-zülf ü dil-ārā-yı zamāne (2/21)

Aşağıdaki beyitte şair, mazmunların kendi beyitleri etrafında tavaf eylediğini ifade ederek her bir beytini Kābe’ye benzetmiş, teşbih yapmıştır:

Haccāc-ı mezāmīne maṭāf oldu idelden
Her beytimi bir Ka’be-i ‘ulyā-yı zamāne (2/30)

Aşağıdaki beyitte şair, sofradaki saplı kevgiri kuyruklu yıldıza; gümüş renkli tavayı feleğin güneşine benzeterек teşbih yapmıştır:

Şaplı kefgiri gögün aḥter-i gīsū-dārı
Āfitābı feleğin tābe-i sīmīn aḥa (6/3)

Aşağıdaki beyitte Fransa’yı anlatan şair fesatlık erbabının kargaşa yelpazesini sallamasıyla fitne küresinin bir vapur gibi alevlendiğini ifade etmektedir.

Şallayup mirvaḥa-i şūrişi erbāb-ı fesād
Küre-i fitne ‘alevlendi mişāl-i vapur (26/2)

Teşhis

İnsan dışındaki varlıklar ile mücerret duygu ve düşüncelere insana has özellikler vermeye teşhis adı verilir.²²⁹

Klasik Türk edebiyatının bazı şiirlerinde görülen feleği aç gözlülük ile nitelendirme durumu şair Müşfik'in aşağıdaki beytinde de görülmektedir. Felek insana ait olan aç gözlülük vasfı ile nitelendirilerek kişileştirilmiştir:

Şükr kim baş olunup süfre-i 'îd-i adhâ
Oldı açgözlü felek mā'ide-ḥ'ār-ı ālā (6/1)

Aşağıdaki beyitte şair, mazmun divitinin, fikirler sunan kalemine âşık olduğunu belirterek teşhis yapmıştır:

Kilk-i efkârıma meftûn devât-ı mazmûn
Ḥibr-i endîşeme mevzû' midâd-ı ma'nâ (6/21)

Aşağıdaki beyitte şair, koyun ile otların arkadaşı olduğunu ifade ederek teşhis yapmıştır:

'Adli ol rütbe ki mer'â-yı terâfuḡda olur
Güsfendân ile gürgân derinde hem-pâ (6/13)

Aşağıdaki beyitte şair kendisinin yazdığı tarihe, gökyüzünün hürmetle baş egeceğini ifade ederek teşhis yapmıştır:

Âsumân ta'zîm ile târîḡe Müşfik baş eger
Şadrıḡ oldı Muştafâ Paşa-yı ekrem nâyili (13/2)

²²⁹ M. Kaya Bilgegil, *a.g.e.*, s. 209; M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 124.

Tevriye

Bir kelimenin ilk okunduğunda akla gelebilecek en yakın anlamının değil de uzak anlamının kastedilmesiyle yapılan sanattır. İki anlamlı bir kelimenin kastedilen anlamını, ilk akla gelebilecek anlamıyla örtmek şeklinde de tanımlanmaktadır.²³⁰

Klasik Türk edebiyatı şairleri, şiirlerinin anlam katmanının artması, farklı manalara sahip kelimeler ile şiirin birden çok manaya sahip olması için tevriye sanatını kullanarak birden fazla manaya sahip kelimelere şiirlerinde yer vermişlerdir.

Hâfız Müşfik, birçok beytinde tevriye sanatından istifade etmiş, beyitlerinin farklı anlam kapılarına çıkmasını sağlamıştır.

Aşağıdaki beyitte ise “genc” kelimesi “gencine” kelimesi “genç ve hazine” anlamlarına gelecek biçimde tevriyeli olarak kullanılmıştır:

Künc-i şihhat bulmayup dârü'l-belâ-yı dehrde
Genc iken gencine-âsâ oldı toprağa defin (19/2)

Aşağıdaki beyitte şair “sevdâ” kelimesini “kara” ve “aşk” anlamıyla tevriyeli olarak kullanmıştır. Memduhun gözlerinin karasından ve aşkıdan zamanın Leylâsı Mecnûn gibi çöllere düşmüştür:

Sevdâ-yı dü-çeşmiñ ile şahrâlara düşdi
Mecnûn-ı beyâbân gibi Leylâ-yı zamâne (2/26)

Aşağıdaki beyitte de “atlas” hem kumaş hem de atlas feleği anlamıyla tevriyeli kullanılmıştır:

Hâk-rüb-ı hasret olsun mihri dâmânım gibi
Pârelensün aţlası çarhıñ girîbânım gibi (29/1)

Hâfız Müşfik, bazı kişiler için yazdığı tarihlerde kişi adlarını özellikle tevriye sanatı ile birlikte kullanmıştır. Söz konusu şahısların isimlerini övgü gayesiyle iki anlama gelecek şekilde kullanarak kelimelerin diğer güzel anlamlarıyla birlikte

²³⁰ Cem Dilçin, *a.g.e.*, s. 427; M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 215.

şahıslara işaret etmiştir. Şairin pek çok özel ismin tevriye ile kelime anlamına işaret etmesi dikkat çekicidir.

Reşid Paşa'nın sadareti için yazdığı manzumede “Reşîd” ismini hem özel isim hem de “vezirlerin reşîdi” şeklinde “doğru yolda bulunan, doğru ile yanlışı ayırt edebilecek çağa giren” anlamıyla tevriyeli kullanılmıştır:

Munfaşıl oldu Reşîdü'l-vüzerâ cāhından
Sürdi kırk gün kadar āvân-ı küdüret me'nūs (5/1)

Yine kām oldu şadāretle didim tārîhin
Eyledi müjde Reşîdü'l-vüzerâ şadra cülūs (5/15)

Ali Galib Paşa için yazılan tek mısralık vezaret tarihinde “gâlib” kelimesi “O vezirdir, galiptir” ve “O vezirdir, Gâlip'tir” şeklinde tevriyeli kullanılmıştır:

Hüve vezîrün gâlibün (9)

Âlî Paşa için yazılan manzumede de kelime yüce anlamıyla kullanılarak tevriye yapılmıştır:

Geçdi bu eyyām-ı feyz-encāmda bā-'avn-i Hâk
'Âlî Paşa'nın yed-i 'âlisine engüşterin (11/1)

Aşağıdaki örnekte ise Rauf Paşa Hazretleri'nin beşinci defa sadaret makamına gelmesi için yazılan manzumenin bir beytinde “Raûf” ismi “merhametli, iyi huylu” anlamıyla tevriyeli olarak kullanılmıştır. Böylece ifade “vezirlerin merhametlisi” ve “vezirlerin Rauf'u” şeklinde düşünülmüştür:

Yine sa'd-āver-i şadr oldu Ra'ûfü'l-vüzerâ
Düşdi düşmenlerinin yıldızı tâ naḥs evine (12/1)

Mustafa Nâilî Paşa için yazılan manzumede “nâyili” ifadesiyle “erşimek, kavuşmak” anlamının yanında Mustafa Paşa’nın adını da kastedecek şekilde tevriyeli düşünülmüştür:

Āsumān ta‘zīm ile tārīhe **Müşfik** baş eger
Şadrıñ oldı Muştafâ Paşa-yı ekrem nâyili (13/2)

Muhtar Bey Efendi’nin mâliye nâzırı olmasına binaen yazılan tarih manzumesinde Muhtar ismi “seçilmiş” anlamını da kastedecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır:

Nâzır-ı mâliye oldı Mîr Muhtâr-ı kerîm
Şâ‘irânıñ buldığı tārīhe gerdün baş ege (15/1)

Şair, Yusuf Paşa’nın Yakup Paşa yerine Edirne valisi olması vesilesiyle yazdığı iki manzumede Yusuf ve Yakup isimlerini Hz. Yusuf ve Hz. Yakup’u kastedecek şekilde tevriyeli kullanmıştır:

Cenâb-ı âşaf-ı Yūsuf-likâ ki haşre kadar
Zamâne itmeye mişbâh-ı hânedânına püf (16/1)

Ĥesâb-ı câ‘ize üzre tamâm olur tārīh
Oturdı manşib-ı Ya‘küb’a mecd ile Yūsuf (16/3)

Besîm ol ey dil-i Ya‘küb-ı hasret dîdeler rüşen
Cihân şarķen ve ġarben Yūsufistân-ı kerem oldı (17/3)

Olnca mün‘azil Ya‘küb Paşa söyledim tārīh
Selânîk şimdi cây-ı âşaf-ı Yūsuf-şiyem oldı (17/13)

Emîn adlı gencin vefatı için yazılan manzumede “rûh-ı Emîn” terkibi Cebrail’i de kastedecek şekilde tevriyeli düşünülmüştür:

İrdi bir târiḥ **Müşfik** sem‘a semt-i ‘arşdan
Müntehā-yı Sidre oldı menzil-i rûḥ-ı Emîn (19/4)

Yine Ziraat Meclisinden Hüsnü Bey’in Liyesine düştüğü bir tarihte “Hüsnü” ismini “güzel” anlamıyla tevriyeli olarak kullanmıştır:

Zât-ı şerîfi gibi nām-ı bülendi Ḥüsnî
Nām-ı bülendi āsā zāt-ı şerîfi dilber (20/2)

Maşuk Baba için yazılan manzumede de “maşuk” kelimesi tevriyeli düşünülmüştür:

İrdi ma‘şûḳ-ı haḳîkisine yazdım târiḥ
Sāde-dil ‘āşîḳ idi geçdi cihāndan Ma‘şûḳ (25)

Tezat

Anlamca birbirinin karşıtı iki düşünce, duygu ve hayalin bir ifadede toplanmasıdır.²³¹

Klasik Türk şiirinde şairler anlatımı güçlendirmek ve ifadeleri daha etkili hale getirmek amacıyla zıt sözcüklerin ahenginden de istifade ederek tezat sanatı yapmıştır. Söz konusu diğer şairler gibi şair Müşfik’in de bazı beyitlerinde tezat sanatından istifade ettiği görülmektedir.

Şair Müşfik’in, memduhlarının olumlu niteliklerini daha güçlü bir şekilde anlatabilmek yine memduhlarının olumlu olaylarını daha büyük bir coşkuyla kutladığını ifade edebilmek amacıyla zıt anlamlı sözcüklerden istifade ederek tezat sanatı yaptığı tespit edilmiştir.

²³¹ Cem Dilçin, *a.g.e.*, s. 449; Numan Külekçi, *a.g.e.*, s. 76.

Aşağıdaki örnekte “hayr” ve “şer” kelimeleri tezat teşkil etmektedir:

Yerin buldı cemî'-i hayr u şer aḥkāmı devrinde
Olundu ḥaḳḳı üzre her biri bir ḥidmete ta'yîn (1/16)

Aşağıdaki örnekte birinci mısradaki meserret, hande-nâk, şâd-mân ve şâdî kelimeleri ile ikinci mısradaki hasâret, hüsrân, gam, elem-nâk, elem ve gam-gîn ifadeleri tezat olarak düşünülmüştür:

O ḥidmetden meserret ḥande-nâk u şâdmân şâdî
Ḥasâret-dîde hüsrân gam elem-nâk u elem gam-gîn (1/17)

Aşağıdaki beyitte “ukde” ve “hall itmek” ifadeleriyle tezat yapılmıştır:

Her 'ukdeyi ḥall itdi ser engüşt-i himemle
Ġayr ez-girih-i kâkül-i Selmâ-yı zamâne (2/17)

Aşağıdaki beyitte yedi yıldızın (feleğın) dönmesi ile zamanın Dara'sı Muhammed Ali Paşa'nın makamında sabit olması tezat olarak düşünülmüştür:

Tâ devr ide eflâkde seb'a-i sitâre
Şâbit ola câhında o Dârâ-yı zamâne (2/34)

Aşağıdaki örnekte “tenvîr-zalâm” tezatı söz konusudur:

Gerçi tenvîri o eyyâm-ı zalâm-engîziñ
Ġirre-i tefvîz olunmuşdı idüp şadra cülûs (5/2)

Şair aşağıdaki beyitte arının kanadı ile tavus kuşunun kanatları arasındaki zıtlığı (tezat) ifade etmektedir:

Bir olur pîş-i nigâh-ı zu'afâ beyninde
Bâl-i zembûr ile kuvvetde cenâḥ-ı tāvûs (5/8)

Şair “nemle” ile “câmûs” kelimelerini tezat olacak şekilde kullanmıştır:

Hürde-bîn-i nazâr-ı şefkat ile itse nigâh
Gelemez nemle-i nâçize muķâbil cāmûs (5/9)

Aşağıdaki örnekte “sulh” ile “vegâ-gavgâ” tezatı yapılmıştır:

Bâd-ı şulh ile zamânında perişân oldu
Zülf-i Leylâ-yı vegâ turrâ-i rumh-ı gavgâ (6/14)

Şair, aşağıdaki beyitte “düşman-dost”; “besîm-hazîn”; “şâdân-nevmîd” kelimeleri ile tezat yapmıştır:

Düşmenân ye’simi gördükçe besîm ü şâdân
Döstân hâlîme bakdıķça hazîn ü nevmîd (7/2)

Aşağıdaki beyitte “husemâ” (düşmanlar) ile “döstân” (dostlar); “yerinmek” ile “sevinmek” arasında tezat yapılmıştır:

Bu beşâretle ne derlü yerinirse huşemâ
Döstânı o kıadardan da ziyâde sevîne (12/2)

Aşağıdaki örnekte de “bîş” (çok) ile “kem” (az) kelimeleri arasında tezat yapılmıştır:

Dağı çok geçmedin oldu Selânîk şehrine vâlî
Bununla yine şanma kıadri yâ bîş ü ya kem oldu (17/8)

Aşağıdaki beyitte “firkat” ve “visâl” kelimeleriyle tezat yapılmıştır:

Mümteni’ ise bu firkıatiye imkânda vişâl
Vâcib oldu gide mülk-i ‘ademe cân u tenim (28/6)

Aşağıdaki beyitte “cem‘iyyet” ile “perîşân” kelimeleri arasında tezat söz konusudur:

Müşfik’in cem‘iyyet-i esbâb gelmez yâdına
Kâkülün gördükçe ahvâl-i perîşânım gibi (29/5)

Aşağıdaki beyitte “âşina” ile “yad” kelimeleri arasında tezat söz konusudur:

Gehî ağyâr u geh yâr-ı sitem-mu‘tâddan feryâd
Dil-i dîvânem eyler âşinâ vü yaddan feryâd (30/1)

Aşağıdaki beyitte “şâm ile sabah”; “şems ile leyl” arasında tezat söz konusudur:

Ve’ş-şems süresin geh Ve’l-leyl süresin gâh
Şâm u şabâh ırmaz ezber tilâvet eyler (20/7)

Şairin belirli beyitlerde tezat yaptığı görüldüğü gibi Reşid Paşa’nın sadaretine düşmüş olduğu tarihin bazı beyitlerinde de tezat ve kıyas söz konusudur:

Hürde-bîn-i nazar-ı şefkat ile itse nigâh
Gelemez nemle-i nâçize muqâbil câmûs (5/9)

Vezne-i ğayreti keffinde derâhim eflâk
Lücce-i himmeti üstünde habâb okyanus (5/13)

Aşağıda örnek olarak verilen beyitlerde ise şairin “âfitâb ile şem‘-i fânûs; Felâtûn ile Câlinûs’u kıyasladığı görülmektedir:

Lîk bir vefk-ı murâd olmadı nûrânî-i vaqt
Âfitâbın viremez tâbını şem‘-i fânûs (5/3)

O da bir zāt-ı hikem-sencdir ammā n'ideyim
Tutabilür mi Felâṭün yerini Cālīnūs (5/4)

2.4.2.12.2. Harf ve Kelime Oyunları

Divan şiirinde harflerle ilgili hususiyetlere sıkça rastlanır. Âmil Çelebioğlu eski eserleri layıkıyla anlamak için harflerle alâkalı çeşitli hususların bilinmesi, onlara ayrı bir dikkatle bakılması gerektiğini söyler.²³² Divan şairlerinin, niyetlerini dile getirme, amaçlarını görünür kılma ve dolayısıyla şiirlerini kurma aşamasında benzetme amacıyla başvurdukları obje alanlarından biri de alfabedeki harflerdir.²³³ Bu harfler, o dönem yazısında kullanılan Arap alfabesindeki harflerdir. Değişik mazmunlar biçiminde âşık ile maşukun bazı özellikleri harfler vasıtasıyla ifadeye çalışılmıştır. Harflerin ele alınış nedenlerinin başında şekil özellikleri gelir. Klasik Türk şiirinde şairler harflerle kelime oyunları yapmışlardır.²³⁴

Müşfiknâme'de yer yer harf ve kelime oyunlarına başvurulmuştur. Şair yer yer bir kelimenin ilk harfine işaret etmiştir. Aşağıdaki beyitte “kerem” kelimesinin ilk harfi olan kâf ile “ni'am” kelimesinin ilk harfi olan nûna işaret söz konusudur:

Kâf-ı keremiñ kâffe-i 'âleme kâfî
Nûn-ı ni'amıñ süfre-i yağma-yı zamâne (2/3)

Zaman zaman da bir kelimeyi oluşturan harfleri vererek kelimeye işaret etmiştir. Reşid Paşa için yazılan manzumeden alınan aşağıdaki örnekte şîn, râ, dâl ve yâ harfleri ile Reşid ismine işaret edilmiştir. Şair kelimeyi oluşturan harfleri vezin ve kafiye göre karışık olarak vermiştir:

Maḥlaş-ı pâki ki terkîbde muḥtâc olmuş
Şîn u râ ḥarf-i dâl ü yâya (8/7)

²³² Âmil Çelebioğlu, “Harflere Dair”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1998, s. 599.

²³³ Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Harf Simgeciliği*, Hece Yayınları, Ankara 2003, s. 25.

²³⁴ Hasan Kaya, “Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi”, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2014, S. 48, s. 72-73.

Dāldir devlet ile şānına dāl ü şīnı

Yāsı yūmn-i kādeme rāsı şavāb-ı rāya

(8/8)

2.4.2.12.3. *Deyimler*

Genel olarak dili ağır olan *Müşfiknâme*'de yer yer Türkçe deyimler kullanılmıştır. Eserin Türkçe deyimler açısından zengin olduğu söylenemez. Bu deyimlere genellikle manzumelerde yer verildiği görülmektedir.

Müşfiknâme'deki bazı deyimler, anlamları ve eserdeki örnekler şunlardır:

Baş eğmek: Saygı göstermek için baş eğerek selamlamak; güçlü birinin buyruğu altına girmek ve emirlerini kabul etmek.²³⁵

Şair bir beyitte Mustafa Paşa'nın sadaret için düşünülen tarihe gökyüzünün baş eğdiğini, bir beyitte de Muhtar Bey'in maliye nazırı oluşuna şairlerin bulduğu tarihe feleğin baş eğmesi gerektiğini belirtmiştir. Örneklerde şair hem göreve gelişlere hem de onlara düşürülen tarihler için "baş eğmek" deyimini tercih etmiştir:

Āsumān ta'zīm ile tāriḥe Müşfik **baş eger**

Şadrıḡ oldu Muştafā Paşa-yı ekrem nāyili

(13/2)

Nāzır-ı māliye oldu Mīr Muḥtār-ı kerīm

Şā'irānıḡ buldıḡı tāriḥe gerdūn **baş ege**

(15/1)

²³⁵ İsmail Parlatır, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, C. II, Yargı Yayınevi, Ankara 2008, s. 151; Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, C. II, İnkılâp Yayınevi, Ankara 1984, s. 509.

Baş kaldırmak: Kendini göstermek, değerini ortaya koymak; ayaklanmak.²³⁶

Şair aşağıdaki beyitte “baş kaldırmak” deyimini “ayaklanmak” anlamıyla kullanmıştır. Muhammed Ali Paşa’nın devrinde fitne bitmiş, baş kaldıramaz olmuştur:

Baş kaldıramaz fitne zamānında ser-i mū

İllā fiten-i nev-ḥaṭ-ı sevdā-yı zamāne (2/7)

Baştan çıkmak: Doğru yoldan ayrılmak, ahlâkı bozulmak, kötü yola sürüklenmek.²³⁷

Şair bir beyitte kullandığı baştan çıkmak deyimini Sultan Abdülmecid dönemindeki düzen ve asayiş anlatırken kullanmıştır. İnsanların namus ve edep sahibi olduğunu belirten şair, deyimini kullanarak misk kokulu kakül dışında hiç kimsenin doğru yoldan ayrılmadığını belirtmiştir:

Zamānında cihān ikmāl-i nāmūs u edeb itdi

Ne mümkün kimse **başdan çıksun** illā kākül-i müşğīn (1/19)

Can atmak: Çok arzu ettiği bir şeyi veya durumu elde etmeye çalışmak, bir şeye erişmeyi çok istemek.²³⁸

Şair, Napolyon’u övdüğü aşağıdaki behytinde Saksonya hükümdarı gibi Çin hükümdarının da Napolyon’un yardım çanağını yalamak için hırs ile can attığını, onu çok istediğini belirtmiştir:

Cān atar hırş ile Saḫsonya ḥükümdārı gibi

Kāse-līs-i himemi olmağa şāh-ı Fağfūr (26/17)

²³⁶ İsmail Parlatır, *a.g.e.*, s. 162; Ömer Asım Aksoy, *a.g.e.*, s. 517.

²³⁷ Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Arkadaş Yayınları, Ankara 2006, s. 157; E. Kemal Eyüboğlu, *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler II, Deyimler-(Tâbirler)*, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1973, s. 71-72; M. Ertuğrul Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 193.

²³⁸ Ali Püsküllüoğlu, *a.g.e.*, s. 215; M. Ali Tanyeri, *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 66; M. Ertuğrul Saraçbaşı, *a.g.e.*, s. 268.

Diş bilemek: Birine kızarak kötülük yapmak istemek veya acısını çıkarmak için fırsat kollamak; öcünü almak için çok istek duymak.²³⁹

Gerden-efrāz-ı ta'annüd olan ehl-i bağıy

Diş biler s̄ine-i pür-k̄inine s̄in-i s̄āṭūr (26/16)

El etek çekmek: Bir şeyle artık uğraşmaz olmak, ilgilenmemek.²⁴⁰

Şair, Muhammed Ali Paşa'nın döneminde zulüm ve haksızlıktan vazgeçileceğini bu deyimle anlatmıştır:

Çekeriz k̄āṭibeten **dest** mezālimden **etek**

Hele bir kerre geçe pençesine s̄ine-i ğadr (10/2)

Kan yutmak: Acıya ve eziyete dayanmak, tahammül etmek; bir sebeple çok acı ve eziyet çekmek.²⁴¹

Bir beyitte geçen kan yutmak deyimini şair acı ve eziyet çekmek anlamında kullanmıştır:

İçeli ḥasret-i la'liḡ meyin ey gözleri mest

Ƙan yuṭar Ƙan tükürür ğayrı dem-ā-dem dehenim (28/3)

Yere geçmek: Yok olmak; çok utanmak.²⁴²

Şair, isteğine kavuşmuş bir günü olmadığını, bu yüzden feleğin altın ipli çadırı ve dokuz kubbesinin yok olmasını bu deyimle dilemiştir:

Devr-i cevrinde murādım üzre bir gün görmedim

Yire geçsün ḥayme-i zerr̄in-ṭınāb-ı nüh-ḳıbāb (31/2)

²³⁹ Ali Püsküllüoğlu, *a.g.e.*, s. 286; M. Ali Tanyeri, *a.g.e.*, s. 88; M. Ertuğrul Saraçbaşı, *a.g.e.*, s. 371.

²⁴⁰ İsmail Parlatır, *a.g.e.*, s. 339; Ömer Asım Aksoy, *a.g.e.*, s. 753.

²⁴¹ E. Kemal Eyüboğlu, *a.g.e.*, s. 280-281; Ertuğrul Saraçbaşı, *a.g.e.*, s. 721.

²⁴² Ali Püsküllüoğlu, *a.g.e.*, s. 806; M. Ertuğrul Saraçbaşı, *a.g.e.*, s. 1208.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MÜŞFİKNÂME’NİN METNİ

3.1. NÜSHA TAVSİFİ

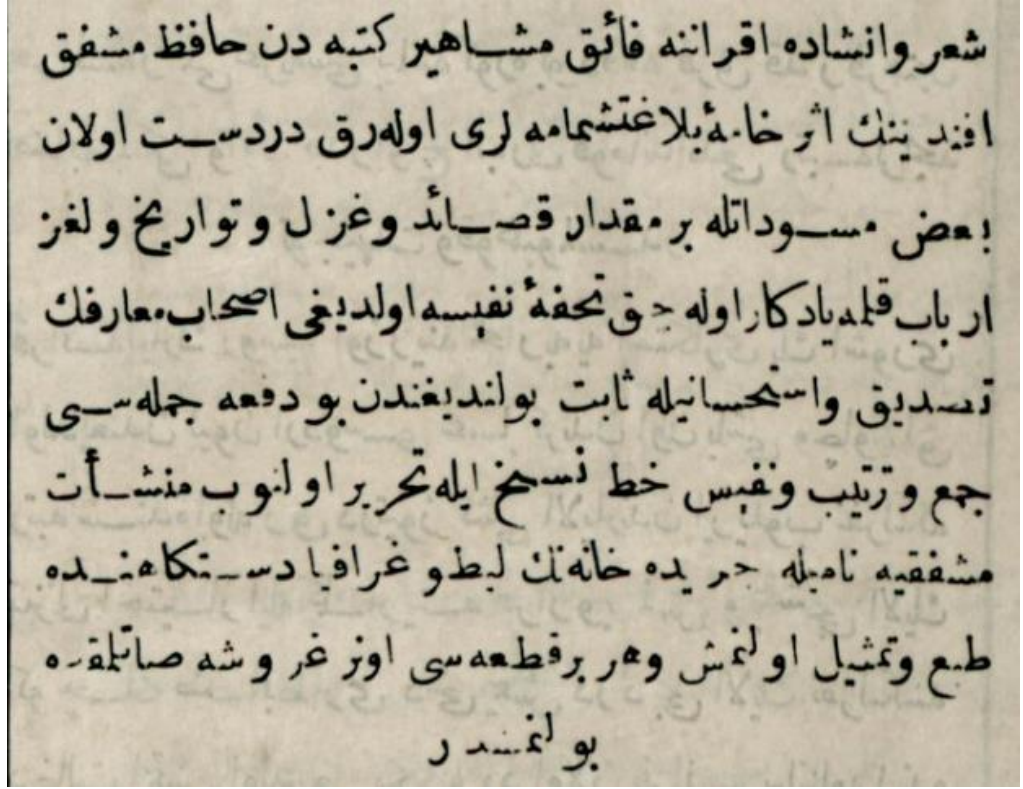
Eserin bilinen matbu bir nüshası vardır. Bu nüsha “Münşeât ve Divan” adıyla Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Yazmaları Bölümünde 0102716 demirbaş numarası ile kayıtlıdır.²⁴³ Matbu nüsha Millet Kütüphanesi Ali Emiri Edebiyat Bölümü 480 numarada da kayıtlıdır.²⁴⁴ Eserin matbu bu nüsha dışında yazma bir nüshası tespit edilememiştir.

Matbu nüshanın sonundaki temmet kaydı “Temme’l-kitâb bi-‘avnillâhi’l-meliki’l-vehhâb kad tubi‘a fî matba‘ati Cerîde-i Havâdis sene seb‘în ve mi’eteyn ve elf” şeklindedir. İfadede *Müşfiknâme*’nin hicri 1270 (M. 1854) yılında Cerîde-i Havâdis Matbaasında taş baskı usulüyle basıldığı yazılıdır. 67 sayfalık eserin 12 Recep 1270 (10 Nisan 1854) tarihli Cerîde-i Havâdis gazetesinde “Münşeât-ı Müşfikkiye” adıyla basıldığı haber verilmiştir.²⁴⁵

²⁴³ Matbu nüshanın kütüphane erişim linki için bk. <http://bilgimerkezi.atauni.edu.tr/pdf/0102716.pdf>, (ET: 12.08.2023).

²⁴⁴ Millet Kütüphanesi erişim linki için bk. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/156292>, (ET: 23.09.2023).

²⁴⁵ Rıfat Kütük, “Müşfik-nâme (Hâfız/Müşfik)”, *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/musfik-name-hafiz-musfik>, (ET: 12.10.2023).

12 Recep 1270 tarihli Cerîde-i Havâdis'in "İ'lânât" bölümündeki metin şu şekildedir:

“Şi'r ve inşâda akrânına fâ'ik, meşâhîr-i ketebeden Hâfız Müşfik Efendi'nin eser-i hâme-i belâgat-şemâmeleri olarak derdest olan ba'zı müsveddâtla bir mikdâr kasâ'id ve gazel ve tevârîh ve lugaz erbâb-ı kaleme yâdigâr olacak tuhfe-i nefîse oldığı ashâb-ı ma'ârifin tasdîk ve istihsânıyla sâbit bulunduğundan bu def'a cümlesi cem' ve tertîb ve nefis hatt-ı nesih ile tahrîr olunup *Münşe'ât-ı Müşfikîyye* nâmıyla Cerîdehâne'niñ litografya destgâhında tab' ve temsîl olunmuş ve her bir kıt'ası onar guruşa satılmakda bulunmuşdur.”²⁴⁶

Müşfiknâme'nin 2-39. sayfaları arası inşa, 40-67. sayfaları arası şiir bölümüdür.

Matbu bu nüsha, nesih hatla yazılmış olup az sayıda yerde hareke ve tenvin kullanılmıştır. Nüshanın münşeat bölümünde (2-39) tek sütun, 19 satır; şiir

²⁴⁶ Cerîde-i Havâdis, 12 Recep 1270, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Demirbaş No: NSS011686, https://katalog.ibb.gov.tr/kutuphane3/sureli/00299_00682_1270H12_76778.pdf, (ET: 18.10.2023).

bölümünde tek sütun ve 17-19 satır vardır. Satır sayıları düzenli değildir. Matbu nüshanın

Başı : Rikāb-ı Şāhāneye ‘Arz-ı Hāl

‘Umrān-fermā-yı dārü’l-ḥarābe-i ‘ālem ve medeniyyet-baḥşā-yı nev‘-i benī Ādem ḥazretleri!

Sonu: Kendi kendimendir ‘aczim şekve itmem ḡayrıdan

Çāresiz ḡaldım İlāhī **Müşfik**-i bī-çāreden

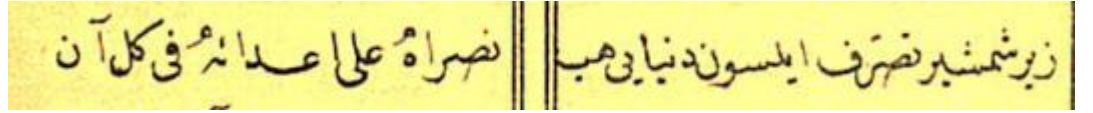
şeklindedir.

Eserin matbu nüshasında birleşik yapılardaki Allah lafzı elif (ل) ve hâ (ه) harfleri ile yazılmaktadır:

Zīr-i şemşiri taşarruf eylesün dünyāyı hep

Nasarallāhu ‘alā a‘dā’ihi fī-külli ān²⁴⁷

(4/6)

Bārekallāh işbu eyyām-ı sürūr-encāmda

Mührün oldı Muşḡafā Paşa-yı efḡam ḡāmili

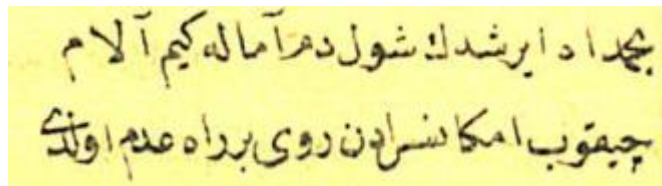
(13/1)

Bi-ḡamdillāh irişdik şol dem-i āmāle kim ālām

Çıḡup imkân-serādan rüy ber-rāh-ı ‘adem oldı

(17/1)

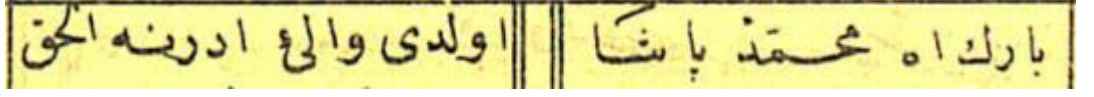

²⁴⁷ Allah, düşmanlarına karşı ona her zaman yardım etsin.

Bārekallāh Muḥammed Paşa

Oldı vālī-i Edirne el-ḥaḳ

(18/1)

3.2. METNİN KURULMASINDA İZLENEN YOL

Müşfiknâme metninin kurulmasında klasik Türk edebiyatı metinlerinde umumiyetle takip edilen metotlar uygulanmıştır. Buna göre şunları söylemek mümkündür:

Metinde transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır. Bunun için DEVRA yazı fontu tercih edilmiştir. Transkripsiyon alfabesi çalışmanın başında verilmiştir. Tezin inceleme bölümünde Times New Roman yazı tipi tercih edilmiş, bu bölümde metinden verilen örneklerde DEVRA ile yazılan transkripsiyonlu şekil korunmuştur.

Mektup ve şiirlerin sayfa numaraları metinde köşeli parantezle gösterilmiş ve koyu yazılmıştır.

Metinlerin *Müşfiknâme*'deki sırası metinde korunmuş, metinler eserdeki sırayla verilmiştir.

Mektuplar 1'den 50'ye kadar numaralandırılmış, şairin *Divan*'ı sayılabilecek şiir bölümündeki metinler de 1'den 36'ya kadar numaralandırılmıştır. İnceleme bölümünde mektuplardan yapılan alıntılar Mk. kısaltması ve mektup numarası ile verilmiş (Mk. 2, Mk. 3 örneklerinde olduğu gibi), şiirler bölümünden verilen örnekler şiir numarası ve beyit numarası ile (2/1, 5/4 örneklerinde olduğu gibi) yazılmıştır.

Metin bölümünde başlıklar koyu yazılmıştır.

Eserde yer yer harf ve nokta hataları yapıldığı görülmüştür. Hatalı olan bu yazımlar metne olması gerektiği gibi alınmıştır:

'Azrâ kelimesi (2/24) eserde (عزرا) "Azrâ" şeklindeyken metne olması gerektiği (عذرا) "Azrâ" şeklinde alınmıştır.

"Hırka" ve "Hızır" gibi hâ (خ) ile yazılması gereken kelimelerin nüshada hâ (ح) ile yazıldığı görülmüştür. Bu kelimeler metne (خرقه) "hırka" ve (خضر) "Hızır" şeklinde alınmıştır (7/8, 20/5).

Son harfî vokal olan bir kelime ile onun ardından gelen ve vokal ile başlayan başka bir kelimenin vezin sebebiyle vokallerden birisinin düşürülmesi durumunda söz konusu iki kelime bitişik yazılmış ve araya apostrof konulmuştur.

N'ideyim (5/4).

Aruz gereği kaynaştırma yapılan kelimeler apostrof konularak yazıldı

K'ola (2/6), *k'idemez* (8/3).

Yapım eklerinin yardımcı vokalleri okunurken düzlük-yuvarlaklık uyumuna sadık kalındı. Ancak metindeki şekil ve farklılık da muhafaza edildi.

Kanlu "قائلو" (19/3), (29/3).

Geçmiş zaman ekleri -dı, -di; -mış, -miş şeklinde yazıldı.

Oldı (1/4), *virmiş* (7/5), *itmiş* (7/7).

İyelik ekleri ünlü uyumlarına uygun yazıldı.

Benim (7/8), *seniñle* (31/3), *anıñ* (7/10).

Gerundium eklerinden olan -ıp, -ip, -up, -üp'ler yuvarlak ve "p"li yazıldı.

İdüp (1/15), *geçüp* (24/1), *görünüp* (26/12).

Kapalı “ê”ler eserde “y” ile yazılmışsa “i” olarak metne alındı.

İtmek (6/2), *irdi* (6/6).

Hemzeli (ء) de yazılabilen bazı kelimeler nüshada yâ (ع) harfiyle yazıldığından nüshadaki şekle uyuldu, aşağıdaki bir örnek dışındakiler hemze ile yazıldı.

Nâyil (13/2), *câ'ize* (16/3), *dâ'im* (28/2).

Arapça tamlamalar şu şekilde yazıldı.

Miskiyyü'l-hitâm (1/25), *veliyyü'n-ni'am* (7/9), *dârü'l-belâ* (19/2), *re'isü'l-cumhûr* (26/10).

Lafza-i celâl (Allah) kelimesiyle birleşen isimler aşağıdaki gibi yazıldı.

Bârekallâh (13/1), (18/1).

Arapça ibareler italik yazıldı ve anlamları dipnotta verildi.

Yüzün gîsûlarıñ altında cânâ

*Keenne'l-bedra fi'l-leyli 'z-zalâmi*²⁴⁸ (27/2)

Farsça terkipler şu şekilde yazıldı.

Mihr-i sipihr (10/4), *verd-i nihâl* (20/1), *bâg-ı behişt* (28/5).

“Âf-tâb, âsmân, pâd-şâh” kelimeleri Türkçede yaygın şekilleriyle “âfitâb (1/9), âsumân (1/9), pâdişâh (4/7)” şeklinde yazıldı.

Farsça bazı kelimeler Türkçedeki kullanımına uygun olarak vokalsiz yazıldı.

Rûzgâr (Mk. 31).

²⁴⁸ Ey sevgili! Perçemlerinin altında senin yüzün karanlık gecedeki dolunaydır.

Farsça birleşik kelimeler, önüne ya da sonuna ilave ek ve edat almış kelimeler tireli yazıldı ancak Türkçede kullanımı yaygın olanlar tiresiz yazıldı:

Hem-pâ (6/13), *bî-bedel* (11/5), *bî-edeb* (5/1), *nâ-müselmân* (29/4), *nâ-müitenâhî* (6/5), *ham-be-ham* (17/2), *dil-beste* (2/24), *sezâ-vâr* (Mk. 36), *nigeh-bân* (1/13), *kâm-rân* (4/1), *ser-tâ-ser* (29/4), *ser-te-ser* (29/3); *bîtâb* (1/24), *gülsitân* (17/6), *gülşen* (Mk. 25), *gülzâr* (1/10).

Farsça vâv-ı ma'dûle “” şeklinde yazıldı.

Üstühân (1/11), *hâb* (1/12), *hân* (6/23).

Ünsüzle biten kelimelerden sonra gelen atıf vâvları (و) ilk kelimenin ünlülerine göre “u” veya “ü” şeklinde ayrı yazıldı:

Hayr u şer (1/16), *ömr ü ikbâl* (3/5).

Aruz ölçüsüyle yazılmış manzume metinlerde günümüz imlasında “Fransa” olarak yazılan kelime “Fıransa” şeklinde yazılmıştır.

3.3. METİN

MÜŞFİKNÂME

[2]

1.

Rikâb-ı Şâhâneye 'Arz-ı Hâl

'Umrân-fermâ-yı dârü'l-ḥarâbe-i 'âlem ve medeniyyet-baḥşâ-yı nev'-i benî Âdem ḥazretleri! Şeh-beyt-i Süleymân-nâme-i cihân-dârî ve maṭla'-ı dīvân-ı şevket-i şehriyârî! Şevketlü, 'azametlü pâdişâhımız, efendimiz ḥazretlerini mādâmü'l-beytü'l-ḥarâm serer-i merfû'a-i sūrūr u kâmrânî ve erîke-i ma'delet-şebîke cihân-bânîde ber-devâm buyursun. 'Arz-ı hâl-i zarâ'et-mâl-i bendegânem budur ki çâker-kemîneleriniḡ ḡâne-i büm-âşiyânesi mânende-i dâr-ı Ebi'd-derdâ ḡarâb u vîrân ve büyü-tü 'ankebüt-âsâ nâ-kâbil-i iskân olup ta'mîr ve tecdîdine daḡı ḡudret-i 'âcizânem ta'alluḡ idemeyeceḡinden ḡâne-i vîrâne-i mezkûruḡ 'imâret-yâb olmasına kâfî 'aṡiyye-i behiyye ve şadaḡa-i seniyye-i ḡazret-i şehinşâhîleri istirḡâm olunmuşdur ol bâbda.

[3]

2.

Kezâlik Rikâb-ı 'Arz-ı Hâlî

'Arz-ı hâl-i tazarru'-mâl-i bende-i mûr-iḡtidârlarıdır ki çâker-kemîneleri sâye-i Hümâ-pâye-i Süleymânîlerinde bendegân-ı salṡanat-ı seniyye ve zümre-i muzâfân-ı devlet-i 'aliyyelerinden olup bundan aḡdem gerek eyyâm-ı ḡuzur ve gerek hengâm-ı ḡarb u seferde niçe niçe ḡidemât-ı cesîmede müstaḡdem iken taḡallübât-ı zamâniyye ve tebeddülât-ı kevniyye ile ṡaraf-ḡîrân-ı çâkerânemiḡ cümlesi sitâre-i seyyâre-i bendegânem mişillü zîr-i ḡamâm-ı iḡtifâya çekilmiş olduḡundan ḡayli zamândan berü ḡullarını bir arar şorar bulunmamış olmaḡla işbu şihḡat-i beden ve ḡuvvet-i cân u ten vaḡtinde ârzü eylemekde olduḡum ḡidemât-ı münâsibeninḡ birinde istiḡdâma

fırsat-yâb olamadığımdan fevķ-i m̄a-yenşūr dil-teng ve m̄ukedder bulunmuş idüğüme merħameten bu ķullarını bir maħalliy ķā'im-maķāmlığıyla şādān u kām-ver buyurmaları bābında.

3.

Müzekkere

Bundan aķdem ķāker-kem̄ineleri s̄aye-i iħsān-vāye-i vekālet-penāh̄ilerinde ba'zı me'mūriyetlerde m̄ustaħdem ve oldukca m̄ureffehū'l-ħāl ve muğtenem [4] iken bu aralık yāsemem-zār-ı sāmān-ı bendeģānem bād-ı hazān-ı ħādise-i devrān ile perīşān ve bu sebeble s̄ine ve zānū-yı 'ācizānem müşt-ħ̄ār efsūs u ħırmān olmaķda ve ķillet-i ma'īšet 'illet-i m̄uhlikesinden 'ārız olan imrāz-ı istidāne ve istifrāza zevāl ve inķırāzıy 'adem tařarruķundan zulmet-i dil-ħaste keyy-i iftikār ile leyl ü nehārim fark olunmamakda idüğüne teraħħumen mübtelā olduđum esķām-ı helāk-encām zell ü ihtiyācdan taşh̄ih-i mizāc eylemekligim ħuşūşuna eşribe-i şāfiye-i bende-perveri ve edviye-i kāfiye-i ināyet-güster̄ileri b̄i-dirīğ u erzān ve bir ħidmet-i m̄ünāsibe ile bende-i müstedimlerin şādān buyurmaları bābında.

4.

Maķām-ı Vālā-yı Ĥazret-i Ser-'askeriye

Ser-'asker-i zerr̄in-miğfer-i devrān ve şāhib-ķırān-ı meydān-ı ħarĥ-ı gerdān olan mihr-i raħşān-ı āsumān-ı 'ilm-efzāz-ı nūr-ı rāyet-güşā-yı ūlū' u zuhūr oldukca ħūrşid-i raħşende-i sipihr-i ser-'asker̄i ve ğurre-i tābende-i ufuk sipehsālār̄i olan cenāb-ı şecā'at-nişāb müşirāneleri tensiķ-fermā-yı umūr-ı cumhūr-ı 'asker̄i olmaları da'vāt-ı icābet-āyātı tilāvetiyle 'arż-ı ħāl-i ķāker-i b̄i-miķdārlarıdır ki bende-i neml-iķtidārları bidāyet-i nizām-ı zafer-insicām-ı şāhāneden berü ħidmet-i m̄ucibū'l-mefħaret [5] cünūdide istiħdām olunup vaķtiyle z̄ir-i ķumanda-i 'ācizānemde bulunan neferātıy ekser̄isi merātib-i refī'aya nā'il ve derecāt-ı maķāmda ve meṭāliblerine vāşıl olarak bendeleri ise ber-muķtezā-yı şive-i ķader yüzbaşılık rütbesinden bir ħaṭve

ilerüye hareket idecek kadar kadar ü istihkâka kudret-yâb olamadığından beyne'l-‘asâkir şerm-sâr u hazîn ve cüyüş-ı hüş u efkâr-ı bendegânem cünüd-ı nâ-ma’dûd u âlâm ile inhizâma karîn olmak muhâtıralarında bulunduğu muhâş-ı ‘ilm-i ‘âlem-şümül-ı sipehsâlârîleri buyuruldukdâ ol bâbda.

5.

[Tekye Ta‘mîri İçün Müzekkere]

Tekye ta‘mîri için kâ‘im-makâm-ı belde tarafından evkâf nâzırına tarîkat-i ‘aliyye-i halvetiye meşâyiğinden müddet-i medîde filân beldesinde seccâde-nişîn-i irşâd olup bu def‘a şavma‘a-i nâsütan tekye-gâh-ı ‘âlem-i lâhûta tayy-ı mekân eyleyen Aḥmed Efendi‘niñ yerine hülefâ-yı muḥarrebînden ‘Abdullâh Efendi dâ‘îleri ku‘ûd iderek dervîşân-ı ḥaḳîkat-endîşâna bedreka-i tarîk u reh-nümâ-yı şefîk olup te‘şîrât-ı cezebât-ı meczübân ile ḥânḳâh-ı füyûzât-penâhlarında bile inşirâḥ-ı şadr vuḳû‘iyle mânende-i kalb-i ‘âşîk ḥarâb ve sîne-çâk olarak ta‘mîr ve ihyâsına küşâd-ı revzene-i intizâr eylemiş oldığı [6] ma‘lûm-ı devletleri buyuruldukdâ.

6.

Mâliye Nâzırına Tekâ‘üdlük İçün Müzekkere

Sinîn-i ‘ömr-i bendegânem ‘aded-i seb‘îne yetmiş vîrâne-i herem ve pîrî elif-kâmet-i çâkerânemi dâl itmiş olmağla bâr-ı girân-ı ḥidmeti ber-düş ve şâhid-i nâzik-endâm me‘mûriyeti der-âğüş eylemege kuvvet ve iştihâ kalmamış idüğinden bundan böyle şehriye-i ḥâliye ‘âcizânemi aḥz iderek ḥâne-i çâkerânemde güşe-gîr-i tekâ‘üdü ve ârâm olmaḳlıgımınñ vaḳti gelmiş oldığı muhâḫ-ı ‘ilm-i ‘âlîleri buyuruldukdâ.

7.

Ḳaleme Çerāğ Olmak İçün Müzekkere

Hāliḳu'l-levḫi ve'l-ḳalem te'ālā zātuhu 'ani's-sehvü's-saḳim ḫazretleri ṣaḫḫ-keṣide-i menṣūr-ı feḫāmet olan cenāb-ı bülend elḳāb-ı ṣadāret-penāḫileriniḡ ṣaḫāyif-i mecmū'a-i eyyām-ı 'ömr ü iḳbāl-i dāverānelerin nā-ma'dūd buyursun ma'rüz-ı çāker-kemīneleridir ki kefā ḳalemi'l-kitāb faḫren ve refi'aten medi'd-dehr innallāhe aḳseme bil-ḳalem müfādınca ṣanāyi'-i lāzıme-i insāniyyeden en ziyāde māye-i mesār ve mābe'l-iftihār olan kitābet ṣan'at-ı cemīlesi ḫīn-i ṣabāvetimden berü [7] ārzü-kerde-i 'ācizānem olmağla devāt-ı niyāz-ı edevāt-ı bendegānemiḡ derūn-ı ḫoḳḳa-i zarā'et-i meṣḫūnunu līḳa-i tār tār-ı müsā'ade-i mekkār me'adet-i ṣadāret-penāḫileriyle māl-ā-māl emniye ve āmāl buyurduḳ çāker-kemīnelerin dīvān-ı ḫümāyūn ḳalemine çerāğ buyurmaları bābında.

8.

Müzekkere

Ḳānūn-ı seferiyye üzere leyālī-i muzlımede icrā-yı ḫidmet-i ḳarağolī ve nigeh-bānī ider iken ḳazā-yı nāgeh-zuḫūr-ı āsumānī ile süvār oldıḡım ḫayvāna ürküندی 'arız olarak baḡteten vuḳū'a gelen pertāb-ı zarūriyesinden ḫareket-i bār-güne-i bendegānem vuḳū'unda müte'āḳıben gelmekde bulunan neferāt-ı 'askeriyyeden biriniḡ nevk-i mızrāḳı dīde-i yesārıma işābet eylemiş olmağla cerrāḫān-ı devlet tarafından ṣan'at-ı dīde-düzīye müsāra'at zuḫūra gelerek raḫne-i revzene-i çeṣm-i 'alīlim öñin belürsüzce iltiyām bulmuş ise de ḳuvve-i bāṣiresi külliyyen maḫv u zā'il ve süvārī zābıḡānınıḡ taraf-ı yesārında ḳumandārlıḳ uṣūlini icrā eylemeleri lāzım geldiginden ötüri bundan böyle süvārī zābıḡlıḡında istiḫdām olunmağla ḳudret-i bendegānem müte'allıḳ olmayacağına kāffe-i eṭibbā ḳā'il olmuşlar idüḡine binā'en dīde-i felāket-dīde-i 'ācizāneme mükāfāten ve bir ṣan'atda [8] gözüm ḳalmadıḡına teraḫḫumen ḡoḳuz neferden mürekkeḳ müte'allıḳāt-ı bendegānemiḡ idāresine kāfī ma'āṣ taḫṣīṣiyle müteḳā'id ve yāḫūd rütbe-i 'ācizānemi terfi' ile 'asākirden redīfe

piyāde-gānī zābitliği ile kıllarını zirve-i maķāşide müteşā'id buyurmaları lede'l-istilām vāķi' olacak ħüsn-i himmet-i 'aliyyelerine menūť bir mādde olduđı āşikār bulunmaķda ol bābda.

9.

Tebrīk-i 'Īd-i Adĥā ve Kırbān Hediyyesine Dā'ir Tezkere

İttibā'-fermā-yı millet-i İbrāhīm ve fedā-künende-i zebĥ-i 'azīm olan ĥazret-i Rabb-i Kerīm ĥulūli taķarrüb eyleyen işbu 'Īd-i meyāmin-i bedīd-i adĥāyı zāt-ı vālā-yı mün'imānelerine sa'īd-ender-sa'īd eylemek da'vāt-ı 'amīmü'l-berekāti icābet-gāh-ı 'arş-ı raĥīme terfī' ve taķdīm olunduğdan Őoņra bende-i dīrīneleri pā-beste-i ĥibāle-i iltifāt-ı bī-gāyāt ve gerden-girifte-i kemend-i tevcihāt-ı meķārim-āyātları olduğımdan uğur meyāmin-murūr-ı 'ālilerinde fedā-yı kebs-i cān idebilür bir çāker-i ĥāk-berāberleri olduğımı Őüreten iĥrāc eylemek zımnında bismil-gāh-ı āsitān-ı vālalarına on re's kırbānlık koyun ihdā kılinmıŐdır.

10.

Sā'at Hediyesiniņ Vuşūlini Mübeyyin ĥazret-i Şadr-ı A'zamīye Yazılan Tezkere

Bānī-i müvaķķit-ĥāne-i imkān teķaddeşet zātuhu 'an iĥāţati'z-zamāni ve'l-mekān [9] ĥazretleri daķīķa-şinās-ı umūr-ı dīn ü devlet ve girih-güşā-yı meşālih-i mu'dile-i mülk ü millet olan zāt-ı Yūsuf-şifāt-ı vekālet-penāhīlerinin keffe-i mīzān şenşene-i ĥasene ve levĥa-i ma'nā-nümā-yı 'adele sā'ati ĥayrin min 'ibādeti seb'īn sene olan dest-i kerem-peyvest-i āsāfānelerini ilā kıyāmi's-sā'ati maĥfaza-i ĥātem-i şehriyārī buyursun bu kerre filān aĥa bendeleriyle çāker-kemīnelerine

Bir 'aceb şan'atli sā'at kim baķıldıķça virür

Rüze-dārān-ı ĥama şām-ı meserretten ĥaber

daķıķa-sence bir sâ'at cihân-ķıymet ve pesendîde-şan'at ihşân ve irsâl buyurmaları ni'am-ı celîle-i sâ'ireleri muķâbilinde şâniye-be-şâniye hareket iden zebân-ı maħmidet-beyân-ı 'âcizânemi bütün bütün haşr-ı edâ-yı şükrâneġi eylemiş olduġı muhât-ı 'ilm-i 'âlem-ârâ-yı şadâret-penâhileri buyurulduķda.

11.

Bed'-i Qur'an Cem'iyetine Da'vet Tezkeresi

Maħdûm-ı çâker-i emîn-i bendeleriniġ yedi yaş dişleri çıkararak i'timâd-gâh-ı ġurûf olan esnân-ı lâzimesi ber-kemâl olduġına binâ'en âdâb-ı müstaħsene-i İslâmiye üzere bed'-i tilâvet-i Qur'an eylemesi zımnında 'aķd ü tertîbi iķtizâ eyleyen cem'iyet-i zâhirü'l-bereket-i şerîfeniġ gelecek pençşenbe günü icrâsı taşmîm-kerde-i bendegânem [10] bulunmuş olmaġla yevm-i mezkûrda lutfen ġâne-i çâkerânemi teşrîfe raġbet-i 'aliyyeleri bî-dirîġ buyurulmaķ bâbında.

12.

Mevlide Da'vet Tezkeresi

Seyyid-i veled-i benî Âdem şallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimizin menķabe-i vilâdet-i seniyyeleri kırâ'at olunmaķ üzere yarınki pençşenbe günü ġâne-i 'âcizânemde bir cem'iyet-i bâhirü'l-meymenetiġ in'ikâdı muşammem olmaġla zât-ı vâlâlarıniġ daġı cem'iyet-i pür-mes'adet-i mezkûrede bulunmaları mütemennâ-yı bendegânemdir.

13.

Seyrân-gâha Da'vet Tezkeresi

Nevrûz-ı meyâmin-bürûz sulţânınıġ ġulûli ve fuşûl-i erba'a-i seneviyyeden faşlü'r-rebî'-i meserret-i bedî'iġ vuşûli cihetiyle bu köhne gülistân-ı cihân mâ'ü'l-ġayvân-ı nîsân ile tâzelenmiş ve deruġtân-ı mîve-dâr ve eşcâr-ı zâtü'l-eşmârıġ nüġüfte-mânde-i ikmâm-ı buķunu olan üşķüfe-hâ-yı

gün-â-gün-ı ser-ber-âverde-i zuhûr olmuş olmağla teferrüc-gâh-ı hâş u ‘âm olan Kâğıdhâne ve Bahâriye mişillü mevâzi‘-i ‘âlem-pesendiñ her birisi reşk-endâz-ı firdevs-i berîn olup kudret-i Hâllâk-ı cihân-âferîne dîde-i ‘ibret-bîn ile nazar u nigâh-ı haķâyık-iktinâh ile nebâtât-ı arzıyyeden aħz-ı envâ‘-ı ‘iber eylemeklik vaķtı gelmiş [11] olduğına binâ’en yârân-ı vefâ-şî‘ârândan ba‘zılarıyla yarınki cum‘a günü Kâğıdhâne tarafına piyâde-süvâr ‘azîmet olacağımıza mebnî zât-ı seniyyeleriniñ cem‘iyyet-i üns-â-üns-i bendegânemizde bulunmaķlıđı ârzü-kerde-i çâkerânem olmağın ol bâbda.

14.

Kezâlik

Lâ‘übâlî menişân-ı ehibbâ ve bâde-nüşân-ı zevķ u şafâdan birkaç nefer-i yârân-ı vefâ-nişân ile yarınki pençsenbe gicesi hâne-i ‘âcizide tarh-ı encümen ‘ıyş u ‘işret ve idâre-i kûs-ı leţâfet-i ‘ukûs-ı üns ü ülfet olunacak idüğine ve zât-ı şabiħü’ş-şifât-ı ‘âlîleriniñ kelimât-ı meliħası ol meclis-i feyz-â-feyze nemek ü peyker-i perî-manzar-ı vâlâları işbu devretü’l-fülk-i üns-â-ünse melik olacaķlarına binâ’en midemme-i kudüm-ı meymenet-lüzüm-ı seniyyeleri bî-dirîğ buyurularak dekketü’l-ħumâr-ı intizâr olan hâne-i vîrânemizi teşrîfe rağbet ile bir nigâh-ı muvâneset bendegânemizi ğıbta-endâz-ı meclis-i Cemşid ve sîmâ-nür-sîmâ nâzenînleri in‘ikâsıyla eşi‘a-i aķdâh-ı kulübümüzü hıyre-sâz-ı çeşm-i hürşid buyurmaları bâbında.

15.

Mesned-i Bülend-i Şadâret Tebrîkine Dâ’ir

[12] Nigeh-bân-ı maķâlîd-i dîn ü devlet ve nesķ-sâz-ı e‘âzım-ı mehâr-ı mülk ü millet olan cenâb-ı pesend-i elkâb-ı hidivâneleriniñ işbu âvân-ı sa‘âdet iktirânda maķâm-ı şadâret-i ‘uzmâya sâye-endâz-ı şân u fehâmet buyurulduķları vesâ’it-i menâşîr-i tebâşîr ile ma‘lûm-ı ‘ubüdiyet-i melzüm-ı çâkerânem olduğı gibi eyâ niķâta-i kilki cemâl-i devlete hâl-i mübarek ola saña bu maķâm-ı ‘âlü’l-‘âl-i du‘â-yı ferruħ-fâli derecât-ı zîb-i maķâl ve

cevāhir-i peyām-ı meserret-encām-ı müjde-resān ile gencīne-i sīne-i āmāl-i bendegānem māl-ā-māl kılınmışdır hemīşe Rabbimiz te‘ālā ve teḳaddes ḫazretleri zāt-ı feḫīmü’ş-şifāt-ı vekālet-penāhīlerini ilā āhiri’l-eyyām revnaḳ-ı şadr-ı dīvān-ḫāne-i enām ve sāye-i merāḫim-vāye-i veliyyü’n-ni‘mānelerini rāḫat-efken-i mufāriḳ-ı ḫāş u ‘ām eylemeleri da‘vet-i ḫayriyyet āyātıyla ‘arz-ı ḫāl-i tebrīk-māl-i ‘ācizānem miskü’l-ḫitām olmaḡın ol bābda.

16.

Tebrīk-i Leyle-i Regā’ib

Sürāḡ-ı serā-perde-i cāh u celālet ve çerāḡ-ı zūlmet-i bürde-i zūlm ü ḫasāret olan cenāb-ı ‘adālet-nişāb dāverlerinin nām-ı sāmī-i Āsafāneleri zīver-i dehān-ı taḫsīn-i beyān-ı sürüşān-ı muḫarrebīn ve āvāze-i ḫubūl-i ma‘delet-şumūl-i Fārūḳāneleriyle ḫubbe-i şimāḫ-ı gerdūn-ı pür-ḫanīn olmak [13] da‘vat-i bedīhi’t-te’sīrātını müte‘āḳıb ḫulūl eyleyen leyle-i Regā’ib’in tebrīk ü tehniyeti vecībe-i zimmet ve vesīle-i ‘arz-ı ‘ubūdiyyet-i çākerānem olmuşdur hemān cenāb-ı ḫāliḳu’l-leyl ü ve’n-nehār-ı te‘ālā zātuhu ‘an ihāḫatū’l-‘uḳūl ve’l-efkār zāt-ı ferīşte-şifāt-ı āsafānelerine leyle-i şerīfe-i mezkūreyi mübārek-terīn eylemeleri du‘ā-yı bi’l-ḫayri istizāde-i eyyām-ı ‘ömr ü iḳbāl ve istidāme-i hengām-ı mecd ü iclāl veliyyü’n-ni‘amīleri zımnında lezzet-baḫş-ı zebān-ı sitāyiş-beyān-ı çākerānem olan ed‘iye-i mu‘tāde-i bendegānem terdīf kılınmış olduḡı ma‘lūm-ı meḳārım-melzūm-ı müşīrāneleri buyurulduḡda.

17.

Tebrīk-i Ramazān

Cenāb-ı rūze-fermā ve rūzī-baḫşā-yı benī Ādem te‘ālā zātuhu ‘ani’l-keyfi velekūm leyletü’l-ḫadri kerem ü şabāhe’l-‘īd-i laḫīf ü himem olan zāt-ı Bermekī-şiyem veliyyü’n-ni‘mānelerinin ḫanādīl-i cevāmi‘-i mecd ü iclāl ve ‘āḫıfetlerin mānende-i nücūm-ı āsumān-ı tābān u fūrūzān eylemeleri da‘vāt-ı mu‘tāde-i bendegāneme ‘ilāveten ḫulūl iden şehri Ramazān-ı maḡfiret-nişānıḡ ḫaḳ eḫaḳ-ı ‘ālīlerinde mübārek-terīn olmak du‘ā-yı vācibü’l-edāsı ifā

ve eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc olduğım âşâr-ı tevcihât-ı mekâr-ı muğâyât-ı
'uţûfîleri istibkâ kılınmışdır ol bâbda.

[14]

18.

Tebrik-i Cevâb

Hazîne-i şemâ'il-i bende-nüvâzî ve gencîne-i haşâ'il-i hâtır-sâzîlerinde meknûz olan cevâhir-i girân-bahâ-yı tevâzî'i irâne ve işrâk irâdesiyle Ramazân-ı şerîf-i gufrân-redîfîj tebrik ve tehniyetini hâvî râha-pîrâ-yı iftihâr ve mübâhât olan 'inâyet-nâme-i veliyyü'n-ni'mâlarının müstemil olduğu ferâ'id-i şâh-vâre-i ta'birât-ı iltifât-âyât ve mürvârîd-i mütelâliye muhâtabât-ı mekkâr-ı muğâyât behiyyeleri münevver-sâz-ı 'uyûn-ı hûş u fikret ve kırta-i binâgûş-ı fahr u meserret olduğundan bu vech ile âyîn-i behîn-i kemter-perveriye ri'âyet-i seniyyeleri hayret-âver-i 'uķûl u idrâk ve bu mertebe-i teltîfât-ı mâlâ-nihâye-i 'aliyyeleriyle ser-'ubüdiyyet-i efser-i bendegânem muķâbil-i küngüre-i eflâk olup her hâlde müdâvimi olduğım da'vât-ı deymümet-i eyyâm-ı 'ömr ü iķbâl-i dâverâneleri âverde-i zebân-ı tekrâr kılınmış idügi bi-minnehu te'âlâ muhâţ-ı 'ilm-i 'âlem-ârâları buyurulduķda.

19.

Sâl-i Cedîd Tebrîki

Cenâb-ı ibdâ'-fermâ-yı sinîn ve a'vâm u tertîb-bahşâ-yı ezmine ve eyyâm-ı te'âlâ zâtuhu 'ani'z-zanûni ve'l-evhâmi mihr-i tâbân-ı sipihr-i ikrâm ve bedr-i âsumân-ı luţf u ni'âm olan zât-ı vâlâ-yı hidîvîlerin ilâ yevmi'l-ķiyâm huţbe-i 'azîme-i nâm-darî ve rütbe-i celîle-i mekârim-kârî [15] ile mevşûfu'l-enâm eylemeleri da'vâtı itmâmından sonra hulûliyle müşerref olunan sâl-i cedîd-i meyâmin-i bedîdîj haķ sâmini veliyyü'n-ni'mâlarında tebrik ve tes'îdi ve esâs-ı mümteni'ul-indirâs-ı 'ubüdiyyetiminîj temhîd ve teşyîdi zımnında 'arz-ı hâl-i tebrik-mâl-i çâkerî terķîmine ictirâ ve merfu'-ı hâk-i pâ-yi felek-ihtivâları kılınmışdır ol bâbda.

20.

Tebrîk-i Mansıb

Dîbâce-i risâle-i izz ü âtıfet ve ser-levha-i kitâb-ı mecd ü übhiyet olan cenâb-ı mu'allâ elķâb-ı dâverîlerinin menşûr-ı baht-ı âlîleri tuğrâ-yı garrâ-yı vezâret ile tezyîn olunarak Bosna valiliği mesned-i bülendi dağı uhde-i devlet iddet-i hidivânelerine tevcîh buyurulmuş idügi beşâret-i meserret-iķtirânı reside-i sem'i çâkerânem olmağla hemân Rabbimiz te'âlâ ve teķaddes hazretleri mesned-i 'ale'l-'âl-i mezkûrı ile'l-ebed zât-ı seniyyeleriyle müfteħir ve mübâhî buyurmaları da'vât-ı icâbet-âyâtı tezkâr kılınmış idügi beyân-ı mu'rızında tebrîk-nâme-i 'acizi terķimine ictisâr olunmuşdur ol bâbda.

21.

Tebrîk Cevâbı

'Avâtıf-ı 'aliyye-i hazret-i heft gîti-sinâniden min gayr liyâķata uhde-i [16] çâkerâneme tevcîh buyurulan rütbe-i vezâretin tebrîkine dâ'ir râha-pîrânî-i ta'zîm olan emir-nâme-i sâmilîleri mezâyâ-yı tehniyyet ihtivâsından istiħşâl eylemiş oldığım meserrât-ı mâlâ-nihâyeye müteşekkiren mükemmel-sâz-ı dîvân-ı mecd ü iķbâl ve şirâze-bend-i mecmû'a-i devlet ü iclâl olan zât-ı Bermekîyyü'l-hisâl hidivânelerinin mādâmü'l-'âlem-ârâyişide mesned-i vâlâ-yı kâmrânî buyurmaları da'vât-ı seniyyesi îfâ olunarak işbu teşekkür-nâme-i bendegânem terķim ü imlâ ve merfû'-ı hâk-i pây-ı mu'allâları kılınmışdır ol bâbda.

22.

Tavşiyе

Şühûr-ı selâşede talebe-i 'ulûmun işğâl-i taħşîlleri ta'fîl olunarak ķurâ ve ķaşabalara bi'l-'azîme 'aķd-i meclis-i mevâ'iz ü a'lâm sünen ü ferâ'iz eylemeleri uşûl-i hüsne ve ķavâ'id-i müstaħsenelerinden bulunduğı üzere bu def'a müsta'iddân-ı talebe-i mûma ileyhimden Kâşamonî Muhammed

Efendi ifāza-i miyāh-ı neşāyih zımnında zīr-i hükümet-i seniyyelerinde bulunan ba‘zı beldelele uğrayacak olmağla haqqında hürmet-i lāyika-i efāzıl-perverīleri bī-dirīğ u erzān buyurulmağ bābında.

23.

Tebri’e

[17] Bende-i dırem-ḥarīdeleriniñ bāb-ı devlet-me‘āb-ı veliyyü’n-ni‘amīlerinden ğayrı melce’ ü penāhım olmadığına ‘ālemü’l-ğaybi ve’ş-şühāda ḥazretleri güvāhım olup her vech ile ḥusūdān-ı mesned-i vālāları olan gürūhuñ ünūfeti terğim ve ḥayr-ḥ’āhān-ı dā’ire-i devletleri bulunan zümre-i aşdikā haqlarında icrā-yı merāsım tevķir ü ta’zīm eylemek uşul-i meḥāsin-şümūlunu mu’tād idinmiş oldığıma mebnī temeyyüz-i nīğān ü bidān ve tefriķ-ı ahibbā ve düşmenān ḥuşuşunda ferāset-i ḳalbiyye-i çākerānem kerāmet mertebesine varmış olmağla ba‘zı nemmāmān-ı hezeyān-ğüyānuñ berāhīn-i kāzibe ve ḳazāyā-yı sālībelerine i’timād ile bende-i ḳadīm ve çāker-i müstemedīleri olan filān efendi bendeleriniñ şahīfe-i ‘ubūdiyet-i şamīmiyesini keşīde-i ḥaṭṭ-ı buṭlān ile mānde-i ṭüb-rāy-ı terk ü nisyān buyurduḳları mesmū’-ı çākerānem olduḳda efendi mūma ileyh bendeleri haqqında işbu mu‘āmele-i vāķı‘a-i ḥazret-i veliyyü’n-ni‘māneleriniñ miḥver-i lāyıkında olup olmadığın taḥķiķ eylemek üzere vuķū‘a gelen tecārīb-i ḥafiyye-i çākerānemden kendüsiniñ ḥilye-i şadāḳat ile ārāste idügi müteḥaḳķıķ olarak nemīme-sāzānuñ serd ü ityān eyledikleri aķise-i ḥabīşeniñ netīce-dād-ı kizb-i şarīḥ oldığı zihn-i çākerānemde bedīhī ve ‘ayān olmağla bundan böyle gerek mūma ileyh bendeleri ve gerek bende-i [18] iḥsān-ı şermendeleri haqqında muḥtāc oldığım tevcihāt-ı bī-ğāyāt-ı mün‘imāları bī-dirīğ u erzān buyurulmağ bābında ve ol ḥālde.

24.

Tavsiye

Seyyāh-ı zerrīn-külāh mihr-i enver-i ‘averü’l-münevver-i dübb-i ahter ü hāver olduğca kuṭb-ı dā’ire-i vezāret ve noḡta-i ḡalḡa-i ‘adālet olan zāt-ı sūtūde-simāt-ı āsafāneleriniḡ pīrāye-baḡş-ı mesānid-i devlet ü iḡbāl-i ebedī ve ārāyiş-dih-i menāşib-ı ‘izz ü iclāl-i sermedī buyurulmaları da‘vāt-ı icābet-āyātı bi-hulūşu’l-bāl edā ve ikmāl olunduḡdan ōnra ‘arīza-i ‘ubūdiyet farīza-i çākerānem budur ki me’mūriyet-i celīle-i vezāret ile Der-sa‘ādet’den nehzat ve ḡareket buyurduḡları günden berü sürme-i çeşm-i iftiḡarım olan ḡāk-i pāy-sāy-ı veliyyü’n-ni‘mānelerine ‘arz-ı rif‘a-i refiyyet itmek emelinde iken ṡarīḡat-ı ‘aliyye-i Bektāşīyye fuḡarāsından Ca‘fer Baba nām bir merd-i lā-ubālī-mizāc tekmīl-i seyr ü sülūk-ı ma‘nevī zımnında seyāḡat-i şūriyyeye muḡtāc görinerek Arnavudluḡ semtine azīmet ve ḡasbe’ṡ-ṡarīḡ maḡarr-ı ḡukūmet-i ‘ālīleri olan Yanya şehrine uğrayarak pīş-gāh-ı mekārım iktināḡ sāmīlerine iṡāle geḡkül zarā‘et eyleyecek olmaḡı vesīle-i ḡüsne ittiḡāz ve seciyye-i behiyye-i dervişān muḡibbīleri üzere mūma ileyḡniḡ ḡaḡḡında iḡtirāmāt-ı lāyḡa-i misāfir-perverīleri ricā ve niyāz ḡılınmış idüḡi bi-mennihi te‘ālā.

[19]

25.

Ta‘ziye

Cenāb-ı ḡayy-i lā-yemūt ellezi aḡneşe bizātihi’l-kibriyā’ ve’l-ceberrūt ḡürşīd-i āsumān-şān ve celālet ü Cemşīd-i bezm-gāh-ı devlet-i ebed müddet olan zāt-ı melek-şifāt müşīrāneleriniḡ şāhed-i nāzenīn eyyām-ı ‘ömr ü iḡbāl-i vālālarını şifāt-ı ḡüsne ü ān-ı cāvidānī ile mevşūf ve men‘ūt eylemek da‘vāt-ı bedīhī’l-berekātı tezkārından ōnra ‘arz-ı ḡāl-i tesliyet-māl-i çākerānem budur ki serīre-dān-ı ḡükmi taḡdīr olan zamīr-i āyīne nazīrlerine celī ve ‘ayān ve vāreste-i kelefe-i naḡl ü beyān oldıḡı üzere işbu şükūfe-zār-ı imkānda bir ḡonça-i nābit olmaz ki ḡazān-dīde olmaya ve bir verd-i muṡarrā

bulunmaz ki şararup şolmaya binâ'en 'alâ zâlik bu 'âlem-i fânide vefk-ı maflûb üzere ârâm u ikâmet ve âsâyiş ü istirâhat umûr-ı müstahliyyeden olup vücûd-ı nev'-i beşer sihâm-ı nâgeh-zuhûr-ı âsumâniye siper bulmuş bu sebeble âşûb-gâh-ı zemîn ve meydân-ı kâr-zâr arzında leyl ü nehâr hezârân şıgâr u kibâr zahm-ı hürde-i tîr-i memât olarak tayy-ı tûmâr-ı hayât idegelmekde oldukları mişillü bu kerre birâder-i 'âlî-güherleri filân beg efendi terk-i gülşen-serây-ı fenâ ve naql-i çemen-şuffe-i beķâ eylemişler idügi mesmû'-ı çâkerânem oldığı anda gönül elden ne gelür şabr u rızâdan [20] gayrı diyerek h'âh u nâ-h'âh kalb-i te'essüf-i celb-i çâkerâneme tesellî virmekde ve bu hâlet-i dil-harâbî ve perişân-hâlî ile da'vât-ı deymümet-i eyyâm-ı 'ömr-i devletlerine giryân giryân muvâzabet eylemekde oldığımı inbâ ma'rızında işbu ta'ziyet-nâme-i çâkerî terkîm ve taqdimine ictirâ kılınmıştır.

26.

Tesliye

Mevridü'l-hâmât-ı sübhâniye ve muhi't-i tecelliyât-ı rahmâniye olan kalb-i kerâmet celb-i 'âlîlerine vâziḥ ve 'ayân oldığı üzere 'usr-ı vâhidi iki yüsruñ ta'ķib idecegi *feinne ma'a'l-'usri yüsrân inne ma'a'l-'usri yüsrân*²⁴⁹ âyetin kerîmiyyetinde 'usri lafızları ma'rifü bi'l-lâm olduğundan âhir evvelin 'aynı ve yüsr kelimeleri bi'l-'aks-i nekre geldiginden aḥaduhumâ âhirin gayrı olmasıyla taḥaḥkuḥ itmegin mü'ahḥaran rütbe-i kadîmelerinin kat kat fevkinde derece-i 'âliyyeye nâ'il ve aḳşâ-yı merâm-ı vâlâlarına vâşıl buyurulacaklarına dâl olmak üzere geçenlerde mesned-i bülend-i kerîmânelerinden infişâlleri vâķi' olmuş ise de hâme-güzâr-ı taḥrîr olan berâhîn-i kâḥ'aya nazaran zerre-nümâ mir'ât-ı tâb-nâk-i ḥâḥır-ı âşafânelerinde infi'âl ve iḡbirâr âşârı rû-nümâ olmayacağı meczûm-ı çâkerânem olduğına binâ'en [21] bu bâbda resmî ve 'adî tesliyet-nâme

²⁴⁹ İnşirah suresi 5 ve 6. ayetlerden iktibastır. İlgili ayetlerde “Şüphesiz güçlkle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, güçlkle beraber bir kolaylık vardır.” denilmektedir. bk. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *a.g.e.*, s. 690.

tahririnde ihtirâz olunarak yalnız farîza-i zimmet-i 'ubûdiyetim olan ed'îye-i seniyye ve esniye-i behiyyeleriyle güzêrânde-i şubh u 'işâ oldığımı inbâ ve ifşâ siyâkıında 'arîza-i 'ubûdiyet farîza-i çâkerî terķîmine ictirâ kılınmışdır ol bâbda.

27.

Hulûş

Çâker-i hâk-berâberleri reşk-endâz-ı hâletü'l-bedür olan halka-i bâb-ı devlet-me'âb-ı vâlâları müntesibân-ı şadâkat-nişânî zümresinden bulunduğım şeref-i 'âlem-bahâsına mebnî zimmet-i 'ubûdiyetime farz-ı 'ayn olan deymümet-i eyyâm-ı 'ömr ü iķbâl veliyyü'n-ni'mâneleri da'vât-ı bedîhî'l-berekâtı âverde-i zebân muvâzebet kılınmağda ve şubh u mesâ esâs zemîn mehâs-ı mülûkiyet ve mebânî-i mümteni'ü'-indirâs ihtişâş ve ruķyetime taķviye virmekte idüğüm inşâ'allâhu te'âlâ muhâţ-ı 'ilm-i 'âlem-ârâ-yı mün'imâneleri buyurulduğda.

28.

Hulûş

Çâker-i hâk-miķdârlarının mevzû'-ı hulûş u tavîyet ve maħmül-i rikķiyyet ve 'ubûdiyetden mürekkeb olan kaźiyye-i ihtişâş ve memlûkiyeti [22] kaźâyâ-yı bedîhiyeden bulunması cihetle delâ'il-i hâriciye ile işbât ve taşdıķ olunmağ tekâlîf-i şâķķasından vâreste ve mine'l-ezel hamâme-i harîm-i ihlâş-ı vesîm-i bendegânem halka-i gîsü-yı nev-cihât-ı seniyyelerine gerdenbeste olduğına binâ'en şubh u mesâ istizâde-i eyyâm-ı 'ömr ü devlet ve istidâme-i hengâm-ı übhet ve 'âţifetleri da'vât-ı mü'essiresiyle imrâr-ı evķât-ı hayât eylemekden başka hakkımda bir meşğale-i nâfi'a bulamadığımı ifade mu'rızında 'arîza-i 'ubûdiyet farîza-i bendegânem imlâ ve terķim ve hâk-i pây-ı mu'allâ-yı kerîmânelerine taķdîm kılınmış olmağla ser-defter-i hayr-ı hâhân dâ'ire-i devletleri olan bu bende-i dîrîneleri haķķında nev-cihât-ı bî-ğâyât zerre-perverleri bî-dirîğ ve erzân buyurulmağ bâbında.

29.

Ahibbādan Birine Mektüb

Ervāh-ı mücerrede-i birāderānemiz ‘ālem-i ecsāma tenezzül eylemezden muqaddem miyānımızda hüsn-i üns ü ülfet mevcūd olduğından mine’l-ezel biribirimizle görüşür ve bu ‘ālem-i nāsūta hūbūṭ ideliden berü gülistān-ı telākī ve muṣāḥabetde vefk-i dil-hāh üzere konuşur ve konuşur iken bir aralık beynimizde vukū’a gelen mübā’adet-i şūriyeyi müfāraḳat-i ma’neviyeye tebdīl ile ṭaraf-ı muḥliṣīlerini [23] külliyyen mensī buyurarak peyām-ı şihḥat ve ‘āfiyetlerini ḥāvī bir kıṭ’a varakçe-i gül-lehce-i mücibiyetü’l-behceleri ṣenā-kār-ı ḳadīmlerinden dirīḡ buyurmaları ṭab’-ı vefā menba’-ı nāzikānelerine muvāfiḳ görünmediḡi beyānında işbu kināye-nāme-i muḥliṣānem terḳīm ve sūy-ı vālā-yı nāzikānelerine taḳdīm ḳılınmış olundığı.

30.

Mektüb

Nihālistān-ı ma’ārif-i ḳadīmimizde dest-i bāḡbān-ı taḳdīr ile ḡars olunmuş olan eşcār-ı ḥubb-ı ḥaḳīḳīniḡ bir berg-i sebzini bile üftāde-i zemīn-i süm’a ve riyā’ olmaḡdan maṣūn ve sūnbül-zār-ı müvāneset-i ṣamīmīyemizde ezhār-ı reng-ā-reng dostı ve ḥullet-i ṣaḳāyık-ı gün-ā-gün vedd ü maḥabbet ile müzeyyen ve meṣḥūn ise de bir müddetden berü vāḳı’ olan mübā’adet-i şūriyye cihetiyle ḥadīḳa-i muvāṣalet-i ‘aliyyenizden iḳtiṭāf-ı şükūfe-i ülfet ve gül-ḳīnī-i üns ü soḡbet eylemege imkān bulunamadığından el-mürāseletü niṣfū’l-mevāṣilet medlūlince dīde-güşā-yı intizār olduğım cevāb-nāme-i vālālarından istiṣmām-ı būy-ı merām eylemek ārzūsında bulundığımı ifāde siyāḳında ṣuḳḳa-i vālā-kārī terḳīmüne ibtidār olunmuşdur.

[24]

31.

Mektüb

Sipihri devvārın gerdiş-i nā-hemvārı cihetiyle sitāre-i seyyāre-i bendegānem miḥver-i maqşūd u merām üzere devr ü hareket idemediginden kaffe-i āmāl-i ‘acizānem rehn-i ḥayyiz-i ḥuşul ve muḥālefet-i rūzgār-ı zūrkar ile sefine-i emniyye-i kemterāne medḥi sevāhil-i meṭālibe mevşul olamadıgına binā’en bende-i müstemeddīleri re’īs-i fülke felāket ve ğarīk-i lücce-i iztırāb u ḥayret olarak ehl-i istiğrāk olan mecāziyenin zevāhir-i şer’-i şerīfe nā-muvāfiḳ ve ādāb-ı ‘ubūdiyete ğayr-ı muṭābık ḥarekāt-ı lāubāliyāneleri dāmen-i ‘afv-ı rahmān ile mestūr ve pinhān kılındığı mişillü bu kullarının daḥı iki seneden berü şerāyiṭ-i lāzıme-i memlūkiyetden ma’dūd olan ‘arz-ı ruḳ’a-i riḳıyyet ḥuşuşunda zuhūra gelen tekāsül-i gustāḥānesi qarīn-i ‘afv u musāmaḥa-i seniyyeleri buyurulmaḳ bābında.

32.

Mektüba Cevāb

Bu def’a enāmil-ārā-yı tebcil olan taḥrīrāt-ı iltifāt-āyāt-ı mün’imāneleri mezāmīn-i ‘ināyet-qarīn-i rehīn kuvve-i müdrike-i çakeri olup müteḥallık ve mevşuf oldukları şemā’il-i ber-güzide-i bende-nüvāzīleri iktizāsınca çaker-i dīrīnelerini kāmēt-i istiḥkāk-ı bendegānemden bālā-ter ḥil’at-i [25] fāhire-i muḥāṭābāt-ı seniyyeleriyle iksā buyurmaları ni’met-i celīlesi muḳābilinde kulları daḥı mensūc-ı dest-gāh-ı müdāvetim olan aḳmişe-i ed’iye-i ḥayriyelerinin tār u pūd-ı icābet-nümūdını ḥayṭ-ı ebyaz-ı şükrānegī ile berhemzede ve iḥtilāṭ itdirmekde olduğımı ifāde siyākında taḳdīm-i ‘arīza-i çakerīye ictisār olunmuşdur.

33.

Mektüb

Çapu kethüdâliğimiz me'mûriyeti bu def'a zât-ı seniyyelerine ihâle ve Der-sa'âdetce olan meşâlihimizin ħall-i 'uĥde-i ta'tîli benân-ı rây-ı serî'ül-icrâlarına ħavâle kılınmış olduğu ħarîn-i sem'î şenâ-verî olduğda cenâb-ı dirâyet-nişâblarına muttaşif ve müteħallık oldukları ħilye-i pākîze-i liyâkat-ı kāmîleleri iktizâsından ötüri muħavvel-i 'uhde-i ġayret-i 'iddeleri olan me'mûriyet vâkı'alarından aşırı mertebede memnûniyet-i muħlişî ħuşûle gelmiş idüğini ifâde siyâķında şuĥķa-i muħibbânemiz terķîmine ibtidâr olunmuşdur.

34.

Meşâyiħden Bir Zâta

Meclis-i mollânın celîs ü nâdî-i füyüzât enîs-i mürşidânelerine envâ'-ı üşķûfe-i taħiyyât ve selâm ithâfından sonra şu vech ile 'arz-ı ġül-deste-i merâm olunur ki zât-ı Bisţâmî-simât şeyĥâneleri tarafına [26] cereyân iden enhâr-ı iştîyâķ-ı muħibbânem ħas ü ħâşâķ-ı riyâdan şâfî vü pāk ve şecere-i şâbitü'l-aşl ihlâş-ı dervîşânem sâye-efgen-i mefârîķ-ı sâkinân-eflâķ olmak derecelerine resîde olduğu ma'lûm-ı kerâmet-melzûm Cüneydîleri buyurulduğda bundan böyle âşâr-ı tevcihât-ı rûĥâniye-i 'aliyyelerin ħaĥķ-ı bendegânemde bî-dirîġ buyurmaları mu'rızında işbu zârâ'et-nâme-i muħibbi terķîmine ibtidâr olunmuşdur ol bâbdâ emr ü irâde ħazret-i veliyyü'l-himemiñdir.

35.

Mektüb-ı ‘Arabi²⁵⁰

Ğibbe ihdâ’i ekmişeti’t-taḥiyyâti ve’t-teslîmât ve ithâfi emti‘ati’l-leṭâ’ifi ve’d-dea‘vât estenbiu mizâcekumu’z-zarîf ve estefsiru ḥâṭırkumu’l-laṭîf ve’l-med‘uvvu min Mevlâye ‘azze ve celle enne cenâbekumu’l-e‘azzü’l-ecell tetteki’u ‘alâ süruri’s-sürür ve taḥtevi mā vucide mine’l-ḥubūr ve maṭlûbukumu’l-lezî ḳad sebaḳa kelâmuḥu beynenâ ve beynekum ḳarîbun min ḥayyizi’l-ḥuşûl ‘alâ vifkı’l-ümniyyeti ve’l-me’mûl yâ seyyidî kullunâ ḥademetu dâri’s-salṭanati’s-seniyye ve ‘abîdu bâbi’d-devleti’l-‘aliyye felihâzâ beynenâ müşâreketün kaviyye ve münâsebetün şüriyye ve ma‘neviyye lemmâ ğâbet heykeletukumu’n-naẓîfe ‘an ‘uyûninâ ḳad terkâ iştıyâḳunâ ilâ zırveti cibâli’l-kemâl ve şa‘ide taḥassurunâ ‘alâ ḳulelin lâ yuḥamminü ḳadra irtifâ‘ihâ usturlâbu’l [27] -ḥayâl temme’l-meḳâl.

36.

Esb Hediyesine Dâ’ir

Yekke-tâz-ı ‘arşa-i bende-perverî ve eşheb-süvâr-ı cevlân-gâh-ı merâḥim-güsterî olan cenâb-ı mu‘allâ elḳâb-ı veliyyü’n-ni‘mâneleriniñ südde-i seniyye-i Sidre-mişâl ve ‘atiyye-i âsumân-mertebe-i ‘âlü’l-‘âlleri firâşân-ı şadâḳat-nişânî zümre-i mübâhât behresinden bulunmaḳlıgım ḥayşıyyet-i mücibü’l-mefḥaretinden şüreti-i tevsen-i ibtihâc ve sürür-ı ‘âcizânemiñ cünbiş-i yekdemesine işbu feẓâ-yı vesî‘u’l-inḥâ-yı arz ü semâ aya-i keff-i ḳudretiniñ teng ü maẓîḳ görünmekde oldığı işâret ve îmâ zımında keşîde-i seng-i rikâb-ı kerîmâne ve sezâ-vâr-ı zîr-i zîn-i ḳabûl-i

²⁵⁰ Arapça Mektup

Selam ve güzel temennilerin her çeşidini sunduktan, lütuf ve duaların faydalarını (fayda getirmesini sizlere) ithaf ettikten/hediye ettikten sonra; zarif durumunuzu öğrenmek, latif hatırınızı sormak isterim; Mevlâ’dan temennim odur ki zât-ı âlileriniz mutluluk koltuklarına yaslanmış, bulduğu mutluluktan istifade etmiş olmanızdır. Daha önce sizinle bizim aramızda bahsi geçen talebinizin arzu edildiği ve umulduğu üzere gerçekleşeceği yakındır. Efendim, hepimiz yüce saltanat kapısının hizmetçileri, Devlet-i Aliyye’nin köleleriyiz. Bunun için de aramızda kuvvetli bir ortaklık, sûrî ve manevî (görünen ve görünmeyen) bir bağ bulunmaktadır. Zâtınız gözümüzden kaybolduğunda özlemimiz doruklara ulaşmakta, üzüntümüz hayal usturlaplarının dahi ölçemeyeceği yüksekliklere çıkmaktadır. Söz tamam olmuştur.

mün‘imāneleri buyurulmak üzere bir re’s esb-i ‘Arabī ihdā ve irsāline ictirā olunup merbūṭ-ı şıṭabl-ı vālāları kılinarak rahş-ı Refref-hıram-ı iftiḥarımı hareket-āmūz semend-i sipihr-dırāz buyurmaları bābında.

37.

İltimās

Hāmil-i ‘arīza-i ‘ubūdiyet farīza-i çākerī efendi bendeleri fuşahā-yı nādire-gūy-ı zamān ve büleğā-yı i‘cāz-nümā-yı devrānıñ İmrü’l-Ḳays’ı ve uşūl-i selāset-şümūl-i inşāda dehrıñ Nergisī-i [28] şāhib-ḥamsesi idügi zāde-i ṭab’-ı belāgat menba’ı olan şevāhid-i kaşā’id ve gāzeliyyāt ve ferā’id-i pūr-fevā’id mekātīb ü taḥrīrātından müstebān olmağla mecma’-ı aşḥāb-ı ādāb ve merkez-i erbābü’l-bāb olan dā’ire-i zāhire-i veliyyü’n-ni‘mālarında istiḥdāma şāyān bir bendeleri olup bu bābda taḥkīkāt vākı‘a-i çākerānem ḥāle muṭābık ve efendi-i mūma ileyh kullarının eṭvār u ḥarekātı mizāc-ı devlet-ımtizāc-ı āşafānelerine muvāfık görüldüğü taḥdīrce dīvān kitābeti ḥidmetiyle kayırılması iltimās-kerde-i ‘ācizānem olmağın ol bābda.

38.

‘Ulemādan Birine Mektüb

Hāce-i müstevcibü’l-behçetim efendim ḥazretlerinin muḥbiṭ-i ervāḥ-ı muḥaddese ‘illiyyīn olan meclis-i fezā’il-celīs taḥrīrānelerine ‘arīza-i şākird-i şākirü’l-iḥsānlarıdır ki zāt-ı fażīlet-simāt-ı kāmilāneleri Der-sa‘ādet’de ifāza-i ‘ulūm-ı nāfi‘a buyurdukları ḥilālinde bende-i ḳalīlü’l-istiṭā’ları izā‘a-i bizā‘a-i evḳāt-ı ḥayāt itmeyerek her gün ḥuzūr-ı fā’izü’n-nūr-ı ‘ālīlerine müdāvemet ve ḥalka-i müzdeḥime-i tadrīs ve taḥrīrlerine muvāzabet ile intikāṭ-ı ferā’id-i ‘ālem-bahā ve iḳtibās-ı fevā’id-i lā-yuḥşāya dest-res-i muvaffakiyet iken Ḥicāz-ı mağfiret-ṭırāza cemmāze-rān-ı ‘azīmet oldukları günden berü kaffe-i sebaḳ-ḥānān ve bi-taḥşīş-i çāker-kemter bizā‘aları sermāye-i mevcūd u mevzū’-ı hemyān-ı ticāret-nümūdumuz olan sebāyik-i [29] teḳārīr-i nāzikānelerini itlāf ile ṭıfl-ı ebced-ḥān mişillü ḳaldığımuza mebnī ḳazā-yı mā-

mezâ niyet-i hayriyesiyle inşâ'allâhu te'âlâ Der-sa'âdet'i teşrîfleri vuķû'unda cümleten halka-gird-i meclis-i tadrîs-i enîsleri olmaĝa âmâde idügümüzi ifâde siyâķında şahîfe-i 'arîza-i telmîzânem terķîm ve nihâde-i raħle-i taķdîm kılınmışdır.

39.

Kezâlik 'Ulemâdan Birine Mektûb

Raħle-niçin-i fazl u ĥikmet ve sebaķ-âmûz-ı kemâl-i ma'rifet olan zât-ı fazîlet-simât-ı taħrîrâneleriniñ şâkirdânı zümresinden bulunduĝım şerefine mebnî zimmet-i telmîzâneme farz-ı 'ayn olan ed'îye-i hayriyeleri tilâvetiyle varaķ-gerdân mecmû'a-i leyl ü nehâr olduĝımı enbâya vâsıtâ-cüy iken bu def'a müsta'iddân-ı talebe-i 'ulûmdan filân efendi dâ'îler Der-sa'âdet tarafına 'azîmet ve ĥâk-i pây-ı vâlâlarına ferş-i cebhe-i muvâşalet idecek olduĝına binâ'en istifsâr-ı taḅ'-ı Beyzâvî pesend ü istikşâ-yı ĥâtır-ı Zemaḥşerî mânendleri zimnında 'arîza-i çâkerânem terķîm ve imlâ veledi'l-metâlî'e da'vât-ı menâfi' âyât 'aliyyeleriyle bende-i du'â-cüyendelerini yâd u dil-şâd buyurmaları niyâziyla efendi-i mûma ileyhe teslîmen bir kıḫ'a tefsîr-i Beyzâvî ihdâ kılınmışdır.

[30]

40.

İltimâs

Ķubbe-i gerdûn-ı maķâm-ı şadâret-penâhîlerine 'aks-endâz olan âvâze-i 'ubûdiyet-i kadîme ve naĝamât-ı memlûkiyet-i müstedîme-i çâkerânem 'avâlim-gîr-i enfüs ü âfâķ ve zât-ı kerrübî-simât-ı feĥîmâneleriniñ daħı bendegân-ı řadâķat-nişân ĥaķlarında erzân buyurulan müsâ'idât-ı bî-ĝâyât-ı celîleleri řît-i bülend-i cihân-pesendî perde-şikâf-ı řimâḫ-ı Zühre-řâķ-ı nüh-revâķ olup işbu münâsebeteyn-i kavîyyeteyn ya'nî çâker-kemîneleriniñ rıķıyyet-i ĥâřa-i 'âcizânesiyle cenâb-ı mu'allâ elķâb-ı vekâlet-penâhîleriniñ seciyye-i behiyye ve řeņşene-i seniyye-i bende-nüvâzîleri muķtezâsınca

mütemennâ-yı bendegânem olan mevâdın keyfiyyet icrâ'iyyesinde himem-i vâlâ-nehem hîdîvâneleri bî-dirîğ u erzân buyurılacağına cezm-i yakîn hâşıl eylemiş olanlardan birisi dahı birâder-zâdem Aḥmed Beg kulları olup mûma ileyh bendeleri çok zamândan berü mühimme oḫasına müdâvemmet ve emr-i kitâbetce akrân ve etrâbı miyânesinde kesb-i temâyüz ve ruḥcâniyet itmiş olduğından bahişle zümre-i mefhâret behre-i ḥ'âce-gâna daḫâlet eylemesi ḫuşûsunca vesâţet-i iltimâs-ı 'âcizânemi iltimâs eylemiş olduğu muḫâţ-ı 'ilm-i kâ'inât-ârâ-yı veliyyü'n-ni'amîleri buyurulduḫda ol bâbda ve her ḫâlde.

[31]

41.

Kezâlik İltimâs

Müddet-i medîde dârü'l-'ulûm olan âsitâne-i sa'âdet-âşiyânede tekmi'l-i nüsaḫ-i muḫtaşar ve müntehâ ve taḫşîl-i fûnûn ve ma'ârif-i şettâ iderek el-ḫâletü hâzihi Kaşḫamoni beldesinde icrâ-yı miyâh ta'lîm ve tadrîs eyleyen filân efendi dâ'î-i dîrîneleri dürer-ḫ'ânân-ı zamân ve mütebahḫîrân-ı devrânıḫ dürr-i ferîdi ve medrese-i faẓl u âdâbıḫ mu'îd ü üns-i bedîdi olup her cihetle müderrislik lafzınıḫ ma'nâsı kendüsünde mevcûd ise de eṣnâ-yı imtiḫânda Der-sa'âdet'de bulunamamış olduğundan ma'nâ-yı mezkûrı libâs-ı maḫşûş ile mütezeyyin idememiş ve ḫâlbuki bu mişillü aşḫâb-ı faẓl u kemâliḫ sāye-i iḫsân-vâye-i ḫâzret-i fetvâ-penâhîlerinde kâ'id-i seccâde merâm olageldikleri derkâr bulunmuş olduğına binâ'en efendi mûma ileyh dâ'îlerine müderrislik rütbesiniḫ tevciḫ ve i'tâsı ḫuşûşuna işâret-i 'aliyye-i meşîḫat-penâhîleri ricâ ve iltimâs kılınmış olduğu muḫâţ-ı 'ilm-i 'âlem-şümûl veliyyü'n-ni'amîleri buyurulduḫda ol bâbda.

42.

Mektüb

Esîr-i zülf-i girih-gîr ve cerîh-i şemşîr-i serî'ü't-te'sîri oldığım maḥbûb-
ı nâzenîn-i nezâket-perverim efendim ḥazretlerinin mâliş-gâh-ı [32] cibâh-ı
'uşşâk olan ḥâk-i ḳadem-i tütüyâ tev'em-i vâlâlarına dūd-ı siyâh-ı âhdan
taḥmîr olunmuş midâd-ı sevâd-ı müşk-âlûd ile taḥrîr ve terḳîm olunan 'arz-ı
ḥâl-i perîşân-maḳâl-i bendegânem budur ki ve küntü ezunnu'l-ḥubbe fi'l-
ḳurbi vaḥdeh velem edri enne'l-ḥubbe fi'l-ḳurbi ve'l-bu'di²⁵¹ mü'eddâsınca
ḳullâb-ı incizâb-ı 'aşḳ-ı cüvânîniḡ râbıṭa-dârân-ı ḥubb-ı nihâniye medd-i
ḥibâle-i ta'alluḳ iderek uzaḳdan ve yaḳından gerden girifte-i zencîr-i zabṭ u
teshîr idecegi zevḳan ve yaḳînen ma'lûm ve meşhûdum olmamış iken işbu
hengâm-ı esef-encâm arasında vuḳû'a gelen muḥâceret-i seniyyeleriyle berḳ-ı
âteşîñ müfâraḳat-ı ḥırmen-süz-ı şabr u ṫâḳatim olup nabz-şinâsân-ı emzice-i
'uşşâk olan eṭıbbâ-yı ḥazzâḳıḡ terâkîb-i tesliyyet-baḥşâlarından tedâvî-cüy-ı
derd-i derûn iken

Dilberem 'azm-i sefer kerd Ḥudâ-râ yârân

Çi kunem bâ-dil-i mecrûḡ ki merhem bâ-üst²⁵²

beytiniḡ me'âli ḥasb-i ḥâl-i bendegânem olmaḡla

Nüşḥanḡ marâz-ı 'aşḳa 'ilâc eylemedi hiç

Ey şeyḡ-i kerâmât-fürüş ez de şuyun iç

mazmûn-ı şıḡḡat-nümünunca meşâyiḡ-i ḡoş-nesesânıḡ nüşḡalarında âşâr-ı
cem'ıyyet-i râḡat ve eṭıbbâ-yı ḡazzâḳat-şî'ârıḡ ḡoḳḳalarında dârû-yı şabr u
selâmet görilemeyecegi tecrübe ḡüzâr-ı 'âcizânem olmuşdur leyâlî-i
muzlime-i iftirâḳıḡ imtidâdı ve âteş-i 'âlem-süz iştiyâḳıḡ izdiyâdı cihetiyle
ḡâl-i pür-melâl-i muḡıbbânem envâ'-ı [33] seḳâm ve âlâmı mûriş olacaḡından
heykel-i laṫîf-i nûrânîlerini iḡrâc ve dîde-i şühûda irâne ṫarîḳıyla çeşm-i

²⁵¹ Ben sevgilinin sadece yakında olduğunu zannediyordum, sevgi yakında da uzakta da var olduğunu anlamamışım.

²⁵² Dostlar! Sevdiğim Allah'a yürüdü, (şimdi) ben bu yaralı gönlümle ne yapayım (zira gönlümün) merhemi ondadır.

remed dīde-i hicrānıma ‘ilāc iderek el-hāletü hāzihi ol heykel-i münevver ve ol peyker-i perī-manzar taşvīriyle eglenmede olduğımı ifādeye ictisār olunmuşdur.

43.

Hulūş

Zāt-ı melek-şifāt veliyyü’n-ni‘amānelerine dergāh olan hulūş-ı huşūşıyyet manşūş-ı ‘acizānem ke’ş-şemsi fi vasaṭı’s-semā bedihī ve hüveydā ve bi-taḥşīş-i ḥāk-i pāy-ı vālālarına cebīn-sāyı telāķiden mahrūmiyetim sebebiyle müşāhede-i dīdār-ı pür-envārları iştıyākından tenüre-i derūn-ı ‘ubūdiyet meşḥūn-ı bendegānem gün-be-gün şu‘le-fürüz-ı ihlāş ve memlūkiyet olmaḫda idüğini inbāya vesīle-ḫāh iken bu def‘a Bosna sarāyı ḫānedānından filān beg bendeleri li-maşlahati Der-sa‘adet ṭarafına tehiyye-sāz-ı esbāb-ı neḫzat ve ḫareket ve ḫadime-cünbān-ı naḫl ü ‘azīmet olduğundan mīr-i mūma ileyhiḡ vesāṭetiyle ṭaḫdīm-i ḥāk-i pāy-ı vālaları kılınmaḫ üzere ‘ubūd-ı fenāya çākerī terkīm ü imlā ve min ḡayri ḫadd-i Bosna nāfesi olarak beş ṭulum kürk irsāl ve ihdāsına ictirā olunup hediyye-i nāçize-i bendegānemi sezā-vār-ı dūş-ı ḫabül buyurmaları bābında.

[34]

44.

‘Arīza

Bende-i iḫsān şermendeleri bāb-ı devlet-me‘āb-ı ‘ālīlerine intisāb eylemek şeref-i ‘ālem-bahāsına nā’il ve bu vech ile ser-menzil-i maḫşūd-ı çākerānem olan āsitān-ı bülend-eyvān-ı dāverlerine ferş-i ruḫsāre-i ‘ubūdiyet itmek mertebesine vāşıl olmaḫ emelinde bulunmuş ve müddet-i medīdeden berü çārsū-yı ef‘āl ve bāzār-ı eşḡāl-i bendegāneme dār u sinād me‘mūrınca fesād-ı kesād ‘arīz u ṭarī olduğundan dolāb-ı idāre-i ‘acizānem āsiyāb-ı bī-āba dönerek aḫvāt-ı yevmiye tedārikinde daḫı nār-ı ızṭırāb ve ḫicāb irtikāba dūçār olduğıma bi’t-taraḫḫum çāker-i ḥāk-berāberlerini ḫuvve-i

mıknatısiyye-i 'ināyetleriyle taraf-ı zî-şeref veliyyü'n-ni'amānelerine cezb ü celbele hāl-i zarūret iştimal-i 'acizāneme çesbān bir hizmet ile terfiye buyuracaklarını mübeşşir-i süy-ı bendegāneme bir kıt'a fermān-nāme-i hidivāneleri irsāl ve ihsān buyurulması bābında.

45.

Hulūş

Öteden berü 'atebe-i gerdün-mertebe-i vālalarına serdāde-i intisāb ve 'ubūdiyet olduğım şeref-i 'ālem-bahāsına mebnī mütehattim-i zimmet-i çākerānem [35] olan deymūmet-i eyyām-ı 'ömr ü ikbāl-i mün'imāneleri da'vāt-ı bedīhi't-te'sīrātı tilāvetiyle iktifā olunarak taşdı'-i ser 'aṭūfet-i efser-i veliyyü'n-ni'māneleri olmamak üzere ma'rūzāt-ı müte'ākıbe taqdiminden ihtirāz olunmuş ise de zehhār-ı hulūş ve ihtisāşın keşret-i telāṭumundan süfün-i harekāt ve sekenātında karar ve istikāmet bulunamayarak 'ubūdiyyet-i kāmile ve memlūkiyet-i hāşşanın şerāyiṭ-i lāzıme ve ādāb-ı maḥşūşasının hilāfı harekātā cür'et ve ictisār ile bu kerre 'arīza-i hulūş-farīza-i çākerī taqdimine ictirā ve mine'l-ḡadīm-i me'lūf ve muḥtācī bulunduğım tevcihāt-ı mekārīm-ḡāyāt-ı veliyyü'n-ni'māneleri istibkā kılınmıştır ol bābda.

46.

'Arīza

İmāme-i sübhā-i vezāret ve dībāce-i nüşha-i vekālet olan zāt-ı ḡazret-i şadāret-penāhīlerinin südde-i seniyye ve 'atebe-i 'aliyyeleri cārüb-keşānından bulunduğım cihetle müterettib 'uhde-i 'ubūdiyet-i 'idde-i çākerī olan istidāme-i eyyām-ı 'ömr ü devlet ve istizāde-i hengām-ı mecd ü 'āṭifet-i dāverāneleri da'vāt-ı icābet-āyāt ile varaḡ-gerdān-ı mecmū'a-i dü-reng-i leyl ü nehār idüğimi ifade-i ma'rūzātında bu def'a li-maşlahati bu ṭarafa me'mūr olup ḡitām-ı me'mūriyetle [36] Der-sa'ādet cānibine 'azīmet eyleyen ḡāce-ḡāndan Aḡmed Beg bendeleri vesīle-i ḡasene ittiḡāzıyla 'arż-ı hāl-i ḡarā'at-

māl-i çākerānem terķīm ve mīr-i mūma ileyh bendelerine teslīmen hāk-i pāy-
ı ‘uyūn-ārā-yı vekālet-penāhīlerine taķdīm kılınmışdır ol bābda.

47.

Mektüb

Birāder-i haķīkat-perverim efendim e’d-dünyā mezra‘atü’l-āhīret²⁵³
fehvasınca miyāne-i uḥuvvet-niṣānemizde kā’in hīrāšet-gāh-ı üns ü
itilāfımıza ḥubbu’l-lezīz ḥubb-ı meveddet eylediği taķdīrce ‘ālem-i beķāya
intikāl oldığı zamān el-müteḥābbūn fi’llāh zümre-i necāt behresiniḡ ḡadem-
nihāde-i teraķķī oldukları derecāt-ı ‘āliye-i muḡabbet-i dā’imiyyeye nā’il
olacağı ihbār-ı ṣaḡīḡa ile ṣābit olduğına binā’en iki birāder-i cān-berāber-i
gūlistān-ı muvānesetlerinde āb-ı rūy-ı haķīķī ile besleyüp vücūda
getürebildikleri tāze fidan-ı meveddetiḡ ṣemeresini birbirine īṣāl eyledikleri
ṣuretde riyāz-ı ḡadrā-yı cāvidānīden iḡtiṡāf idecekleri üṣkūf-hā-yı gūn-ā-gūnı
kezālik yek dīgere armaḡān eyleyeceklerinde reyb ü gūmān olmamaḡın
ṣimdiye ḡadar mektüb-ı muḡabbet üslūbuḡuzuḡ sūy-ı ṣenā-veri irsāl
olunması çocukluḡuḡuza ḡaml olunmuş ise de bundan böyle daḡı ṡaraf-ı [37]
muḡlisīlerini bir varaḡ pāreleriyle ṣādān buyurmadıkları ṣuretde bütūn
bütūn bī-vefālīḡuḡuza virileceği ma’lūm-ı ‘ālīleri buyurulduḡda irāde
efendimiḡdir.

48.

Cevāb

Ma’lūm-ı haķīkat-melzūmları olduğü üzere sāḡilīn-i müvānesetimiziḡ
miyānesinde temevvūc eyleyen baḡr-ı bī-ḡa’r-ı müvāḡāta ḡas u ḡāṣāk-i ba’d-ı
ṣūrīden bir ṡarar ve mir’āt-ı mücellā-yı meveddetimize ṣuver-i rengāreng-i
dūrīden infi‘āl ve keder ṡārī olamayacağı miṣillü ba’zı ‘avāriza sebebiyle
mürāsele keyfiyyetinde daḡı vuķū’-ı ihmāl ile muḡabbet-i ḡalbiyyeye noḡṣān

²⁵³ Dünya ahiretin tarlasıdır. Hadis-i Ṣerif. bk. Komisyon, *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, C. 1, s. 341.

terettüb idemeyecegi ve bi-taḥṣīṣ-i (Dagerotib)²⁵⁴ şan'ati üzere levḥa-i derūnumuza 'aks-efgen-i şebāt olan heyākil-i laṭīfe-i 'aşk u şevkîñ taḥtapāre-i mustakırlarını bırakup bir yere gidemeyecekleri ṭarafeyniñ meczūmı iken biraz vaḳıtden berü sūy-ı vālālarına kāğıd gönderilmemesini bī-vefālīgımıza ḥaml buyurmaları bendelerini ğarīk-i lücce-i istiğrāb eylemişdir her ne ise bu maḳūle kitābeler öteden berü beynimizde deverān iden leṭā'ifden 'add olunarak mücerred istifsār-ı ṭab'-ı zārāfet-menba'-ı 'ālīleri siyākında varaḳa-i maḥlaş-şikārī terḳīmüne ictisār olunmuşdur efendim.

[38]

49.

Şüret-i Mazbaṭa

İki seneden berü memleketimize sāye-endāz-ı 'adl ü 'aṭıfet olan vezīr-i Felāṭūn-naẓīr devletlü Paşa ḥazretleri şemā'il-i güzīde-i ra'ıyyet-perveri ve ḥaşā'il-i pesendīde-i ma'delet-güsteri ile muttaşif bir āşaf-ı munşif olup beyza-i beyzā-yı umūr-ı cumhūr-ı ahālī zīr-i 'Anḳā-yı tedābīr-i şā'ibelerinde şikeste-ḳışır ve bī-mağz olmadan sālīm ve kebūterān-ı ḥuḳūk ve mūrāfa'ātıñ cümlesi serhā-yāfte-i ser-pençe-i 'ıḳāb u mezālīm olduğına binā'en böyle bir müşīr-i müşterī-tedbīriñ sāye-i ḥaḳḳāniyet-vāye-i dāverānesinde ile'l-ebed ser be-bālīn-i rāḥat ve āsāyiş ve ğunūde-i pister-i emn ü ārāmiş olmaḳ ḥuşūşı ḳāṭıbeten ahālī-i memleket ḳullarınıñ dil-ḥ'āh ve aḳdem-i āmāl-i bendegāneleri bulunduğı inşāallāhu te'ālā muḥāṭ-ı 'ilm-i 'ālem-ārāları buyurulduḳda.

²⁵⁴ **Dagerreyotipi** fotoğraf tekniğı, bakır levhaların gümüş nitratla işlenmesiyle, ışğa karşı duyarlı hale getirilmesi ve kamera içerisinde 10 ila 20 dakika pozlanması sonrasında, cıva buharına maruz bırakılarak fotoğrafik görüntü elde edilmesi yöntemidir. Görseller için bk. <https://tarihkurdu.net/dagerreyotipi-fotograf.html#>

Mektüb-ı Bî-ma'nâ

Derfetlü müteyyeteblü efendim

Hecîrân-ı mekefeseke-i merânîden şedâzebîz-i beyşûr ve gecîrân-ı müşefşe-i bîhrânîden denâzefîz-i heyşûr olan şükûce-i zânıma ve hefûme-i yâzımanıñ herber-med-i fark-ı müntefîşinden dümâl-i lâdirî her tûn u serânâ ve berî-i dirîven olunmağla hebîşe cibâh-ı şâkimü'l-kirâh-ı kibât [39] fuyûlet iktibât dâkirîlerin mâ şikemü'l-kufûl ü mâğikümü'l-fünûl müsterkec ü meyful buyurmaları deremât-ı hebâbet-i intihâtî imâ ve hemâ kılınmışdır şüvür-dâne-i îcâc ve bu şâmâne-i mürtifâc irtihâhında berâbere bir mazyûfe-i yesîfe ve bir harmûfe-i semîfe-rümûz itmekle tefermâ-kenîde semâl-i diyâl idilmiştir.

Beyt

mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Sebence şerc-i kiyâlet gemâhım olmuşdur

Biziremin-i cemâlic begâhım olmuşdur

Cemâ kehvâre-i renşûr-ı cilfe-dâr-ı türûğ

Fedâ-yı heyım-i miyâ-yı liqâhım olmuşdur

Sürûf-ı levce-i hilfet keşîme-i yâfûn

Miyâre-gîz-i giyâhım hemâhım olmuşdur

Kebâtbâre serici vefîme kâr-ı kıyâr

Mine'l-âdem dekerât-ı melâhım olmuşdur

²⁵⁵ Tezrîk üslubıyla yazılmış ve anlamsız sözler içeren bu mektup ve devamındaki şiir matbu nüshada hareke kullanılmadığından tarafımızdan bu şekilde okunmuş olmakla birlikte kelimeler sözlerin anlamsız oluşundan dolayı farklı da okunabilecektir.

Ne burc-ı turc-ı hiyâlet ne zilve-i helve
Kedâr-sâr-ı berâr-ı merâhım olmuşdur

Sülûb-ı keslec-i hind-i fârdan geçdik
O şârlarda gehî bâlân semâhım olmuşdur

[40]

KAŞĀYĪD

1.

Şehzādegāndan Sulţān Muḥammed Rüşdī ve Sulţān Şehābe'd-dīn'in Vilādetlerine Dā'ir Söylenmiş Olan Kaşāidedir

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

1. İki şehzāde oldı zīver-i gehvāre-i tekvīn
Biri Sulţān Muḥammed Rüşdī vü dīger Şehābe'd-dīn
2. Ḳudūm-ı yūmn-i melzūmundan ol iki civān-baḥtın
Ḳımāṭ-ı şevkete şān geldi mehd-i devlete temkīn
3. Bu iki pādīşeh-zādın ṭulū'ı neyyireyn-āsā
İder *nūrun* 'alā nūr āyeti mefhūmunı tazmīn²⁵⁶
4. Görüp oldı bu iḥsān-ı 'ale'l-iḥsān-ı Mevlā'yı
Beşer ḥunyā-ger-i şādī melā'ik keff-zen-i taḥsīn
5. Muḥaşşıl bunların işbātı mānende olmuştur²⁵⁷
[41] 'Aḳīme ümmehātü'd-dehr ü ābā'-i zamān 'innīn
6. Meger kim sāḥil-i mīlāda gevher-pāş ola tekrār
Yem-i lü'lü-nişār-ı şulb-i pāk-i şāh-ı 'adl-āyīn

²⁵⁶ "Nūrun 'alā nūr" ifadesi nur üstüne nur anlamına gelir ve Nur suresi 35. ayetten iktibastır. bk. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *a.g.e.*, s. 388.

²⁵⁷ Mısrada vezin aksamaktadır.

7. Zihî şâh-ı mu‘azzam hazret-i ‘Abdü’l-mecîd Hân kim
Bu tarz üzre okur elkâbını sükkân-ı ‘illiyyîn
 8. Hudâvend-i celîlü’ş-şân cihân-gîr-i kader-fermân
Şehensâh-ı dağâyık-dân u sultân-ı hağâyık-bîn
 9. Fürüzân ahter-i şevket dirahşân hâver-i devlet
Meh-i evc-i hilâfet âfitâb-ı âsumân temkîn
 10. Kerem gülzârına gül ‘ıtr-ı şâhî gülşen-i cûda
‘Înâyet bâğına sünbül sehâ gülgeştine zerrîn
 11. Fiten şaklandı tâ gāv-ı zemîniñ üstüñânında
Olup arza Hümâ-yı şefkati zıll-efgen-i te’mîn
 12. O denlü yatdı ‘âlem h’âb-gâh-ı ünse ‘ahdinde
Ğazanferler yatağın eyler oldı ahuvân bâlîn
 13. Nigeh-bân oldığı şahrâda bâzü’l-eşheb-i dâdı
Kebüter beççe eyler âşiyânın pençe-i şâhîn
 14. Degil encüm raşad-bînân-ı ‘aşrın ittifâkınca
Bu vâlâ kubbe-i firûze-fâmı eyleyen rengîn
- [42]
15. Şerâr-ı na‘l-i rahşın cezb idüp yerden göge hürşid
Serâser âsumânı eylemiş anlar ile tezyîn
 16. Yerin buldı cemî‘-i hayr u şer ahkâmı devrinde
Olundı haqqı üzre her biri bir hidmete ta‘yîn

17. O hizmetden meserret h̄ande-nāk u şādmān şādī
Hasāret-dīde h̄üsrān ğam elem-nāk u elem ğam-ġīn
18. Süleymān-cāh u Key-tahtā Ferīdūn-tāc u Cem-bahtā
Eyā vaqt-i ‘adālet naqdi maġbūt-ı dem-i pīşīn
19. Zamānıñda cihān ikmāl-i nāmūs u edeb itdi
Ne mümkin kimse başdan çıksun illā kākül-i müşġīn
20. Bu demde h̄ātırā kākül didim de bir ğazel geldi
Maħaldir kılsam anı cevher-i mazmūn ile tezyīn
21. Çatup kav̄s-i dü-ebrūsın idüp kāküllerin pür-çīn
Kemend atmış dil-i ‘uşşāka ol şūh-ı şikār-āyīn
22. Görenler kaçını bir vech ile inkāra yol bulmaz
Şırātıñ kıldan ince hem kılıçdan oldıġın keskin
23. Baña hicrān-ı ser aġyāra düşdi tīşe-i Ferhād
Saña mevrūs olaldan h̄üsn-i Leylā şīve-i Şīrīn
24. Ğamıñdan öyle bītābım ki sulţānım virir āzār
Eger pīrāhen-i gülden döşense pister ü bālīn
- [43]
25. Bu nev manzūme **Müşfik** tā ki miskiyyü’l-ħitām olsun
Şamīmī bir du‘ā it kim melā’ik söylesün āmīn
26. Toġunca māder-i şubh u ‘işādan mäh ile h̄ürşīd
Mevālīd-i nücüm olduġça zīb-i mehd-i ‘illiyyīn

27. Mu‘ammer ola şāhensāhımız şehzādegān ile
Bi-ḥaḳḳ-ı ḥāzret-i Ṭāhā be-nūr-ı sūre-i Yāsīn

2.

Ḳaṣīde der-Sitāyiş-i Ḥāzret-i Ser-‘asker Muḥammed ‘Ali Paşa

mef‘ūlü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘ūlün

1. Ey dāver-i dād-āver-i Dārā-yı zamāne
V’ey āşaf-ı şadr-ı şaf-ı a’lā-yı zamāne
2. Fermān-ı girān-ḳudret ü ber-gerden-i gerdün
Aḡlāl-i menāhī tūder-i pāy-ı zamāne
3. Kāf-ı keremiñ kaffe-i ‘āleme kāfī
Nūn-ı ni‘amıñ süfre-i yaḡma-yı zamāne
4. Üftāde-i çāh-ı zeḳan-ı Yūsuf-ı ḥulḳuñ
Cān u dil-i şeydā-yı Züleyḫā-yı zamāne
5. Pervāne-i mişbāḫ-ı ruḫ-ı şāhid-i rāyıñ
Ḥürşīd-i felek-menzil ü me’vā-yı zamāne
6. Devriñde ne mümkin k’ola bir cem‘ perişān
Olursa meger zülf-i semen-sāy-ı zamāne
7. Baş ḳaldıramaz fitne zamānıñda ser-i mü
İllā fiten-i nev-ḫaṭ-ı sevdā-yı zamāne

8. Zülf-i himem ü verd-i ruḥ-ı mükremetiñdir
Ey mā-ḥaşal-i bāğ-ı ‘aṭāyā-yı zamāne
9. Revnaḳ-figen-i ṭurra-i ṭarrāre-i sünbül
Rağbet-şiken-i ğonca-i zībā-yı zamāne
10. Elḳābıña bu ğüne seniñ eylesün āğāz
Bendeñ gibi bir şā‘ır-ı ğarrā-yı zamāne

[44]

11. Sā‘ī-i tedābīr ü nesak-sāz-ı meşāliḥ
Rā‘ī-i re‘āyā vü berāyā-yı zamāne
12. Meh-ṭal‘at ü Cem-ḳadr ü felek-cāh u melek-ḥū
Kerrār-ı veğā Ḥaydar-ı ğavğā-yı zamāne
13. Serdār-ı Ferīdün-fer ü zālīm-küş-i devrān
Behrām-ı Tehemten-ten ü Dārā-yı zamāne
14. Dārā-yı zamān dinse sezā zātına zīrā
Dergāhınadır cümle müdārā-yı zamāne
15. Ser-‘asker-i Cem-pāye Muḥammed ‘Ali Paşa
Kim süddesidir sidre-i bālā-yı zamāne
16. Bir faşş-ı zümürrüd gibidir ḥalkā içinde
Destinde bu nüh ḳubbe-i ḥaḍrā-yı zamāne
17. Her ‘uḳdeyi ḥall itdi ser engüşt-i himemle
Ġayr ez-girih-i kākül-i Selmā-yı zamāne

18. ‘Ahdinde beher h̄aste-i keçk̄ül-i be-deste
Tiryāk-ı ni‘am oldı sem-i lā-yı zamāne
19. Lāyıkdır eger olsa şıṭabl-ı deri gerdūn
Mīh-i ḳadem-i raḥşı Süreyyā-yı zamāne
20. Ol raḥş-ı sebük-pāy ki reftāra gelince
[45] Bir ḥaṭve olur vüs‘at-i şahrā-yı zamāne
21. Ol eşheb-i nāzik ki şanursın ḥareketde
Bir şūh-ı semen-zülf ü dil-ārā-yı zamāne
22. Bir zülf aṅıldıkça olur ḥāṭıra vāḳı‘
Bir nev-ġazel inşādına ĩmā-yı zamāne
23. Ṭarf-ı nigeḥiṅ gūşe-i ġavġā-yı zamāne
Ḥaṭṭ-ı siyehiṅ fitne-i ber-pāy-ı zamāne
24. Ser-dāde kemend-i ġamıṅa Vāmıḳ-ı devrān
Dil-beste ser-i zülfüṅe ‘Azrā-yı zamāne
25. Ben muṣṭarib-i maḥmaşa-i hecriṅe ey māh
Siyyān görünür zemzem ü şaḥbā-yı zamāne
26. Sevdā-yı dü-çeşmiṅ ile şahrālara düşdi
Mecnūn-ı beyābān gibi Leylā-yı zamāne
27. Ṭübā aṅa kim cennet-i kūyuṅ ḳible me’vā
Ey ḳāmeti reşk-āver-i ṭübā-yı zamāne

28. Faḥriyye yazam nazm-ı beh̄nīm ‘aḳabince
Ruḥṣat vire ger ḥazret-i Paṣa-yı zamāne

29. Vaṣfında neler nazm ideyim her biri olsun
Āvīḥte-i beyt-i mu‘allā-yı zamāne

[46]

30. Ḥaccāc-ı mezāmīne maṭāf oldu idelden
Her beytimi bir Ka‘be-i ‘ulyā-yı zamāne

31. Bıkr-i sūḥanım fāḥiṣe-i ṭab‘ını kıldı
Nef‘ī vü Fehīm’iḡ daḡı rüsvā-yı zamāne

32. Da‘vāyı ḳo du‘āy’el açup şıdḳ ile **Müşfik**
Nazmıḡ ola verd-i dehen-ārā-yı zamāne²⁵⁸

33. Eṣḳāl-i ziyān olmaya devrinde nümāyān
Hep fā’ide intāc ide da‘vā-yı zamāne

34. Tā devr ide eflākde seb‘a-i sitāre
Şābit ola cāhında o Dārā-yı zamāne

²⁵⁸ du‘āya: da‘vāta M.

TEVĀRĪḤ

3.

Sulṭān Muḥammed Reṣād Efendimizin Tārīḥ-i Vilādet-i Seniyyeleridür

fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül

1. Cenāb-ı Ḥudāvend-i 'Abdü'l-mecīd
Ki ez māder-i dehr müşelles-nijād

2. Şehenşāh-ı Fārūḫ ḥaşlet ki üst
Ḥudāvend-i iḳlīm-i inşāf u dād

3. Yetişmez çeh-i ḥibr vaşşāfına
*Velew nec'ali'l-baḥre fihā'l-midād*²⁵⁹

4. Zi-şulbeş be-āfāḳ şehzāde-eş
*Beyāmedd-i bi-eltāf-ı Rabbi'l-'ibād*²⁶⁰

5. Ḥudā 'ömr ü iḳbālin efzūn ide
*Bi-evlādi emcādi sa'den 'atād*²⁶¹

[47]

6. Ḳalem cevherin yazdı tārīḥini
İdüp iki mışrā'dan müstefād

7. Serāser cihān yāft kām u neşāṭ
Zi-milād-ı Sulṭān Muḥammed Reṣād

²⁵⁹ Hatta onun içine denizlerin mürekkebini doldursalar bile onu vasfetmek isteyen kişiye mürekkebin kuyusu bile yetmez. Bu ifadede Kehf suresi 109. ayete işaret edilmektedir. Ayette “*De ki: “Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek (denizlere deniz katsak); Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi.”*” denilmektedir. bk. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, a.g.e., s. 328.

²⁶⁰ Onun sulbünden yeryüzüne Allah’ın lutfu olarak şehzadesi geldi.

²⁶¹ Evladı, ailesi, torunları, malı ve mülküyle mutlu olsun.

4.

Tārīḥ-i Sūr-ı Hümāyūn-ı Hıtān-ı Şehzādegān

fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün

1. Şāh-ı devrān ḥāzret-i 'Abdü'l-mecīd-i Cem-cenāb
K'oldı 'ālem sāyesinde kām-bīn ü kām-rān
2. Ol şehenshāh-ı mu'allā-cāh kim bir gūşedir
Sāḥa-i iclāline fūşhat-fezā-yı lā-mekān
3. Ol kerīm-i kām-rān kim maşraf-ı yek-rūzedir
Rāḥa-i iḥsānına sermāye-i deryā vü kān
4. Māh nūr-ı mihr-i rāyından kılaydı iktibās
Mihr māh-ı çarḥ fikriyle ideydi iktirān
5. Māh olurdu mihr-i 'ālem-tāb-ı devrāndan münīr
Tutuşurdu āteş-i reşk ile [şems-i] āsumān
6. Zīr-i şemşiri taşarruf eylesün dünyāyı hep
*Naşarallāhu 'alā a'dā'ihī fī-küllī ān*²⁶²
7. Pādişāh-ı ehl-i sünnet kim hemīşe pīşesi
İmtişāl-i sünnet-i Peyğamber-i āḥir zamān
8. Siyyemā fermān idüp icrā olundu bu sene
Emr-i mesnūn-ı hıtān-ı ḥāzret-i şehzādegān

²⁶² Allah, düşmanlarına karşı ona her zaman yardım etsin.

9. Ben de **Müşfik** söyledim tārīḥ-i cevher-dāri[nı]
Sa'd ola icrā kılandı sūr u āheng-i ḥıtān

1263

5.

**Devletlü Ebhetlü Reşīd Paşa Ḥazretlerinin Ba'de'l-infişāl Yine Makām-ı
Şadārete Kā'id Olduıklarına Tārīḥdir**

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Munfaşıl oldı Reşīdü'l-vüzerā cāhından
Sürdi kırk gün kadar āvān-ı küdüret me'nūs
 2. Gerçi tenvīri o eyyām-ı zalām-engīziḡ
Ġirre-i tefvīz olunmuşdı idüp şadra cülūs
 3. Līk bir vefk-ı murād olmadı nūrānī-i vaqt
Āfitābıḡ viremez tābını şem'-i fānūs
 4. O da bir zāt-ı ḡikem-sencdir ammā n'ideyim
Ṭutabilür mi Felāṭün yerini Cālīnūs
- [48]
5. Şükr kim yine yed-i kudret ile Rabb-i Mu'īd
Çarḡ-ı ma'kūsıḡ idüp devrini nef'a ma'kūs
 6. O ḡidīvi yine Ḥaḡ zīver-i şadr itdi k'ola
Ṭālī'-i sa'd-ı cihān ġālib-i baḡt-ı menḡūs
 7. Buldı nev-rüz-ı kudümüyla cihān öyle feraḡ
Ki felek kimseye ibrāz idemez rüy-ı 'ubūs

8. Bir olur p̄iṣ-i nigāh-ı zu'afā beyninde
Bāl-i zenbūr ile kuvvetde cenāh-ı ṭāvūs
9. Hürde-bīn-i nazar-ı şefkat ile itse nigāh
Gelemez nemle-i nāçize muķābil cāmūs
10. Ṭutdı bir dāmen-i icrāyı cemī'-i aḥkām
Zulmden ğayrı zamānında ne vardır me'yūs
11. Nağme-perdāzlıĝa bī-edebāne āĝāz
İtse 'ahdinde olup perde-şikāf-ı nāmūs
12. Ṭoldurup nefḥa ile şūrını İsrāfīl'in
Zühre'niḡ çāk ider zehresini bāng-i ḥorūs
13. Vezne-i ğayreti keffinde derāhim eflāk
Lücce-i himmeti üstünde ḥabāb oķyanus
14. Şebt-i tārīḡ ise maķşad yetişür ey **Müşfik**
İtme taṭvīl-i maķālāt ile taşdı'-i rü'ūs
15. Yine kām oldı şadāretle didim tārīḡin
Eyledi müjde Reşīdü'l-vüzerā şadra cülūs

6.

‘Iydiyye

fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

1. Şükr kim baş olunup süfre-i ‘īd-i aḍḥā
Oldı aç gözlü felek mā‘ide-ḥ̣ār-ı ālā
 2. Nice bir süfre ki ṭabḥ itmek için ṭu‘mesin
Teng bir tencerelik itse gerekdir dünyā
 3. Şaplı kefgīri gögüñ aḥter-i gīsū-dārı
Āfitābı felegiñ tābe-i sīmīn aḡa
 4. Āsumānıñ ṭabaḳātı olamaz kāsātı
Benzemez şahnına bu şahn-ı basīṭ-i ḡabrā
 5. Vaz‘ olunmaḳda bi‘l-meymene pey-ender-pey
Ni‘am-ı nā-mütenāhī-i cenāb-ı Mevlā
- [49]
6. Geldi ol dem k’ola uḍḥiyye-i iḥsān ḳurbān
İrdi ol dem k’ola dil-sīr-i mevā‘id fuḳarā
 7. Līk ḥāyīde-i dendāne-i miḳrāz olmuş
Küberānıñ daḡı ser-rişte-i luṭfı illā
 8. Şıhr-ı Cem-pāye Muḥammed ‘Ali Paşa kim odur
Şimdi devletde ḳapudan-ı benām-ı deryā
 9. Āstīn-i keremi buse-geh-i ehl-i niyāz
Āsitān-ı ni‘amı ḳible-i aḡḡāb-ı recā

10. Lā-mekān süllem-i iclāline ednā pāye
Atlas-ı çarḥ ḳad-i ḳadrine köhne dībā
11. Keṣṭī-i kevkebe-i cāhına gerdūn şandal
Filke-i keffine liman-ı mekārım mersā
12. Süfün-i maşlahata dāmen-i tedbīri şirā‘
Zevraḳ-ı devlete endīşesidir ḳible-nümā
13. ‘Adli ol rütbe ki mer‘ā-yı terāfuḳda olur
Güsfendān ile gürgān derinde hem-pā
14. Bād-ı şulḥ ile zamānında perīşān oldu
Zülf-i Leylā-yı veḡā ṭurra-i rumḥ-ı ḡavḡā
15. Ḥuṭbe-i menzilet ü şānını kilik-i tevḳīr
Levḥ-i ta‘zīme bu ta‘bīr ile eyler imlā
16. Āsumān-cünbiş ü Rişto-reviş ü deryā-dil
Bermekī-baḥşış ü Ḥātem-meniş ü ebr-‘aṭā
17. Dāver-i yem himemā āşaf-ı ḳulzüm küremā’
Ey ki bismil-geh-i in‘āmına ḳurbān dünyā
18. Zātını idemedim lāyıkı üzre tavşif
Her sözüm gerçi pesendīde-i ṭab‘-ı şu‘arā
19. Gül-i neşküfte-i güftārıma reng ü vāla
Bülbül-i hoş-naḡam-ı gülbün-i nazm u inşā

20. Kalemim māşıta-i rüy-ı ‘arūs-ı eş‘ār
Sühanım kıā‘ide-āmüz-ı gürüh-ı büleğā
21. Kilk-i efkārıma meftün devāt-ı mazmün
Hibr-i endişeme mevzū‘ midād-ı ma‘nā
22. Lāf-ı da‘vā vü temeddüh yetişür ey **Müşfik**
Niyyet-i hālîşe ile el açup eyle du‘ā

[50]

23. Tā ki udhiyye-i in‘ām u ‘aṭā zebḥ olunup
Baş idildikçe cihān ḥalkına ḥān-ı yağma
24. Geçe her bir günü mānende-i şubḥ-ı bayram
Ola tā ḥaşr-ı sa‘ādetle menāşıb pīrā
25. Zü‘l-cenāheyn ü vaḳār u ‘azamet kim idicek
Sāye-i saṭveti altında temekkün zu‘afā
26. Olamaz ḥamle-i zenbūra mu‘ādil şāhīn
Tıramaz pençe-i ‘uşfūra muḳābil ‘Ankā

7.

Şevbiyye

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'iliün

1. Minnet Allāh'a qarīb oldı egerçi meh-i 'id
Līk yoqdur giyecek şırtıma bir şevb-i cedīd
2. Düşmenān ye'simi gördükçe besīm ü şādān
Dōstān hālime baqdıqça hazīn ü nevmīd
3. Ben de tırnaqlarımı kesdireyim bayramlık
Halk kesdikçe bütün elbise-i sürh ü sefid
4. Var imiş kışsa-nüvisān-ı selef kavlince
Bir nedīm-i sūhan-ārā dem-i Hārūn-ı Reşīd
5. Bir biniş virmiş aña bir gün o şeh müsta'mel
Ki yazılmış yaqası üzre mücerred tevhid
6. Binişinde niye yoq nām-ı Nebiyy-i zī-şān
Diyü şordukda aña ol şeh-i şahib-tehdīd
7. Vaqt-i fetretde ya evvelce yapılmış diyerek
Eski olduğunu itmiş bu uşul üzre bedīd
8. Benim arqamda olan köhne libāsın dikişi
Hırqa-i Hızr ile birlikde ya ol cüz'i cedīd
9. Bir mürüvvetli veliyyü'n-ni'amın dāmenini
Tutarak eyleye[yi]m hāl-i derūnum taħdīd

10. Ne veliyyü'n-ni'âm ol mîr-i mükerrem kim anıñ
Reşk ider tâb-ı cemâline cemâl-i hürşîd

11. Hâzret-i mîr-i münîr-i fuqarâ-perver kim
Eylemiş Hâk kapusın büse-geh-i ehl-i ümîd

[51]

12. Umaram câme-i âmâlimi tecdîd eyler
İtmeden rişte-i maflûbumı gerdün ta'kîd

13. Başla Müşfik yetişür gayrı du'â eylemege
Ramazân günleri emşâli sözüñ itme medîd

14. Eyleye hâzret-i Mevlâ o kerem-perdâzıñ
Gününi 'îd-i mübârek şebini Qadr-i sa'îd

8.

Sâliyye

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

1. Hâk mübârek ide bu sâl-i sa'âdet-fâli
Hâzret-i âşaf-ı Cem-câh-ı Reşîd Paşa'ya

2. Nice âşaf o hudâvend-i mufahham k'olamaz
Âsumân süllem-i iclâline ednâ pâyeye

3. Nice âşaf o kerem-kâr-ı mu'azzam k'idemez
Sâyesi dağı tenezzül mele'-i a'lâya

4. Dürr-i iklîl-i vezâret ki cevâhir-sencân
Kılamaz efser-i iqbâlini teşbîh aya
5. Cevher-i ferd-i fehâmet ki bi-ḥaḳḳ-ı Kur'ân
Mişl ü mânendi ne gelmiş ne gelür dünyâya
6. Ḥaşmınñ ṭâ'ir-i iqbâli Hümâ olsa döner
Lâne-i Ḳâf-ı ḳasâvetde ṭuran 'Anḳâ'ya
7. Maḥlaş-ı pâki ki terkîbde muḥtâc olmuş
Şîn u râ ḥarf-i ile ḥarf-i dâl ü yâya²⁶³
8. Dâldir devlet ile şânına dâl ü şîni
Yâsı yümni-i ḳademe râsı şavâb-ı râya
9. Şulḥ vaḳtinde gören ney-şeker-i ḥâmesini
Benzedir cennet-i ḥuld içre olan ṭübâya
10. Lîk hengâm-ı veġâ aḳdırır ol ejderi kim
Yed-i Mûsâ da aman virmez idi a'dâya
11. Naḥl-i zaḳḳûma döner şâḥ-çe-i mercânı
Düşse ger cemre-i ḳahr u ġazabı deryâya
12. Müşteri-baḥt u ḳader-ḳudret ü gerdün-mesned
Bermekî-ṭıynet ü yem-cüd u seḫâvet-mâye

²⁶³ Şair bu mısradaki şîn (ش), râ (ر), dâl (د) ve yâ (ی) harfleri ile Reşîd (رشيد) ismini vermiştir. Mısradaki vezin aksamaktadır.

13. Naşş için dāmen-i elķābın ‘arūs-ı fikrim
Bu uşūl üzre çeker kār-kef-i imlāya

[52]

14. Hāmī-i devlet ü dīn hāmīl-i mihr-i temkīn
Kurre-i ‘ayn-ı Herāmīs ü Felāṭūn-vāye

15. Sāl tāriḫini yaz ğayrı yeter ey **Müşfik**
Haķ sa‘īd ide bu nev-sāli Reşīd Paşa’ya

9.

**Müşārün İleyh Hāzretlerinin Maḥdūm-ı Ma‘ālī Mevsūmları Devletlü ‘Ali
Ġālib Paşa Hāzretlerinin Vezāretleri Tārīḫidir**

müstef’ilün müstef’ilün

Hüve vezīrün ğālibün

1267

10.

**Devletlü Ebhetlü Ser-‘asker Paşa Hāzretlerinin Revnaķ-baḫş Mesned-i
Vālā-yı Şadāret Olduķlarına Tārīḫidir**

fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

1. Şıhr-ı Cem-pāye Muḫammed ‘Ali Paşa-yı ğayūr
Oldı tābān-ı ufuk şadrda mānende-i bedr
2. Çekeriz kâṭibeten dest mezālîmnden etek
Hele bir kerre geçe pençesine sīne-i ğadr

3. ‘Adli vaqtinde gelür hâṭıra ‘ahd-i Fārūḳ
Dem-i ḳahrında tezekkür olunur vaḳ‘a-i Bedr
4. Dilerem ḥaşre dek ol mihr-i sipihr-i keremiṅ
Her günü ‘īd ola her bir gicesi leyle-i Ḳadr
5. Ḳalemim yazdı beyān levḥine **Müşfiḳ** tārīḥ
Buldı nev ḳadri Muḥammed ‘Ali Paşa ile şadr

1268

11.

Devletlü Ebhetlü ‘Ālī Paşa Ḥazretlerinin Tārīḥ-i Şadāretleridir

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

1. Geçdi bu eyyām-ı feyz-encāmda bā-‘avn-i Ḥaḳ
‘Ālī Paşa’nıṅ yed-i ‘ālīsine engüşterin

[53]

2. Zāt-ı ‘ālīsiyle geldi şadr-ı ‘ālū’l-‘āle faḥr
Bā‘iş olmuşdur mekānıṅ ḳadrine ḳadr-i mekīn²⁶⁴
3. *Lā ühennīküm bi-cāhin bel ühennīhā biküm*²⁶⁵
Çünkü buldı sen gibi bir āşaf-ı devlet-ḳarīn
4. Nice kim maḥkūm ḳılmış levḥ-i çarḥı mühr-i mihr
Bu daḥı ḳılsun cihānı ser-te-ser zīr-i nigīn

²⁶⁴ Bu beyitte “şerefü’l-mekân bi’l-mekîn” (oturululan yerin değeri orada oturanın değerinden gelir) sözüne temas edilmiştir. bk. Mertol Tulum, *Arapça ve Farsçadan Osmanlı Türkçesine Alıntılar Sözlüğü*, C. I, Ketebe Yayınları, İstanbul 2023, s. 423.

²⁶⁵ Sizi bir makam mevkidenden dolayı tebrik etmiyorum; aksine o makam mevki sizinle şereflendi, o makama hayırlı olsun.

5. Bî-bedel târiḥ inşād itdi **Müşfik** bendesi

‘Ālî Paşa oldı zîb ü zîver-i şadr-ı berîn

1268

12.

**Devletlü Ebhetlü Ra’ûf Paşa Hazretlerinin Beşinci Def‘a Maḳām-ı Şadâret-
‘uzmāya Sāye-endāz-ı Feḫāmet Olduḳlarına Beşinci Kerre Olduḳlarını İmā
İtmek Üzere Bulunmuş Olan Târiḥdir**

fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

1. Yine sa‘d-āver-i şadr oldı Ra’ûfü’l-vüzerā

Düşdi düşmenlerinin yıldızı tā naḥs evine

2. Bu beşâretle ne deḗlü yerinirse ḥuşemā

Dōstānı o ḳadardan da ziyāde sevine

3. Dü lebinden ḳalemiḗ kāḡıda çıḳdı târiḥ

Ḳıldı der-pençe Ra’ûfü’l-vüzerā mührü yine

1258

13.

**Feḫāmetlü Devletlü Muştafā Nā'ilī Paşa Ḥāzretlerinin Mesned-i Bülend-i
Şadārete Zıll-efgen-i Şān u 'Āṭıfet Olduıklarına Tārīḥdir**

[54] *fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*

1. Bārekallāh işbu eyyām-ı sürūr-encāmda
Mührün oldı Muştafā Paşa-yı efḫam ḫāmili
2. Āsumān ta'zīm ile tārīḫe **Müşfik** baş eger
Şadrın oldı Muştafā Paşa-yı ekrem nāyili

1269

14.

**Ser-asker Paşa Ḥāzretlerinin İkinci Def'a Kapudan-ı Deryā Olduıklarına
Tārīḥdir**

müfte'ilün fā'ilün müfte'ilün fa'

1. Şıhr-ı mu'ażzam Muḫammed 'Ali Paşa
Kim kefidir 'āleme ḫulzüm-i iḫsān
2. Oynadamaz keştī-i şān u vaḫārın
Şarşara olsa mu'ın riḫ-i Süleymān
3. Depredemez filke-i cāh u celālin
Ola daḫı bādbān aṭlas-ı devrān
4. Zerre-i iḫbāli pertevde [çü] ḫürşīd
Ḳatre-i in'āmı feyz-āver-i 'ummān

5. Cāh-ı k̄apudaniye oldı ŧeref-baġŧ
Ben daġı tārīhini eyledim i'lan

6. Āŧaf-ı yem-cūd Muġammed 'Ali Paŧa
Oldı bununla iki def'a k̄apudan

1267

15.

**'Aġıfetlū Muġtār Beg Efendi Ĥazretlerinin Mālīye Nāzırı Olduġlarına
Tārīġdir**

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Nāzır-ı mālīye oldı Mīr Muġtār-ı kerīm
ŧā'irānıġ buldıġı tārīġe gerdün baŧ ege

2. Öyle lāyık düŧdi bu manŧıb o mīr-i efġama
ŧāra tārīġen 'acīben k̄avlunā (Muġtār Beg'e)²⁶⁶

Sene 1268

²⁶⁶ Muhtar Bey'e sözümüz ilginç bir tarih oldu.

16.

**Ya'küb Paşa Hâzretleriniñ Yerine Yūsuf Paşa Hâzretleriniñ Selanik Vālisi
Oldığına Tārīhdir**

mefā'ilün fe'ilātiün mefā'ilün fe'ilün

1. Cenāb-ı āsaf-ı Yūsuf-likā ki haşre kadar
Zamāne itmeye mişbāh-ı hānedānına püf
2. Selānik'e olup ol dāver-i zamān vālī
Elince taldı nuķūd-ı beşāret ile ukuf
3. Hesāb-ı cā'ize üzre tamām olur tārīh
Oturdı manşib-ı Ya'küb'a mecd ile Yūsuf

1268

17.

Velehu Diger

mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün

1. Bi-ḥamdillāh irişdik şol dem-i āmāle kim ālām
Çıķup imkān-serādan rüy ber-rāh-ı 'adem oldı
2. Keder bī-cā vü ḥırmān bī-ķarār u ye's bī-menzil
Perişān cümle illā zülf-i cānān ḥam-be-ḥam oldı
3. Besīm ol ey dil-i Ya'küb-ı ḥasret dīdeler rüşen
Cihān şarķen ve ğarben Yūsufistān-ı kerem oldı

4. Neden döndün gül-i beyzāya gāhī verd-i şafrāya
Karīniñ gālībā ey kīse dīnār u direm oldı
5. Yed-i beyzā-yı ihsān çıkdı ceybiñ taşra çākinden
Leyāl-i lā-tebeddül-sāz eyyām-ı ni'am oldı
6. Sebeb bilmem nedir bu gülsitān-ı vaḡti vaşf için
[56] Dehān-ı 'andelīb-i ḡāme gūyā-yı naḡam oldı
7. Bu āvān ol zamānlardır ki bir zāt-ı Ferīdūn-fer
Vezāret tiḡın aldı şāhib-i tuḡ u 'alem oldı
8. Daḡı çok geçmedin oldı Selānīk şehrine vālī
Bunuñla yine şanma ḡadri yā biş ü ya kem oldı
9. Vezāret lafzına ma'nī idi zātı ezel şimdi
Faḡat ma'nī vü şüret bir birin buldı etemm oldı
10. Zihī zāt-ı bülend 'unvānuña taḡrīr şifāt için
Felek levḡ u 'amūd-ı subḡ-ı şıdḡ imlā ḡalem oldı
11. Belā teklīf ider her iki şey'ini beynini te'līf
Tesāvī nisbeti ortada hem olmadı hem oldı
12. Yeter Müşfik ḡaraz tāriḡ ityān itmedir yoḡsa
O zātıñ vaşfı ḡayret-sāz-ı aşḡāb-ı raḡam oldı
13. Olinca mün'azil Ya'ḡūb Paşa söyledim tāriḡ
Selānīk şimdi cāy-ı āşaf-ı Yūsuf-şiyem oldı

18.

Devletlü Muḥammed Paşa Ḥazretlerinin Edirne Vālisi Olduḡlarına
Tārīḥdir

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1. Bārekallāh Muḥammed Paşa
Oldı vālī-i Edirne el-ḥaḡ
2. Me'ḥazü'l-cūd ki ef'al-i 'aṭā
Maşdar-ı mekremetinden müştak
- [57]
3. Ḥāce-i rāy-ı Felāṭūnisi
'Aḡl-ı fa'alle virir ders ü sebaḡ
4. Olamaz gülşen-i temkīninde
Ṭoḡuz evrāḡlı gerdün zanbaḡ
5. Zātına vāye-i devlet enseb
Şānına pāye-i rif'at elyaḡ
6. Naşbı tārīḥini ḡayd itmekdir
Ḥāmeye maḡşad-ı aḡşā muṭlaḡ
7. Yümn ile oldı Muḥammed Paşa
Çirmen iḡlīmine vālī bā-ḡaḡ

19.

Dīger Tārīḥ-i Vefāt

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Nevcivānlık ḥāletinde bir gül-i neşküfteniñ
Oldı şāḥ-ı ḳaddi āḥir ser be-bālīn-i zemīn
2. Künc-i şihḥat bulmayup dārü'l-belā-yı dehrde
Genc iken gencine-āsā oldı toprağa defīn
3. Aḳmasun mı firḳatiyle dīdelerden ḳanlu yaş
İtmesün mi dāderiyle māderi āḥ u enīn
4. İrdi bir tārīḥ **Müşfik** sem'a semt-i 'arşdan
Müntehā-yı Sidre oldı menzil-i rūḥ-ı Emīn

20.

**Zirā'at Meclisi A'zāsından Sa'ādetlü Ḥüsni Beg Efendi'niñ Lihyelerine
Tārīḥdir**

mef'ülü fā'ilātün mef'ülü fā'ilātün

1. Verd-i nihāl-i 'izzet serv-i cebīne-i luṭf
Naḥl-i ḥadīḳa-i nūr bir zāt-ı pāk cevher
2. Zāt-ı şerīfi gibi nām-ı bülendi Ḥüsni
Nām-ı bülendi āsā zāt-ı şerīfi dilber
3. Dil-beste-i cemāli āyīne-i melāḥat
Leb-beste-i maḳāli āb-ı ḥayāt u kevşer

4. Mevlā mübārek itsün irsāl-i liḥye itmiş
Ḥaḳḳā ki Ḥaḳ bitürmiş güllükde sünbül-i ter
5. Yok yok dehen yanında yek çend-i müy-ı hoş-bū
[58] Gūyā ḥaḫ-ı Ḥızır'dır āb-ı ḥayātı söyler
6. Ruḥsārı ile ḥaḫtı beyninde dāne-i ḥāl
Bir Mıṣır ḥāfızıdır Ḳur'an'ı idüp ezber
7. Ve's-şems sūresin geh Ve'l-leyl sūresin gāḥ
Şām u şabāḥ ḫurmaz ezber tilāvet eyler
8. Tārīḫini yazarken dildāde oldı **Ḥāfız**
Ḥüsni Beg'in yüzinde ḥaḫ buldı ḥüsni-dīger

1266

21.

Tārīḫ-i Liḥye Berāy-ı Rāḳım Efendi

mef'ülü fā'ilātün mef'ülü fā'ilātün

1. **Müşfik** bi-ḥarf-i menḳūḫ binvişt ḥüb tārīḫ
Der-levḫ-i rüy-ı Rāḳım ḥaḫ yāft ḥüsni-dīger²⁶⁷

²⁶⁷ Müşfik! Noktalı harflerle güzel bir tarih yaz; Rakım'ın yüzüne sakal bir başka güzellik verdi.

22.

Müderrişinden ‘Ali Rızā Efendi’ niş Ru’ūs Aldıklarına Tārīhdir

fe’ülün fe’ülün fe’ülün fe’ül

1. Ru’ūs aldı Mevlā mübārek ide
Liyākatla el-ḥaḳ ‘Ali er-Rızā
2. Cihān ḥalḳa-gird-i kemāli ola
Olup raḥle-pīrā-yı fażl u zekā
3. Zamān-ı ḳarīb içre monlā ola
Cenāb-ı Ḥudā’dan budur mübteḡā
4. Ki seccāde-rüb-ı şerī‘at olup
İde ref ḥāşāk-i zulum ü ezā

[59]

5. Müderrişlik aldıkda aḥbābdan
Biri yazdı tārīḥ-i (ru’ūs-ı Rızā)

1268

23.

Tārīḥ-i Vilādet Ez-lisān-ı Peder-i Ferzend

müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün

Baḡa Muḥammed Ekrem’i ḳıldı kerem Rabb-i Kerīm

1267

24.

Ṭarīḳ-i Bektāṣiye Meṣāyiḥinden Bağdādī ‘Ali Baba’nın Vefāt Tārīḥidir

mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün

1. Ṭarīḳ-i nāzeniniñ fahrı Bağdādī ‘Ali Baba
Geçüp menzil-res-i ser-ḥadd-i ervāḥ oldı ‘aşḳ olsun
2. İrādetden o deḡlü geçdi kim dest-i inābetde
Kilīd-i dergeh-i Hünkār’a miftāḥ oldı ‘aşḳ olsun
3. Uyandırdı çerāḡın şem‘a-i fānūs-ı Ḥaydar’dan
Erenler meclis-i ḥāşında mişbāḥ oldı ‘aşḳ olsun
4. Çıķınca çār-‘unşur menzilinden söyledim tārīḥ
‘Ali Baba reh-i ‘uḳbāya seyyāḥ oldı ‘aşḳ olsun

1267

25.

Yine Ṭarīḳ-i Bektāṣiye Babalarından Ma‘şūḳ Baba’nın Vefātına Tārīḥidir

fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

1. İrdi ma‘şūḳ-ı haḳīkisine yazdım tārīḥ
Sāde-dil ‘āşıḳ idi geçdi cihāndan Ma‘şūḳ

1268

[60]

26.

**Üçüncü Napolyon Bonapart Cenâblarının Fransa İmparatoru Oldığına Sene-
i Mîlâdiyeden Olmak Üzere Bulunmuş Olan Târîhdir**

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

1. Olup aşhâb-ı fezâiyî 'alem-efrâz-ı ğurûr
Niçe dem olmuş idi mülk-i FırMeansa pür-şûr
2. Şallayup mirvaḥa-i şûrişi erbâb-ı fesâd
Küre-i fitne 'avevlendi mişâl-i vapur
3. Müzdeḥim-gâhları oldu tamâmen ḥalkıñ
Bâlyemez ṭob-ı binâ-küb ile beyt-i zenbûr
4. 'Ihn-ı menfûşa dönüp aḳmişe-i tanzîmât
Oldı ehl-i ḥikemiñ sa'yi hebâ'en menşûr
5. Pençe-i fetret ile çâk olarak kisve-i mülk
Ḳalmadı dâmen-i sâḥille girîbân-ı şuğûr
6. Düşdiler mezleḳa-i mûḥişe-i teşvîşe
Uğrayup mezbele-i cinnete aşhâb-ı şu'ûr
7. Ḳondı dolâbe-i nisyâna devâvîn-i uşûl
Fesh ü nesh oldu tamâmiyle ḳavânîn-i umûr
8. Mâ-ḥaşal şirzime-i fâcire-i şirzime
Âteş-i fetrete yağdırmayıncaḳ âb-ı fûtûr

[61]

9. Mülk bir rābīṭa-i zābīṭa taḥtında ḳonup
Eyledi ğayret-i millet bu siyāk üzre zuhūr
10. Ki o günlerde Napolyon Bonapart-ı ṣālīṣ
Oldı ārā'-i 'umūmiyle re'īsü'l-cumhūr
11. Mesned-ārā-yı riyāset olıcaḳ memleketiñ
Emn ü āsāyişine eyledi sa'y-i mevfūr
12. Ḳadrine dūn görinüp cāh-ı riyāset artık
İtdi ĩcāb-ı teraḳḳīsi olup imparaṭor
13. Dest-i mi'mār-ı tedābīr-i ḥakīmānesidir
Ḳılan iḳlīm-i Fırans'ı yeñi başdan ma'mūr
14. Ḥufyeten bir yere ḳaşd eylese sevḳ-ı 'asker
Çalınur enmile-i neml ile ṭabl-ı ṭabur
15. Kimse bir kimseye cevri eyleyemez 'ahdinde
Meger 'uṣṣāḳına tersā-beḳegān-ı maġrūr
16. Gerden-efrāz-ı ta'annūd olan ehl-i baġyiñ
Diş biler sīne-i pūr-kīnine sīn-i sātūr
17. Cān atar hırş ile Saḳsonya ḥükümdarı gibi
Kāse-līs-i himemi olmaġa ṣāh-ı Faġfūr
18. Benzemez efser-i iḳbāline tāc-ı ḥūrşīd
Olamaz şandālī-i ḥaşmeti çarḥ-ı ḳanbūr

[62]

19. Yazdı şehnâme-nüvisân-ı zamân târihîn
Oldı haşmetle Napolyon-ı Fırans imparator
Milādī sene 1852

20. Şāhibü'l-mesnediñ üçünciligi ta'miyedir
Eksigim tutmağa kalkışma şaķın ey senyor

Ba'zı Ğazeliyyāt

27.

Ğazel-i Mülemma'

mefā' ilün mefā' ilün fe' ulün

1. Görince sen şeh-i nāzik-hırāmı
Yitürdüm dest-i tākātden zimāmı
2. Yüzüñ ğisūlarıñ altında cānā
*Keenne'l-bedra fī'l-leyli'z-zalāmi*²⁶⁸
3. Yıkıldı Ka'be-i dil firķatıñle
*Bi-Rabbi'l-beyti yā zābye'l-ħarāmi*²⁶⁹
4. Ayağın öpmek için serv-i nāzım
*'Uyünī ħad beket mişle'l-ğamāmi*²⁷⁰
5. Kaçan Müşfik emelden giçeceksin
*Eḍa'ne'l-ömre fī talebi'l-merāmi*²⁷¹

²⁶⁸ Ey sevgili! Perçemlerinin altında senin yüzün karanlık gecede dolunaydır.

²⁶⁹ Ey Haram ceylanı! Kābe'nin Rabb'ine yemin ederim ki gönül Kābe'si senin ayrılığınla yıkıldı.

²⁷⁰ Ey nazlı servim! Senin ayağımı öpmek için gözlerim putlar gibi ağladı.

28.

D̄iger

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

1. Ey benim seyyid ü mevlā vü efendim ḥasenim
V'ey benim pādişeh-i kişver-i cān u bedenim

[63]

2. Firqatınle bükilür rişte-i ḳaddim dā'im
Ḥasretinle dökilür ḳatre-i dürr-i 'Aden'im
3. İçeli ḥasret-i la'liḡ meyin ey gözleri mest
Ḳan yuḡar ḳan tükürür ḡayrı dem-ā-dem dehenim
4. Ḥār olur bŷy-ı vişālinden ölürsem nevmīd
Varaḡ-ı gülden eger olsa daḡı pīrehenim
5. Yūsuf'um nŷr-ı başar gibi gözümde gideli
Baḡa zindān görünür bāḡ-ı behişt-i vaḡanım
6. Mümteni' ise bu firqatınle imkānda vişāl
Vācib oldu gide mŷlk-i 'ademe cān u tenim
7. Eyledi ḡüsnüḡe Ferḡād gibi dīvāne
Müşfikā 'ālemi bu şāhid-i şīrīn-süḡanım

²⁷¹ Ey Müşfik! İsteklerinden ne zaman vazgeçeceksin? Arzularımın peşinde ömrümü heder ettim.

29.

Dīger

fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün

1. Hāk-rüb-ı hasret olsun mihri dāmānım gibi
Pārelensün aḫlası çarḫıñ girībānım gibi
 2. Zülfün istiḫmām iderken eşkden her tārını
Eyledim bir silk-i cevher-dār müjgānım gibi
 3. Dāğlardan kanlu kanlu gözler açdım ser-te-ser
Çeşme-i ḫün oldı cismim çeşm-i giryānım gibi
- [64]
4. Görmedim dünyāyı ser-tā-ser esīr-i zülf iden
Sen şeh-i kāfir-nijād-ı nā-müselmānım gibi
 5. **Müşfik**'iñ cem'iyet-i esbāb gelmez yādına
Kākülünj gördükçe aḫvāl-i perişānım gibi

30.

Dīger

mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün

1. Gehī aḡyār u geh yār-ı sitem-mu'tāddan feryād
Dil-i dīvānem eyler āşinā vü yaddan feryād
2. Degildir şiddet-i āvāzesi bīhūde volkanıñ
İder küh-ı maḫabbet tīşe-i Ferhād'dan feryād

3. Ne dem kim t̄iġını der-dest-i ħiddet itse ol ġaddār
Deger tā gūş-ı Dāvud'a leb-i fülāddan feryād
4. Beher meclis kibār-ı 'aşra evrād-ı zebān olmuş
Maşārıfdan şikāyet kılllet-i ĩrāddan feryād
5. Görüp āşār-ı ħāmem bildi 'aczin şā'irān **Müşfik**
İder eţfāl-i mekteb çübek-i üstāddan feryād

31.

Ġazel-i Nā-tamām

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Tār u pūd-ı kākülinden rüyına düzmüş niķāb
Ĥasretinden ħaşre dek yansun yaķılsun āfitāb
2. Devr-i cevrinde murādım üzre bir gün görmedim
Yire geçsün ħayme-i zerrin-ţınāb-ı nüh-kıbāb
3. Dest-ber-dāmen seniñle ey sipihr-i bī-şebāt
Bu keşākeş tā-be-key tā çend kīn-i bī-ħesāb

[65]

32.

Mu‘ammā Be-nām-ı Tâhir

mef‘ulü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün

Bir nokta ile zâhir olur nām-ı pâkiniz²⁷²

33.

Mu‘ammā Be-nām-ı Şâdık

fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

1. Bî’t-tefe’’ül arayup nāmını Muşhaf’da anıı
Sûre-i Şâd ile Kâf[ıı] arasında buldum²⁷³

34.

Luğaz-ı ‘Arabî

Ğad kıle lî fi ‘ālemi’l-mișāli eyyühe’l-lā‘ibu fî mel‘abeti’l-ğayāli aħbirnî
‘an kelimetin İfranciyye lā yücedü fî elsineti’l-‘Acemiyye velā’z-Zenciyye
ğurūfuhā ħurūfe’l-ğalki ‘adeden keğurūfihe’l-āğiri emme’l-evvelü felehu
derecetün ħāmisetün fî’s-semāvāti kemā enne rābi‘ahā ħā’izetü’l-mertebeti’s-
sādiseti fî’l-mağāmāti ve zuhūrumā tahte’t-türābi lā yeşinu şe’nūhumā
velā yeğillu ħadrumā ve emme’s-ğānî feizā vudi‘at fevğahā mā tahteğā mā
yetemāyezü beynehumā ve beyne fevğihā felehu menziletün sāfiletün beyne
ihvānihā fî’l-elifi ve’l-bā’i bi-ğaysü lā yukārinuhā illā lā ve bi-ğāzihi’l-işāreti
tebeyenet ħurūfuhā’l-erba‘atü ve bağiye’s-ğālišü ve’l-ğāmisü. [66] Femme’s-
ğālišü fehuve şağşun řavīlü’l-ğāmeti yahtācü ileyhi et-tācü ve’l-‘amāmetü

²⁷² Şair Tâhir isminin bir nokta ile ortaya çıkacağını, zâhir olacağını söylerken Tâhir (طاهر) kelimesine bir nokta eklendiğinde zâhir (ظاهر) kelimesi olduğunu anlatmıştır. Zâhir (ظاهر) kelimesinden nokta çıkarıldığında da muammada verilen Tâhir (طاهر) ismine ulaşılmaktadır.

²⁷³ Şair Sâd ve Kâf sureleri ile Şâdık ismini vermiştir. Sâd kelimesinde harfin okunuşu (صاد), Kâf kelimesinde ise ilk harf eklendiğinde (ق) Şâdık (صادق) ismi ortaya çıkmaktadır.

şūfiyyun zū taylasānin ke-meşāyihi Ḥorasān fī'l-Fāri muḫīmun fī eṭvāri müstaḫīmun keennehu rābi'ū aşhābü'l-Kehfi ve'r-Raḫīmü. Ve'l-hāmisü emrün ḥāzırın ye'meru bihi li'n-nāziri ve li-medlūli hāzihi'l-kelime serādḳātün tenkeşif minhā şuverün ğarībetün ve ğayru 'acībetün fihā kuşūrun zātü ṭabaḳātin mürtefe'āt yetele'lehu ḥavlehā vüçühu'l-benāti't-tayyibāt ke'l-maşābihi'l-münirāti yel'abne yerkuşne ma'a ezvācihinne ve aḥibbā'ihinne ḥatte'r-rā'ine yaḍribüne ekiffehumā'l-yümnā bi'l-yüsrā ve ihdā eydihim bi'l-uḫrā²⁷⁴

35.

Velehu Diğer Gazel

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Berḳ uran nüh ḳubbe-i imkānda nūr-ı 'aşḳdır
Dā'iren-mādār bu 'ālem tenūr-ı 'aşḳdır
2. Mescide vaḳf itme gel rüşen çerāğ-ı şevḳın
'Aşıḳa her yer tecellī-gāh-ı Ṭūr-ı 'aşḳdır
3. Mihrdendir māye-i kevn ü ta'ayyün zerreye
'Alemin ĩcādına 'illet zuhūr-ı 'aşḳdır

²⁷⁴ **Arapça Lugaz:** Misal âleminde bana denildi ki ey hayal dünyasında oynayan kişi! Bana Acem ve Afrika dillerinde olmayan eski Fransızca bir kelime hakkında haber ver. Bu kelimenin harfleri son harfi gibi sayı bakımından mahlukatın harfleri kadardır. Birinciye gelince göklerde beşinci derecesi vardır, dördüncü derecesinde makam açısından altıncı merteye vardır. Bu ikisinin toprağın altında zahir olmalarında onlara zarar gelmez ve miktarları da azalmaz. İkincisine gelince üstündeki alt tarafına konulduğunda kendisiyle üstü fark edilmez ki bu da elif ve bâ harflerindeki kardeşleri arasında düşük bir mertebeye sahiptir. Şöyle ki bu harfe ancak lâ harfi bitişir. Bu işaretle birlikte bu dört harf ortaya çıkmış oldu, sadece üçüncü ve beşinci harfler kaldı. Üçüncüye (harfe) gelince boyu uzun, taç ve sarığı olan bir insandır, sufidir, Horasan uleması gibi geniş ilme sahiptir, Far'da oturur, yaşadığı sürece istikamet üzeredir. Sanki o Ashab-ı Kehf'in dördüncüsü gibidir. Beşinciye (harfe) gelince bu bir emir kipidir, onunla bakan kişiye emredilir, bu kelimenin delalet ettiği anlam da vardır. Kendisinden ilginç ve ilginç olmayan şeylerin ortaya çıktığı yansımalar vardır. Orada yüksek tabakalarda saraylar vardır. Onların etrafında temiz kızların yüzleri parlar. Apaydınlık bir şekilde lambalar gibi eşleriyle ve sevdikleriyle oynarlar, dans ederler. Hatta onları görenler de sağ ve sol ellerini sevinçten birbirine vururlar.

4. Kendi hâliyle kımlıdanmaz yerinden bir giyâh
Döndüren bu günbed-i devvârı zür-ı ‘aşkıdır
5. Bu merâtib-ḥane-i şūrîde dündur cümleden
Bâṭinen **Müşfik** velî şadrü’ş-şudûr-ı ‘aşkıdır

[67]

36.

Velehu Dîger Ğazel

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

1. El-ḥazer yol bulmasun cân çıķmaĝa bir aradan
Merhem-i tîĝıñ dirîĝ itme ten-i şad-pâreden
2. Kıoyma aĝz açsun gönül dâĝ-ı sükût ur üstine
Yaradan ben çekdiğim bir ben bilem bir Yaradan
3. Pâk olmaz mâsivâ ḥâkinden ‘aşık tıynetıñ
Dönmeyince sîne-i ĝırbâle cismiñ yaradan
4. Görmedim yek zerre ḥâk-i râhınıñ hem-kıymetin
Geçdi biñ cevher velî pervizen-i nezzâreden
5. Kendi kendimendir ‘aczim şekve itmem ĝayrıdan
Çâresiz kaldım İlahî **Müşfik**-i bî-çâreden

Temme'l-kitāb bi-‘avnillāhi’l-meliki’l-vehhāb ad tubi‘a fī maba‘ati Cerīde-i
avādi sene seb‘īn ve mi‘eteyn ve elf.²⁷⁵

²⁷⁵ Melik ve Vehhāb olan Allah’ın yardımıyla kitap, Ceride-i Havadis Matbaasında 1270 (M. 1854) senesinde basıldı.

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatı ürünleri günümüze aktarıldıkça bu edebiyatın yeni bir zenginliği ortaya çıkmaktadır. 19. yüzyılda edebiyatın yavaş yavaş yönünü Batı'ya döndüğü bir dönemde bir gazete yazarının çeşitli metinlerinden oluşan ve dönemin Cerîde-i Havâdis Matbaası'nda basılan *Müşfiknâme*'nin, tespitlerimize göre Hâfız İsmail Müşfik Efendi'nin yegâne eseri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Küçük yaşta Kurân'ı hıfz eden ve bu yüzden Hâfız olarak anılan İsmail Müşfik Efendi'nin eserinin incelenmesinden hareketle çok yönlü bir edip olduğu söylenebilir. Arapça ve Farsçayı iyi derecede bilen müellif, devlet dairelerinde çalışmış ve dönemin devlet adamlarından takdir görmüştür.

Bir gazeteci olmasının yanında klasik inşa örneklerini maharetle vermiş, az sayıda addedilebilecek şiirlerinde kudretli söyleyişler ortaya koymuştur.

Bu eser nesir ve nazımları birlikte barındırması ile adeta bir mecmua hüviyetindedir. Hicri 1270'te basılan bu eser bir derleme niteliğinde görülmelidir. Şairin bu eserde yer almayan ve *Fatin Tezkiresi*'nde kayıtlı bir gazelinin bulunması, Namık Kemal'in örnek verdiği ve yine bu eserde bulunmayan beytinin olması İsmail Müşfik'in şiir sayısının elimizdekinden daha fazla olduğunu göstermektedir.

Müşfiknâme'de 50 mektup, 35 şiir ve bir Arapça mensur lugaz bulunmaktadır. Mektuplardan biri de Arapçadır. Mektupların klasik inşa üslubuyla kaleme alındığı ve bir kısmının temsili olduğu görülmüştür.

Mektupların arz-ı hâl, cevapname, davetname, hulus, ilamname, irsalname, muhabbetname, talepname, tavsiyename, taziyetname, tebriyename, tebrikname, tesliyetname ve teşekkürname türlerinde olduğu tespit edilmiştir.

Mektuplar arasında "Mektûb-ı Bî-mana" başlıklı mektup dikkat çeker. Türk edebiyatında şifreli mektupların olduğu bilinse de onlardan daha farklı yazıldığını düşündüğümüz böyle bir mektubun varlığı eseri daha ilginç hâle getirmektedir.

Mektubun Fars edebiyatında ve Türk edebiyatında örnekleri bulunan teznîk tarzında kaleme alındığı tespit edilmiştir.

Şiirlerin 4'ünün kaside, 17'sinin kıta, 1'inin nazm, 7'sinin gazel olduğu görülürken eserde 3 müfred ve 3 de mısra bulunmaktadır. Söz konusu şiirlerin incelenmesinin sonucunda bu şiirlerdeki ifade ve sanat kudretinden hareketle Hâfiz İsmail Müşfik Efendi'nin şiir hususunda çok kabiliyetli olduğu ve daha fazla sayıda şiire sahip olma ihtimalinin olduğu söylenebilir.

Müşfiknâme'deki kasidelerin klasik kaside formunda olduğu görülmektedir. Medhiye türündeki kasidelerin yanında “sevbiye” gibi literatürde fazla örneği görülmeyen bir kasidenin olduğu tespit edilmiştir. 19. yüzyılda şairlerin çeşitli vesilelerle devlet büyüklerine teşekkürname gibi çeşitli manzumeler yazdıkları bilinse de yeni bir elbise talebiyle yazılan böyle bir şiirin varlığı dikkat çekicidir.

Müşfiknâme'de 18 ve 19. yüzyıllarda divanlarda çokça görülen tarih manzumeleri de dikkat çekmektedir. Önemli devlet adamlarının görevlerine atanmalarından vefat tarihlerine kadar pek çok hadise üzerine tarih manzumesi yazıldığı görülürken içlerinden en dikkat çeken III. Napolyon Bonapart'ın krallık tarihi için yazılan manzumedir. Tarih düşürmede tam tarih yöntemini daha çok kullanan şair, cevher ve tamiyeli tarih yöntemlerini de tarih manzumelerinde kullanmıştır.

Eserde yer alan iki muamma ve bir Arapça mensur lugazdan hareketle Hâfiz İsmail Müşfik Efendi'nin muamma ve lugaz türlerine ilgisi olduğu söylenebilir.

Hâfiz Müşfik aruzu ve ahenk unsurlarını kullanmada oldukça başarılıdır. Sağlam bir üslubu vardır. Kasidelerindeki ifade ve tasvirler usta kaside şairlerini aratmayacak cinstendir. Edebî sanatları yerli yerinde kullanan şair hayallerinde oldukça başarılıdır. Derin bir tasavvufun görülmediği eserde yer yer tasavvufi söyleyişler tespit edilmiştir.

Şiir ve nesirlerinde sık sık Arapça ve Farsça ifade ve söyleyişlere yer vermiştir. Mülemma gazel, Arapça mektup, Arapça lugaz gibi örneklerin yanında sık sık Arapça ve Farsça mısra, beyit veya özlü söyleyişleri metinlerinde kullanmıştır.

Eserinde pek çok dönem insanını anan Müşfik, tarihî ve efsanevî şahıslardan da faydalanmış, sık sık telmihler yapmıştır.

Metinlerinde mizaha ve nükteye yer vermiştir.

Eser içerisindeki manzum- mensur metinlerden hareketle şairin hem başarılı bir münşi hem de başarılı şair olduğu kanaatine varılmıştır.

Müşfiknâme'nin içerisinde hem mensur metinleri hem manzum metinleri barındırması bakımından dikkate değer bir kitap olduğu söylenebilir. Mektûb-ı Bîmana, Sevbiye gibi orijinal metinleri muhtevi olan, pek çok edebî şekil ve türün örneğini gördüğümüz bu orijinal eser yapılan tez çalışmasıyla bilim dünyasına sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- ABDÜLAZİZ BEY**, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.
- AÇA, Mehmet vd.**, *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, Kesit Yayınları, İstanbul 2011.
- AKBAŞ, Yaşar Fatih**, “Seci Sanatının Kullanım Alanları ve İslâmî Dönemde Seci Sanatına Yaklaşımlar”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2023, S. 59, s. 317-342.
- AKKAYA, Hüseyin**, “Süleyman/Edebiyat”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, C. XXXVIII, s. 60-62, <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman#2-edebiyat>, (ET: 20.10.2023).
- AKKUŞ, Metin**, *Nefî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976.fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0>, (ET: 25.11.2023).
- AKSOY, Ömer Asım**, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, C. I-II, İnkılâp Yayınevi, Ankara 1984.
- ALGÜL, Hüseyin**, “Osmanlılar Döneminde Makedonya’da Yetişen ve Türk Bilim Dünyasına Katkıda Bulunan Alimler”, *Diyanet İlmî Dergi*, 1999, C. 35, S. 3, s. 5-12.
- ALICI, Lütfi**, “Süleyman Senîh ve Müşterek Gazelleri”, *İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2003, S. 15, s. 7-18.
- ALKAN, Ahmet**, “Nermî ve Bazı Lugazlarının Çözümü Üzerine”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2020, S. 19, s. 541-557.
- ALTUN, Nimet**, *İhyâ Efendî Hafîdî Reşâd Numûne-i Şi’r ve İnşâ (İnceleme-Metin)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2020.
- ALTUNTAŞ, Halil-Muzaffer Şahin**, *Kur’an-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011.
- ARAÇ, Güllü**, *Tokatlı Kânî’nin Münşeâtı ve İncelemesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2022.
- ASLAN, Mehmet**, *Türk Edebiyatında Manzum Surnameler (Osmanlı Saray Dügünleri ve Şenlikleri)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.

- AYAN, Gönül**, “Vâmık u Azrâ”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, C. XLII, s. 504-505, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vamik-ve-azra#2-turk-edebiyati>, (ET: 14.11.2023).
- AYDEMİR, Abdullah**, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005.
- AYDIN, Fatma**, *Milli Kütüphane Yz A 9216/2’de Kayıtlı İlm-i Belâgat Adlı Eserin İnşâ Kitabı, Münşeât ve İlm-i Belâgat Kısımları (Transkripsiyon ve İnceleme)*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019.
- BATISLAM, H. Dilek**, “Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2002, S. 7, s. 185-208.
- BEYDİLLİ, Kemal**, “Âlî Paşa, Mehmed Emin”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, C. II, s. 425-426, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-pasa-mehmed-emin>, (ET: 27.12.2023).
- BEYDİLLİ, Kemal**, “Mehmed Emin Rauf Paşa”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, C. XXVIII, s. 465-467, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-emin-rauf-pasa>, (ET: 09.10.2023).
- BEYDİLLİ, Kemal**, “Mustafa Reşid Paşa”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, C. XXXI, s. 348-350, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-resid-pasa>, (ET: 02.10.2023).
- BİLGEGİL, M. Kaya**, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- BOZKURT, Nahide**, “Hârünürreşid”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, C. XVI, s. 258-261, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harunuresid>, (ET: 05.10.2023).
- CAN, Şefik**, *Klasik Yunan Mitolojisi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020.
- CANIM, Rıdvan**, *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları, Ankara 2016.
- CANIM, Rıdvan**, *Divan Edebiyatının Kaynakları*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2016.
- CENGİZ, Mehdi**, “Eski Arap Şiirinde Kasidenin Bölümleri Arasındaki Konu Bütünlüğü Sorunu”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2021, C. 13, S. 3, s. 1236-1249.
- Cerîde-i Havâdis**, 12 Receb 1270, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Demirbaş No: NSS011686,

https://katalog.ibb.gov.tr/kutuphane3/sureli/00299_00682_1270H12_76778.pdf, (ET: 18.10.2023).

CEYLAN, Ömür, *Kuşlar Dîvânı Osmanlı Şiir Kuşları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007.

ÇELEBİOĞLU, Âmil, “Harflere Dair”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1998, s. 599-606.

ÇİÇEK, Kemal, “Mehmed Emin Paşa, Kıbrıslı”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, C. XXVIII, s. 463-464, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-emin-pasa-kibrisli>, (ET: 03.01.2024).

ÇİFTÇİ, Ömer, *Fatîn Tezkiresi (Hâtîmetü'l-Eş'âr)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0>, (ET: 02.01.2024).

DEMİRKAZIK, H. İbrahim, “Mustafa Fennî'nin (öl. 1745) Lugazlarının Özellikleri ve Divan'ında Olmayan Yedi Lugazının Tenkitli Metni”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2010, S. 5, s. 35-80.

DENİZ, Sebahat, *16. Yüzyıl Bazı Dîvân Şâirlerinin Türkçe Dîvânlarında Kozmik Unsular (Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Beg, Nev'î, Yahyâ Beg)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1992.

DERDİYOK, İ Çetin, “Osmanlı Devrinde Mektup Yazma Geleneği”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 731-740.

DERDİYOK, İ. Çetin, *XV. Yüzyıl Şâirlerinden Mesîhî'nin Gül-i Sad-Berg'i*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana 1994.

DİLÇİN, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

DURMUŞ, İsmail, “Secî”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, C. XXXVI, s. 273-275, <https://islamansiklopedisi.org.tr/seci#1>, (ET: 26.12.2023).

ECE, Selami, “Metin Tamiri”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2014, S. 51, s. 89-109.

EYÜBOĞLU, E. Kemal, *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler II, Deyimler-(Tâbirler)*, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1973.

- FAYDA, Mustafa**, “Muhammed”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, C. XXX, s. 406-421, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed#1-hayati>, (ET: 13.11.2023).
- FAYDA, Mustafa**, “Ömer”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, C. XXXIV, s. 44-51, <https://islamansiklopedisi.org.tr/omer#1>, (ET: 28.12.2023).
- FIĞLALI, Ethem Ruhi**, “Ali”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, C. II, s. 371-374, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali#1>, (ET: 14.12.2023).
- GÜLTEKİN, Hasan**, *Türk Edebiyatında İnşâ: Tarihî Gelişim-Kuram-Sözlük ve Metin*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2007.
- HARMAN, Ömer Faruk**, “Mûsâ”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2006, İstanbul, C. XXXI, s. 207-213, <https://islamansiklopedisi.org.tr/musa--peygamber>, (ET: 23.12.2023).
- HARMAN, Ömer Faruk**, “Süleyman”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, C. XXXVIII, s. 56-60, <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman#1>, (ET: 11.01.2024).
- HARMAN, Ömer Faruk**, “Yûsuf”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, C. XLIV, s. 1-5, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yusuf>, (ET: 15.01.2024).
- HÂFİZ İSMAİL MÜŞFİK**, *Müşfiknâme*, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1270.
- HUT, Davut**, “Mustafa Nâilî Paşa”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2019, C. Ek-2, s. 323-324, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-naili-pasa>, (ET: 16.02.2024).
- İPEKTEN, Haluk**, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.
- KAPLAN, Yunus**, “Müşfikî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/musfiki> (ET: 15.01.2024).
- KARABEY, Turgut**, “Tarih Düşürme”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, C. XV, s. 80-82, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tarih-dusurme>, (ET: 21.01.2024).
- KARATAŞ, Talat**, *Sâlnâme-i Hadika ve Salnâme-i Ebüzziya'nın Transliterasyonu*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2010.

- KAŞKA, Mustafa**, *Dîvân Edebiyatı'nda Münşe'ât Geleneği ve Hoca Neş'et'in Mektupları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2000.
- KAYA, Hasan**, “Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi”, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2014, S. 48, s. 71-114.
- KAYA, Hasan-Hacı İbrahim Demirkazık**, *Mahzenü'l-Esrâr Behiştî Ahmed (İnceleme-Metin)*, Editör: Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeği, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2021.
- KAYA, Mahmut**, “Aristo”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, C. III, s. 375-378, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aristo>, (ET: 18.02.2024).
- KILIÇ, Mahmud Erol**, “Hermes”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, C. XVII, s. 228-233, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hermes>, (ET:).
- KOMİSYON**, *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C. 1, Ankara 2013.
- KONUKÇU, Enver**, “Behrâm-ı Gûr”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, C. V, s. 356, <https://islamansiklopedisi.org.tr/behram-i-gur>, (ET: 23.02.2024).
- KÖKSAL, Mehmet Fatih**, “Metin Neşrinin Ana Esasları”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2012, S. 31, s. 179-209.
- KÖKSAL, Mehmet Fatih**, “Yaygın Bir Yanlış Hareketle: Leff ü Neşr Sanatı ve Problemler”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2020, S. 24, s. 351-406.
- KURNAZ, Cemal**, “Ferhad”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, C. XII, s. 383, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ferhad>, (ET: 20.01.2024).
- KUTLUER, İlhan**, “Câlînûs”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, C. VII, s. 32-34, <https://islamansiklopedisi.org.tr/calinus>, (ET: 21.01.2024).
- KÜÇÜK, Cevdet**, “Abdülmeçid”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, C. I, s. 259-263, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulmecid>, (ET: 27.01.2024).
- KÜÇÜK, Cevdet**, “Mehmed V”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, C. XXVIII, s. 418-422, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-v>, (ET: 26.12.2023).

- KÜLEKÇİ, Numan**, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011.
- KÜTÜK, Rifat**, “Hâfız İsmâil Müşfik Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hafiz-musfik-hafiz-ismail-musfik> (ET: 11.11.2023).
- KÜTÜK, Rifat**, “Müşfik-nâme (Hâfız/Müşfik)”, *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/musfik-name-hafiz-musfik>, (ET: 12.10.2023).
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.**, “Mektup / Osmanlı Bürokrasisinde Mektup”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, C. XXIX, s. 18-21, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mektup#5-osmanli-burokrasisinde-mektup>, (ET: 02.01.2024).
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.**, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- MACİT, Muhsin**, *Divân Şiirinde Âhenk Unsurları*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996.
- MEHMED SÜREYYA**, *Sicill-i Osmanî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- MUTLU, Merve**, *19. Yüzyıl Dîvân Şiiri Poetikası (Enderunlu Vâsîf, Keçecizâde İzzet Molla, Müştâk Baba, Leylâ Hanım, Leskofçalı Gâlib, Osman Nevres, Yenişehirli Avnî, Hersekli Ârif Hikmet)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya 2021.
- OLGUNER, Fahrettin**, “Eflâtun”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, C. X, s. 469-476, <https://islamansiklopedisi.org.tr/eflatun>, (ET: 24.02.2024).
- ONAN, Necmettin Halil**, *Namık Kemal’in Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risalesi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1950.
- ONAY, Ahmet Talat**, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Haz.: Cemâl Kurnaz, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.
- ÖZCAN, Hidayet**, *İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal Son Asır Türk Şairleri*, C. III, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- ÖZSARAY, Yunus Emre**, *1980-2000 Arası Türk Hikâyesi ve Toplumsal Değişim*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2017.
- ÖZTELLİ, Cahit**, “Yağma Geleneği”, *Türk Dili*, 1958, C. VIII, S. 85, s. 28-30.
- ÖZTOPRAK, Nihat**, “Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2010, S. 4, s. 103-154.

- ÖZTOPRAK, Nihat**, “Halk ve Divan Şiirinde Cinâs Sanatının Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1999, S. 1, s. 155-174.
- PALA, İskender**, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.
- PALA, İskender**, “Leylâ vü Mecnûn / Türk Edebiyatı”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, C. XXVII, s. 162-164, <https://islamansiklopedisi.org.tr/leyla-vu-mecnun>, (ET: 05.01.2024).
- PALA, İskender**, “Hezl / Türk Edebiyatı”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, C. XVII, s. 305-306, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hezl--edebiyat#2-turk-edebiyati>, (ET: 07.12.2023).
- PARLATIR, İsmail**, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, C. I-II, Yargı Yayınevi, Ankara 2008.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali**, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Arkadaş Yayınları, Ankara 2006.
- SARAÇ, M. A. Yekta**, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat ve Biçim-Ölçü-Kafiye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019.
- SARAÇBAŞI, M. Ertuğrul**, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, C. I-II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
- SCHIMMEL, Annemarie**, *İslamın Mistik Boyutları*, Çev.: Ergun Kocabıyık, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2001.
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat**, *Nev’î Divanı’nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.
- SUNAY, Serap**, “Mehmed Ali Paşa, Damad”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2019, C. Ek-2, s. 216-218, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-ali-pasa-damad>, (ET: 08.02.2024).
- ŞAHİN, Oğuzhan**, *Mecmu‘a-i Münşeat TDK Ktp. A.363/1 (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)*, Ersiyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ**, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, C. I, Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2016.
- TALA, Murat**, “Arap Şiirinde Lügaz ve Mu‘ammânın Yapısı: İbnü’l-Fârız’ın Dîvân’ına Teorik Bir Bakış”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 2018, C. 22, S. 2, s. 939-967.

- TANYERİ, M. Ali**, *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- TOPAL, Ahmet**, “Klasik Türk Edebiyatında Bir Eleştiri Terimi ve Tür İsmi Olarak Tezrik”, *Turcology Research*, 2023, S. 79, s. 13-21.
- TÖKEL, Dursun Ali**, *Divan Şiirinde Harf Simgeçiliği*, Hece Yayınları, Ankara 2003.
- TÖKEL, Dursun Ali**, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- TULUM, Mertol**, *Arapça ve Farsçadan Osmanlı Türkçesine Alıntılar Sözlüğü*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2023.
- TÜLÜCÜ, Süleyman**, “Hâtem et-Tâî”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, C. XVI, s. 472-473, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hatim-et-tai>, (ET: 10.03.2024).
- ULUDAĞ, Süleyman**, “Sidretü’l-Müntehâ”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, C. XXXVII, s. 151-152, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sidretul-munteha#1>, (ET: 06.12.2023).
- UYSAL, R. Selçuk**, *Belâgat ve Edebî Sanatlar Lügati*, Doğu Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010.
- UZUN, Mustafa İsmet**, “Lugaz / Türk Edebiyatı”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, C. XXVII, s. 222-223, <https://islamansiklopedisi.org.tr/lugaz#2-turk-edebiyati>, (ET: 25.01.2024).
- UZUN, Mustafa İsmet**, “Münşeat”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, C. XXXII, s. 18-20, <https://islamansiklopedisi.org.tr/munseat>, (ET: 20.01.2024).
- UZUN, Mustafa İsmet**, “Seci / Türk Edebiyatı”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, C. XXXVI, s. 275-276, <https://islamansiklopedisi.org.tr/seci#2-turk-edebiyati>, (ET: 12.11.2023).
- UZUN, Mustafa**, “Ya‘kûb / Türk Edebiyatı”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, C. XLIII, s. 276-277, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yakub#2-turk-edebiyati>, (ET: 15.02.2024).
- YAKIT, İsmail**, *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2003.

YAVUZ, Ali Fikri-İsmail Özen, *Bursalı Mehmed Tahir Osmanlı Müellifleri*, C. II, Meral Yayınevi, İstanbul 1972.

YAVUZ, Yusuf Şevki, “Beyzâvî”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, C. VI, s. 100-103, <https://islamansiklopedisi.org.tr/beyzavi>, (ET: 21.01.2024).

YAVUZ, Yusuf Şevki-Zeki Ünal, “Cebrâil”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, C. VII, s. 202-204, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cebrail>, (ET: 13.02.2024).

YILDIRIM, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008.

Url-1 < <https://tarihkurdu.net/dagerreyotipi-fotograf.html#>>, (ET: 02.01.2024).

Url-2<http://notaarsivleri.com/NotaMuzik/o_nev-nihal_ki_serv-i_revan_olur_giderek.pdf>, (ET: 02.02.2024).

Url-3<<https://www.youtube.com/watch?v=QURyJF4Q9kk>>, (ET: 02.02.2024).

MÜŞFİKNÂME'NİN TIPKIBASIMI

Hâfız İsmail Müşfik, *Müşfiknâme*, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1270.²⁷⁶

Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Yazmaları Bölümü, Demirbaş No: 0102716.²⁷⁷

²⁷⁶ Dijital kayıta eserin kapağı yer almamaktadır.

²⁷⁷ Matbu nüshanın kütüphane erişim linki için bk. <http://bilgimerkezi.atauni.edu.tr/pdf/0102716.pdf>, (ET: 12.08.2023). Millet Kütüphanesi erişim linki için bk. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/156292>, (ET: 23.09.2023).

ایکن بوارالق یا حکمزار سامان بندگانه را بدختران حاد بشه
 دوران ابله پریشان و بوسجبله سینه وزانوی عاجز نام منت
 نخوار افسوس و حرمان اولفنده و قلت معیشت علت
 مبلکه سندن عارض اولان امراض ستدانه واستقرضه زوال
 وانفراضک عدم نظر قدن ظلت دلخسته کن افتقار ابله
 لیل و نهار فرقی اولفا مقدمه ابد و کینه زحماً مبتلا اولد یغیر
 اسقامر هلاک انجام ذل و احتیاجدن نصیح مزاج ایلککم
 خصوصنه اشهر شافیه بنده پروری وادویه کافیه
 عنایت کسرتیلری بیدریغ وازان وریخت مت مناسبه ابله
 بنده مستد بلمرن شاهان سورملری با بنده

مقام والای حضرت سرعسکری

سرعسکر زین مغفردوران وصاحبقران میدان بیخ کردن اولان
 مهر رخشان آسمان علم افراز نور وایت کشای طلوع و ظهور
 اولد فجه خورشید رخشنده سپهر سرعسکری وغیره تا بنده
 افق سپهسالاری اولان جناب شیخا عنصا ب مشیران لری
 تقسیمی فرمای امور جمهور عسکری ایللری دعوات اجابت
 آتانی تلاوتیه عرضحال چاکریمشدار لری بنده نقل قدار لری
 بدایت نظام ظفر اشعجام شاهانه دهر و غدمت موجب المنجرت

جنودیه استخدا اولنوب وقتیله زیر فرمانده عاجزانه مدد
 بولتان فخراتک اکثرینی مراتب رفیعه به نائل و درجات مشاهد
 ومطالبرینه واصل اوله رف بنده لری ابله برمشغای شیوه
 قدر یوز با شلیق رتبه سندن برخطوه ایلر ویر حرکت ابله مبلک
 قدر قدر واستحقاقه قدر تیاب اوله مد یفدن بینا لسا کر
 شرمسار و حزن و جیوش هوش و افکار بندگانه مر جنود
 نامعد و دالام ابله انهنزاهه قرین و لوق محاطره لری بنده بولند یغی
 محاطعلم عالمشمول سپهسالاری لری بیولند قده اولیا بده

نکته فخری ایچون قاتمقام بلده طرفندن واقاف ناظرینه

طریقت علیه خلوتیه مشایخندن مدت مدیده فلان بلده سندن
 بنیاده نشین ایشادا ولوب بود فعه صومعه ناسویدن نکیه گاه عالم
 لا هو تر طی مکان ایلان احمد افند بنک بریه خلفای محقر بیئندن
 عباد افندی داعیلری قعودا بد لک درویشان حقیقت اندیشانه
 بدرقه طریق وزهنای شفق ولوب نشات مرات جذبات
 بجد و بات ابله خانقاه فیوضات بنا هلمرنده ببله اشسراج
 صبر و وقوعیه مانند قلب عاشق خراب وسینه چالک
 اوله رف تعمیر واحیا سنه کشاد روزنه انقطار ایلش اولد یغی

معلوم دونتلی بیورد قده

مالیه ناظرینه تفاعدک ایچون مذکره

تسین عمریند کانه عدد سبعینه بیتمش ویرانه هرمر و پیری
انف قامت چاکرانه می دال ایتمش و لغله با رکران خدمتی بر دوش
و شاهد نانله اندام ما مورینی دراغوش ایلکمه فوت و اشتها
قالما مش اید و کندن بوندن بویله شهریه حالیه عاجزان می
اخذ ایدرک خانه چاکرانه مدح کوشه کبر تقاعدی و آداب
اولمقلین و فنی کلش ولدینی محاطعلم عالییری بیورد قده

قله چراغ اولوق ایچون مذکره

خالق اللوح و القلم نقالی زانه عن السهو و السقم حضرتلی
صح کشیده منشور تقامت اولان جناب بلند القاب
صدار تینا هیلرینک صحیفه مجموعه ایام عمر و اقبال اولدیرلرین
نامعدود بیوردسون معروض چاکرینه زیدرکه کنی قلم
الکتاب فخر و رفعة مدی الدهران الله اضم بالقلم مفاد شیخه
صنایع لازمه انسانیه دن الکیزاده مایذ مسار و مابه
الافتخار اولان کاتب صنعت جمیله سیچین صبا و تد نبوی

آرزو کرده عاجزانه مر اولعنه دوات نیاز دوات بند کانه ملک
درهون حقه ضرعت مستحوتی لیتنه نارتا رساعده مکار معاده
صدار تینا هیلرینه مالامال امنیه و آمال بیوردق چاکرینه لرین
ریوان هیلرین قلته چراغ بیورد لیری با بنده

مذکره

قانون سفیریه اوزره لیاق مظنه ده اجرائی خدمت فرغ عویل
و کهبانی ایدر ایکن قضای ناکمظهور آسمانی بله سوار اولدیلم
حیوانه او کوندی عارض اوله رفی بنده وقوعه کلان برتاب
ضروریسندن حرکت بار کونه بند کانه مر وقوعه متعاقبا
کلکده بولتان نقرات مسکری دن برینک اذک مرزاقی دیده
یسارمه اصابت ایلمش و لغله جریسان دولت طرفداریت
صنعت دیده دوزی به مسارعت ظهوره کله رنک رخسند
روزنه چشیر علیم اکی بلور سزجه التیار بولمش ایسه ده خوه
با صره سی کلبا محو و زائل و سواری ضابطا ننگ طرف
یسارنه خوما نمارنق اصولنی اجرا ایلمری لازمه کلک بکدن
اونوزدی بوندن بویله سواری ضابطا بطلعنده استخدا ارا و لغنه
قدوت بند کانه مر متعلق اولیه جفنی کافه اطبا قائل اولمشلر
ایدوکنه بنا دیده فلاکت دیده عاجزانه مه مکافاة و برصنعتک

کوزهر قائم دینه زجها طغوز نضردن مرکب مغلفات بندگانمک
 داره سنه کا فی معاش شخصه صله متقاعد ویا خود ربه عاجز بنوی
 ترفیع ابله عساکر دینیه بیا دکانی ضابطه ای ابله قولی ذروه
 مفا صیده متقاعد بیورمیری لدی الاستغلام واقع اوله جنی
 حسن همت علیه لرینه منوط برما ده اولد بنی اشکار بولمغان
 ولبا بده

نیریک عید اضحی وقریان هدیبه سنه دارن تکره

اشاع فرمای ملت ابراهیم وهداکنده ذبح عظیم اولان حضرت
 رب کریم حلولی قشرب ابلان اشبوعید میا من بد بد اصحاب
 ذات والای متعانه لرینه سعید اند سعید ابلک دعوات
 صید البرکاتی اجابتکاه عرض رحیمه ترفیع و تقدیر اولد فدی بکره
 بنده لرینه لرینه با بسته حباله التفات بضا بات وکردن
 کرفنه کند توجهات مکاره آبان لرینه اولد بغدن اغور میا من
 مورعایلرینده فدای کیش جان ابدیه بیور بیجا کرضا کبر لرینه
 اولد بغی مهورته اخراج ابلک ضمنده بسمکاه آسان اولد لرینه
 اون داس قریانلق قیون اهدا قلمشدر

ساعت هدیبه سنک وصولتی مبین حضرت
 صدر اعظمی به با زیلان تکره
 بان مؤقتخانه امکان تقدست ذاته عن احاطه الزمان والمکان

حضرت لری دقیقه شناسا موریدین و دولت وکره کنشای صحیح
 معصومه ملک وملت اولان ذات بوسیف صفات وکالتینا هیلرینک
 کفه میزان شنشده حسنه ولوحه معنی نمای عدل ساعه خیر
 من عبادت سبعین سنه اولان دست کره بیوست اصفا نه لرینه
 الی قیام الساعه محفظه خاتم شهر یاری بیورسون بویکه اولان
 اغابنده لرینه جا کر کینه لرینه بریحی صنعتی ساعتک با قلدغه
 ویر روزه داران غه شام مسرتدن خبر دقیقه سنجه نیر
 ساعت جماعتیست وپسند بده صنعت احسان وارسال
 بیورمیری نعم جلیله سائره لرینه مقابلنده ثانیه بتا نه حرکت
 ایدن زبان مجتهد بیان عاجزانه می بشون بشون حصر دای
 شکرانکی ابلش اولد بنی محاطعلم عالم آرای صدایقینا هیلری
 بیورلد فده

بدا قران جمعیته دعوت تکره سی

محمد و مرچا کرمی امین بنده لرینک بدی یاش دیشلری چیه دن
 اعقادگاه حروف اولان انسان لازمه سی برکال اولد یفته
 بناء آداب مستحسنة اسلامیه اوزره بدأ تلاوت قران
 ایلسی ضمنده عمد و تربیتی افضلا ابلان جمعیت ظاهرا لبرکت
 شریقه تک کله جک بختبته کونی اجر سی نصیب کرده بندگانه

بولمش اولغله بومر مذکورده لطف خان چاکرانه می تشرینه
دعبت علیه لری بیدریغ بیورلیق با بنده

مولده دعوت تذکره سی

سید ولد بنی آدم صلی الله علیه وسلم اقد مزید متقیه ولادت
سنیه لری فائت اولغین اوزده یارنکی چخسینه کوفی خان عاجزان
برجمیت باهرلمجنتک انقادی مصمم اولغله ذات والالرینک
دیحی جمعیت پرسمعدت مذکورده ده بولملری مثنای بندکانه مد

سیراکا هم دعوت تذکره سی

نوروز میا سن بروز سلطانتینک حلولی و فصولارجه سئویه دن
فصل اربع مسرت بدبعک وصولی چممتیه بوکنه کلستان
جسان ماء الحیوان نسان ابله تازه لشمش ودرختان میوه دار
واشیجار ذات الاثمارک نهفته مانده اکامر بطوق اولان
اشکوفهای کونا کون سر بر آورده ظهور اولمش اولغله تفرجگاه
نص و عامر اولان کاغد خانر و چهاریه مثالو مواضع عالیه
هریبی رشک انداز فردوس برین اولوب قدرت خلاق
جهان آفرینه دین عبودت بین ابله نظر و نگاه حقایق آکنتاه
ابله نباتات ارضیه دن اخذ انواع عمرا بلکک و قتی کلکش

اولد یغنه بناء یاران وفا شعاران دن بعضیلر ابله یارنکی جمعه
کوفی کاغد خانه طرفنه پیاده سوار عزیمت اوله جغزه مینی
ذات سنیه لرینک جمعیت انسا انسا بندکانه مزید بولمقلقی
آردو کرده چاکرانه اولمغین اولما سیر

کذالک

لا ابالی مشتان احبا و یاده نونان ذوق و صفاد ن بر قاج
تفر یاران وفاتشان ابله یارنکی چخسینه کیجه سی خانه عاجزید
طرح انجمن عیش و عشرت و اداره کوس لطافت حکمران
انس والفت اولنه جقاید و کنه و ذات صبح انصاف
عالمیرینک کلمات ملیحه سی اول مجلس فیضا فیضه نملک
و بکبری منظره والالری شبودوره العالک انسانه ملک
اوله جقلرینه بنا مده قد و عجمت لزور سنیه لری
بیدریغ بیوریه رف دکه الحار انتظار اولان خان و پزاندیری
تشریفه دعبت ابله بر نگاه مؤاضت بندکانه مزیدی عبطه
اندر مجلس چمشید و سجا نور سیمای نازینلری انکاسیله
اشعه افداح فلومیزی خیره ساز چشم خورشید بیوریه لری
با بن

مسند بلند صدارت تبریکته داسر

نکھیاں مقالید دین و دولت و نفسا زاعا ظہرہا و ملک
 و ملت اولان جناب بسند القاب خدیوانہ لرینک اشوا اولان
 سعادت افزانہ مقام صدارت عظمیہ ساہ انداز شان
 و نظامت بیورد قلمی و سائط مناشیر تبا شہرا بلہ معلوم
 عودیت ملزوم چاکرانہ را ولد بی کبی ایا تقاضہ کلکی
 جمال دولتہ خال مبارک اولہ سکا بومقام حال الحال
 دعای فرخالی درجات ذب مقال وجواہر پیام مسرت
 انجام مژدہ رسان ابلہ کچینہ سبہ آما لبندکانہ مالان
 قلندشدر ہمیشہ رجب نکالی وقتدس حضر تلمی ذات
 فخر الصفتات و کالتبتنا ہلری الی آخر لا یام روفن صدر
 دیوانخانہ انام و ساہ ملجمویہ ولی لغانہ لرینی راحت
 افکن مقارن خاص و عام ابلری دعوات شہرت
 ایا تیلہ عرضحال تبریکال عاجزانہ مسکی الختام اولغین
 اولکابہ

تبریک لیلہ رفا شب

سراغ سر بردہ جاہ و جلال و جلال قلبت بردہ ظلم و خسارت
 اولان جناب عدالت نصاب دا وریلرینک نام سکا صفا نلری
 زیورد ہان محبتین بیان سروشان معتزین و آوازہ طبولہ
 معد لشمول فاروقانہ لر بلہ قبہ صماخ کردون برطین اولغی

دعوات بدیہی اثنا ثنائی متعاقب حلول الیاق لیلہ رفا شبک
 تبریک و تہنیتی و تجیبہ ذمت و وسیلہ عرض عودیت
 چاکدانہ را اولشدر همان جناب خالق اللیل والہا رفا لی ذاته
 عن احاطہ العقول والا فیکار ذات فریستہ صفات اصفا نلرینہ
 لیلہ شریفہ مذکورہ بی مبارکترین ابلری دعای بالخری
 استزادہ ایام عمر و اقبال واستدامہ حکامر مجد واجلال
 ولی التعلیمی ضغندہ لذت بخش زبان سنا بشیان چاکرانہ اولان
 ادعیہ معتادہ بندکانہ م تردیف قلندش اولدیغی معلوم
 مکار ملزوم مشہیر نلری بیورد قندہ

شہریک رمضان

جناب روزہ فرما روزی بخنای بنی آدم تعالی ذاتہ
 عن اکبف والکم لیلہ القدر کرم و صلاح العید لطف
 و ہمرا اولان ذات برکتی شہر ولی لغانہ لرینک قنادیل جو مع
 مجد واجلال و عاطفتلرین مانند شہر آسمان تابان و فوزان
 ابلری دعوات معتادہ بندکانہ میہ علا و گلول ایدن شہر
 رمضان مغضرتنشانک حق الحق عالیرندہ مبارکترین اولغی
 دعای واجب الیاسی ایضا واشد احتیاج ایلہ محتاج اولدیغ
 آثار توجہات مکار رفا بات عطوفیلری سنیفا قلندشدر اولیابدہ

تبریک جواب

تخریبه شمال بنده نوازی و کعبه خصا نل خاطر سزا زیندن
 مکتوز اولان جواهر کرا نهایی نواضی ارنه و اشراق
 اراده سبله رمضان شریف غفران ربیک تبریک و تهنیتی
 حاوی راحه برای افتخار و مباهات اولان عنایتنامه و لایحه ای
 مشتمل و لدیفی فایده مشا هواره ضیارات التفات آیات و مرورید
 متلائیه مخاطبات مکا و معایات بهبه لری متورسان عیون
 هوش و فکرت و فرطه بنا کوش غر و مسرت اولد یغندن بوجمله
 آیین بهین کنز پروری رعایت سنیه لری حیرت آور عقول
 و ادراک و بومرته ناطیقات مالانها به علیه لریله سر عبودیت
 افسریندکا نمر مقابل کنکه افلاک اولوب هر حاله مداومی
 اولدیقم دعوات دیمومت ایلام عمر و اقبال دا ورنه لری
 آورده زبان تکرار قلنمش ایدوکی بمنه نقالی محاطعلم عالم آرا لری
 بیورلد فده

سال جدید تبریک

جناب ابداع فرمای سین و اعوام و ترتیب بخشای از منبه و ایام
 نقالی ذابته عن الطنون والا وهام مهرنایان سپهر اکرام و بدر
 آسمان لطف و نعام اولان ذات والای خد بولرین الی بومر
 الثیامر خطبه عظیمه نامداری و رتبه جلیله مکا و مکاری

ایله موصوف الا نام ایللری دعواتی انما مندضکره حد لریله
 مشرف اولتان سال جدید میا من بدیدک حق ما من علی العالمین
 تبریک و تشعیدی و اساس ممتنع الانداس عبودیتک تمهید
 و تشعیدی ضمنده عرضحال تبریکال جا کبری ترفیقه اجزا
 و مرفوع خاکچای فلك احوالی قلنمشدر اولبا بد

تبریک منصب

دبیا جه رساله عز و عاطفت و سر لویه کتاب مجد و اہمیت
 اولان جناب معلا القاب دا و بزینک منشورینت عال لیری
 طغرلی عکری وزارت ابله تربین و لسه رفق بوسنه و الی لکی مسند
 بلندی دخی عہدہ دولت عدہ خد بوا نزلرینه توجیه بیوریش
 ایدوکی بشارت مسرت افزا فی قسیدہ سمع جا کراندر اولغضله
 همان رتبه نقالی و نقد س حضرت لری مسند عال الاعمال مذکور
 الی لا بد ذات سنیه لریله مغنیز و مایا ہی بیورملری دعوات
 اجابت آیاتی تذکار قلنمش ایدوکی بیان ممره مندہ تبریکامہ
 عاجزی ترفیقه اجسارا و لغشدر اولبا بد

تبریک جوانی

عواطف عدیه^{حضرت} هفت کینی سنا نیدن من قمبرلیا خفق عہدہ

چا کرانه مه توجیه بیور بلان رینه و ژارتک نریکنه دایرله به بران
 قظیر اولان اسرنامه سا سیری مزایای تهنیت اجواسندن
 استحصالی بلیش ولدیغ مسرات مالانها به به متشکر کجکل
 سازدیوان مجد و قبال و شیرازه بند مجموعهد و لیک و جلالت
 اولان ذات برمی الخصال حد یوان نریکنه مادام العالی
 آرايشده مسند والای کامرانی بیور مریه عزت سنیه سی
 ایضا اولنه رقاشو تشکر نامه بند کاسم ترفیر و ملا و رفیع
 خاکبای معلولری قلمشدر اولیا سیده

توضیحه

شهورتته ده طلبه علومک اشغال تحصیل اولنه رف
 قرا و قصبه لره باله زیمه عقد مجلس مواعظ و اعلام سنن
 و فرائض بللری اصول حسنه و قواعد مستحبه لرندن و ولدیغ
 اوزره بودسه مستدان طلبه موی لبهدن منطوقی مجد
 افتدی فاضله میاه نصایح ضمنتده زیر حکومت سنیه لرنده
 بولنان بعض بلده لره اوغرایر حق اولغله حقتده حرمت
 لایقه افاضل بیور بلری بدریغ وارذلک بیورنق با بنده

سیرنه

بنده در محرابه لرینک اولغاب ولی التمسیرندن غیری
 مجلیا و بنا هرا ولدیغ بینه عالم الغیب والشهاده حضرت لری
 کواهم اولوب هروجه حسودان مسند والای اولان کروهه
 لوقی ترفیر و خیر خواهان دائره دولتری بولنان زمره اصداقا
 حق لرنده اجرای مراسم توفیر و تظیر ایلک اصول مجا سنتمولنی
 معتا داید تمش اولدیغه منی تمیز نیکان و بدان و تفریق احبا
 و دشمنان خصوصنده قیاست قلبیه چا کرانه مرکرامت مرتبه سنه
 وارمش اولغله بعض نماگان هد بان کویانک براهین کاذبه
 و قضا پای سالبه لرینه اعتماد ابله بنده قدیم و چاکر
 مستند بلری اولان فلان افتدسه بنده لرینک بحقیقه عبودیت
 صمیمیه سنی کشیده خط بطلان ابله مانده طورای ترلش
 و نسیان بیورد قبری مسموع چا کرانه م اولد فده افتدی موی
 المیه بنده لری حقتده اشبو معا مله واقعه حضرت
 ولی المعان لرینک محور لا بنده اولوب ولدیغ محقق ایلک
 اوزده وقوصه کلان تجاریب خفیه چا کرانه مدن
 کند و سنک حلیه صداقت ابله آراسته ابدوی محقق
 اوله رف نیمه سازانک سرد و اتیان ابله کلری قسبه خبیته نک
 نتیجه داد کذب صریح اولدیغی نه چا کرانه مدده بدی و حیوان
 اولغله بوندن بوبله کرک موی المیه بنده لری و کرک بنده

حسان شرمند ه لری خنده محتاج اولدیغ نوجات بیجا بات
سنا لری بیدریغ وارزان بورتیق با بنده او طالده

توصیفه

سیاه زربین کلاه مهرانور عورلسورد باختر و خاور اولدیجه قطب نایفه
وزارت و نقطه حلقه عدالت اولان ذات ستوده سمات آصفان لرینک
پراره بخش مساند دولت واقبالا بدی اولدیشد هنده مناصب عن
واجلال سمردی بوردلمری دعوات جا بیت آبا فی بخلوص البال
ادوا کمال اولد قد نصکره عربینه عیودیت فریبینه جا کرانه م
بودرکه ماموریت جلیله وزارت ابه در سعادت دن نهضت
و حرکت بودر قلمی کوند نبروسمه چشم افکار اولان خاکای
سای ولی الشمان لرینه عرض رفته رفیت اتمک املند ه ا بکن طریقت
علیه بکاشیه فخر اسندن جعفر با با نام بر مرد لا ابالی مزاج تکلیف
سیر و سلوک معنوی ضمنده سیاحت صوریه به محتاج
کورینه رک اربودلق سمنه عزیمت و حسب الطریق مفر حکومت عالیتر
اولان بانه شهرینه و غزله رقی پیشکاه مکار اکتناه سامیرینه اطاله
یکجول ضلعت ابله جک اولمی و سنبله حسنه اتخاذ و سنجیه
رهبه درویشان مجملری وزده مویا لهنک خفته احترامات
لا یفتد مسافر و بریلری رجا و نیاز قلنشر بدوکی منه تعالی

تشریح

جناب حی لا یوت الذی اخصن بذاته الکبریاء و العجروت
خوز رشید آسمان شان وجلالت و چشمید بزکاه دولت ابد
مدت اولان ذات ملک صفات مشیراند لرینک شاهد نازنین
ایام عمر و اقبال والا لری صفات حسن و انجاد و ان نسیله
موصوف و متعوت ابله دعوات بدیهی لبرکات نذکاند نصکر
عروضیال فصلیق مال جا کرانه مر بودرکه سریره دان حکم نقد بر
اولان ضمیر آینه نظیر لرینه جلی و عیان و وارسته کلفه نقل
و بیان اولد بقی وزده اشوش کوفه زار ا مکانده بر غنچه
نابت و لمز که خزانده اولیه و بزورد مطرا اولغز که ضرر و رب
ضولیه بناء علی ذلک بو عالم فانیده وفق مطلوب و وزده
آراهر واقامت و اساسین واست تراحت امور مستغلبه دن
اورب وجود نوع بشر مسها نه ناکهظهور استانی به سبب
بولنشن بو سنبله آشوکاه زمین و میدان کارزار ارضینده
لیل و نهار هزاران صعشار و کبار زخم خوردت تبر
ممان اولد رقی طی طومنا حیات ابد کلکن اولد قلمی مثللو
بد کوره برادر عالی کهر لری فلان بلک افتدی ترک
کشتنشر لی فنا و نقل چمن صفت بقا ابلشرا بدوکت
مجموع جا کرانه مر اولد بقی ائده کوکل المان شرک و ضرر و رضان

غیری دبه رله خواه وناخواه قلب تا سفت جلب چاکرانه مه
نشلی ویرمکه و بو حالت دخیابی و پیدایشان حالی یله دعوات
دیمومت ایام عسرو و ولترینه کرمان کرمان مواظبت بلکنه
ولد یعنی نیا معروضه اسبو قرضیتا مه چاکری زقیم و نقدینه
اجزا قلمشدر

تسلیه

مورد الهامات سبحانیه و مهبط تجلیات رحمانیه اولان
قلب کرامت جلب عالیزینه واضح و عیان اولدیغی وزره
عسرو احدی ایکی بیره نقیب ابده جکی فان مع العسر یسر
ان مع العسر یسر آیتین کریمینده عسر لفظی معرف باللام
ولد یفندن اخراولک عینی و بیره لری بالعکس یسر
کله بکندن احدی آخراولک غیرتکالیف و تسلیه تحقیق بتکن موعرا
رتیه قدیمه لرینک قات قات فوفنده درجه عالییه به ناسل
واقضای سرام اولارینه واصل بیور یله جفارینه دالسه
اولمقا وزره بکلنه مستند بلند کریمانه لرندن انقضا لری
واقع اولمش یسه ده خامه کنار خمر بر اولان برهین قاطعه به
نظر کدرغا مرات نابناک خاطر آصفانه لرنده انفعال و اغیار
اتاری دوغما اولسه جفی جزیره چاکرانه اولدیغنه بنا

بو یایده رسمی و عادی تسلیمنا مه خمر برندن اجزا اولنه و
یا لکر فیضیه ذمت عبودیت اولان ادعیه سننیه و ثنیه
همیه لر یله کنرا نده صبح و عشا اولدیغی انبیا و انبیا سفیده
عربضیه عبودیت یفریه چاکری شرفینه اجزا قلمشدر
اولیا سیده

خلوص

چاکر خاک کبر بر لری رشک اناناز هاله الیه دور اولان خلقت
باب دولفتاب والاری منتسبان صداقت شفا فی زمره سندن
بولند یغم شرف عالمیه سینه میخ ذمت عبودیتیه فرض عین
اولان دیمومت ایام عمر و اقبال ولی النعمانه لری دعوات
بدیهی لبرکاتی آورده زیان مواظبت قلمشدر و صبح
ومسا اساس زمین مماس مملو کیت و مبان فی ممنوع الاندلس
اختصاص و رقیبته تقویه و یرمکده ایدو کم انشاء الله
شالی محاط علم عالم آرای منغان لری بیور لدر فک

خلوص

چاکر خاک مقدار لرینک موضوع خلوص و طوبیت و محمود
دیت و عبودیت بدن مرکب اولان قضیه اختصاص و ممنو کیتی

فضایای بدیهه بن بولمسی جهته دلائل خارجیہ ایلہ اثبات
 ونصیدین اولین تکالیف شافہ سندن وارسته ومن لازلم
 حمامہ حریر اخلاص وسیر بندکانہ مرحلہ کیسوی نوجہات
 سنہ لرینہ کردن بستہ اولدیفنه بناء صحیح ومسا استزادہ
 ایا مرعوم دولت واستدامہ حکما را بہت وعاطفتلری دعوات
 مؤثرہ سبلہ امراروقات حیات ایلکدن بشقہ حیدرہ رشغلہ
 نافعہ بونہ مدبعی افادہ معوضندہ عریضہ عبودیتقریضہ
 بندکانہ املا و ترقیر و خاصکبای معلای کریمانہ لرینہ
 تقدیر قلنیش اولغله سرد فزخیر خواہان دائرہ دولتلی
 اولان بوبندہ درینہ لری حقدہ نوجہات بیباک است
 ذرہ پروری بی بدیرخ وارڈان بولوق بابندہ

احیادن برینہ مکتوب

ارواح مجردہ بدرانہ مزعانا اجسامہ تیزلا یلزدم تعدد
 مبایتمزدہ حسن انش و لغت موجود اولد یفدن من لازلم
 بری بریرلہ کوریشور و بوعلالنا سونہ جیوط ایدہ لید نبرو
 کلستان نلافی ومصاحبندہ وفق دنیواہ اوزرہ قونشور
 وقوفلا شورایکن برالین بچنزدہ وقوعہ کلان مباعدت
 صورتی بی مفارقت معنوی بی تبدیل ایلہ طرف مخلصیلری

کلیک منسی بوروق پیا مرصحت وعافیتلری حاوی برضلعہ
 ورقچہ کل لہجہ موجیہ الہجہ لری نناکا رفد بیلرندن درین
 بورملری طبع و فایع نازکا نہ لرینہ موافق کورندکی بیانندہ
 اشبوکا بی نامہ مخلصیا نرہ ترقیم وسوی والای نازکا نہ لرینہ
 تقدیر قلنیش اولد یطی

مکتوب

دنہا لستان معارفہ قدیمہ مزدہ دست باغبان تقدیر ایلہ
 غرض اولغیش اولان اشجار حب حقیقینک بریرک سبزی سبلہ
 افتادہ زمین سمعہ وربا اولغدن مصون وسنبلازمواست
 ضمیمہ مزدہ ازہکار رنگ رنگ دوستی و خلعت و شفا بین
 کونا کون و ذممت ایلہ مزین و مستحون ایلہ دہ برمد تدبیر
 واقع اولان مباعدت صورتیہ جہتیلہ حد بقہ مواصلت
 علیہ کردن اقطاف شکر کوفہ الفت و کجبتی انش
 وصحبت ایلکہ مکان بولینہ مد جندن المراسلہ نصف
 المواصلہ مدلولتیجہ دیدہ کنشای انتظار اولد بچم جو ایلنامہ
 والالرندن استنما ربوی مراملک آرزو وسندہ بولند بقی
 افادہ سیانندہ شقہ والاسکاری ترقیمہ ابتدای
 اولغیشدن

مکتوب

سپهر و اوله کردش نا همواری چمنبله ستاره سیاره بندکانه
 محو و مقصود و مرله و زره دور و حرکت ابده مد یکدن
 کافر امال عاجزانم رهین حیز حصول و مخالفت روزگار
 زورکار ایله سمینه امنیه کنزانه مدخی سواحل مطالبه موصول
 وله مدینه بناء بنده مستخدمی ریس فلکه فلاکت
 و غیرینجه اضطراب و حریت وله رفاهل استغراق اولان
 چنانچه نیک طواهر شرعیه ناموافق و اداب عبودیت
 غیر مطابقت حرکات لایالیایه لری دامن عفور حمان یله مستور
 و پنهان قلندینی مائلو بوفولرینک دخی یکی سینه دبر و شرایط
 لازمه عملو یکدن معدود اولان عرض رقصه رفیت خصوصیت
 ظهوره کلان نکاسل کسنا خانه سنی عضو و مسامحه سینه لری
 بیونق با بنده

مکتوبه جواب

بود فیه انا مل رای بخیل اولان تحریرات التفات ابات بنهانه لقی
 مضامین عنایت قرینی رهین فیه مدرک: جا کری و لوپ متعلق
 و موصوف و اولد قری شمالی برکیده بنده نوزیلری قضا سینه
 جا کرد برینه لری فاست سحفاق بندکانه مدن بالانری طاعت

فاخره مخاطبات سنیه لریله اکسا بیورملری نمت جلبله سی
 مقابله فوله قولدیخی منشوج دستگاه مداومت اولان اشته
 ادعیه خیریه لریک نار و پورا جا بنمودی جیط ابیض شکرانکی
 ایله برهمزده و اختلاط بندر ممکن اولد یعنی افاده سیاقده
 تقدم عربیه جا کری احسانا و لشمدر

مکتوب

قبول کفدا الغرما مورینی بود فیه ذات سنیه لریه احواله و در سعاده
 اولان مصالحت حل عتده تقطیل بنان رای سرخ الاجر لرینه
 حواله فلنش اولد یعنی فرین سمع نناوری اولد قدم جناب لری نصیب لری
 متصف و متعلق اولد قری حلیه پاکیزه لیاقت کامله لری
 اقتضا سندن او توری محول عهده غیرت عده لری اولان ماموریت
 واقع لریدن آشوری مرتبه ده ممنونیت مخلص حصوله کمش
 ابد و کنی افاده سیاقده شقنه بجهانه مز تر فیه ابدار
 اولشمدر

مشایخدن برزات

مجلس ملائک جلس و نادئ فیوضات انیس مرشدانه لرینه
 انواع اشکوفه نبات و سلاما انخافدن صکره شو و جمله عرض
 کلدسته مرام اولتورکه ذات بصطای سمات سبحانه لری طرفنه

جریان ابدن اختیار اشتیاق مجانبه مخصر و خاشاک ریادن
صافی و پاک و شجره نایب الاصل اخلاصه رویشانه م سایر
وکن مفکارق ساکنان افلاک اولیق درجه لرینه رسیده اولغای
معلوم کرامت ملزوم جنید بلری بیورد قده بوندن بوبله
تار توهمات روحانیه علیه لرین حق بند کانه مده بدرفع
بیورملری معرضنده اشبوسه اعتنامه محیی زقیمه ابتدار
ولتشدرا ولبا بد امر واراده حضرت ولی التمکد

مکتوب عهدی

غیب اهداء الهیه الخیات والتسلیمات والتخاف امقده
اللطا نیت والدعوات استنبی مزاجکم الطریف واستغفر
خاطرکم للطیف والمدعوم من مولای عزوجل ان جنابکم الامین
الاجل منکی علی ستر السرور وختوی ما وجد من الحیر ومطلبکم
الذی قد سبق کلامه بیننا و بینکم قریب من حیز الحصول
علی وفق الامنیة والمأمول یا سیدی کلنا خدمه دار السلطنة
السنبه وعبید باب الدولة العلیه فلهدنا بیننا مشا رکه
قویر ومناسبة صوریة ومعنویة لما غابت هیکلکم
الظبیفة عن عیوننا قد نرفی اشتیاقنا الی ذروه حبال
الکمال وصعد تخمیرنا علی قلل لا یجوز قدر ارتفاعها اسطلاب

الجمال ثم المنال

اسب هدیبه سنه دار

یکه تاذ عرصه بنده پروری واشهب سوار جولانگاه مراجر
کستری ولان جنا بیه علان الفاب ولی لشعانه لرینک سن سنیم
سدره مثال وعبیه آسمان مرتبه عال العالی فی لسان صدققتنا
زهره مباحات بهره سندن بولتغلم جنیت موجب المخرندن
صورتی نوسن ابتهاج و سرور عاجزانه ملک جنیش بکده مسینه
اشبوقضای وسیع الانحای ارضن و سما ایه کف قدر تنک
تنک و مضیق کورنکم اولد بقی اشارت وایضا ضنده کشفیده
سنک رکناب کریمانه و سنا ولد ز برین بقوله سبحانک لری
بیورلیق و زده بر رأس اسب عربی هدا وارسالته اجسرا
اولنوب مربوط صطبل والاری قلنه رفی وختن روف
خرامه افتخار من حرکت اموز سمد سپهر دد اربورملری با سن

التناس

حامل عریضه عبود بتقریضه جا کوی افتدی بنده لرک
فضحای نادره کوی زمان ولبغای مجاز نمای دورانک امریک
القیسی واصول سلاست شمولى اشاده دهریک ترکی

صاحب حمی اید وکی زاده طبع بلاغت شیعی ولان شواهد
 فصاحت و غزلیات و فراند بر فواید مکاتب و تحریاتند سنجان
 و لعله جمیع اصحاب آداب و مرکز آریاب لایب ولان دایره زهره
 ولی النجا لرنه استفاده شایان بریده لری ولوی یو با بده
 تحقیقات واقعه جا کراشم حاله مطابقی و افندی مومی الیه
 قولرینک اطوار و حرکات مزاج دولت امتزاج اصفا نه لرینه
 موافق کوردیکی تقدیرجه دیوان کاتبی خدمتیه قایلرلیسی
 لغما سکرده عاجزانه مرالغین اولیا بده
 علما دن برینه مکۆب

خواجه مستوجب البهیجه افندم حضرت لرینک مهبط ارواح مقدسه
 علی بن ولان مجلس فصاحت لجلس تحریات لرینه عربضه شاکرد
 شاکرا الاحسا لریدرکه ذات فضیلتش مات کاما لرین سعادتده
 افاضه علوه ناضیه بورد قلمی خلا ننده بنده قلیل الاستطاعه
 اضاعه بضاعه اوقات حیات ایتیه لده هر کون حضور فاضل التود
 عالی لرینه مداومت و حلقه مزدهجه تدریس و تقریر لرینه مواظبت
 یله انتقاط فرائد عالمها و اقتباس فواید لایحصی بر دسترس
 موفقیت الیکه حیا زمغفر نظر از جهازه ران عزیمت اولد قلمی
 کورد نبروکا فرسیقور نان و بختصیر جا کراشم بضاعه لرلی
 سرمایزه موجود و موضوع همیان شیا رنمودن ولان سبایک

نقا درنا زکا نه لرینی اتلاف ایله طفل بید جوان مثلوقا لیدر سینی
 قضای ماضی نیت غیریه سبیله انشاء الله تعالی در سعادت
 نشر بطاری و فوعنده جمله حلقه کرد مجلس تدریس لیساری و لغنه
 اماده اید و کیزی افاده سیاق ذوق صحیفه عربضه تلمیذانه م
 زقیمر و نهاده رحله تقدم قلنددر

کذک علما دن برینه مکۆب
 رصه نشین فضل و حکمت و سبق آموز کمال معرفت اولان ذات
 فضیلتش مات تحریات لرینک شاکردا فی رصع سندن بولند غیر شرفیه
 مبنی ذمت تلمیذانه مه فرض مین ولان داعیه شیرین لرین لایوتیله
 و رفکردان مجموعه لیل و نهارا اولدیغی انبایه واسطه جوی ایکن
 بود فیه مستقمان طلبیه علوم دن فلان افندیغی علیر در سعادت
 طرفیه عزیمت و تحاککی والا لرینه فرسجه مواصلت ایده جلد
 اولدیغنه بناء استفسار طبع بیضا وی پسند واستقصای خاطر
 زحمشری مانند لرلی ضمنتده عربضه جا کراشم زقیمر و املا
 ولدی المطالعه دعوات منافع ایات علیه لرله بنده دعا
 جوینده لرینی باد و دلشاد بیورملری نیا زبیه افندی موموالیه
 نسلیما بر قطعه تفسیر بیضا وی اهدا قلنددر

التقاس

فيه كردون مقام صدر تينا هيلينه عكس بنا زاولان آورده
 عيود بت قدومه و نجات مملوكيت مسند به جا كز نم عوللكير
 انفس و افاق و ذات كروي: نجات نجا نه لرينك دخی بندكان
 صداقت نشان حفرينه اذنان بيوريلان مساعدات بيغايات
 جليله لری صيت بلند جهان بنسندی برده شكاف صماخ زهره
 طاق نه رواق اولوب سبوسا سين هويين هئي جا كز كينه لرينك
 رهيت خاصة عاجزانه سيله جناب معاد القاب و كالتنا هيلينه
 صحبه حبه و شنشنه سنه بنده نواز بيلري مفضاضحه ممتاي
 بنده كانه راولان موادك كيميت اجزايه سنده هم والا نهم
 خد يوانه لری بيدرع وارزان بيوريله جفته جزيرتين حاصل
 ايلش و ليردن برسوخى برادرزاده ماحمد بك قوللری اولوب
 موي اليه بنده لری جوق زما نديرو همه او طه سنه مداومت
 و امر كتابچه اقران و انزاي ميانه سنده كسب نماين
 و رجحانيت ايتش ولد بغدادن بچله زمره مخرب بهره خواجگان
 دخالت ايلسي خصوصيه و ساطت التقاس عاجزانه مي التقاس
 ايلش ولد يني محاط علم كائنات آرای ولي النجيري بيورلد فن
 اولبا بد و هر حاله

كذلك التقاس

مدت مددي دار العلوفا اولان آستانه سعادت آشتيانه نه
 تكيل نفع محض و منتهى و تحصيل فنون و معارف شني ابدرك
 الحاله هذه منطوبون بلده سنه اجزايه حيا به تعليم و تدريس
 ايليان فلان اقلدي داعي در بربنه لری در دخوانان نجات
 و متبحران دورانك در فويدي و مدرسه فضل و ادراك معيد
 و انس بد يدي اولوب هر جهتله مدرستك لفظك معنا يني
 كند و سنده موجود ايشه ده اثناي افتتاحه در سنه اذنه
 يولينه ما مثل ولد بغدادن معانج مذكورن لباس مخصوص اوله
 نرين ايله ما مشن و هالوكر بو مشنوا صغاب فضل و كالت
 سا به احصوا نوايه حضرت فتوا بنها هيلينه فا عد سبحان
 مراد اوله كاد كلري دكار بولمشن ولد بقره بناء اقلدي موي اليه
 داعيلربنه مدرستك ربه سنك نوجبه و اعطاني خصوصيه
 اشارت عليه ششيتينا هيلري رجنا و التقاس قلش اولديني
 محاط علم عالشمول ولي النجيري بيورلد فده اولبا بد

مكتوب

اسير زلف كره كيز و جريح شمشير صريح التاثيري اولديغم
 محبوب نازنين نراكت پرور عرافه حضرت نازينك مالشكاه

جاء عشاق اولان خالك قدم نوتيا نوامر اولار لربنه دودسيه
 آهدن تخيرا و لشم مدا سواد مثلن لودا بله تخرو و تره سيم
 اولنان عرضحال پيشان مقال بندكاهم بودر كه وكبت ظن
 الحب في القرب وحده و لو ادان الحب في القرب والبعده
 مؤداسخه قلاب اخذار عشق جوانيك رايطة دانان حب
 بها في مدحباله قلن ايدرك اوزا فدن و يقيندن كردن كرتنه
 زنجير ضبط و شخرا يده چكي ذوقا و يضا معلوم و مشهورم
 اولما مثل ايكن اشيوهنگا ماسف انجاراره سنده و فومر كالان
 مهاجرت سنيه لريله برق آفتين مقادف خر منشور صبر
 و طاقم اولوب نص شناسان امرجه عشاق اولان اطباي
 حذاقك تراكب تسليت بخشا لردن ندا و جوي رد درون
 ايك كن دلبر عز سفر كرد خدا را با دن چه كم بادله
 مجروح كه مرهبر يا اوست بيتك مالي حسبال بندكاهم اولغله
 شخه ك مرض عشقه علاج ابلدي هيج اي شخ كرامت فوش
 ازده صوبن ايج مضمون صحت ثويجه مشايخ شويشناسانك
 شخه لردن انا رجعت راحت و اطباي حذاق شعارلك
 حقه لرنده داروي صبر و سلامت كوريله ميه چكي تجربه
 كذار عاجزانه مر اولشدر ليا لي مظلله افترا تان امتدادي و آفشر
 عالمسوز اشتيا قك از باداي چمنيله حال برمال لبحانه م انواع

سقام و الامم مورت اوله جفتدن هيكل لطيف نور انيليري
 اخراج و دیده شهوده ارانه طريقيه جشم رمد دن هجرانمه
 صلاح ايدرك الحاله هنز اول هيكل منور اوله بيكر بيريه
 منظر تصويريه اكفن اولدي يي افك ده به اجنسا راولشدر

خلوص

ذات ملكصفت و ليا المتعانه لربنه دركار اولان خلوص
 خصوصيت مضمون عاجزانه كاشتمس في وسط السما
 بداهي و ميريدا و بتخصيص خاچكاي و لال لربيه جيهنسا ف
 ناله فدن محروميت سبيله مشاهدي ديار سرا نوار لري
 اشتيا فدن تنوره درون وجوديت مشخون بندكاهم كوئيكون
 شعله فزون اخلاص و مملوكيت اولغله ايدوكي انباشتيله
 خواه ايكن بود فقه بوسنه سراي خانبا نندن فلان بك بن لري
 لمصطبه در معاد من طرفه نهيه ساز اسباب نهضت و حركت
 وفا دمه جنان فصل و عزيت اوله جفتدن ميرموي انيله
 و ساطنيه تقدير خاچكاي و لال لري قلنق اوزره عبوديتنا
 جا كزي ترقيير و املا و من غير حد بوسنه ناهه سي اوله رن لري
 علوم كورنك ارسال و اهداسنه اجزا اولشوب صده ناچيزه
 بده كزي ميروار دوش قبول بسور ملري سا بنك

عریضه

بندۀ احسان شرمندۀ لری باب دولتمآب عالیترینہ انتساب
 بلك شرف عالمها سنہ نائل و بوجہ سمر منزل مقصود
 چاکرانہ مر اولان آستان بلندایوان داودیلرینہ فتن رخسارہ
 عبودیتنا بلك مرتبہ سنہ واصل و ملق ملندہ بولمئن و مدن
 مندبدہ د نبر و چارسوی ضال و با زار اشغال بندکانہ مه داد
 و ستاد ما مور بیخہ فساد کساد عارض و طاری ولد بیدن
 دولاب دارہ عاجزانہ مر آسباب فی آبه دونر دک اقوات بوسب
 تدارکنده دخی ناراضہ طراب و حجاب ارنکارہ دوچار اولدیمہ
 بالذبحم چاکرخا کبیر لرینی قوہ مغناطیسبہ عنا بتریلہ
 طرف دیشرف ولی النہمانہ لرینہ جذب و جلیدہ حال ضرورت
 اشتغال عاجزانہم جسبان بر خدمت ایلہ ترقید بیورہ جعفری
 مدبشر سوی بندکانہ مر بر قطعہ فرما ننامہ خدیوانہ لری
 ارسال و احسان بیورلمسی با بندہ

خلوص

اونہ د نبر و عنبہ کردون مرتبہ و الا لریبہ سر یادہ انتساب
 و عبودیت اولدیم شرف عالمها سنہ سنی منجندت چاکرانہ مر

اولان دیموشا اصر و اقیال متعانه لری دعوات بدیهی
 الما نیرانی نلا و نیلہ آکفا اولہ رفی تصدیع سر عطفوت افہ
 ولی النہمانہ لری ولما من وزرہ معروضات متعاقبہ نقد بیدن
 اجنازا و لغمتنل بسہ دہ زخار خلوص و انحصاصک کشرت
 نلا طیدن سفن حرکات و سکا ندہ فرار و اسقامت بولمہ
 عبودیت کاملہ و مملوکت خاصہ نک شرابط لازمہ و اداب
 مخصوصہ سنک خلا فی حرکاتہ جزأت واجناسار ایلہ بوکترہ
 عریضہ خلوص بربضہ چاکری نقدیمہ اجنازا و منزل تقدیرما لرف
 و محتاجی بولندیم بترجمکات مکار مغا بات ولی النہمانہ لری
 استیفا قلندرد اولباب

عریضه

امامہ سبجہ وزارت و دیباجہ نخبہ و کالت اولان ذات
 حضرت صدارتینا هیلرینک سدہ سنہ و عنبہ علیہ لری
 چار و یکشا نندن بولندیم جمعلہ منزب عہدہ عبودیت
 عدہ چاکری اولان استنامہ البصر و دولت و استزادہ
 حکام سجد و عاطفت داورانہ لری دعوات اجابت آیائیلہ
 و رفکردان مجموعہ دورنک لیل و نهار ایدوکئی فادہ معصیت
 بودفہ لمصلیة بوظرفہ ما مور اولوب نتمام ما مور بیتہ

در سعادت جانبته عنایت ایلان خواجگانند اجددک بنه لری
وسیله حسنه اتخاذ بله عرضتکال ضرا عثمانل چاکرانم
تزییم و میر موملی لبه بنه لرینه تسلیم چاکچای عیون آرای
و صکانینا هیلرینه تقدیم قلمشدر اولبا بن

تکلیف

برادر حقیقت پرور افدم الذنبا مزعة الاخرن لخوا سخته
میانة اخوت نشانه مزده کائن حرائتگاه انس و ابتلا فمزه
حب اللذیذ حب مودت اکلدیکی تقدیرجه عالم ربانیه انتفالیه
اولند بقی زمان الخفا بون فی الله زمزم نجات بهره سنک
قدم نیاده ترقی ولدقلری درجات عالییه محبت دائمیه ب
نا مثل اوله جفی اخبار صحیحه ابله ثابت اولد بینه بناه ایکی برادر
جان برار کلسان مؤمناندرنده آب روی حقیقی اسبله
بسلیوب وجوده کنوره ببلد کلمی تنازه فلان مودتک
نمره سی بر برینه ایصال ابلد کلمی صورتده ریاض حضرتای
جاودانیدن افضلاف ابله جکلمی شکرهای کونا کونی کذلک
یکدیگره ارفغان ابله جکلمنده دیب و کان اولما مبین شمدی قدر
مکتوب محبت اسلوب کونک سوی نناوری ارسال اولما سی
چو جملتکره حمل اولمشرا یسه ده بوندن بویله دخی طرف

مخلصیلرینی برو قباره لر بله شادان بیورمد قاری صورتده
ستون ستون بیوقا لغتکزه و بر بله جکی معلوم عالییری بیورلد فده
اراده افند مکدر

جواب

معلوم حقیقت پرور ماری اولدی بقی اوزره ساحلین مؤمناندریک
میان سند فوج ایلان بحرن و قصر مواخاتر حسن و عاشائک
بعد صوریدن بر ضرر و مرآت مجلای مودتقنه صور تکاریک
دوریدن انفعال و کدر طاری اوله میه جفی مثلوه هیض عوارض
سببیله مراسله کیمینده دخی و فرج اهل ابله محبت قلبیه به
فقصان تزیین ابله میه جکی و بسخصص (دا کتیب) صنعتی
اوزره لوحه دروغزده عکس افکن ثبات ولان هیماکل لطیف
عشق و شوقک تخنه باره مستغری برفوب بریه کیمیه جکلم
طریفیک مجرومی بکن بر از وقتد نیرو سوی والالرینه کا عد
کوند رلما مسنی بیوقا لغتزه حمل بیورملری بند لری غرضت
لیله استغراب ابلشد در هر تر ابله بومقوله کتا بر لراوت دنیرو
بیفزده دوران ایدن لطافتدن عداوته رق مجرد استفسار
طبع ظرافت شیخ عالییری سابقده ورقه مخلصیتکاری
تزییننه اجتناسار اولمشدر افدم

صورت مضبوط

یکی سنه د نروم کتیزه سایه انداز عدل و عا طفت اولان وزیر
 فلاطون نظیر دولتیو با سکا حضرتلری شحاتل کزیده رعیت
 پروری و خصائل بسندیده معدلت کسزری ایله متصف بر
 آصف منصف اولوب بیضیه بیضای امور جمهورا عالی
 زیر عتق ایضا بیر صانه لریده شکسته فشر و بیغتر اولدن
 سائر و کسوزان حقوق و مرافعاتک جمله سهرها یافته
 سرینجه عتاب و مظالم اولد بیضه بناه بویه بر مشر مشتری
 تدبیرک سایه حفا نیتوایه داودانه سنده الی الابد سربا این
 راحت و آسایش و غنوده بستر امن و آرامش و ملوک خصوصی
 قاطبه اهالی مملکت فولترینک د بخوانه و اقدام بنگه کانه لکی
 بولند بیغان سنا ماهه نقالی محاط علم عالم ارا لری بیورله فن

مکتوب بیغنی

درفلو مستیلو اخدم
 هجران مکنتکه مرانیدن شدا زه بیز بهیور و کیران مستغنه
 بهیرانیدن دناره فیز هیشورا اولان شکویه ضایه و هفومه
 باضه نلک هر برمد فرق مستغینشدن دو مال لادری هر طوبون
 و سرانا و بری در بون اولمغله هیثه بیاح صا فوا کرا کات

فیوت اکتبات دافر بیلین ما شکم الکمول وما غم الکفولک
 مسرتک و میغول بیورملری در مات هیابت انتخانی
 اما وهما فلغشدر شوردا نزا بیاج و پو شاما نزا مرتضاج
 ارتقا هنده ها بر آره برضیوفه بیغنه و بر حروفه بیغنه
 رموزا بیکله نضر ما کفیده سمال دیبال ایدلنشدن

بیغنه

بیغنه شرح کات کاه اولشدر بزیره مین جمایح کاه اولشدر
 جماکتواره رفشر حلقه دار تر و غ فدا ی هیور بیای لغاه اولشدر
 سروف لوجه هلفت کتینه با فون میاره کیر کیم هما هر اولشدر
 کاتناره سرتی و فیه کار فیار منز لادم دکرات ملا هر اولشدر
 نریج نریج هیالت نزلوه هلوه کدار سار برار مر اهر اولشدر
 سلوب کسلج هند فارن کچدک اوشار کرده که بالان ساه اولشدر

قصید

شهرزادگان سلطانی محمدشاهی و سلطان شهاب الدین
ولاد نرینه دارسو بلبلش ولان قضیه در

یکی شهزاده اولدی زبور کهواره نکون
بری سلطان محمد رشیدی و دیگر شهاب الدین
فدوم بن ملزوندان و لایکی جرابخت
فماط شوکته شان کلدی محمد دولته تکین
یوایکی پادشهرادک طلوعی نیرین آسا
یدر نور علی نور آبی مضمون منضمین
کورویا اولدی یواحسن علی لاحسان اولدی
بشریخندیا کرشادی ملانک کفرل محسین
محصل یونانله انبانی مانده ایشندر

عقیده امهات الدهرو با . زمان عین
مکرکیر ساحل میلاده کوهیا شوله نکون
یم لولو نثار صلب پالک شاه عدل آیین
زهی شاه معظم حضرت عبدالحمید ما کیم
بو طرز اوزره اوغور لک بنسکان علیین
خداوند جلیل الشان جمعا تکبره در فرمان
شهنشاه دقا بقدان و سلطان حفا بشین
فروزان اعترشوک درخشا نخاورد ولت
مه اوج خلافت آفتاب آسمان نکون
کره کلزارینه کل عطرشاهی کشتن چوده
عنا بیت باغنه سنبل سینا کلکشته زرین
فتن سبا قلندی ناکا وزمینک استخوانده
اویوب ارضه همای شغفتی نظر مکن نامین
اود کلویا ندی عالرخو بکاه اضمه عهدده
غضنفر لریتا عن الیرا ولدی آهوان با لین
کعبیا نا اولدی صحراره بازالا شیب دادی
کبوتر بجه ابار آشیان سپجه شاهین
دکلانچم رصده بیان عصرک انما فی
بروالا ضیه فیروزه فای ایلان ریکون

شرار فعل رخشن جذب ابدوب بردن کوه خورشید
 سراسر آسمان ابلش استرا به نوبت
 برین بولدی جمع خبر و شر احکامی دورنده
 اولدی حتی اوزره هریری برده منه نشین
 اوئند مدن مسرت خنده ناله و شادمانشادی
 خسارت بدو خسرتن غم المانک و الم حکیمین
 سلیمان جاه و کتختا فیدون تاج و جمجمتا
 ایاوقت عدالت نقد مغبوط دم ببشین
 زمانک جهان ناکال ناموس و ادب ابدی
 ممکن کسه باشدن چغسون الا کاکل مشکین
 بودمه خاطره کاکل بدمه برغزل کله دی
 جلد رفیلم آنی جوهر مضمون ابله ترین
 چا نوب فورس و ابروسن ابدوب کاکلین برچین
 کند آتش دل عشا اولشوخ سکار آبین
 کورنلر فاشی بروجه انکاره یول یوشن
 صراطک قبله نایجه هم فیلد اولد بیکسکین
 بگا هچین سرا تباره دوشدی تبتیه فرهاد
 سکا موریت اولد حسن ایشیوه شیرین
 عکدن اوبله بیتا محک سلطانم و برد آزار

کرب پراهن کدن دوشنه بستوبایلین
 یوفو منظومه مشق ناکه مسکراختام اولسون
 صمیمی بردعا ایت کیرمان تک سولیسون امین
 طوغغینه ما در صبح و عشان دن ماه ابله خورشید
 موالید بخور اولد حجه زیب مهد علیین
 معراوله شاهنشاهن شهرزاد کاتبه
 بحق حضرت صله بنور سوره بسین

قصیده در ستایش حضرت سرسکر محمد علی پاشا

ای داورداد اوردا ای زمانه	وی اصف صدر صف علی زمانه
ویمان کرانقدر تو بر کردن کردون	اغلال مناهی تو در پای زمانه
کاف کرمک کاف عالمه کاف	نون نون سفره بهای زمانه
فتاده چاه ذقن یوسف خلعت	جان و دل شیدا ی نیجای زمانه
پروانه مصباح رخ شاهد رابک	خورشید فلک منزل و ماوان زمانه
دور کده نه ممکن کاوله بر جمع بریشان	ولورسه مکر زلف سمنا ی زمانه
باش فاله بره مزقنه زمان کن سمن	آفاقن فوخط سودای زمانه
زلف هم وورد رخ مکر سکر	ای ما حاصل یاع عطایای زمانه
رو فون فک طره طراره مستل	زینت شکن غنچه زیبای زمانه
القابکه نو کون سنک ایلسون اعزاز	بیده لنگی برشا عمر خدای زمانه

ساعتی ندا میر و شفق از مصباح
 بر آغی رعایا و بر ایای زمانه
 مه طلعت و م قدر و فلک جاه و ملکوز
 کز آروغ احیدر غوغای زمانه
 سردار فریدون قروضه لکش دوران
 بهرام نهمین تن و دارای زمانه
 دارای زمانه دینسه سزادانه زبیرا
 در کاهنه در جمله مدارای زمانه
 سر عسکریم با به محمد علی پاشا
 کیر سده سید رسد ر با لای زمانه
 بر قرض ز مرق کبیر حلقه ایچنده
 دستنه بوئر قبه حضرای زمانه
 هر عتمده بی حل بندی سر نکشت جمله
 غیر از کره کاکل سسای زمانه
 عهدنده بهر خسته کچکول بدسته
 تریاق فم اولدی سم لای زمانه
 لایقدر آکر اولد صطبل دری کز وون
 میغ قدر نخشی تریای زمانه
 اول رخسب کجا بکه رفتار کلنیه

بر خطوه اولور و سعت صحرای زمانه
 اول اشهب نازک کد صا نور سیر کتده
 بر شوخ سین زلف و دلای زمانه
 بر زلف آکلد فیه اولور خاطره واقع
 بر نو غزل انشا دینه ایمای زمانه
 طرف تکبک کوشه غوغای زمانه
 خط سبک فنه بر پای زمانه
 سرداده کند عککه و امق دوران
 دل بسته سر زلفککه عزرای زمانه
 بن مضطرب محمصه هجره ای ماه
 سیان کورینور زمزم و صهای زمانه
 سودای دو چشمک ایله صحرایه دوشندی
 بچون بیابان کی لیلای زمانه
 طوبا اکا کبر حبت کوبک فبله تاوی
 ای قامی رشک آور طوبای زمانه
 خمر با زمر نظم بهیم عقبنجه
 رخسبت ویره کر حضرت پاشای زمانه
 وصفنده نار نظور ایدهم هریری اولسون
 آویخته بیت سعلای زمانه

تجارت مضامینه مضاف اولدی ایدلده
 هرینتی برکبه طلبای زمانه
 بکریختر فاحشه طبعی قیلدی
 نفعی و فنیجک دینی رسوای زمانه
 د صوابی خود عوانه ال آجوب صدقله مشفق
 نطق اوله ورد دهن آرای زمانه
 اشکال زبان اولیه دورینه نمابان
 هب فایده انشاج ایده دعوائ زمانه
 نادر و اید افلاک سبعة سیاره
 ثابت اوله جاهن اوداری زمانه

تواریخ

سلطان محمد رشاد اقد منزله تواریخ ولادت سنبه لیدر
 جناب خداوند عبدالمجید
 شهنشاه فاروق خصلتکه اوست
 بنشتر چه خیر وصافسه
 ز صلبش با فاق شهنشاه
 خدا عمر و اقبالن افزون ایدر
 که از مادرد هر مثلش نترسد
 خداوند اقلبر اضماف و داد
 ونو بخیل انجمن فیما المداد
 بیامد بالطفان ریب العباد
 با اولاد امجاد سعد اعتماد

فلم جوهرین بیازدی تاریخی
 سر اسر جهان یافت کار و نشاط
 اید ویب ایکی مصر لهدن مستفاد
 زمیلا د سلطان محمد رشاد
 تاریخ سورهما یون خنان شهنشاه کان
 شاه دوران حضرت عبدالمجید جناب
 اولشهنشاه معلما جا هکیر برکوشه در
 اول کویر کار کبر مصری کروزه در
 ماه نور مهردا بندن قیلدی قنبا س
 ماه اولوردی همرا المئاب ووردن سیر
 زیر شمشیر حضرت ایلسونه نیای و هب
 پادشاه اهل سنجک همیشه بسته سی
 سجا فرمان اید ویب اجرا اولتک بوسه

بنده مشتق سولیده تاریخ جوهر داری
 سعدا وله اجرا قلته سیر و اهل خنان

۱۲۶۳

دوشنلو! بهمنور شهید با شاحضرت لیریک بعدا لافصال بنه مقاصد انه فاعلا لله قریه تاریخ
 سیرودی فرق کون قدران کدورت مانول
 غیره تقویضن و لغتقا بدوی صمده جلوتین
 آفتابن ویره مزنا بنی شیخ فادوسین
 طوبیة بیلوزی ذلال طون برینجه البیون
 مستصل اولدی ریشیدا لوزرا جا هند
 کجه سوزی او با مظلما تکبزلت
 لیک بروق مایه اولدی نورانی وقت
 اودوریات حکر سجددا مانه یوز

شکر کبر سینه به فد رساله ریت معبد اوشد بوی سینه حق زبور صدرا بیکه کاوله بولدی نوزول فد و سیده جهان اولیه فوج بر اولور جیش کاه ضعیف است بنسند خرده بن نظر شفق است ایله آینه کاه طوبندی برد امن بحر فی جمیع احکام نغمه بز انغمه بی ادبانه آغاکان طوله ریب نغمه ایله صورتی اسرافیک وزنه غیبی کفتم در امر اضلال نیت تاریخ ایستغفار بشوئی شفق	چرخ معکوسک ابد و بوی و بوی معبود خانغ سعد جهان عالم بخت مغروس که فلک کسبه به برز این مزه بوس بال زینورا ایله قوتن جناح طاموس کله من جمله نا چیزه مقابله جا موس طلدن غیری زمانده بوزن ریاضون بشده عهدنک اولوب بده شکر ناموس زهره نک جاننا ایدرزه سنی انک پیروش لجه همتی اوستن حباب اوقیانوس بعضی نظریه مقالات ایله تصدیق ریس
---	--

بینه کام اولدی صمدار نه دیهه نایین
ایلدی نژده رشیداً لوزراً صده جولو

شکر کبر شکر کبر سسط اولوب سفره عید است نیجه بر سفره ک طبع اجملای جوی طبع سن صیای ک کبر کی کویک آخر کسوداری آسمانک طشقانی اوله مرکا ساق وضع اولمقد سالی شمشیر فی اندرینی	ولدی آج کوزلوفک مانه حور آلا تنگ برغره لک آینه کز کردد سب آفتابی فلکین تابه سیمین اگا یکزه مز صحنه بوسحق بسیط غیر آ نغم نامتناهی جناب مولانا
--	--

کلدی اولدیرک اوله اضمحیه احسان قریان کبرایک دنی سرور شسته لطفی الای	ایریدی وانم کاوله دلسیر موافق کبرایک دنی سرور شسته لطفی الای
صحریم با به محمد علی باشا کیم اودر شمدی دولنده چووان نام دریا	
ایستین گرمی بوسه که اصل نسیان لامکان شلم اجلا لسه ادنا پایه کشتی کویکجه جا هسه کورد و ز صندل سفره صلیحه دامن د بیری کسراج عدلی و ریتبه که مرهای ترا فتنه اولی باد صلح ایله زمانده پریشان اولی خطبه منزلت و عشاق کک توفیر آسمان جنبش و دستور و نور و یادل	استان صهی قبله اصحاب رجا اطلس چرخ قد قدرینه کهنه دیبا فلکه کهنه لیجان مکار هر مر سکا تورق و ولته اندیشه سیدر قبله نما کوسفندانایله کرکان درنک همیا زلف لبلائی و غافله ریح غوغا لوح نغمه بوقبیر ایله ابراملا برمکی چشمنش و حاتم مشر و ابر عطا

داوریم همیا آصف قلم کوما
ای که بسملکه انصافه قریان دنیا

زاکلی ابد مده لایق اوزره توفیق کلانشکفته کفایه نیک و وایله قلم ما شطه روی مر س شاعر کک افکاره مفتون دولت ضمیری لاف دعوا و قدح بنشور این شفق	هر سوذره کجه بسند بده طبع شعرا بلبل خوش نغم کین نظم و اشک سخنم قاصد آموز کوه بلغک بیرانه بیشه مه موضوع ممداد معنا نیت خالصه ایله آل اوجوب ایله دعا
---	--

تا که احتیاج انعام و عطا نماند اول تو ب	بسطا ابد لیکه جهان خلقش خزان بجا
بچه هر کوئی مانند صبح برام	
اوله تا حشر سعادت که مناصب پیرا	
ذوالجناحین و قار و عظمکم ایدینک	سایر سطنوزی لندن فکن در عفا
اوله من جمله دنوره معادل شاهین	طوره مزخیه عصفوره مقابل عفا
توبیة	
مشتا للهه قریبا ولدی اکیچه مه عید	لیک یوفد رکیه جک حشره توب جدید
دشتان یا معی کورد کیه بیروشان	دوستان حاله با قدیقه حزن و نومید
بنده طرفیلمی کسدره یم بار املق	خلق کسدیکه بنوا لبسه سرخ و سفید
وارا پیشه قهره قویسان سلف قولیقه	برندیر سخن آرا درهارون رشید
بریش و بریش کارکون او شه مستهل	که یازلش ریمه سی وزره محترم توحید
چنکه نیه یوق نام بی دشتان	دیورورد قه اکا اولشه صاحب تید
وقت فریدن یا اقبیه یا بشری یر رک	اسکی ولدینیا حشر بوصول اوزره بدید
یم افعه من اولان کیمه لباسک کتخا	حرفه حضرت به برکن یا اول جزوی جدید
برمر قلی ولی لغسک دامن	طونه رف ایلیم حال دروتم تقدید
نه ولی نعم اول میرم کیم انک	دشک ایدرتاب جمانیه جان خورشد
حضرت میرمنبر فضل پروردگیم	
ایلیش حق قیوسن بوسه که اهل امید	

اومار و رحمانه اما لی محمد بد ایلر	ایتمدن رشته معلومی کردون عقید
باشله مشقوشیشو رضی دعا ایلکه	رضمان کونلرینا ثانی سوزنا تابه مد بد
ایلیه حضرت مولا او کزیر ردا لک	
کوننی صید مبارک ششبی قدر سعید	
سالیة	
حق مبارک این بوسا سعادتقالی	حضرت اصف بجهاد رشید با شایه
بیجه آصف او خداوند مختارک اوله من	آسمان سلم اجلا لته ادنا یا بیه
بیجه آصف او کرم کار معنیم کاره من	سایه سی دخی منزل ملاه اولام
ذرا کلبل و زارت که جواهر بیجان	قیله مرا هنر قیالی تشبیه آبه
جوهر فرشتا مت که بحق قرآن	مثل ومانندی کلش نه کلورد نیابه
نخسینک طاراقی ایما اولسه دور	لانه قاف ضاوتده طورون عفا یه
مخلص با کیکه ترکیبه محتاج اولیش	شین و در حرفی بله حرفی ال ویا به
دالدره ولستا بله نشانه نال و شینی	یاسی این قدمه راسی صواب رابه
صلح وقتده کورون نیشکینا مه سی	بکره در جنت خلد اجمه اولان طویابه
لیک هنکار و غا ا کردرد اولان زه تقیم	بد موسی ده امان و برضای اعدا به
نخل ز قومه دور مشا بیجه مرجانی	دوشسه کجمره قهر و غشی دریا به
مستری جنت رفد رت و کورون مسته	برمک طینت و میجود و بخاوت ما به
نقش اینچون دامن القاب عروس کیم	بواصول اوزره چکرکا رکنت املا به

حاجی دولت و وزیر جمال مهرنگین	
اوقه صبح هر اسب فراطون و ایه	
سال تاریخ با زهری بنای مشفق	
حق سعید ابد و نوبت سال پشید پاشایم	
منار الیه حضرت تبریک مخدوم معالیتموسوملری دولتوعلی قالی پاشا	
حضرت تبریک وزیر ناری تاریخیدر	
(هُوَ وَبِرِّعَاتِهِ)	
۱۲۶۷	
دولتو ایتلو سرعشکریا شاحضرت تبریک دولتو مشفق مسند والای	
صداریت اولد قلوبنه تاریخیدر	
صهرچر با به محمد علی پاشای غیور	اولدی تا بان اوق صدرده عانتی به
چکرز قاطبه دست مظالمذالك	هله برکزه کجه بیخه سنه سینده صد
عدلی وقتده کلون خاطر عهد فاروقی	دم فهنده تذکر اولتور وقتده بدر
دایلم حشر دک اول مهر سپهر کرمک	هر کوفی عیبا وله هر کجه سیله قند
قلم با زدی بیان لوحنه مشفق تاریخ	
بولدی یوقدی محمد علی پاشا ابله رسد	
۱۲۶۸	
دولتو ایتلو عالی پاشا حضرت تبریک تاریخ صدان زریبدر	
یکدی یو ایام فیض بجامن با هون حق عالی پاشانک بدعالیسنه انکشتین	

ذات عالیسیله کدی صدر عال الما لفر	با عشا اولشد رماک نك قدینه قذکین
لا اهنکم حای بل اهنیها بکم	چونکه بولدی سن کی برآصتک ولتین
تیجه کیم محکوم قیلن لوح چرتی مهر میر	بودنی قیلسون جمانی سرسریزین
بیدل تاریخ انشا دایندی مشفق بنده سی	
عالی پاشا اولدی ذیب وزیر صدر برین	
۱۲۶۸	
دولتو ایتلو رؤف پاشا حضرت تبریک بشیخ فیه مقام صداریت نظایه	
سایه اتان قیامت اولد قلوبنه بشیخ کوه اولد قلوبنی ایما انجلمت	
اوزه بولنشان اولان تاریخیدر	
بنه سعدا ورسد اولدی رؤف الوزرا	
دوشدی دشمنانینک بلدی زین اشخرا وینه	
پویشا رتله نه دکورینیریکه حصصا	
دوستانی اوقددن نه زیاده سوبنه	
دولیندن نکل کاغذ چشک تاریخ	
قیدلی تاریخ رؤف لوزرا همزینه	
۱۲۵۸	
حکومتو دولتو مصطفی ناتی پاشا حضرت تبریک مسند بلستد	
صداریت طلال افکن نشان وعاطفت اولد قلوبنه تاریخیدر	

بارگاه اشوایام سرور انجا مده	صهرک اولاد مصطفی پاشا ایلی قلم حاملی
اسمان نظیر به تاریخ مشفق پاشا کر	
صهرک اولاد مصطفی پاشا ایلی کرنا ایلی	
۱۲۶۹	
صهرک پاشا حضرت پلرینک ایلی دغه فودا ندریا اولدق لرینه تاریخند	
صهرک حضرت محمد علی پاشا	کیم کفیدر عالمه فلز احسان
اوینا ده مرکز شئی شان ووقارین	صهره اولسه معین دج سلیمان
دیره دمر فلک جا و حبلان	اولسه دخی باد بان اقدس دوران
ذره اقبال پر توده خورشید	قطره افاضی شمس ور عمان
جاه فودا نیه اولدی شرفینش	بند خونی ایلی بیلام اعلان
اصف بچود محمد علی پاشا	
اولدی بو تکله ایکی دغه فودان	
۱۲۶۷	
عطفولو مختار بک افندی حضرت پلرینک مالیه ناظری اولدق لرینه تاریخند	
ناظرها لیه اولدی میر مختار کریم	شا عزتک بولدنی تاریخه کروز پاشا که
اویله له نیند و نیک بومضیل او میر مختار	صان زان و نیک عیقا قورنا مختار بک
۱۲۶۵	

هفتوب پاشا حضرت پلرینک برینه یوسف پاشا حضرت پلرینک سلانیک	
والهسی ولد برینه تاریخند	
جناب اصف یوسف لقا که حضرت فودا	زمانه ایتمه مصباح خاندانه پیر
سلانیکه اولوب اولما ووزمان والی	الغیه طولدی فودا پاشا رتا بله آکف
حساب جائزه او زده تمام اولوز تاریخ	
اونوردی مصعب بعضوبه مجدا بله یوسف	
۱۲۶۸	
وله دیکر	
چهداد ایشدک شول در آمله کیم آلام	
چفتوب امکا نسران روی برزاه عدم اولت	
کدر بیجا وحرمان بیقراری اس بجز اولت	
بریشان جمله اولدق جانان هم مجمل اولت	
بسم اولی دل هفتوب حضرت دیده لر روشن	
جهان شرفقا و غریب اویوسفستان کرور اولدی	
ندن دوندک کل بیضا به کاهورد صفر به	
توبیک غالی ای کبسه دینا رودم اولت	
ید بیبای احسان چندی جیبک طشمه چاکندن	
لیال لاشدیل سازا یامر فورا اولدی	
سبب لهرند ربوکستان وقتی و صغنا چون	

دهان عند لیب خامه گویدای قم اولدی
 بو آوان اولزما نلرد که بر ذات فریدون فر
 وزدت تیغ لیدی صاحب تیغ وعم اولتت
 دخی چوون کچدی اولدی سلانیک شهرینه والی
 بو نکلہ بینه صا غنه قدری با بیش ویکم اولدی
 وزارت لفظنه معنی بیدی نازل شمندی
 فقط معنی و صورت برین اولتت ام اولدی
 زه ذات بلند عنوا که عخر بصفا نیون
 فلک لوح و عمود صبح صدق ملاقا اولتت
 بلا تکلیف ایدر هر اکی شیک بینی نالیف
 نساوی نسبی وزاد هم اولمادی هم اولدی
 بتر مستفق عرض تاریخ اتیان اجمه در یونجه
 او ذاتک وصفی حیرتسا از اصحاب رقا اولتت
 اولیجه منزل بمعنوب باشا سوولیم تاریخ
 سلانیک شمندی جای اصف یوسف شیم اولتت
 ۱۲۶۸
 دولتاو محمد باشا حشر نرینک ادرنه والیبی ولد قارینه تاریخدر
 بارک اہ محمد باشا اولدی والی ادرنه الحن
 مآخذ الجود که اضال عطف مصدر مکر مستندن مشتق

خواجہ رای فلاطونسی عقل فخاله ویردرس وسین
 اوله مرکزکشن تمکینتد طفوزا ورا قلی کردون زین
 ذاته وایہ دولت اشب شانه باہر رحمت الیق
 نصیبی تاریخچی قید اچکدر خامه به مقصد اقصی مطلق
 بمنله اولدی محمد باشا
 چهرن قلبتہ والی اسن
 دیگر تاریخ وفات
 نوجوانلق جالنتد برک شکنته نک اولتت شاخ قدری شمر سربا لیز زمین
 کچ بیعت بولموب دارالبلاد و دهرم کچ اکی کتبه آسا اولدی طبراضه دین
 آفسونخی فرستیله دین لرن قائلو باش ایشونخی ادریله مادری آه و این
 ایدی بر تاریخ مستفق سمعه سن عمر شدن
 منتہای سدره اولدی منزل روح امین
 زادت مجلسی اعضا سندن سعاد تلو حسنی بنا قدسک مجیه لرنیه تاریخدر
 ورد ذوال عزت سر و حینہ لعلت محل جدیدتہ نور بذات پاک جو عرض
 ذات شمر چی کی نام بلندی حسنی نام بلندی آسا ذات شمر بی و لبر
 دل بستہ جمالی آینه ملاحظ لبششہ مقالی آب حیات و کوثر
 مولای مبارک ایشوندا رسال مجیه ایش حقا کجی نوروش کلکون سنبل تر
 یوقا بوق دهن باشک یک جتہ می خوشو

گو یا خط حمزه را بجا می سوزید
 رخساری به خطی پستان دانه خال
 بر مصرها فظی در قرآنی ایدوب انبر
 والشمس سوره سن که واللبل سوره سزگاه
 شام و صبح طلوع زانبر تلاوت ابر
 تاریخ از آنکه دلداده ولدی جافظ
 حسنی بک یوزن خط بولدی حسن بکر
 ۱۲۶۶

تاریخ نجبه برای راقم افندی
 مشفق بحرف منقوط بنوشته خوب تاریخ
 در لوح روی راقم خط یافت حسن بکر

مدرسه سید علی رضا افندی بنک روس الد قریبه تاریخ در
 روس ولدی مولا مبارک اسید لیا قله الحق علی الرضا
 جهان حلقه کرد کمالی اولد اولوب رحله پیری فضل و ذکا
 زمان قریب باجم مثلا اوله جناب خدادان بودر مبتکا
 که بنیاده رعب شریعت اولوب
 اوده در ضحائنا لفظ فلما وانا

مدرسه سلك الله قدده احبا بدن
 بری یازدی تاریخ (روس رضا)
 ۱۲۶۸
 تاریخ ولادت از لسان پدر فرزند
 با که محمد اکرمی هیلدی کرور رب کریم
 ۱۲۶۷
 طریق بگا شکیه مشایخندن بنیادی علی بابانک وفات تاریخیدر
 طریق نازینک شخری بنیادی علی بابا
 کوچوب منزل رس سجدار و اولد عشق اولسون
 ارادتدن اولد کویکدیم دست انابتن
 کلید در که بنکاره مفتاح اولد عشق اولسون
 او یاندردی چزارغن شمعۀ فانوس حیدردن
 ارنور مجلس خاصندن مصباح اولد عشق اولسون
 حقیقه جارعظمه منزلندن سولیده تاریخ
 علی باباره عشق به سیاح اولدی عشق اولسون
 ۱۲۶۷
 بینه طریق بگا شکیه با بالرنندن معشوق بابانک وقایته تاریخدر
 ایردی معشوق حقیقتیسنه یازدم تاریخ
 ساده دل عاشق ایدی کجندی جهاندن معشوق
 ۱۲۶۸

او چینی یا بولیون یونا بارت جنانا بلرینک فرانسه امپراطوری
 اولدی یقینه سنه سیلا دیر دن اولما وزده بولمش اولان تارخند
 اولوب اصحاب فضایح علم اواز غرور
 یجه در اولمش ایدی ملک فرانسه برشور
 صاللیوب مروحة شورشی ارباب فساد
 کوره منه علولندی مثال واپور
 مزه حکما هلی اولدی تمام خلقتک
 بال برنلوب بنا کوب بله بیت زنیور
 عین منقوشه دونوب اشته نظیمات
 اولدی اهل حکم سعی هسای منثور
 پیچه فترت بله چاک اوله رف کسوة ملک
 قالمدی امن سا حلاله کربان نقور
 دوشد بلر مزلقه موحشه شوبوشه
 او غرابوب مزبله جینه اصحاب شعور
 قوندی ولایه نسیانه دوا وین اصیل
 فسیح و سخی اولدی تمام بله خوانین امور
 ما حصیل نثرنمه فاجر شسردمه
 آتش فترت یا عدو بیخو اسر فور

ملک بررا بطه ضابطه تختن فریب
 ابدی عبرت ملت بوسیا قوزره ظهور
 که او کولر ده نا بولیون ونا بارت ثالث
 اولدی آراء عموم بله رئیس الجمهور
 مسسینا آرای دیاستا ولین مملکت
 امن و آسایمنه ابدی سعی موفور
 قدرینه دون کورینوب جاه ریاستا رتوب
 ابدی ایجاب ترقیبی اولوبها امپراطور
 دانست مجار تدا بیرجیکا تر سیدر
 فتلان اقلبر فرانسی کجی باشدن مهور
 خفیه بریده قضدا بلسه سوق مسکر
 چالینورا غله غلایه جیل طکا بور
 کسه برکسه به جورا بلیه مزهدن
 مکر عشا قته نرسا بچکان معنور
 کردن اولی قندا اولان اهل ضلیک
 دیش بلسینه برکینه سیز سا طور
 جان آنز هر صله ساقسونا حکیماری کج
 کاسه لبس همی اولغه سقا ففقور
 بکره مزافسرا اقبالنه تاج خور شید

اوله مرصبدلی حشمی چرخ هنبور
 یازدی شهنا مه نویسان رهان تا یسین
 اولدی حشمتله نابولون فراسن امیراطور
 ۱۹۵۴ میلادی
 صاحبالمستدک اوچینکی بقیه در
 اکسکم طومغه قالمشیه صاهل ای سنور
 ۴
 بعضی غزلیات
 غزل اولم
 کوریه من شه نازکخرای بیوردم دست طاقدن زما
 بوزک کبسولک المنته جاسا کان البدر فی اللیل لظلام
 یقلدی کیمه دل فرفتکله برتالمیت یاظنی الحرام
 ایاعک اوپلک ایچون سروانم عیوف قد بکت مثل لتمام
 چن مشفق املدن کیچه جکسن
 اضمنا لمر فی طلب المرام
 دیگر
 ایتم سید وهولا وافنده حسرت
 ویتم بادشه کشور جان و بد نر

بو فتنکله بو کلبور دشته قدر داتم
 حسرتکله دو کلبور قطره در عدم
 ایچه لی حسرت لعلک مین ای کوزنر حسرت
 قان بو طار قان نو کورر غیری مادم دهم
 خارا ولور بوی وصالدن ولوریم نوزمید
 ورق کدن آکرا اولسه دخی پیر حسرت
 بوسقم نوز بصر کی کوزمدن کید لی
 بکانندان کورینور باغ بهشت و طغم
 بمتع ایسه بو فتنکله امکان وصال
 واجبا ولدی کید ملک عدمه جاز قتم
 ایلدی حسرتکله وها دکدی دیوانه
 مشفقاً عالمی بویشا همد شیرین بختم
 دیگر
 خاکروب حسرت اولسون مهری دما تم کی
 پاره لسنون اطلدی چرخ کربانم کی
 ذلک استنمام ابد کز اشکدن زهر نایز کی
 ایلدم برسلک جوهر دار مژگانم کی
 دا غلردن قانلوقا نلو کوز لر ایدم سرشیر
 چشمه خون اولدی جسم چشم کربانم کی

کورد در دنیا سر تا سر سوزنی آیدن
 سن شنه کافر زاد نامسلا نم کوی
 مشفقک جمعیت سباب کلر یارینه
 کاکل کورد کجه احوال پریشا نم کوی
 دیکسید
 کئی اعیار وک یارستم معناددن فریاد
 دل دیوانم ایبر آشنا ویاددن فریاد
 دکدر شدت آوازه سوجی بوده وولغانک
 ایدر کوه محبت نیشه فرهاددن فریاد
 نه دیکم تیغی ده دست حلفت اجتنه اول غدار
 دکرتا کوش داوده لب فریاددن فریاد
 بهر مجلس کار عصره او دربان اولمش
 مصار فدن شکایت قلت ابراددن فریاد
 کوروب آنا رخامه م بیلدی عجزین شاعرین مشفق
 ایدر اطفال مکتب جویک استاددن فریاد
 عنزل نامقام
 تار و بود کاکلندن رویه دوزخ شرفش تاب
 بحسرتدن حشره دک یا سنون یا فلسون آفتاب

دود جودنک مرادم اوزره برکون کورمدم
 بیره یکسون خیمه زرین طناب نر قباب
 دست برد امن سنگله ای سپهری نبات
 بوکتا کشر تا کبی تا چند کین بحساب
 م
 ممانام طاهر
 برنقطه ایله ظاهر اولور نام یا ککن
 ممانام صادق
 بالنتقال ارا یوب نامنی بجهنم انک سورة صا دایله قاهره سنه بولیم
 لغز عرب
 قد قیلدی فی عالم المثال ایها الارب فی ملعبه الخیال اخیر فی
 عن کلمة افینجیة لایوجد فی لسنه العجمیة ولا الرینجیة حروفها
 حروفنا خلق عدد کثر فیها الاخیر اما الاوّل فله درجه
 خامسة فی السموات کما ان را بها حانز المرتبة السادسة فی القامات
 وظهورها تحت التراب لایسین شأ نهما ولا یجل قدرهما واما التثانی
 فاذا وضعت فوقها ما تحتها ما یتمایز بینها و بین فوقها فله منزلة
 سافله بین احوالها فی الالف والباء بحیث لا یقارن بها الا لا
 و بهلک الاشارة بتینت حروفها الاربعة و بحیث لثالث و لغامس

أما الثالث فهو شخص طويل لقامة يحتاج إليه الساج والجمامة
 صوفون وكيلسان كشاح نخر لسان في الفار معتم وفي الاطوار
 مستقيم كاتر رابع اصحاب الكهف والرقمير والماسا مر حاضن
 يا مربة للتأطر ولدلول هذه الكلمة سرادات تكشف منها
 صور غريبة وغير عجيبة فيها قصور ذات طبقات مرتفعات
 يتأذ لوجولها وجوه البنات لطيبات كالمصابع المنبرات
 يلعبن ويرقصن مع ازواجهن واستائهن حتى الران ينضربون
 اكفها التي اليسرى واحمدى يديهم بالانحرى

وله دكر غزل

برق او ان نقيه امكان نور عشقند نار اما دار بو عالم نور عشقند
 مسجده وفضا كل وشفر اخ شوقى عاشقه هر تحبكا طور عشقند
 مهر نند ما بزكون وقيتن دزه بر عالمك انجا دبه علت ظهور عشقند
 كدى جانيله قلدا غنر يندن بركاه دوندون بو كند دوازي نور عشقند
 بو صراحتا نصوريون دوندو جمله دن
 باطنا مشفق ولي صدر الصدور عشقند

وله دكر غزل

الحذر بول ولسون جان چنغه براره دن مهر شيبك در چايه نر هيد پاره دن
 قويه اغر آجسون كوكل انا سكوتك ولو ياره دن بن چكديم برين بلم پاره دن
 باله اولتر ما سوا ما كدن عاشق طينتك دو نبيغه سینه فزرا له جسمك ياره دن
 كور عدم بكنزه خاك راهك مستعین كدى بلك جوهرولى بزوين نظاره دن
 كدى كند مدندر غنر مشكوه اجم غريدن
 چاره سز قالتم الحى مشفق بجاره دن

تم الكتاب بحمد الله الملك الوهاب
 في مطبع نهرية الخوارزم سنة ١٣٠٠
 وتبريد الحف